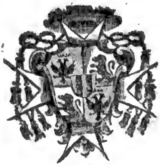
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
10 N
5

V.9.
XIV. 6.11.

13.4.C.9

Digitized by Google

Digitized by Google

De PRINCIPIIS JURIS NATURALIS ENCHIRIDION.

Auctore

GUILIELMO GROTIO

JC^TO Delphenſi.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EM.

HAGÆ-COMITIS,

Apud JOANNEM TONGERLOO Bibliopolam.

Anno MDCLXVII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Illuſtriſſimo ac Ampliſſimo Viro Domino

FLORENTIO CANT

Urbis Goudæ Conſuli, *ad Conventum Celſorum ac Præpotentium D.D. Ordinum Generalium Fæderati Belgii nuperrime, nunc in Conſeſſu Nobiliſſimorum & Potentium Conſiliariorum Hollandiæ Ordinum, Delegato.*

Cum Patruus noſter librum de JURE BELLI ET PACIS, opus ſic ſatis notum, in lucem antehac ediderit, Parenſque noſter (qui quod naturæ dotibus Fratri ſuo prælucere non potuit, id materiâ ſcribendi tentare volens) fœtum hunc poſthumum tanquam introductionem ad prædictum Fratris ſui librum reliquerit; & cum nulli potius illum quam illuſtriſſimo nomini Tuo, *Ampliſſime* CANTI, conſecraremus, utpote tam bene de Familiâ noſtrâ merito, atque etiamnum indies merenti, quique ejus defectum, præmaturâ nimirum Authoris morte deſtituti, favore ſuo

ſolito libentius ſuppleret, quod non amplior ornatiorque in lucem prodeat, Tibi quâ par eſt reverentiâ quam humillimè offerre conſultum duximus, obnixe rogantes munuſculum hoc accipere ne dedigneris. Si materiam ſpectes, habes quod Tibi applices, nam ſi unquam tria illa notiſſima Juris præcepta ab uno eodemque viro obſervata inveniri queant, ſi non in Te, vix in ullo alio quis reperiat. Honeſte enim Tibi & proximo vivis: neminem non ſolum privatus lædis, ſed publicâ armatus autoritate, facinoroſos & hoſtes, aliaſque Reipublicæ peſtes, ſuppliciorum metu ac armorum vi, ne aliis noceant, terres ac coerces, præmiiſque, de publico benemeritos, ornas. Unicuique ſuum tribuis, dum quid ſupremo humanarum rerum Arbitro debeatur, quidque ſummis in terrâ Poteſtatibus dandum ſit, exemplo Tuo alios edoces; diviti ac egeno juſtus & idem ſemper judex. Quemadmodum verò juris naturalis eſt

im-

immutabile eſſe, hoc Tibi etiam à naturâ eſt proprium: cum enim utroque fungaris munere in quo vel ipſa Imperii Majeſtas reſidet, inconcuſſam mediis in fluctibus, atque hoc periculoſiſſimo rerum ſtatu, clavum Civitatis Tuæ ac Reipublicæ noſtræ gubernans, Conſtantiam ſervas. Fortunatam Rempublicam, Fortunatam etiam Civitatem, quæ hoc ſcipione innituntur, quibuſque conſilio Tuo prodes. Beatum Te qui per otium, cujus parvam Tibi eſſe copiam facilè quivis credat, hæc omnia præſtas. Nos denique felices, modo hoc opuſculum, ſi non Te Conſule ſcriptum, ſub Tui ſaltem Conſulatus auſpiciis in lucem exire patiaris. Vive diu Vir Eximie, rege ut facis indefeſſus, familiamque noſtram amare perge, quod vovemus ac flagitamus.

Illuſtriſſimæ Amplitudinis Tuæ

Humillimi & obſequentiſſimi

Dab. Hagæ-Com. Kal. Apr. 1667.

JOANNES & JACOBUS GROTII.

In ENCHIRIDION
de Principiis Juris Naturalis:

Viri longe clariſſimi

D. GUILIELMI GROTII JC^ti.

ÆTerna Lex, quæ Numinis ſupremi,
Cum fabricaret nos, fuiſti norma:
Miranda Lex, quam filiam naturæ,
Sed ante matrem ducimus creatam:
Quæ naſceris ſubinde, moreris nunquam:
Quæ cogis, & diſtas nihil coacto:
Terreſque, non à territo diverſa;
Lætare Diva, ſplendidamque veſtem,
Non diffluentem fimbriis, aut limbis,
Sed elegantem, ſed tibi decoram,
Quæ pulchra ſtringat membra, teque oſtendat,
I ſume. GROTIUS *paravit illam,*
Quid exiliſti? hic par foret germano;
Si non minorem HUGONE *ſe profeſſus,*
HUGONE, *cujus nomen aſtra pulſat,*
Cujuſque lumen omne lumen fuſcat,
Ceſſiſſet ultro laureâ communi.
At Diva, tu fac fama GROTIORUM,
Quodque orbe toto nomen eniteſcit,
Ne deſinat per ora laude ferri,
Natura dum, legeſque erunt naturæ.

REINHOLDUS BLOMIUS.

Digitized by Google

De Principiis
JURIS NATURALIS.

Cap. I.

Quid jus? quid natura? quid jus naturale?

I. De principiis juris Naturalis acturis, neceſſaria imprimis eſt terminorum expoſitio; quoniam enim à notioribus ad ignota progrediendum eſt ei, qui rem aliquam explicare vult, conſequens eſt, ut in ipſo quaſi veſtibulo ſtatim declarentur eæ voces, quæ ſubjectum de quo tractatus inſtituitur, ſignificent; ut iis benè intellectis tota procedat diſputatio.

II. Videndum igitur ante omnia quid ſit jus, deinde quid ſit natura, ut ita tandem quid ſit jus naturale, eluceſcat: & de primo quidem rectè Ulpianus *juri operam daturum prius noſſe oportet, unde nomen juris deſcendat* [a], id nos à voce *juſſum* (quæ à *jubendo* venit) derivari credimus, poſtrema ſyllaba per apocopen ſubtracta; nam quæ nos *jura* vocamus, ea antiqui *juſa* ſive *juſſa* appellare ſolent [b], atque ita jus accipiemus pro omni eo quod lege præcipitur; niſi quis malit *jus* à *juſto* derivare, ut comprehendat illud quod juſtum & æquum eſt, ſicut apud

A Græcos

[a] *L. 1. de juſt. & jure.* [b] *Feſtus.*

Digitized by Google

Græcos vox δίκαιον & *jus* & *juſtum* denotat, à quo non abludit Ulpiani ſententia [c], qui *jus* à *juſtitia* appellari aſſerit, *juſtitiam* videlicet pro *juſto*, abſtractum pro concreto, ponens.

III. Vocem juris variis modis accipi teſtes ſunt Juriſconſulti *Paulus* & *Martianus* [d], tres autem præcipui ſunt. 1. Cum accipitur pro omni eo quod juſtum eſt. 2. Cum accipitur pro qualitate morali perſonæ competente, ad aliquid juſtè habendum vel agendum. 3. Quando idem valet quod lex, ut ſit regula actuum moralium, obligans ad id quod rectum eſt [e].

IV. Nos hic vocem juris primo aut etiam tertio modo ſumimus; ſic de primo modo loquitur Juriſconſultus Paulus, *cum id quod ſemper æquum & bonum eſt jus dicitur, ut eſt jus naturale* [f], alter vero frequentiſſimus eſt, hinc *divina lex fas eſt, lex humana jus eſt* [g]; item, *jure fieri dicitur quod conſentaneo legibus more fit* [h].

V. Naturæ etiam vox diverſas habet ſignificationes, aliquando enim ſumitur pro affectibus homini à natura inſitis, ut eſt inſtinctus procreandæ ſobolis, qui ſine vitio eſt, aliquando etiam pro affectibus vitioſis, ut cum dicitur, *naturalem eſſe hominum ad diſſentiendum facilitatem* [i], itemque, *naturale eſſe vitium negligi quod communiter poſſidetur* [k]: aliquando natura pro prima cauſa, atque adeo pro

[c] *d. L. 1.* [d] *L. pen. & ult. ff. de juſt. & jure.* [e] *H. Grot. de jure belli & pacis lib. 1. c. 1. §. 3. 4. & 9.* [f] *dicta leg. pen.* [g] *Iſidor. lib. 5. etymol.* [h] *L. 3. ff. de juſt. & jur.* [i] *L. item ſi unus 17. §. principaliter 6. ff. de rec. arbitr.* [k] *L. 2. Cod. quando & quibus quarta pars debet.*

pro ipſo Deo accipitur. *Quid aliud eſt natura quam Deus? nihil natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura*[l], aliquando pro cauſa ſecunda & Deo ſubjecta, ſic Poëta, *hanc Deus & melior litem natura diremit*[m], item cum dicitur, *rerum natura fructus omnes hominis cauſa comparaſſe*[n], aliquando pro naturali illa *Dei operatione, quæ mentibus noſtris inſedit, cujus ipſe Deus auctor eſt*[o], & hæc quidem acceptio huic noſtræ materiæ quam maxime accommodata eſt.

VI. Quibus ita præmiſſis facile apparet quid ſit jus naturæ ſive naturale, de quo omnis noſtra inſtituitur diſceptatio; *eſt enim illud jus quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit*[p], & alibi, *jus quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, & quod omni humano generi commune eſt*[q], *& quod apud omnes peræque cuſtoditur*[r], *quod ſemper æquum ac bonum eſt*[s], aut ut alii loqui amant, *divina ratio toti mundo partibuſque ejus inſerta*[t], cui non male concinit illud

A Dei ratione ratio naſcitur mortalium[u].

VII. Sed jam nova ſe offert quæſtio, quæ antequam ulterius progrediamur, diſcutienda eſt, an nimirum detur aliquod jus naturæ; fruſtra enim de qualitate & aliis hujus juris accidentibus quæritur, ſi nondum plenè conſtet illud revera exiſtere: Sed cum hanc ſpartam excoluerunt ante nos alii[x], neceſſitatem ejus juris uno atque altero

 argu-

[l] *Seneca in lib. de benefic.* [m] *Ovid. Metamorph. lib. 1.* [n] *§. in pecudum inſt. de rer. diviſ.* [o] *Auguſt. lib. 3. conf.* [p] *§. ſingulorum inſt. de rer. diviſ.* [q] *§. 2. & §. 5. inſt. de juſt. & jure.* [r] *L. 9. ff. de juſt. & jure.* [s] *d. l. pen.* [t] *Auguſt. loco præcitato.* [u] *Epicharmus.* [x] *H. Grot. de jure belli & pacis in Prolegom.*

argumento probaſſe ſufficiet. Quorum primum eſt, quod rationalis creatura à Deo ita eſt condita, ut ſe ad bonum vel ad malum poſſit convertere, cum autem Deus bonum omne diligat, omne vero malum oderit, neceſſe fuit ut toti humano generi legem daret aliquam, qua bonum quod Deo placet cognoſcere, malum vero quod ei diſplicet, ab eo diſcernere poſſit, & ita ad bonnm quidem dirigatur, à malo verò arceatur, quod præſtat lex naturæ. Alterum verò, quod humana creatura ad ſocietatem eſt creata, & quidem ordinatam ac duraturam, cum igitur Deus omnis boni ordinis auctor & fautor ſit, ſine quo nulla ſocietas diu poteſt conſiſtere, conſequens eſt, ut hominibus & imperandi & parendi & in commune conſulendi leges aliquæ fuerint præſcribendæ, quod etiam legi naturali debemus.

VIII. Unde & notitia hujus juris ad omnes ſe gentes extendit, *eſt enim vera ratio naturæ congruens, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna, quæ vocet ad officium, jubendo, vetando* [y], *&c.* Hinc & alibi Cicero vocat legem, *neque hominum ingeniis excogitatum, neque ſcitum aliquod populorum, ſed æternum quiddam quod totum mundum regit, imperandi prohibendique ſapientia* [z]: ſunt enim ea quæ hæc lex dictat.

Haud ambagibus implicita, ſed quæ regulis æqui ac boni
Suffulta, rudibus pariter & doctis patent [a].

Cum igitur Ethnicis & Oratoribus & Poëtis jus hoc naturæ ſit cognitum, nemo certe rationem ſuam in conſilium

y *Lactant. ex Cic. de vero cultu cap.* 8. z *Cic. de leg. lib.* 2. a *Eurip. in Phæniſ.*

lium adhibens id negaverit, præſertim cum nobis Chriſtianis Apoſtolus Paulus apertiſſime id ob oculos ponat, de ipſis Ethnicis ſic loquens. *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt: ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi lex ſunt. Et poſtea, oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum*[b]. Quem locum exponens Auguſtinus ita loquitur: *nullam animam eſſe quæ ratiocinari poſſit, in cujus conſcientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum ſcribit niſi Deus*[c].

IX. Subnectetur huic quæſtioni, alia non minus utilis, quo pacto dijudicari poſſit an aliquid ſit juris naturalis nec ne? quod ego duobus modis fieri poſſe dico, primò ex convenientia aut diſconvenientia cum natura rationali & ſociali: & ſecundò, *ex eo quod apud omnes Gentes, aut moratiores certè, ita eſſe creditur*[d]. Neque utriuſque ratio longè petenda eſt, cum enim jus naturale ſit dictamen rectæ rationis, ſequitur ut id omnino cum recta ratione convenire debeat, quod igitur reperitur ab ea diſcrepans, id omnino à jure alienum habebitur: cumque moratiores gentes ſe quam maxime juri naturali conforment, quicquid illæ in commune ſervant, ejuſdem juris eſſe valde probabile eſt. *Nam omni in re conſenſus gentium, lex quædam naturæ putanda eſt*[e]. Videantur & alia loca in hanc ſententiam allegata, *dicto* §. 12. *de jure belli & pacis.*

A 3 X. Re-

[b] *Epiſt. ad Rom. cap.* 2. [c] *Aug. lib.* 2. *de ſerm. Domini in monte.* [d] *H. Grot. de jure belli ac pacis dicto lib.* 1. *cap.* 1. §. 12. [e] *Cicero.*

X. Reſtat nunc ut aliquam juris naturæ definitionem vel certè deſcriptionem afferamus, quæ hæc eſt, *Jus naturale eſt dictatum rectæ rationis indicans, actui alicui, ex ejus convenientia aut diſconvenientia cum ipſa natura rationali, ineſſe moralem turpitudinem, aut neceſſitatem moralem, ac conſequenter ab Auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi* [f]. Ego legem naturæ ſic definio, quod ſit *Lex quam Deus, ut naturæ auctor, omnium mortalium cordibus inſevit, ad diſcernendum honeſtnm à turpi, illud jubens, hoc vetans.*

XI. Quæ definitio ut paulò latius explicetur, ſciendum, cum *legem* dicimus, ſpeciem aliquam legis declarari, atque ita huic etiam competere definitionem, quæ hæc eſt, *ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata.* Legis ita generaliter ſumtæ, diviſio prima eſt, quod omnis lex vel ſit naturalis vel voluntaria; ad primam ſpeciem pertinet lex naturæ de qua hic agimus, ad alteram omnes aliæ leges, ſive divinæ, ſive humanæ, ab hac contradiſtinctæ, & imprimis, *civilis æquitas, vel ſcriptis legibus ſancita, vel inſtitutis aut moribus recepta* [g].

XII. Sequitur in definitione legis, cauſa efficiens, nempe *Deus, ut naturæ auctor;* de hac enim loqui recte putatur hic locus, *Quis oſtendit nobis bona? Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine* [h]: nec longe hinc abit Cicero, *Ex qua illa lex quam Dii humano generi dederunt rectè laudata eſt* [i], ubi

[f] *H. Grot. dicto tract. cap.* 1. §. 10. [g] *Saluſt. in Catalin.* [h] *Pſalmo IV.*
[i] *Cicero de legib. lib.* 2.

ubi & eam vocat, *æqualem illius cœlum atque terras tuentis & regentis Dei.* Hinc illud veriſſimum effatum. *Quicunque legi naturali obviat, Dei voluntatem non ſervat*[k].

XIII. Cum *legem* hanc *omnium mortalium cordibus inſitam* dicimus, tunc modum quo ea lex promulgata eſt indicamus, nempe per impreſſionem naturalem in mente creaturæ rationalis; hinc Apoſtolus, *oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*[l]. Egregie hæc interpretatur vetus Eccleſiæ Doctor his verbis, *Ea lex non ſcribitur, ſed innaſcitur; non percipitur lectione, ſed profluo naturæ fonte in ſingulis exprimitur*[m]. Recte additur omnium mortalium quia nulla eſt gens tam barbara tam effera, quæ hanc legem ignoret. *Si non habent legem ſcriptam, habent tamen legem naturalem*[n].

XIV. Quæ ſubnectuntur verba, *ad diſcernendum honeſtum à turpi*, veram hujus legis naturam accuratè delineant: Eſt enim lex naturæ in hoc data ut turpia fugiamus, honeſta ſectemur; *per hanc quilibet intelligit, & conſcius eſt, quid ſit bonum, quid malum*[o]. Nam ut alius loquitur, *legem Dei habet ſibi inditam impreſſamque & inſitam, qua bonum à malis interno lumine dijudicamus*[p].

XV. Nec tamen ſufficit notitia boni & mali, niſi præterea *illud jubeat hoc vetet*, quæ verba definitionem claudunt. *Eſt enim recta ratio menſque ſapientis, ad jubendum & deterrendum idonea*[q], & planius, *eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ jubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contraria*[r].

XVI. Hinc

k *Anſelm.* l *Epiſt. ad Rom. c. 2.* m *Ambroſ.* n *Gloſſa ſupra d. c. 2. ad Rom.* o *d. Gloſſa c. 2.* p *Clitoveus.* q *Cic. de leg. lib. 2.* r Idem *Cicero.*

XVI. Hinc provenit tritum illud axioma, quod quædam mala ſunt quia prohibita, quædam prohibita quia mala, quorum hoc ad jus naturæ, illud ad alias leges pertinet. Et hoc illud eſt unde dictamen naturæ, legis ſibi & nomen & vim vindicare poſſit; eſt enim aliquid amplius in lege naturæ quam convenientia cum natura rationali; nimirum quod à Deo etiam præcipiantur ea quæ honeſta ſunt, & quæ turpia ſunt vetentur: in quo proprie legis virtus conſiſtit. *Eſt enim lex cui omnes obtemperare convenit*, quam & recte Chryſippus vocavit, *præceptricem quidem faciendorum, probibitricem autem non faciendorum*[s]. Quod in lege naturæ eatenus verum eſt, ut per eam omnes virtutum actus, ut boni & proinde honeſti, jubeantur; omnes vero vitiorum actus, ut mali & proinde turpes, prohibeantur.

XVII. Denique notandum, jus naturale, de quo hic agimus, etiam aliis vocabulis deſignari, & præcipue *æquitatis naturalis*, item *æquitatis*; hinc Prætor *naturalem æquitatem ſequi* dicitur[t], & alibi, *ubi æquitas evidens poſcit ſubveniendum eſſe*[u], ac iterum. *Judicem æquitatem ante oculos habere debere*[x], idque & vocibus *humanitatis*[y], *& benignitatis*[z], ſæpiſſime exponitur.

XVIII. Quod vero juri naturali repugnat; *id etiam contra bonos mores eſſe Juriſconſulti pronunciant*[a], hinc elegans illud

[s] *L. 2. ff. de legib.* [t] *L. ff. de minor.* [u] *L. 7. ff. de in integr. reſt.* [x] *L. 4. ff. de eo quod cert. loc.* [y] *L. 1. §. 6. ad Sen. Tert.* [z] *L. 8. Cod. Cic. de legib.* [a] *L. 25. ff. de legib.*

illud effatum, *quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram,* & (ut generaliter dicam) *contra bonos mores ſunt, nec facere nos poſſe credendum eſt* [b].

CAP. II.

Juris naturalis variæ acceptiones & diviſiones.

I. VOcem *juris naturalis* non eodem ſemper modo ſumi facile intelliget, qui quædam Juriſconſultorum ſcripta, alioſque bonos auctores evolverit; nos præter genuinum ſenſum, de quo priore Capite egimus, etiam alias minus proprias acceptiones indicabimus. Et imprimis ſe offert, qua omne id quod juri naturali non repugnat, juris eſſe naturalis dicitur, eo modo quem alii, *reductivum* [c]: alii *negativum* vocant: ſic dicimus aliquem *ad remunerandum naturaliter obligari* [d], quod tamen proprie loquendo, ſe ita non habet; nec enim vera naturalis obligatio inde oritur: ſic etiam *liberis communi voto naturæ parentum hæreditatem deberi* [e], Papinianus aſſerit, cum tamen hìc nullum, quoad hæreditatem, ſit debitum naturale.

II. Eſt & alius modus quo vox illa abuſivè ponitur, pro eo quod quidem revera non eſt debitum jure naturali, ſed tamen ratio honeſtum judicat, aut melius eo quod

 op-

[b] *L. Filius* 15. *ff. de cond. inſt.* [c] *H. Grot. de jure belli libr.* 1. *cap.* 1. *n.* 9. [d] *L. ſed etſi* 25. §. *conſuluit* 11. *ff. de petit. hæred.* [e] *L. ſcripto.* 7. *ff. ſi tab. teſt. nullæ extabunt unde Liberi.*

opponitur [f], idque præcipue locum habet cum de duabus propoſitionibus inter ſe comparatis, quæritur utra verior, aut melior aut benignior ſit; tunc enim ea, cui ratio aut æquitas magis favet, juris naturalis eſſe dicitur: quemadmodum etiam duobus abſurdis propoſitis, quod minus eſt abſurdum, id rationem æquitatis habet [g].

III. Aliquando etiam admodum καταχρηστικῶς τι naturale quid eſſe pronuntiatur, quod plerumque fieri ſolet [h], & jure gentium impune fit [i], ut in hoc exemplo, *in pretio emptionis & venditionis licet naturaliter, contrahentibus ſe decipere* [k]. Item, *naturaliter conceſſum eſt invicem ſe circumſcribere* [l]. Cum enim omnis deceptio & circumſcriptio in vitium ſonet, tantum abeſt ut ea naturaliter liceat, ut potius prohibita eſſe videatur. Quippe *omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita* dolus malus eſt, qui jure naturali prohibetur [m], *ne alicui malitia ſua ſit lucroſa, vel alii ſimplicitas damnoſa* [n]. Sic & alibi dicitur, *jus noſtrum non patitur in paganis eundem & teſtato & inteſtato deceſſiſſe*, quod juris civilis Romani eſt, & pro ratione additur, *earumque rerum naturaliter inter ſe pugna eſt teſtatus & inteſtatus* [o]. Quæ tamen ratio non eſt vera; naturalis enim ratio neutiquam prohibet, ne quis ex parte teſtatus, ex parte inteſtatus obeat, ſed id ex ſola juris Romani ſubtilitate pendet [p].

IV. Rur-

[f] *H. Grot. dicto loco.* [g] *L. itaque §. 1. ff. ad leg. aquil.* [h] *H. Grot. de jure bell. lib. 2. cap. 12. §. 26.* [i] *Gothofr. ad L. 22. ff. loc.* [k] *L. in cauſæ 16. §. 4. ff. de minor. 25. ann.* [l] *L. item ſi 22. ff. loc.* [m] *L. 1. §. 2. ff. de dol. mal.* [n] *d. l. 1. in princ.* [o] *L. jus noſtrum ff. de reg. jur.* [p] *H. Grot. d. cap. 12. §. 26.*

IV. Rurſum aliquid juris eſſe naturæ eſſe dicitur, non quidem ἁπλῶς, ſed ut ſcholæ loqui amant, *ſecundum quid*, id eſt pro certo rerum ſtatu. Sic nuditas homini fuit naturalis, nimirum in ſtatu innocentiæ: Communio omnium bonorum fuit naturalis ante introductam diviſionem, libertas ante cognitam ſervitutem; hinc illlud, *quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt*: hæc enim naturalia ſunt non ſimpliciter, ſed donec aliter conſtitutum non ſit q, atque adeo mutationi ſubjecta ſunt, & mutata conſtat ex adductis exemplis.

V. Nec longè hinc abit quod quædam naturalia eſſe dicantur, non quidem abſolutè, ſed ex certa hypotheſi, interveniente nimirum actu aliquo humano r, ſic poſt introductam ab hominibus rerum diviſionem, furtum natura turpe eſſe judicatur, ideoque etiam lege naturali prohibitum eſſe dicitur s, ſic poſt inita ab hominibus pacta, & conventiones, jus naturæ ea ſervanda dictat t.

VI. His ita præmiſſis, ad præcipuas juris naturalis partitiones accedamus, quarum prima ſit, quod in toto & omnibus ſuis partibus habet regulas & leges. *Regulas* voco communes notiones à natura mentibus noſtris inditas, exempli gratia, *virtutes omnes eſſe bonas, vitia omnia eſſe turpia*. *Leges* verò quæ nobis præſcribunt quid faciendum vel non faciendum ſit, nimirum, *bonum eſſe appetendum, vitium vero fugiendum*, ſive ut regius vates loquitur,

q *H. Grot. d. lib. 2. cap. 8. §. 5.* r *H. Grot. dicto lib. 1. cap. 1. n. 9.* s *L. 1. §. 3. ff. de furt.* t *L. 1. ff de pactis.*

declina à malo, & fac bonum [u]. Quæ partitio inde originem trahit, quod jus naturale partim illuminat mentem noſtram & intellectum dirigit, juxta illud ejuſdem, *Signatum ſuper nos lumen vultus tui, Domine* [x], partim etiam præcipiendo & vetando nos obligat, quod proprium eſt legis; & prius quidem alii appellant *directivè*, poſterius verò *coactivè*, *diſponere*: quæ omnia ex infra dicendis clarius innoteſcent.

VII. Altera partitio in eo conſiſtit, quod jus naturale habet quædam prima principia, quorum veritas primo intuitu, abſque ulteriore indagatione patet; habet & quaſdam concluſiones minus notas & ex primis iſtis principiis per ratiocinationem deductas [y]. Exemplum prioris eſto: *quod tibi fieri vis, id alteri feceris*: item, *in pace & tranquillitate vivendum eſt*. Hæc principia tam clara ſunt ut ſine ullo diſcurſu oculis ſe mentis inſinuent, nec dubitare nos ſinant ab ipſa natura dictata ſint necne. Ex priore jam per Syllogiſmum probari poteſt, concluſio hæc, *depoſitum eſſe reddendum*, ex poſteriore, *perturbatores Reipublicæ eſſe puniendos*: quæ concluſiones etſi de jure naturæ ſuam habeant veritatem, nam quod ex principiis purè naturalibus argumentando elicitur, hoc ipſum quoque juris naturalis eſſe cenſendum eſt. Rectè Poëta Tragicus [z], *quæ non patent colligimus ex his quæ patent*,

[u] *Pſalm* 37. *v.* 27. [x] *Pſalm* 4. *v.* 7. [y] *Domin. Soto. de juſtit. & jure libr.* 1. *de jure nat. quæſt. IV. artic.* 2. §. *ante quæſtionis.* [z] *Euripid. Oenomao.*

tent, tamen eas minus per ſe notas eſſe, nemo cui cor ſapit inficias ibit.

VIII. Eſt & alia partitio, qua jus naturale dividitur in conceſſivum & præceptivum, *conceſſivum* aut dominativum id appello, quo homini datur facultas ad aliquid juſte habendum vel agendum: ut cum homini à natura confertur libertas, qua & uti poteſt & abuti; poteſt enim eam ſartam tectam conſervare, poteſt & eam alienare, ſeque ipſum in ſervitutem addicere [a]. *Præceptivum* verò voco illud, quo jubetur aliquid vel vetatur, qua de re Capite priore in definitione egimus, & porro etiam maxima ex parte acturi ſumus. Ex antedictis conſtat, quando conceſſivi juris meminimus, nos vocem juris non ſumere in primo aut tertio ſenſu, ſicut antea fecimus [b]; ſed in ſecundo, pro facultate morali, quæ perſonæ competit [c]. Sic Juriſconſultus Gajus tradit, quod *adverſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere* [d], quod alibi ſic effertur, *libera reſiſtendi tribuitur facultas* [e]. Neque eſt quod quis putet, jus naturæ ſe hic tantum habere negativè, ut non repugnet, ſicut eam vocem paulo ante expoſuimus: quia hic aliquid amplius confert, unde rectè dicitur jure hoc evenire, *ut quod quiſque ob tutelam corporis fecerit, jure feciſſe exiſtimetur* [f].

IX. Et hoc plerumque ſenſu vocem *licet* uſurpamus,

[a] *§. ſervi Inſt. de jure perſ.* [b] *ſupra cap. 1. §. 3. 4.* [c] *H. Grot. d. libr. 1. cap. 1. §. 4.* [d] *L. itaque 4. ff. ad leg. Aquil.* [e] *L. 1. C. quando liceat unicuique ſine judice ſe vind.* [f] *ut vim 3. ff. de juſtit. & jure.*

cum dicimus *aliquid de jure naturali, licere*, intelligentes alicui facultatem eo jure dari, gerendi talem actum de quo agitur: quanquam & alia eſt hujus vocis acceptio cum *licere aliquid* dicitur, non quod ſalva pietate, & officiorum regulis fieri poteſt, ſed *quod apud omnes homines pœnæ non ſubjacet* [g]: verum hæc ſignificatio ad ea quod ſunt juris civilis magis pertinet, *ubi quædam ſunt non laudabilia natura, ſed jure conceſſa* [h]. Eſt item alia ſignificatio, quando *licere* ſumitur, *pro eo quod non impeditur, non ſi leges permittant, ſed ſi leges non prohibeant* [i], id eſt ſi ſe negativè tantum habeant; ſed & ea à ſenſu noſtro aliena eſt.

X. Sed quoniam jam aliquoties *permiſsionis* facta eſt mentio, non inutile erit diſquirere an aliquod jus naturæ ſit permiſſivum? Et nos quidem, exactè loquendo, talem juris naturalis ſpeciem dari negamus, eoſque qui contrarium ſtatuunt craſſiori Minerva cum vulgo loqui exiſtimamus.

Omnis enim Lex, & proinde etiam naturalis, efficaciam habere debet, eos, quibus fertur, obligandi ad obſervationem ſui; conſtat autem à Lege permittente eum cui ea præſcribitur nequaquam obligari, poteſt enim ex animi ſui ſententia, permiſſione uti vel non uti, atque ita proprie Lex dici nequit.

Tota ergo permiſſionis virtus extra eum eſt, & tantum circa reliquos homines operatur, eoſque obligat ne actui

[g] *H. Grot. de jure belli lib. 3. cap. 4. §. 2. & cap. 10. in pr.* [h] *Quintil. lib. 3. cap. 8.* [i] *L. nec non 28. §. 2. ff. ex quibus cauſ. major.*

actui permiſſo impedimentum ponant [k]: quod non eſt particulare in permiſſione, ſed aliis etiam legibus præceptivis commune eſt, nemo enim poteſt alium impedire ne actus jure naturali præceptos exerceat. Denique permiſſio aut impropriè vocatur ea, cui jus naturæ ſolummodo non refragatur; quæ à quibuſdam, *permiſsio facti* dicitur, & tunc revera naturalis dici non poteſt, cum de ea jus naturæ nihil actu diſponat: aut ſumitur pro ea quæ etiam moralem dat facultatem, unde & *permiſsio juris* vocatur, quia jus dat ad aliquid omnino licitè agendum [l], & eam nos ad jus naturæ conceſſivum referimus: eſt autem concedere plus aliquid quam permittere.

XI. Quod ad alterum prioris diviſionis membrum attinet, in quo de jure naturali *præceptivo* tractatur, voce nimirum iſta in latiſſima ſignificatione ſumta, id iterum in duas partes diſpeſcitur, quarum prior eſt *jubens*, altera eſt *vetans*; ſive ut alii loquuntur, *præcepta naturæ alia ſunt affirmantia, alia negantia:* cujus diviſionis origo patet ex definitione ſupra allata [m]: & inter hæc quidem præcepta, magna quoad effectum eſt differentia, priora enim, non ita indiſtinctè, & citra omnem temporis, loci, & reliquarum circumſtantiarum conſiderationem, obligant, ut altera poſteriora, quorum vis ſe in omnem locum & tempus extendit, nunquam enim & nullibi, contra Leges vetantes facere licet.

XII. Sed

[k] *H. Grot. de jure belli dicto lib.* 1. *cap.* 1. §. 9. [l] *H. Grot. d. cap.* 1. §. 17. [m] *ſupra cap.* 1. §. 15.

XII. Sed quæri hic poteſt an non ſit admittenda diviſio juris naturalis, in id quod animantibus omnibus commune eſt, & in id quod ſolos tangit homines. Nos, cum certum ſit animantia bruta rationis non eſſe capacia, atque ita nec juſtitiæ, & ſi quando de juſtitia in animalibus mentio fit, id tantum ad umbram & veſtigium pertinere; iis accedimus qui diſtinctionis hujus nullum agnoſcunt uſum[o].

Illud tamen verum fatemur, eſſe in naturali jure quædam principia, quæ homini non tantum cum animalibus, ſed etiam cum aliis corporibus creatis ſint communia: poteſt enim homo conſiderari ſimpliciter ut ens, poteſt conſiderari ut animal, poteſt conſiderari ut homo. Et cum ente quidem commune habet principium, quod omne ens conſervationem ſui, quatenus poteſt, appetit: cum animalibus, quod ſit appetens propagationis. *Nam natura primum omnia animalia perfecta creavit, deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione ſucceſſio* [p]. Et ad educationem prolis teneatur: *videmus enim cætera quoque animalia, feras etiam, iſtius juris peritia cenſeri* [q]. Et alia ejus generis, ſed hoc ad naturam juris nihil confert, neque ejus varietatem aliquam inducit.

XIII. Claudat itaque hoc caput diviſio ab objecto ſumta, qua jus naturale verſari dicitur circa res divinas vel

[n] §. 1. *Inſtit de jure nat. L. 8. ff. de juſtit. & jure.* [o] *H. Grot. d. lib. 1. cap. 1.* §. 11. *Selden. de jure nat. circa diſcipl. Hebr. lib.* 1. *cap.* 4. *&* 5. [p] *Macrob. Sat. lib.* 7. *cap.* 16. [q] *L.* 1. §. 3. *ff. de juſt. & jure.*

vel humanas; neque mirum illud circa divina verſari cum rationi conſonum ſit, ut à Deo naturæ opifice, & juris naturalis conditore, mentibus hominum inſerantur eæ notitiæ, quibus ipſe ut auctor naturæ agnoſci poſſit, eaque præcepta, quæ tali legiſlatore digna ſint.

XIV. Rurſum eæ res humanæ circa quas jus naturale occupatur, ſubdividuntur in publicas & privatas [r]; Cum publicas dico, non intelligo eas quæ ad ſtatum particularis alicujus civitatis pertinent, quemadmodum ea vox in jure Romano accipi conſuevit: ſed eas res, quæ ad ſtatum totius humani gèneris, & per conſequentiam, omnium gentium, ſpectant. De privatis rebus non opus eſt hic in limine plura afferre, quia res ſatis nota eſt, & ex dicendis latius patebit.

CAP. III.

De cauſis Juris Naturalis ejuſque propriis.

I. POſt definitionem & diviſionem juris naturalis, prioribus Capitibus abſolutas, operæ pretium videtur cauſas hujus juris, ex parte ibi delibatas, paulo latius explanare.

Et *cauſam* quidem *efficientem* diximus eſſe *Deum, naturæ auctorem*, qui hanc legem toti humano generi præſcripſit, hinc rectè vetus Eccleſiæ Doctor. *Cum naturam dico Deum*

 dico:

[r] *§. fin. Inſtit de juſtit. & jure.*

dico: ipſe enim eſt opifex naturæ [s], quod ipſum & auctor Gentilis vidit, ſcribens. *Non poteſt inveniri principium aliud & origo juſtitiæ, quam ab Jove & communi natura; inde enim initium duci debet, ubi de bonis maliſque differendum eſt* [t]. Sed hæc tam perſpicua ſunt ut indicaſſe tantum ſufficiat; plura ſiquis deſideret legat eruditiſſimum commentarium de jure naturæ juxta diſciplinam Hebræorum [u].

II. Patet etiam ex ſuperioribus, *materiam* hujus juris eſſe, *bona & mala* ſeu *honeſta & turpia*, & illa quidem *appetenda*, hæc verò *fugienda*. Etſi enim lumen intellectus homini agnatum ſatis doceat, ómne bonum eſſe laudabile, omne verò malum vituperandum: placuit tamen naturæ auctori, huic naturali notitiæ etiam vinculum legis addere, ut eo magis quod honeſtum judicamus, ſequi, quod verò turpe judicamus, fugere debeamus. Hæc igitur Lex id jubet quod naturæ rationali conſentaneum atque ideo honeſtum eſt, vetat verò contrarium: quippe ſupponit in objecto honeſtatem ab una, turpitudinem verò ab altera parte. Et hoc illud eſt, quod & antea monuimus, per legem naturæ præcipi aliquid quia bonum, prohiberi verò qnia malum: Hinc Poëta de natura loquens

Dividit (hæc) *bona diverſis, fugienda petendis* [x].

III. Forte hic objiciet aliquis diviſionem hanc in *bona & mala*, non eſſe ſufficientem, quia ſunt etiam quædam *indiffe-*

[s] *Chryſoſt. hom. 1. ad Cor. X. 3.* [t] *Chryſipp. lib. 3. de Diis.* [u] *Selden. de jure nat. juxta diſcipl. Hebr. lib. 1. cap. 8.* [x] *Horat.*

indifferentia, quæ neutri membro proprie conveniunt, ſed tertiam fere claſſem conſtituunt, & tamen materiam quoque juri naturali ſuppeditant: nos verò huic objectioni jamdudum ſatisfactum putamus, cum diximus permiſſionem, quæ in indifferentibus locum habet, proprie loquendo, ad jus naturale non ſpectare [y]: ſufficit enim ei, de bonis & malis, jubendo vel vetando, diſponere, circa reliqua vero poſitivè nihil ſtatuere, atque ita ſe tantum negativè habere. Quod ſi ponamus etiam actum aliquem juris naturalis intervenire, ut homini jus detur hoc vel illo modo operandi, tunc ille non erit revera actus aliquis legis naturalis, ſed facultas jure naturali tributa, quam nos ad jus conceſſivum ſupra retulimus.

IV. Sunt tamen etiam quædam de quibus jus naturale diſponit, & ita quidem ut ea & ſummopere ſibi probari & placere oſtendat, quæ tamen ſub præceptum non cadunt. Sed ſciendum ea tantum eſſe *conſilia*, ideoque non quidem abſolutè juberi [z], ſed potius homines per ea ad perfectionem majorem invitari, & quaſi ſuadendo incitari. Quæ diſtinctio benè obſervanda eſt, ad diſtinguendum obligationem moralem ab exhortatione: & hoc illud eſt, quod per verbum, *decet* ſignificari ſolet, cum id ſenſu minus quidem efficaci, magis tamen eximio uſurpatur, ut cum dicimus, *decet ut omnes qui ejuſdem ſunt corporis, unius etiam ſint voluntatis* [a].

 V. Ve-

y ſupra cap. 2. §. 10. *z H. Grot. dicto libr. 1. cap. §. 9.* *a Clem. de exceſſ. prælat. cap. 1. inf.*

V. Veniamus nunc ad *formam*, quæ in eo conſiſtit, quod jus naturæ *omnium mortalium cordibus inſitum ſit*. Cum *cordibus inſeri*, dicimus, tunc verum & genuinum modum, quo hæc Lex fertur & promulgatur, indicamus. Neque enim ea, unquam ad ſonitum tubæ, campanæ aut alterius inſtrumenti, per vocem hominum, ut in humanis Legibus; aut Angelorum, ut factum in divina Lege, unquam publicata; aut ſcripto, in lapidibus vel tabulis, conſignata eſt, ſed intus in cordibus noſtris habitat. *Lex mentiri neſcia, eſt recta ratio, quæ Lex non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, ſed corrumpi neſcia, quippe ab immortali natura inſculpta in immortali intellectu*, ait Judæus [b]: neque minus appoſite Doctor Chriſtianus. *Quæres igitur Dei legem, habens communem iſtam in publico mundi, in naturalibus tabulis* [c]: idem alibi. *Ante legem Moyſis ſcriptam in tabulis lapideis, legem fuiſſe contendo, quæ naturaliter intelligebatur* [d]. Cum *omnium mortalium* mentionem facimus, non tantum totum humanum genus in ſua latitudine ſumtum intelligimus, ſed etiam ſingula ejus individua; nemo enim eſt cui ea Lex non innoteſcat: *hanc* enim *nobis non opinio, ſed innata vis affert* [d]. Recte idem, *in re conſenſio omnium gentium, jus naturæ, putanda eſt* [f]. Alius verò auctor hanc vocat *perſuaſionem quæ inſit hominibus communiter omnibus, non minus Barbaris quam Græcis, neceſſariam ac naturalem cunctis ratione utentibus* [g].

VI. Ne-

[b] *Philo in libr. omnem virum bonum eſſe liberum.* [c] *Tertull. de coron. mil.* [d] *idem adverſus Judæos.* [e] *Cic. lib. 2. de invent.* [f] *idem 1. Tuſcul.* [g] *Dion Pruſæenſ. Orat. XI.*

VI. Neque eſt quod quiſquam hîc nobis opponat, quaſdam gentes multa quæ nos juris eſſe naturalis ſtatuimus præcepta, ignoraſſe videri: neque enim ideo jus naturale intercidiſſe credendum eſt, quod per incuriam perſcrutandæ ejus quam natura ſatis patefecit veritatis, aut per nimiam peccandi licentiam, in aliquibus gentibus lumen naturæ offuſcari, moreſque à recto tramite deviare perſpiciantur. Quales ſunt, *qui ab impuris ſpiritibus abrepti, & per malam educationem, inſtituta prava, & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt* [h]. Non igitur *debemus rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus eſt animus* [i]. Quod & Philoſophis Ethnicis cognitum fuit, nam ex iis quidam ita ſcribit, *quædam nationes efferatæ ſunt, & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet, ab æquis judicibus æſtimatione facta, humanæ naturæ convitium fieri* [k]. Item alius, *apud homines recta ſanaque mente præditos immutabile eſt jus illud naturæ quod dicitur: quod ſi his qui morbido diſtortoque animo aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce eſſe dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur* [l]. Denique & illud univerſale huc appplicari debet, *quid naturale ſit, ſpectandum in his quæ bene ſecundum naturam ſe habent, non in depravatis* [m].

VII. Reſtat ut etiam juris hujus *cauſam finalem* examinemus, quæ eſt, *commune totius univerſi particularium gentium, & ſingulorum hominum bonum. Omnis* enim *Lex*, & pro-

h *Juſtin. colloq. cum Triph.* i *Chryſoſt. in Orat. Chriſt. Deum eſſe.* k *Porphyr.* l *Andron. Rhod.* m *Ariſtot. Polit. lib. V.*

Digitized by Google

proinde etiam naturalis *tendit ad commune bonum* [n]. *Lex enim vocatur præceptum commune* [o], id eſt, *communi utilitate ſtatutum; vel communiter toti univerſitati factum* [p]. Nos utrumque membrum admittimus. Prius agnoſcit Iſidorus cum vocat *Legem pro communi omnium utilitate conſcriptam* [q]; alterum patet ex locis, ubi *Leges & Canones ab omnibus ſervari* debere ſtatuitur [r]. Et quoad Legem naturalem, ratio eſt manifeſta, cum enim ea toti univerſo & omnibus gentibus feratur, conſequens eſt ut commune univerſi & gentium bonum per eam procurari, intendatur. Id autem commune bonum, eſt naturalis fœlicitas, ſive quietus, tranquillus & pacificus Reipublicæ communis, & omnium gentium, ſtatus. Nam ſicut *Leges humanas ad ſalutem civium, civitatumque incolumitatem vitamque omnium quietam & beatam, conditas eſſe conſtat* [s]; Eundem ſcopum & naturalem Legem pro univerſi incolumitate habere, par eſt. Idemque de gentibus ſingulis intelligendum, cum & eæ ſint partes univerſi, quæ toti ſuo conformari debent, & cum etiam per ſe ſint communitates, bonum quoque ſuum & felicitatem obtinere deſiderant, ad quod ipſis jus naturale facem accendit, eaſque quaſi manu ducit. Major videtur eſſe difficultas in bono ſingulorum, ſed tamen & illud per jus naturale intendi, facile perſpiciet, qui modo cogitaverit ſingulis hominibus præcepta hic dari, quæ omnia ad communem ſpectant utilitatem: ſunt enim

&

[n] *Soto de juſt. & jur. quæſt.* 1. *art.* 2. [o] *L.* 1. *ff. de legib.* [p] *Gloſſ. in d.l.* 1. [q] *C. erit autem Lex:* 2. *diſt.* 4. [r] *L. leges* 3. *C. de legib. C. canonum* 1. *X. de conſt.* [s] *Cic. de legib.* 2.

& illi partes totius, ideoque bonum cujuſque eſt etiam commodum totius univerſitatis. Sic *publice expedire* dicimus, *cives eſſe locupletes* t, & *ut nemo re ſua malè utatur* u, quidni igitur totius univerſi & gentium interſit, cives habere bonos, & pacate inter ſe viventes? *Omnes omnium charitates patria complectitur*, inquiebat Oratorum maximus [x]: nos autem omnes cives mundi ſumus: Rectè itaque & ordine dixit Philoſophus Imperator, *civitas & patria mihi, ut Antonino Roma; ut homini, mundus* y. Quare ad commune bonum etiam ſinguli collimare debent: *Quæcunque tua actio reſpectum non habet ſive cominus ſive eminus ad propoſitum communitatis, ea vitam diducit, nec unam eſſe patitur, ſeditioſaque non minus eſt quam is qui in populo partem ſeorſim facit* z.

VIII. Subnectemus jam unum *juris naturalis verè proprium* in eo conſiſtens, quod *hoc jus ſit immutabile*; confirmat id Philoſophus, dicens, *jus naturæ immutabile eſt, ſicut ignis ubique urit* [a], & quidem à parte hominum res perſpicua eſt, cum enim omnes homines juri naturali ſubſint, mirum non eſt, ſi inferiores in eo quod ſuperius eſt nihil poſſint mutare, hinc egregiè Tragicus:

Non id valere credidi juſſus tuos,
Ut jura non conſcripta, ſed nutu Deûm
Conceſſa, ſempiterna, mortalis ſatus
Violare poſſes [b].

Scien-

t *Nov.* 8. §. 1. *verſu conſideravimus.* u §. 3. *inſt. de his qui ſunt ſui & alien. juris.* x *Cicero.* y *M. Antonin.* z *idem lib.* 9. a *Ariſt.* 5. *Ethic. cap.* 7. b *Sophocl. Oedip. Rege*

Sciendum tamen nos *hîc additionem pro mutatione non accipere*; poteſt enim & ſolet poteſtas humana multa definire quæ jus naturæ indefinita relinquit, imo in hoc magna juris civilis portio conſiſtit. *Jus enim civile eſt quod neque in totum à jure naturali recedit, neque per omnia ei ſervit* c. Sed quid ex parte Dei? nos & cum præſtantiſſimis Theologis aliiſque, ne quidem à Deo mutari poſſe contendimus d: neque enim efficere poteſt, ut quod intrinſeca ratione malum eſt (qualia ſunt ea quæ jure naturali prohibentur) id malum non ſit e.

IX. Probatur & hæc immutabilitas hac ratione, quod aut præcepta juris naturalis ſunt negativa aut affirmativa; Negativa, cum ſicut ſupra monuimus, pro omni tempore & loco, ſive ut Scholæ loquuntur, ſemper & pro ſemper, obligent, ea nunquam mutari poſſunt, tunc enim ceſſarent obligare. De affirmativis idem judicari debet; nam quamvis eorum non tam ſit manifeſta obligatio, quia tantum in certis caſibus & non (ut ita loquar) pro ſemper obligent: tamen poſitis iſtis caſibus nunquam non obligare deprehenduntur, & extra iſtos caſus à jure naturæ non præcipiuntur. Quod ut clarius explicemus, imprimis notandum eſt Legem naturalem ſcripto nunquam eſſe comprehenſam, atque ita neque audiri neque legi poſſe: unde fit ut verba ejus non intelligantur, & nunquam hîc eveniat, quod in humanis legibus crebro con-

c *L. jus civile 6. ff. de juſt. & jure.* d *Soto de juſt. & jure. lib.* 1. *quæſt.* 4. *art.* 5. e *H. Grot. de jure belli dicto lib.* 1. *cap.* 1. §. 10.

contingit, ut plus aut minus ſit ſcriptum quam dictum. Si igitur naturam audire volumus, totum ejus dictamen animo concipere debemus, omneſque addere circumſtantias & conditiones rei cohærentes (quæ in aliis Legibus limitationes vocantur) quibus omnibus poſitis Lex naturalis tum primum obligare incipit. Sic cum *pacta ſervanda*, cum *depoſitum reddendum*, dicimus, jus naturæ inutile enuntiamus. Utrumque enim has habere debet conditiones, *dummodo is qui paciſcitur plenam habeat de ſe ſuiſque bonis diſponendi poteſtatem, itemque is cui pactum fit: dummodo pacta ſint juſta*, id eſt aliis naturæ aut Dei aut etiam magiſtratuum præceptis, non repugnantia; & id genus alia, quæ congerere longum foret. Quæ omnes conditiones ſi exprimantur, ſtatim orietur in homine obligatio; ſin demantur, non quidem mutabitur aliquid quod juris ſit naturalis, ſed declarabitur nunquam id juris fuiſſe naturalis quia omnes conditiones neceſſariæ non adfuerunt.

X. Deinde & illud conſiderandum, quod ſæpe res de qua jus naturale aliquid conſtituit mutationem recipere ſoleat, quod cum fit non quidem jus naturale mutatur, ſed materia ei juri ſubtrahitur, ita *ſi quem Deus occidi præcipiat, ſi res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium, aut furtum*, quæ voces vitium involvunt; *ſed non erit homicidium & furtum, quod vitæ & rerum ſupremo Domino auctore fit* [f]. Quod ipſum & cum proportione, ex vi ſupremi

 mi

[f] *H. Grot. dicto loco.*

mi dominii, ad magiſtratus ſummos applicari poteſt, ut nimirum ex cauſa rationabili poſſint declarare, non manere amplius civibus circa res aliquas id juris quod antea fuerit, ſi eas eo quo debent modo non adminiſtrent: ſic generaliter prodigo rerum ſuarum adminiſtratio interdicitur; iis vero qui per longiſſimum tempus (à Lege definiendum) res aliquas non curare, & quaſi pro derelicto habere inveniuntur, etiam earum dominium aufertur; cui rationi innititur præſcriptio humanis legibus introducta, in odium nimirum negligentiæ, neque tamen per hoc pars aliqua juris naturalis dicenda eſt mutari.

XI. Supradictis duo conſentanea ſunt, quæ hic breviter attingemus: primum eſt quod Lex naturæ non eſt capax ejus interpretationis, quæ in jure κατ' ἐπιείκειαν appellatur: cum enim Lex naturæ ſit ipſa *æquitas*, ejuſque nomine veniat, non datur alia æquitas quæ eam interpretetur. Tum vero ea interpretatio locum tantummodo habet, cum Lex humana propter nimiam univerſalitatem verborum, in quibuſdam caſibus deficere reperitur; ita ut Legiſlator de eo caſu conſultus, contrarium ejus, quod Lex definire videtur, velle ſe diceret. Exempli gratia, ſi omnibus civibus armorum geſtatio prohibeatur, & hoſtis ad portas ſit, non peccabit in eam Legem qui armatus hoſtem arcere conatus ſit, imo vero benè feciſſe judicabitur & ex mente Legis. Lex verò naturalis cum ſcripta non ſit, eoque nomine deficere non poteſt; nunquam

quam enim tota auditur, niſi omnes addideris exceptiones, quibus additis nihil ei deeſſe videbimus.

XII. Alterum eſt quod in hanc Legem non cadit diſpenſatio, cum enim ea ſit relaxatio Legis in caſu particulari, propter aliquas rationes plerumque extrinſecas, ut tunc aliquis ea Lege ſolvatur, oportet eo caſu Legis obligationem tolli. Poſita autem in jure naturali cauſa neceſſaria obligandi, non poteſt omnino tolli ipſa obligatio utpote effectus ejus neceſſarius. Cum autem ne ipſe quidem Deus Legem naturæ mutare poſſit, ut ſupra vidimus, conſequens eſt, ut nemo quoque ejus effectum tollere poſſit atque ita omnis hic diſpenſatio denegatur.

CAP. IV.

De effectibus Juris Naturalis.

I. VEniamus ad *effectus juris naturalis*, quos vel maxime noſſe noſtra intereſt, ſunt autem hi, duorum fere generum Cum enim antea dictum ſit g, Legem naturæ mentem noſtram quaſi informare, & per regulas quaſdam dirigere; itemque per idonea præcepta ad obedientiam ſuo modo cogere: conſequens eſt ut unus ejus effectus ſit, *illuminare intellectum noſtrum*, alter vero, *obligare conſcientias*. Et de priore quidem res clara eſt, & exemplis

g *ſupra cap.* 2. §. 6.

emplis fiet clarior: ſic Lex naturæ Deum ejuſque naturam nobis oſtendit, ut poſtea ad cultum ejus nos exhortetur, ut ſtatim ſuo loco videbimus: ſic virtutes omnes bonas, vitia vero mala eſſe manifeſtat, ut poſtea nos ad illas ſequendas, hæc vero fugienda, incitet, & ſic deinceps.

II. De altero vero conſtare nobis poterit, ſi modo cogitemus nullam eſſe propriam Legem quæ obligationem non inducat, id eſt neceſſitatem quandam operandi vel non operandi: ſic legimus. *Ubi præceptum, neceſſitas eſt ſervitutis* [h]: iterumque, *præcepto quiſquis non obtemperat, reus eſt & debitor pœnæ* [i]. Quod nos plerumque verbo, *debendi* explicamus, aut aliquid ita *oportere*, aut *non oportere* dicimus [k]: vocibus his moraliter & in laxa ſignificatione ſumtis, ſcilicet ut id nos debere, vel ita aliquid oportere, dicamus, quod niſi inhoneſte omitti non poteſt, etſi ea honeſtas non ex juſtitia expletrice, ſed ex alio fonte proficiſcatur; quod ex ſequentibus locis apparet, *adjuvari nos non decipi beneficio oportet* [m]. *Ultra quam neceſſe eſt onerari mulierem, ignorantem vel invitam, non oportet* [n]. *Non oportet ex ſententia ſive injuſta, pro alio habita, alium prægravari* [o].

III. Cæterum eam obligationem quæ ex jure naturali deſcendit, etiam *conſcientias* hominum alligare certum eſt:

[h] *Hieron. lib.2.contra Jov.* [i] *Auguſt. in lib. de ſancta virg. c.14.* [k] *L.15. natura* 84. §. 1. *ff. de reg. jur.* [l] *H. Grot. de jure belli lib.* 11. c. 7. § 4. [m] *L. in commoda* 17. §. 3. *in fin. ff. commod.* [n] *L. impenſæ* 79. *ff. de verb. ſignif.* [o] *L. Lucius* 21. *ff. de his qui not. inf.*

eſt: Et quidem de hac obligatione in conſcientia, ex jure naturali profluente, non male intelligitur locus Apoſtoli dicentis, *quicunque peccaverunt ſine Lege* (ſupple ſcripta) *ſine Lege peribunt* [p], ſcilicet quia Legem naturalem violarunt. Et rurſus, *Cum gentes quæ Legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt: ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt Lex: qui oſtendunt opus Legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe invicem cogitationibus accuſantibus aut etiam defendentibus* [q], nimirum prout aut ſecundum obligationem conſcientiæ egerint, aut contra eam peccaverint.

IV. Quod ut melius intelligatur, paulò penitius nobis *conſcientiæ vis* examinanda eſt, ut ſciamus, quid ſperandum ſit iis, qui tutam habent conſcientiam; quid contra metuendum iis, quorum conſcientia violati ſibi juris naturalis conſcia eſt. Et quidem ea *ipſa conſcientiæ ſecuritas, bene obſervatæ Legis naturalis præmium eſt ampliſſimum*, hinc incertus auctor

Homini Deus ſua cuique conſcientia eſt [r].

Et egregie hanc fœlicitatem deſcribit Poëta Tragicus his verbis

Unum ſed ajunt eſſe par vitæ bonum,
Cum rectus animus, nil ſibi conſcit mali [s].

Quod ita Latinè reddidit alius

p *Paul. Epiſt. ad Rom. cap.* 11. *v.*12. q *ibid. v.*14. 15. r *Incert. auct. in excerpt. græc.* s *Eurip. Hippol.*

Hic murus Aheneus eſto,
Nil conſcire ſibi multa palleſcere culpa [t].

Contra vero quantum apportet mali temerata conſcientia id vix verbis exprimi poſſe teſtantur varii. Rectè Comicus,

Nihil eſt miſerius quam animus hominis conſcius [u].

Et alius

Scelus aliqua tutum nulla ſecurum abſtulit [x].

Latius etiam in hujus mali deſcriptione verſatur ille, qui cum dixiſſet

Prima eſt hæc ultio, quod ſe
Judice nemo nocens abſolvitur [y].

mox ſubjungit, - *Cur tamen hos tu*
Evaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

& iterum,

Perpetua anxietas nec menſæ tempore ceſſat,
Faucibus ut morbo ſiccis [z].

Quod de bona & mala conſcientia diximus, conjungit alius ſic,

Conſcia mens ut cuique ſua eſt, ita concipit intra
Pectora pro facto ſpemque metumque ſuo [a].

Addam etiam duo è Græcis loca unum è Tragœdia Nam-

t *Horat.* 1. *Epiſt.* 1. u *Plaut. Moſtell.* x *Senec.* y *Juven. Sat.* 13.
z *idem ibid.* a *Ovid. Faſt.*

Namque tandem paria meritis præmia inſontes ferunt
At malorum nulla, tales dum manent, fœlicitas [b].

Unum item ex Comœdia

Nam ſi tantundem referent malus atque innocens
Et utroque tellus pondere æterno premet,
I rape, furare, defrauda, miſce omnia,
Sed ne te falle, ſua & in Orco notio eſt [c].

Alterum eſt quod qui hanc naturæ Legem bene ſervavit, Deum habet faventem, qui aliter ſe geſſit, infeſtum. Prius nobis hic locus monſtrat,

Nam qui Deum venerantur, egregias habent
Spes ad ſalutem [d].
Qui Deos virtutibus
Meruit faventes, ipſe divinùs ſibi eſt [e].

Poſterius non obſcurè innuit hæc ſententia,

Non fallunt oculos Deûm. Multo ſanguine qui madent [f].

Item alius de iis agens ſic utrumque comprehendit,

Nam labantes cœli in tabulis, Non ſceleratis ſumus auxilio
Sed queis vitam fas & pietas. Et jura regunt: horum duros
Tutela fugiat noſtra labores [g].

Tertium eſt quod, etiam in hac vita, prout quiſque ſe, circa præcepta naturæ geſſerit, ita à bonis aut laudatur aut vituperatur.

Nam *Laus vera, & humili ſæpe contingit viro* [h].

Ite-

[b] *Eurip. Jone.* [c] *Philemo incert. com.* [d] *Philem. incert. com.* [e] *Eurip. Helen.* [f] *Æſchil. Agamemn.* [g] *Eurip. Electra.* [h] *Sen. Thyeſt.*

Iterumque. *Hominum immortalis eſt infamia;*
Etiam tum vivit cum eſſe cenſes mortuam [i].

Idque ipſum homines ad bene agendum magis magisque incitet

Laudataque virtus
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet [k].

Hinc Horatius

Aut virtus nomen inane eſt
Aut decus & pretium recte petit experiens vir [l].

V. Sed quæret hîc aliquis an Lex naturæ tranſgreſſoribus etiam non infligat alium culpæ, ſeu etiam pœnæ, reatum, quod nos omnino admittimus. Et de culpa quidem conſtat, quia qui contra præceptum naturæ facit, is proculdubio culpæ reus eſt, & à peccato excuſari non poteſt. *Peccatum eſt opus iniquitatis, iniquitas autem operatrix culpæ aut delicti* [m]. *Peccatum eſt dictum vel concupitum contra Legem* [n].

De pœna idem eſto judicium; nam ut recte Liricus
Culpam pœna premit comes [o].

Et alibi idem,
Raro antecedentem ſceleſtum. Deſeruit pede pœna claudo,

Convenit ei hoc è Græco ſumtum,
Hæc pœna, ſed feſtina, legirupas ſequi
Debebat omnes [p]:

Ap-

[i] *Plaut. Perſ.* [k] *Ovid. 4. Pont. 2.* [l] *Horat. lib. Epiſt. 1.* [m] *Ambroſ. in Apol. David. cap. 3. cauſa 33. diſt. 3. de pœn. cap. ille Rex. 25. inf.* [n] *Gloſſ. ibidem ex Aug.* [o] *Horat. in Odis.* [p] *Sophocl. Electr.*

Appoſite admodum de hac materia agens Tragœdus ſic loquitur

Expecta malum, mala qui patraſti q.

Item, *Namque tandem paria meritis, præmia inſontes ferunt*
At malorum nulla, tales dum manent, felicitas r.

Alius etiam in hæc verba prorumpit.

Si qui vitæ lumina liquit Tantum eſt nobis cinis atque nihil;
Si non cædem cæde rependant Scelerum artifices, periit pietas,
Hominumque pudor s.

VI. Sed quanquam hic reatum pœnæ, in peccantibus contra naturæ præcepta, jure meritoque agnoſcimus; tamen ipſam naturam ullum genus pœnæ (præter laniatus conſcientiæ antedictos) aut definire, aut etiam ipſo facto inferre, plane negamus. Naturalis enim Lex homines quidem pœnæ obnoxios pronuntiat, ſed earum definitionem Deo permittit; aut etiam executionem magiſtratibus, ex jure gentium vel civili faciendam, delegat: atque ita nullæ pœnæ extrinſecæ, propriè loquendo, ſunt naturales. Idque ipſum & Judæi agnoſcunt.

VII. Sed dubitet aliquis an Legis naturalis obligatio ſe extendat, ad omne id, quod in Lege & Evangelio continetur, ut Gratianum loqui quidam autumnant t. Quod nobis omnino abſonum videtur; multa enim ſunt in Lege & Evangelio præcepta, quæ de jure naturali non obligarent; aliam enim perfectionem exigit à nobis Lex divina vetus, majorem etiam Lex nova à Chriſto promulgata, quam Lex naturæ. Nam ea Lex multa quidem

q *Eurip. Herc. fur.* r *Idem Ione.* s *Sophocl. Electr.* t *In decret. diſt. 1. in pr.*

Digitized by Google

ut laudabilia agnoſcit, quæ tamen ideo non fuerunt ſub præcepto, quod poſtea Deus in lege veteri aut Evangelio ſuperinduxit, atque ita moralem obligationem, quæ prius deficiebat, adjunxit [u]. Ut videre eſt in ſimplici fornicatione, neque eâ quam Noachidis latam Judæi volunt, neque lege Moſis, proprie loquendo, fuit prohibita, & tamen Chriſtianis eſt interdicta [x]. Idem de ſimplici mendacio judicium eſto.

VIII. Nunc porro examinandum venit, an & lex naturalis aliquos actus irritos reddat, quod nos affirmamus, atque ideo hunc etiam effectum juri naturali aſcribimus. Quæ quæſtio in hoc vertitur, an & hic actus, quemadmodum in legibus civilibus, ſic etiam in lege naturali, locum ſibi vindicet. Et quidem in legibus civilibus res aperta eſt, ſiquidem multæ ſunt quæ facta quidem aliqua prohibent, non tamen ea irrita faciunt, aut nullius momenti eſſe pronuntiant [y], quæ leges imperfectæ vocantur [z]. Sunt & aliæ longæ majoris efficaciæ, *cum Legiſlatori, quod fieri non vult, tantum prohibuiſſe ſufficit, cæteraque quaſi expreſſa, ex Legis licet voluntate colligere, hoc eſt, ut ea quæ Lege fieri prohibentur, ſi fuerint facta, non ſolum inutilia, ſed pro infectis etiam habeantur* [a]. Nos itaque præcepta quædam juris naturalis, non tamen omnia, in hanc claſſem relegamus, ita quidem ut irritum ſit quod eo jure prohibetur. Sed id locum tantum habere judicamus, in duo-

[u] *H. Grot. de jure bell. in prolegom. ſub fin.* [x] *Act. XV. v. 20. & 29.* [y] *L. 1. ff. de feriis.* [z] *H. Grot. de jure belli lib. 2. cap. 5. §. 14. & 16.* [a] *Non dubium 5. Cod. de legib.*

duobus caſibus, primò cum actus aliquis prohibetur ob defectum poteſtatis, & ſecundò cum ob materiæ incapacitatem. Prioris exemplum eſt in contractu dolo malo inito, qui etiam de jure naturali irritus eſt. Eſt enim in omni contractu conſenſus neceſſarius ad ſubſtantiam, *neque enim contrahere quiſquam aut vult aut poteſt, niſi adſit pleniſsimus conſenſus; cum autem dolus omnis conſenſui contrarius ſit, ſequitur ut quando ille dedit cauſam contractui, contractus iſte ſit ipſo jure naturæ nullus; quod etiam in errore obtinet, ſed cum aliqua diſtinctione* [b]. Secundi verò exemplum eſt, in eo qui actum gerit prohibitum, propter turpitudinem in materia inventam, quando ea turpitudo durat in ipſo effectu. Quod ita effert Juriſconſultus Paulus, *quod Leges fieri prohibent, ſi perpetuam cauſam ſervaturum eſt, ceſſat obligatio: veluti ſi ſororem nupturam ſibi aliquis ſtipuletur* [c].

IX. Quæri & hìc poterit, an non etiam jus naturæ producat aliquas actiones, quibus homines, id quod ſuum eſt, vel ſibi debetur, perſequantur, ut & hic effectus reliquis accenſeri poſſit. Nos apprehenſionem ejus quod nobis ſine cauſa ablatum eſt, & retentionem ejus quod nos dare debemus, donec de pretio convento ſatisfiat, ejus vero quod nobis debetur, ſi in manus noſtras pervenerit, noſque à noſtra parte pacto ſatisfecerimus, competere ſtatuimus [d], De priore patet, quia, omni jure po-

b *H. Grot. de jure belli lib. 2. cap. 11. §. 6.* c *L. ſi ſtipulor 35. §. 1. ff. de verb. oblig.* d *L. qui promiſit 48. ff. de cond. indeb.*

teſt quis quod ſibi ita ablatum eſt recuperare : Hinc illud Poëtæ

Et dicam hæc mea ſunt , injiciamque manus [e],

quod etiam in fure, rem noſtram auferente, civilia jura permittunt. De altero verò quod talis retentio juris ſit naturalis, vel inde liquet, quia id ſolutum non repetitur [f]; multo magis ſi ad manus noſtras pervenerit retineri poterit [g]. Cæterum alios modos, ſuum aut ſibi debitum conſequendi, à jure naturali proditos eſſe, nobis negandum videtur.

X. Sed quoniam *obligationis naturalis* plurima apud Juriſconſultos mentio fit, diſquiſitionem meretur, quo ſenſu ea vox ab illis accipi, & quæ vis ei aſſignari ſoleat. Conſtat ſanè eam vocem, & *debitum naturale* inde proveniens, in ſtricto ſignificatu & ad juſtitiam expletricem pertinente, accipi: ut nimirum *obligatio naturalis ſit, quæ ex pacto & promiſſione, cui Lex civilis non adſiſtit oritur*; & *naturale debitum, cujus cauſa de jure quidem naturæ & gentium* (ut Juriſconſulti loqui amant) *ſubſiſtit, ſed quod tamen jure Romano efficaciter peti non poteſt*: Hinc rectè Juriſconſultus Paulus, *is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem ſecuti ſumus* [h]: ſed aliquando tali debito jus civile auctoritatem ſuam accommodat, & tunc id vocatur, naturale & civile, *quando Prætor favet naturali æquitati, & conſtituta ex conſenſu facta cuſtodit* [i]; aliquando jus civile auxi-

[e] *Ovid.* [f] *L.* 1. §. *id quod* 17. *ff. ad leg. falc.* [g] *L. ſi in area* 33. *ff. de cond. indeb. L. per retentionem* 4. *C. de uſuris l.* 1. *C. etiam ob Chirogr. ibique DD.* h. *L. is natura* 84. §. 1. *ff. de reg. jur.* [i] *L.* 1. *ff. de conſtit. pec.*

auxilium ſuum ſubtrahit, & tunc id debitum manet in puris terminis naturalibus. Sed tamen non ideo omni effectu caret, quinimo etſi obligationem efficacem non parit, parit exceptionem [k], etiam ad faciendam novationem ſufficit, ut ſequens obligatio ſaltem naturaliter teneat [l]. Ad conſtitutum etiam introducendum ſufficit debitum naturale [m]. Item ut fidejuſſor accedat [n], vel pignus [o], denique & compenſari hoc debitum poteſt [p]; hinc etiam *ſervi naturaliter obligantur & obligant* [q]; atque etiam *pupilli, ſi locupletiores facti ſint*, & quidem per hanc præcipue rationem, *quia naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem* [r]. Maximus verò hujus naturalis obligationis effectus, quem & ſupra tetigimus, hic eſt, ut ſiquid eo nomine ſolutum ſit, ejus repetitio denegetur; hinc Juriſconſultus Paulus, *naturales obligationes non eo ſolo æſtimantur, ſi actio aliqua eo nomine competit: verum eo, ſi ſoluta pecunia, repeti non poſſit* [s].

 Cap. III.

[k] *L. jurisgentium* 7. §. 1. *ſed cum nulla* 4. *ff. de pact.* [l] *L.* 1. *in fine ff. de novat.* [m] *L.* 1. §. *debitum* 7. *ff. de conſt. pec.* [n] *L.* 6. §. *fin. ff. de fidejuſſ.* [o] *L. naturaliter* 13. *ff. de cond. ind.* [p] *L. etiam quod* 6. *ff. de compenſ.* [q] *L. ſervi* 14. *ff. de oblig. & act.* [r] *d. l.* 13. & 14. *ff. de cond. ind.* [s] *L. naturaliter* 5. *ff. de oblig. & act.*

Cap. V.

De jure naturali circa Divina.

I. HActenus de jure naturali ejuſque natura in genere egimus, nunc ordo materiæ exigit, ut ad particularia veniamus; cumque ſupra dixerimus, jus hoc verſari circa *divina* & *humana*, ſupereſt ut prius *de divinis* differamus.

II. Eſt igitur ante omnia videndum an id jus divinitatem ipſem agnoſcat, & an inde demonſtrari poſſit *Deum eſſe*, quod nos pro comperto habemus: cumque paria ad id probandum afferri ſoleant argumenta, nobis id palmarium eſſe videtur, *quod res aliquas eſſe factas oſtendat ſenſus; res autem factæ nos ad aliquid non factum deducant* [t]: quod alibi ſic idem explicat, *Res aliquas eſſe quæ eſſe cœperunt, ſenſu ipſo & confeſſione omnium conſtat. Eæ autem res ſibi non fuerunt cauſa ut eſſent: nam quod non eſt agere non poteſt: nec ipſa res eſſe potuit antequam eſſet. Sequitur igitur ut aliunde habuerit ſui originem, quod non tantum de illis rebus quas ipſi aut conſpicimus aut conſpeximus, fatendum eſt; ſed & de iis unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam cauſam perveniamus, quæ eſſe nunquam cœperit, quæque ſit, ut loqui ſolemus, non contingenter ſed neceſſario. Hoc autem, qualecunque tandem ſit, id ipſum eſt, quod Numinis aut Dei voce ſignificatur* [u]. Alii *primam cauſam* vel *cauſam cauſarum*, vel *ens entium*,

[t] *H. Grot. de jure belli lib. 2. cap. 20. §. 55.* [u] *Idem de verit. Relig. Chriſtianæ libr. 1. in princ.*

entium, vel *ens primum* vocant, quæ locutiones in unum fere recidunt. Eſt & alterum arguuentum quo id dilucide ſatis probatur, ſumtum ab unanimi conſenſu omnium gentium, in quibus aliquid modo humanitatis elucet, nam ab iis ubique aliqua, quocunque id fiat nomine, colitur divinitas. *Deos eſſe inter alia ſic colligimus, quod omnibus de Diis opinio inſita eſt, nec ulla gens uſquam eſt, adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos Deos credat* [x]. Egregiè Oratorum Princeps, *Omnes eſſe vim & naturam divinam arbitrantur. Nec verò id collocutio hominum aut conſenſus efficit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus putanda eſt* [y]. Audiamus & Poëtam Tragicum Græcum,

> *Advertite, eſſe qui Deum non creditis,*
> *Pravaque mente duplicatis crimina,*
> *Eſt, eſt profecto* [z].

III. Evicto Deum eſſe, facile evincetur etiam *unum eſſe*: eſt enim Deus ens (ut diximus) neceſſarium, nulla autem neceſſitas concipi poteſt, niſi ſub ratione unius: unitatem ubi exceſſeris, neque neceſſitatis ratio reddi poteſt, neque repugnantia inter diverſos evitari; tum vero alia attributa omnipotentis & infiniti (de quibus ſtatim agemus) Deo proprie convenire non poterunt. Nec deſunt huic ſententiæ noſtræ auctores quoque & laudatores; qui enim ſapientiæ nomine inter Ethnicos maximè claruerunt, ii in hac parte nobis omnino adſtipulan-

[x] *Sen. Epiſt.* 117. [y] *Cic. Tuſcul. quæſt.* 1. [z] *Eurip. Phryxo.*

pulantur. *Unam videas per terras omnes legem famamque conſentientem, Deum eſſe unum, rerum univerſarum & Regem & Patrem* [a]. Antiſthenes dicebat: *Populares Deos multos, naturalem unum eſſe* [b], & apud Græcos Sophocles:

Unus profecto eſt, unus eſt tantum Deus [c].

IV. Eſt & alterum Dei attributum, quod *ſit inviſibilis*; atque ita non poſſit ſub aliqua externa ſpecie à nobis concipi, ſed tanquam aliquid ſublimius omnibus quæ videri poſſunt, utpote ens ſimpliciſſimum. Quod & ipſum agnoverunt Ethnici, ut ille qui de Deo ſic loquitur:

Qui cuncta cernit ipſe ſe cerni vetat [d].
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes [e].

Et Poëta Comicus,

Dic quæſo, qualem fas putas credi Deum?
Qui cuncta ſpectet ipſe non ſpectabilis [f].

Unde & eum templo aliquo comprehendi poſſe negat Euripides:

Qui poſſet ædes, ſtructa fabrili manu,
Tenere vim parietibus incluſam Dei [g].

Et multò adhuc planius id explicat alius,

Sejunge ab omni ſede mortali Deum,
Nec carne amictum, nec tui ſimilem puta:
Ignotus ille eſt [h]: Idem alibi,
Et terra, & æther, & poli arx, eſt Juppiter,
Et cuncta ſolus, & aliquid ſublimius.

V. Ter-

a *Max. Tyr. diſſ.* 1. b *Cic. de nat. Deor.* 1. c *Sophocl. inc. Trag.* d *Eurip. inc. Trag.* e *Carm. Orph.* f *Philem. inc. com.* g *Eurip. inc. Trag.* h *Æſchil. inc. Trag.*

V. Tertium quod natura de Deo non occulte prodit, hoc eſt, quod *Deus res omnes humanas, & quidem ſummâ cum juſtitiâ, procurat.*

Paria igitur ſunt Deum tollere, vel ei curam humanarum rerum adimere, & omnino impius eſt qui

Non curare Deum credit mortalia quenquam [i].

Melius Poëta Sulmonenſis,

Nec ſecura quies illum, ſimiliſque ſopori,
Detinet [k]. Et Tragœdus Græcus.
Quippe cum juſtæ manifeſta curæ
Præbeat nobis documenta cœlum [l].

Optimè verò Philoſophus, dummodo pro Diis Deum ponas.

Pietatis hoc principium, bene ſentire de Diis, & qui & ſunt, & res omnes juſtè ac rectè adminiſtrent [m]. Ut & pluribus auctoritatibus probat auctor commentarii de jure belli & pacis [n], quibus & hæc addi poſſunt

Eſt profectò Deus, qui quæ nos agimus auditque & videt [o].
Aſpiciunt oculis ſuperi mortalia juſtis [p].

Eſt & egregius de Deo locus, ubi ſic homo quamvis impius

Florere vita nempe perpetua Deum,
Natura cui ſit potior, & cui mens vigil
Quæcunque fiunt curet atque intelligat:
Hominum profata qui repente exaudiat,
Actuſque cernat: neſcius falli arbiter [q].

[i] *Virg. Bucol.* [k] *Ovid. de art. am.* [l] *Eurip. Heraclid.* [m] *Epict.* [n] *d. c. 20. §. 46. & ibidem notat.* [o] *Plaut. capt.* [p] *Ovid. Metamorph.* [q] *Eurip. Siſypho.*

Tum & illud univerſale quod Deus

Juſte quidem, ſed itinere ſurdo res agit mortalium [r].
Deus nunquam & nuſquam injurius, ſed quantum poteſt juſtiſſimus [s].
Si jus ſequentem, cum profano atque impio
Sors æqua ſequitur, quomodo bene res eant,
Si nulla juris optimo cura eſt Jovi [t].

Imo ille etiam deſertos ab omnibus non derelinquit

——— *Noſtri interim*
Non eſt qui curam habuerit extra unum Deum [u].

VI. Quartum in quo Deus cognoſcendus nobis à natura proponitur, eſt, quod *opifex eſt omnium extra ſe*: cum enim ſit prima cauſa & cauſa cauſarum, conſequens eſt, ut pulcherrimum totius mundi opificium Deo acceptum ferre debeamus; quod & ipſum multi ex Ethnicis viderunt, Quibus Deus eſt

——— *qui compita numine magno*
Conciliumque virûm complet, pelaguſque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove & utimur omnes:
Nos genus illius [x].

Per Jovem enim Deum verum mundi opificem intelligi debere, teſtis eſt Apoſtolus Paulus [y]. Is enim eſt

Cœli ſolique machinam qui condidit
Vadumque ponti cœrulum & vim ſpiritus [z].

Et

r *Idem Troad.* s *Plut. in Theæt.* t *Eurip. Phryxo.* u *Menand. inc. com.* x *Arat. Phæn. in pr.* y *Act. XVII. v. 28.* z *Sophocl. inc. com.*

Et quidem de prima creatione hominis, audi Poëtam Latinum

Natus homo eſt, ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo [a].

audi & Græcum

A Dei ratione ratio naſcitur mortalium [b].

Pulchre Euripides

Grates meretur quiſquis humanum Deus
Secrevit ævum, belluarum à moribus,
Primumque mentis lumen, atque interpretem
Linguam, ſonique judices aures dedit [c].

VII. Ex quatuor his attributis Dei jam adſtructis, fundamenta ſua ſumunt quatuor priora decalogi præcepta, quæ Deum & divina tangunt. Primum enim unitatem Dei complectitur. Alterum, quod imaginem Dei fieri vetat, naturæ ejus inconſpicuæ innititur. Tertio ſubſternitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationibus non excluſis, quibus juris jurandi Religio fulcitur. Quarto opificium mundi pro fundamento eſt, cui ſuperſtruitur Sabbathi ſanctificatio, in tanti operis memoriam [d]: & eatenus quidem ea præcepta juris naturalis eſſe, & in eo jure fundari conſtat.

VIII. Cœterum ſunt & alia Dei attributa, non minus ei propria, quæ conſiſtunt in vita, potentia, ſcientia, bonitate, & quicquid omnino perfectionis nomine

[a] *Ovid. in Metamorph.* [b] *Epicharm. in Rep.* [c] *Eurip. ſupplic.* [d] *H. Grot. dicto lib. 2. de jure belli cap.* 20. §. 45.

ne intelligere ſolemus, & quidem modo infinito. Eſt itaque vitæ infinitæ, id eſt, æternus; pollentiæ immenſæ, id eſt, omnipotens; ſcientiæ indeterminatæ, id eſt, omniſciens; bonitatis verò incomparabilis, id eſt, optimus [e]. Sed hæc omnia non difficulter ad quatuor priora reduci poſſunt: æternitas enim fluit ex natura entis neceſſarii ejuſque unitate: potentiam vero & ſcientiam utramque ſine fine, & ſupremam bonitatem, involvit, tum cura rerum humanarum, cum ſumma juſtitia conjuncta; tum opificium mundi, cujus fabrica ſine iis nunquam fuiſſet abſoluta.

IX. Et ſingula quoque hæc Ethnicis ſcriptoribus ex lumine naturæ innotuiſſe ex infra dicendis palam fit: nam, ut ab *Æternitate* incipiamus, Cicero Deum vocat, *Mentem ſolutam quandam & liberam, et ſegregatam ab omni concretione mortali, omnia ſentientem & moventem, ipſamque præditam motu ſempiterno* [f].

Idem vetuſtiſſimus Poëtarum.

— Fictorem conſpice mundi,
Unus is, æternus, ſuntque omnia facta per unum [g].

Ad *Omnipotentiam* verò ſpectant ſequentia

— Immenſa eſt, finemque potentia cœli
Non habet, & quicquid ſuperi voluere peractum eſt [h].

Huc pertinet & hic locus

Quos

[e] *Idem de ver. Relig. Chriſt. lib.* 1. *in pr.* [f] *Cic.* 1. *Tuſcul. quæſt.* [g] *Carm. Orph.* [h] *Ovid. Metamorph.* 8.

Quos Dî tuentur his, amicorum nihil
Opus eſt; abundè ſufficit fautor Deus [i].

Et quod Deus ſibi ſufficit,

Deus aut eget nullius, aut non eſt Deus [k].

Concinunt & alia,

Deo patrante, quidlibet fieri queat [l].

Ad *Scientiam* vero & *Sapientiam* quod attinet, en pauca

Mortale miſerum ſapere cur ergo genus
Putatur? A te noſtra pendent omnia,
Facimuſque, viſum quod voluntati tuæ eſt [m].

Hinc Philoſophus Latinus, *Nihil Deo clauſum eſt, intereſt animis, & mediis cogitationibus intervenit* [n].

Et Græcus in Comœdia,

Res nulla eſt Deum quæ lateat, ſcire quod te convenit,
Ipſe eſt noſter introſpector: tum Deus nil non poteſt [o].

Iterumque.

Nec acus filum Pamphile concuperis,
Quando ipſe præſens Deus inſpectat omnia [p].

Denique & *Bonitatem* Dei omnes deprædicant auctores, unus ait,

Nullum Deorum quippe crediderim malum [q].

Alter vero etiam fidentius ſic fatur,

Qui ſit Deus, Bonus idem ſit neceſſe eſt [r].

 Opti-

[i] *Eurip. inc. Trag.* [k] *Idem inc. Trag.* [l] *Sophocl. Ajace flagell.* [m] *Eurip. inc. Trag.* [n] *Seneca.* [o] *Epicharm. inc. com.* [p] *Men. inc. com.* [q] *Eurip. Iphig.* [r] *Men. inc. com.*

Optimè igitur Auguſtinus, *de Deo optimè exiſtimare, pietatis eſt exordium* [s].

X. Ex his omnibus duo ſunt conſectanea quæ ad materiam legum propius accedunt, quorum primum eſt, Deum *eſſe ſupremum Legiſlatorem*. Eſt enim rationi vel maxime conveniens, ut ille, qui viget, qui meminit, qui regit & moderatur [t], mundo quem condidit legem ponat, quod ipſe, ut auctor legis naturalis, abunde præſtitit, ſicut ſupra à nobis demonſtratum eſt [u]. Judæi verò etiam alio nomine eum *Legiſlatorem* appellant: nam legem Noacho & ejus poſteris (quos Noachidas vocant) in reſtauratione mundi poſt diluvium à Deo promulgatam, ex traditione agnoſcunt; ſeptem ſcilicet præceptorum, quorum primum eſt, *de cultu extraneo*, ſive *idololatria*. 2. *de maledictione Numinis*, ſive *Blaſphemia*. 3. *de effuſione ſanguinis*, ſive *homicidio*. 4. *de revelatione turpitudinum*, ſive *de turpitudine ex concubitu*. 5. *de furto & rapina*. 6. *de judiciis* ſeu *regimine forenſi*, *ac obedientia civili*. 7. *de non comedendo membro animalis viventis* [x]. Quibus etiam alii addunt octavum, *de honorandis parentibus*.

XI. Alterum eſt, quod Deus, utpote Creator totius mundi, *in omnes homines* non tantùm *ſummam habeat poteſtatem*, ſed etiam *ſupremum in res à ſe creatas dominium*, hinc de priore illa ſententia,

Deus Imperator, nemo mortalis mihi [y].

Item

[s] *Aug. de lib. arb. lib.* 1. [t] *Cic. in ſomn.* [u] *Supra cap.* 1. & 3. [x] *Selden. de jure natur. juxta diſciplinam Hebr. libr.* 1. *cap.* 10. [y] *Sophocl. in Trag.*

Item illa non minus decantata.

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos, Imperium eſt Jovis z.

Cui conſequens, Deo magis quam hominibus parendum

Nonne ergo forti corde, ſepoſito metu
Mortalis iræ, par Deo magno fuit
Gerere morem a.

Et alibi, - *Non te quidem cœlitibus æquantes Deis*
Ego & hæc juventus has fores adſedimus,
Sed te autumantes Principem b.

De poſteriore vero patet, non tantum quia Deus Dominus omnium dicitur, in ſequenti loco,

Quam Deus inſtituet, rerum Dominus omnium c,

Sed etiam ex alio ubi ſic Poëta Tragicus,

Non poſſidemus propria mortales bona,
Sed jus Deorum, noſtra diſpenſatio eſt;
Et commodata cum volunt repetunt Dei d.

XII. Et hæc quidem hactenus de Deo ex naturalibus principiis hauſta, ſufficiant pro noſtro inſtituto; plura nec noſtra tenuitas, nec Dei magnitudo patitur: nam

De Deo etiam vera dicere periculoſum eſt e.

Rectè Tragicus de hac materia loquens,

Quem me ergo mones ſervare modum?
Res haud nimium curare Deûm f.

Aut

z *Horatius.* a *Sophocl. Antig.* b *Idem Oedipo Rege.* c *Philem. inc. com.* d *Eurip. Phœniſſ.* e *Cypr. in Symb. Aug.* f *Æſch. Suppl.*

Aut ut apertius id explicat Comicus,

Non indagare quid Deus ſit: impium eſt
Eum diſcupere ſcire, qui ſciri ne vult g.

Manum igitur de tabula tollam, ampliorem hujus rei diſcuſſionem Theologis, ad quos hæc propriè ſpectat provincia, delegans.

XIII. Ex naturalibus hiſce de Deo notionibus, derivantur hæc *præcepta* ſive *leges*; id enim nomen non immerito iis aſſcribi poteſt. 1. *Deum eſſe honorandum.* 2. *amandum.* 3. *colendum.* 4. *ei obtemperandum* h. De *honore* qui Deo debetur res clara eſt; eſt enim ens ſummum, veneratione digniſſimum, itaque *Deum decet ſemper purâ, integrâ, incorruptâ & mente et voce venerari* i.

Hinc Philoſophus: *Alibi aliqua quædam eſſe honeſta, Deum honore proſequi, ubique* k.

Et Poëta Tragicus, *Eſtote memores rite venerari Deos* l.

Quod & eleganter docet illuſtris hic locus, *Filius honorat Patrem, & Servus Dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, ubi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus* m?

XIV. Deum verò *amandum* eſſe, vel ipſa amoris vox oſtendit, cum ea de ſui natura in bonum feratur, omne enim bonum per ſe amandum eſt, ergo ſupra omnia Deus, ſummè bonus: inde & ipſe Deus, jure ſuo, amorem hominum exigit his verbis, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua* n.

XV. *Cul-*

g *Men. inc. com.* h *H. Grot. d. cap.* 20. §. 45. i *Cic. de nat. Deor.* 1. k *Ariſt. Top.* 11. 4. l *Sophocl. Philoct.* m *Malach. cap.* 1. *v.* 6. n *Deut. cap.* 6. *v.* 5.

Cultus quem Deo debemus, vocatur proprie *religio*; aliquando etiam nomine *pietatis* inſignitur: de utroque hoc habe; *ſi eſt pietas cognoſcere Deum, cujus cognitionis hæc ſumma eſt ut eum colas, ignorat utique juſtitiam, qui religionem Dei non tenet* [o], de hac Tragicus

Pietas durat ad ſummum diem,
Vivente, moriente homine, non intercidit [p].

Idem alibi, *Pietas aliqua eſt coluiſſe Deos* [q].
Et hæc quidem præcipue in animo reſidet

Optimus animus pulcherrimus Dei cultus eſt [r].
Deo ſacrifica ſemper ingenio probo [s].

Idem *Sat ille purus nullus nullus ſceleris ſibi. Qui conſcit.*
& alius, *Pia & modeſta mente venerare Deos,*
Uſumque præbens maximum mortalibus [t].

XVI. *Obedientiam* Deo deberi, nemo unquam negavit; quod ſi quis eo prolabatur impietatis, in eum quadrabunt ſequentia

Quiſquis hoc æquum negat, is furori
Proximus, demens agitat quadrigas [u].

Nos contrarium ſtatim probavimus [x], idemque ex opificio univerſi probat auctor de jure belli & pacis [y].

XVII. Plura ſunt quæ nos Deo debemus, ſed hæc præcipua ſunt', quibus & reliqua fere continentur, quare hic ſuperſedebimus; illud interim monuiſſe contenti,

[o] *Lactant. lib. 5.* [p] *Sophocl. Philoct.* [q] *Idem Antig.* [r] *Seneca.* [s] *Men. inc. com.* [t] *Eurip. Bacch.* [u] *Eurip. Heracl.* [x] *eod. cap.* [y] *H. Grot. de jure belli in prolegom.*

priora illa duo præcepta, ex ſeptem enumeratis, quæ Judæi agnoſcunt, etiam inniti fundamentis ex jure naturali petitis. Primum enim *de Idololatria*, conforme eſt primo Decalogi præcepto, & poſita unitate divini numinis, ratiocinando facile inde colligitur. Deus enim verus fictitiis Diis honorem ſuum communicare non vult. Alterum verò *de maledictione numinis*, maximam habet rationem, quid enim intolerabilius, quam ſummum Numen, convitiis & maledictis proſcindere, quod nec per legem civilem in contumeliam honeſti hominis, impune facere licet [z].

XVIII. Sed mirabitur, forte aliquis nos, qui unitatem Dei argumentis à natura petitis jam adſtruximus, ſubinde citare auctores, qui in allegatis locis, Deorum meminerint. Nos reſpondemus, ea quæ ibi de Diis dicuntur, tanquam divinitati convenientia, à nobis ad verum Deum applicari: exemplo Apoſtoli, qui, de Jove dicta, vero Deo adaptat [a]. Deinde etiam diſtinguendum inter populares Deos, qui plures eſſe credebantur, & naturalem, qui unus, ut ſupra dictum: ſæpe autem auctores iſti, præcipuè Poetæ, ut puta cum populo agentes, populariter quoque loqui coacti fuerunt & proprios ſenſus premere, quos tamen ſubinde prodiderunt, cum vi veritatis victi unum Deum confitentur, ut in Cicerone, Sophocle, Euripide, aliiſque uſu venire videmus: neque putandum hunc popularem errorem veritati præjudi-

[z] *L. fin. ff. de ini. & paſſim.* [a] *Act. XVII. loco ſupra allegato.*

dicium facere poſſe, non magis quam populi Judaici, cui unitas Dei ſatis erat manifeſtata, & tamen ad extraneos Deos eorumque cultum defeciſſe palam eſt. Manent enim certæ & veræ naturales notiones, licet quidam aut multi etiam populi, dictamen naturalis legis quaſi obliteraverint: nos enim quærimus *quid conſtet apud homines, qui recte atque ut oportet ſapiunt, non apud eos quibus laborat mens, aut perverſa eſt* [b].

CAP. VI.

De jure naturali circa publica.

I. VEniamus ad ea quæ ſtatum publicum concernunt, & primò quidem univerſalis ſe offert regula, quod *in omni cætu, & præcipuè perfecto, regere & regi, neceſſarium eſt.* Quemadmodum enim in familia imperat paterfamilias, ita ubi plures familiæ in unum congregantur, ut cætum perfectum conſtituant, neceſſariò debet eſſe aliqua poteſtas, ad quam ſpectat gubernatio; cum itaque natura non deficiat in neceſſariis, conſequitur inde, talem poteſtatem naturæ eſſe conſentaneam. Id & hac ratione evincitur, quod nullum corpus poteſt conſervari niſi ſit aliquod principium ad quod pertineat procuratio boni communis, quia ſingula privata membra privatis commodis ſtudent, quæ ſæpe communi bono adverſantur: eſt etiam ſubinde aliquod neceſſarium bono

b *Andr. Rhod. Paraphr. in Eth.*

Digitized by Google

communi, quod privatos minus tangit, ideoque ab illis negligeretur, unde & cura alii principio fuit demandanda.

II. Auctoritates ſi quærimus, videamus Deum, qui juxta Judæorum ſcita, omnibus Noachidis mandatum dedit *de judiciis* ſeu *regimine forenſi*, ut ſupra diximus, quique peculiari ſuo populo Iſraëlitico *magiſtratus, judices & reges dedit*, non id facturus, ſi abſque iis populus rectè ſubſiſtere potuiſſet. Audiamus eum & loquentem, *Per me Reges regnant, & legum conditores juſta decernunt: per me Principes imperant, & potentes decernunt juſtitiam*[c]: & iterum, *Ubi non eſt Gubernator, populus corruet: ſalus autem ubi multa conſilia*[d]. Audiamus & Philoſophos, *Regere & regi non tantum inter ea quæ neceſſaria, ſed & utilia*[e]. Alius item, *iſtud eſt vinculum per quod reſpublica cohæret; ille ſpiritus vitalis quem tot millia trahunt, nihil per ſe futura niſi onus & præda, ſi mens illa imperii ſubtrahatur*[f]. In eundem ſenſum & ille qui dixit, *Unum eſſe reipublicæ corpus, unius ſpiritu regendum*[g]. Audiamus & Poëtas,

Nec ulla peſtis pejor imparentia eſt,
Hæc & domos evertit, & claras diu
Proſternit urbes, ordines turpi fuga
Conturbat, hominum maximos contra greges
Servant, gubernandi atque parendi vices[h].

Et poſtea. *Quem civitas conſtituit, audiri hunc decet.*

Ite-

c *Prov.VIII. v.* 15.16. d *Idem XI. v.* 14. e *Ariſt.* 1. *Pol. cap.* 3. f *Senec.* 1. *de Clem.* g *Tacitus.* h *Sophocl. Antig.*

Iterum. *Namque me imperitantibus*

Parere viris, ratio & utilitas jubent [i].

Omnibus itaque diſcendum eſt,

Quid diſtet imperare & imperium pati [k].

III. Nullus igitur populus eſt, qui non aliquod agnoſcat regimen, habeatque & ſuperiores, quocunque ii nomine vocentur, & ſubditos. Superiorum eſt bene imperare; &

Conſulere in medium, rebuſque occurrere feſſis [l].

Subditorum vero, bene obtemperare, nam ut ait Hiſtoricus *Subditis obſequii gloria relicta eſt* [m].

Quæ harmonia ſi bene obſervetur reſpublica iſta florebit

Fœlicitatis mater obſequentia eſt [n].

Et privati fœliciter vivent,

Si volo quaſi liberum

Ævum agere, ſupereſt obſequar regnantibus [o].

Sin ſecus, omnia conturbabuntur, atque ita tandem tota peribit reſpublica, ut ex allegato Sophoclis loco patet.

IV. Regimen aliquod Politicum juris naturalis eſſe jam vidimus, ſed formam aliquam regiminis à natura propriè præſcribi, negamus; ſufficit enim ei eſſe qui commune bonum procurent, plures an unus ſint, omnes an pauci id faciant, parum intereſt: manet igitur hoc in poteſtate populi, cui tale eligere regimen, quod ſibi magis

 con-

i *Sophocl. Philoct.* k *Æſch. Promet.* l *Virgilius.* m *Tacitus.* n *Æſchil. ſeptem ad Th.* o *Sophocl. Electr.*

conveniat, integrum eſt. Cum igitur tres fere ſint rerumpublicarum formæ, *Democratia*, *Ariſtocratia* & *Monarchia* juxta illud Hiſtorici, *cunctas nationes & urbes Populus, aut Primores, aut Singuli regunt* [p]. Poterit populus, ſi modo liber eſt, talem ſibi ſumere reipublicæ formam, quam rebus ſuis conducere judicaverit.

V. Addo, ſi modo liber eſt, nam ſi ſit ſub alterius, vel populi vel Principis imperio, regimen ejuſque formam ab illo accipere debebit: *Liber autem populus eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubjectus* [q]. Idem igitur de populo, quod de homine libero, judicium eſto; quia ſicut homo liber de ſe ipſo pro ſuo libitu ſtatuere poteſt, *eſt enim libertas, naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi à ſuperiore prohibeatur* [r]. (Sic enim malo, quam ut aut *vis* aut *juris*, ulla hic fiat mentio,) ita & populus quale voluerit regimen imponere ſibi poteſt.

VI. Si itaque populus *Democratiam* elegerit, penes cives erit jus & poteſtas ſe ſuaque regendi & de iis diſponendi. Cœterum *cives* hic vocamus *omnes patresfamilias, alioſque qui ſui juris, et capaces per ætatem ſint de rebus etiam arduis judicium ſuum interponendi.* *Servi* igitur & *amentes*, omneſque fere *impuberes*, jus ferendi ſuffragii non habent: illi quidem ob amiſſam libertatem, & rationis defectum; hi vero ob infirmitatem judicii nondum ſatis maturi: *Fœminas* verò firmæ jam ætatis, & patriæ poteſtati

p *Tacitus.* q *L. non dubito. 7. ff. de captiv. & poſtl. rever.* r *§. & libertas 2. inſt. de jure perſ.*

teſtati exemtas, à jure ſuffragii, naturalis ratio excludere non videtur; quanquam nullæ eas nationes, forte ob ſolam honeſtatis rationem, ne cœtibus virorum ſe immiſceant, unquam ad publica Comitia admiſerint. Ex his itaque conſtare jam poteſt, quomodo in hoc regiminis genere, ſubditi à ſuperioribus diſtinguantur; omnes enim cives in Comitiis congregati imperant, ſubditi vero ſunt non tantum ii, quos à jure ſuffragii arceri diximus, ſed etiam ſinguli è populo, qui decretis ejus congregationis parere tenentur.

VII. Manifeſtius eſt hoc diſcrimen in *Ariſtocratia*, ubi pauci imperant, reliqui verò omnes & ſinguli parent: Manifeſtiſſimum vero in *Monarchia*, ubi *imperii ratio non aliter conſtat, quam ſi uni reddatur*[s]. Recte igitur & univerſaliter, de his duabus ſpeciebus regiminis, Romanum illud uſurpari poteſt, *quod populus ei et in eum*, (ſive potius *in ſe*) *omne imperium ſuum et poteſtatem conceſſerit*[t]. Et quanquam talis electionis à populo factæ, non extent tabulæ, tamen id pacto tacito inter populum, & rectorem ſive rectores actum videtur, ut omnem habeant poteſtatem, quæ ad ſummum imperium ejuſque executionem ſit neceſſaria, qua ſemel poſita neceſſe eſt ut omnes obediant,

Nam vim regni, cuicunque data eſt, ſpreviſſe nefas[u].

VIII. Et hæc quidem poteſtas, quam, ſive omnes, ſive pauci, ſive unus, à populo, & in populum, eximio quodam modo habent, ſolet à nobis *Majeſtas appellari*; & definiri

[s] *Tacitus.* [t] *§. ſed & quod 9. inſtit. de jure natur.* [u] *Sophocl. Antig.*

finiri non malè poteſt, *plenum jus imperandi familiarum cœtui, ad vitam civilem ſufficienti, ejuſque partibus, ſoli Deo obnoxium.* Notandum tamen hic, poteſtatem aliquando abſolutè conferri, aliquando ſub certis legibus; ita ut imperium inter Principem & populum partitum quaſi ſit: ſed hæc pluribus proſequi, noſtri non eſt inſtituti: videatur de his, aliiſque, commentarius de jure belli & pacis [x].

IX. Unum certe præterire non debemus, quod nempe poſt formam regiminis, ita ut diximus, electam & delatam, ſive uni homini, ſive uni cœtui, majeſtatem; populo jam variare amplius non conceditur, adeo ut nec ei aliqua quæ ingrata populo ſint imperanti, reſiſtere ullo modo liceat [y]: habent enim hic locum, quæ de patre dicta legimus,

Ames parentem ſi æquus eſt, ſi non, feras [z].

Hinc Apoſtolus, *qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit, qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt* [a]. Atque hinc interpretationem accipit jus illud regium, quod deſcribit Propheta Samuel: nimirum, ut regi ſe ita, ut illic dicitur, gerenti, reſiſti non poſſit: & hoc ſenſu tolerari poteſt hoc è Tragœdia

Æquum ac iniquum Regis imperium feras [c].

X. Illud, in iis regiminum ſpeciebus, quæ per cœtus exercentur, generale eſt, quod qui ſe cœtui alicui ſubjiciunt, videantur ſe ſubjicere majori parti ejus cœtus, ut

x *H. Grot. de jure belli lib. 1. cap. III. §. 8. & 17.* y *dicto cap. III. §. 8.* z *Publ. Mim.* a *Paul. Epiſt. ad Rom. v. 2. & 3.* b *Reg. 1. cap. VIII. v. 11.* c *Seneca.*

ut nempe quæ plurium ſuffragiis decreta ſunt, ea rata ac firma ſint, atque omnes ita obligent, ac ſi nullus in toto fuiſſet cœtu diſſenſus. *Parendum enim his quæ major pars cenſuerit*[d]. Et *quod pluribus placuerit cunctis tenendum*[e]. Et rurſus alius. *Tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major*[f]. Et iterum: *Eo, quod major pars decrevit, ſtetur*[g]. Recte itaque Juriſconſultus Scævola, *quod major pars Curiæ effecit, pro eo habetur ac ſi omnes egerint*[h]. *Eſt enim verum omnes judicaſſe*[i], & generaliter *refertur ad univerſos, quod publicè fit per majorem partem*[k].

XI. Eſt & hoc univerſale in omni regimine, ut quoniam omnia, ab eo aut iis, apud quos ſumma poteſtas eſt, non poſſunt expediri, liceat iis, quibuſdam, ſive collegiis, ſive perſonis, aliquas partes demandare, utputa magiſtratum, rem militarem, juriſdictionem in civilibus aut criminalibus, & alia id genus: *poteſt enim quis per alium quod poteſt per ſeipſum*[l]: eſtque perquam neceſſarium, *ut qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe vel nolunt, vel non poſſunt, per alios id poſſint agere*[m]. Quod vel maximè in ſummis poteſtatibus, quæ variis muneribus præficiunt delegatos, ut vices ſuas in iis obeant: quod cum fit, populus ſimilem illis debet obedientiam, quam ipſis delegantibus deberet, cum hoc tamen diſcrimine, ut ſummis poteſtatibus propter ſe ſciat obediendum, delegatis verò propter ipſos

[d] *Dion. Halicarn. lib. XI.* [e] *Plin. lib. VI. Epiſt.* 13. [f] *Appian.* [g] *Curt. lib. X.* [h] *L. quod major* 19 *ff. ad municip.* [i] *L. Pomponius* 36. *& l. duo* 39. *ff. de re judic.* [k] *L. aliud* 160. §. 1. *ff. de reg. jur.* [l] *L. poteſt qui X. de reg. jur. in ſexto.* [m] *L.* 1. §. 2. *ff. de proc.*

delegantes, & in vim mandati ipſis conceſſi. Hinc Apoſtolus, *ſubjecti eſtote omni humanæ creaturæ, propter Deum: ſive regi, quaſi præcellenti: ſive ducibus tanquam ab eo miſſis* n.

XII. Quæ de obedientia præſtanda hactenus diximus, ita ſunt accipienda, ut ſemper excipiatur mandatum ſuperioris. Soli enim Deo abſoluta debetur obedientia, ut ſummo rerum omnium creatori, conſervatori, & Domino. Humanis verò poteſtatibus, etſi in genere ſuo ſummis, ea tantum conditione, ut id legi naturæ, à Deo cordibus noſtris impreſſæ; aut aliis Dei præceptis, non adverſetur; alias locum habere debet vulgatum illud, *ſi juſtum eſt in conſpectu Dei, vos potius audite quam Deum, judicate* o. Item hoc, *obedire oportet Deo magis quam hominibus* p. Idem cum proportione obtinet in his quæ ab inferioribus Magiſtratibus injunguntur, quibus in iis tantum obtemperandum eſt, quæ neque naturali juri, neque ullis divinis præceptis, neque ſummatum poteſtatum legibus aut juſſis repugnent.

XIII. Pertinet & hoc ad materiam quam tractamus, quod de jure naturali reſpublica, vel qui ſupremam in ea tenet poteſtatem, ſicut in vitam ita & in res omnes ſubditorum ſupereminens habet dominium, ut de iis ad publicam utilitatem ita poſſit diſponere, ut commune bonum reipublicæ poſtulaverit: quod benè notaſſe conducet ad multa, quæ aliàs jus privatorum lædere credi poſſint: Exem-

n Petr. cap. II. v. 13. 14. o Act. cap. IV. v. 19. Ibid. cap. v. 29.

Exempla paſſim occurrunt apud auctorem de jure belli & pacis q.

XIV. Poſſent & hic attexi nobiliſſimæ aliquot de jure publico controverſiæ: quid reipublicæ in aliam rempublicam deceat, ubi de jure armorum & fœderum: quid reipublica in cives liceat, ubi de tributis & pœnis: Item quæſtiones de officiis Principis, Magiſtratus, Judicum, aliorumque qui populo præſunt, ſed eæ non ſunt hujus diſquiſitionis. Nos itaque memores propoſiti noſtri, quod eſt, de principiis juris naturalis Enchiridion ſcribere, hæc jam miſſa faciemus, lectorem ad aliorum hac de re politicas lucubrationes remittere contenti, & imprimis ad Commentarium de jure belli & pacis, ſæpe jam citatum.

CAP. VII.

De jure naturali conceſſivo.

I. DIximus ſupra Jus Naturale aliud eſſe *conceſſivum*, aliud verò *præceptivum*; Abſolutis igitur pro modulo noſtro divinis, & publicis, ſupereſt, ut ea jam, quæ *conceſſiva* ſunt examinemus; quæ tam latè patent ac leges, de quibus poſtea acturi ſumus. Ideoque ſingula ſuis locis inſeremus; interim partem primariam hîc proſequuturi. Habet Jus Naturale *conceſſivum*, inter alia, pro objecto ipſum *hominis corpus*, & alia quædam acci-

 dentia

q *H. Grot. de jure belli libr. I. cap. I. §. 6. & libr. II. cap. 25. §. 3.*

Digitized by Google

dentia, quæ ei aut ſunt *intrinſeca*, aut *extrinſeca*; *intrinſeca* voco, *vitam, libertatem, exiſtimationem*: *Extrinſeca* verò, *quæ ad ſuſtentandum corpus pertinent.*

II. *Corpus* ipſum quod attinet; Non quidem homo abſolutum habet dominium, ut de eo pro lubitu diſponat, habet tamen eam facultatem, quæ dominio proxima eſt: Et hoc eſt quod dici ſolet: *Neminem eſſe dominum membrorum ſuorum* [r]: *Item liberum corpus nullam recipere æſtimationem* [s]: Nam nihilominus pro membro liberi hominis aut fracto, aut vulnerato utilis legis Aquiliæ actio competit. Et licet cicatricum, & deformitatis nulla fiat æſtimatio, tamen impenſarum in curatione factarum, & operarum quibus caruit, aut cariturus quis eſt, ob id quod inutilis factus eſt, ratio habetur [t]. Illud certè generale eſt, quod totius conſervandi cauſa, membrum aliquod non tantum incidi, ſed & ſecari, & abſcindi poteſt: id tamen leges civiles, niſi cum conſenſu ſuperiorum, non permittunt.

III. Sequitur quæſtio *de vitâ*, quæ duas habet partes, diſquirendum itaque, quid homini *pro vita*, & *in vitam* liceat. Vitam omnibus modis defendi poſſe, etiam cum periculo, imo & jacturâ vitæ alienæ, conſtans eſt omnium ſententia. *Omnis enim honeſtâ ratio eſt expediendæ ſalutis* [u]. Hinc illud: *Hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper*

vim

[r] *L. liber homo. 13. ff. ad l. Aquil.* [s] *L. fin. ff. de his quæ eff.* [t] *d. ll. 13. & fin.* [u] *Cic. pro Milon.*

vim quacunque ope poſſent, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent [x]. Et ratio eſt evidens. *Primum in omni genere debet eſſe defenſio, quia naturâ potior eſt ſalus noſtra, quam adverſarii pernicies* [y]. Unde & illud egregium: *Eſt naturæ lex illa, quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipſum eſt quapropter eos, qui vitâ manifeſtè nos volunt ſpoliare, hoſtes cenſemus* [z]. In eundem ſenſum loquuntur & Juriſconſulti Gajus: *Si ſervum tuum latronem mihi inſidiantem occidero, ſecurus ero; Nam adverſus periculum, naturalis ratio permittit ſe defendere* [a]. Et Florentinus: *Jure hoc evenit, ut quod quiſque ob tutelam corporis fecerit, jure feciſſe exiſtimetur* [b]. Ulpianus item: *Vim vi repellere licere Caſſius ſcribit, idque jus naturâ comparatur* [c]. Paulus verò cum dixiſſet: *Vim vi defendere omnes leges, omniaque jura permittunt*: poſtea addit duas limitationes optimas: *Illum ſolum qui vim infert ferire conced tur: & hoc, ſi tuendi duntaxat, non etiam ulciſcendi cauſâ factum ſit* d.

IV. Difficilius eſt de altera quæſtione, quid *in vitam liceat*, judicium, propter auctoritatem magnorum apud Ethnicos virorum, qui homines & retinendæ, & amittendæ vitæ ſuæ dominos eſſe voluerunt; quin & pro glorioſo facinore habuerunt, ſi quis aut metu majoris mali, aut tædio vitæ, violentas ſibi manus inferret; ſed nos melius edocti, graviſſimis de cauſis accedere ipſis non poſſumus; Cum enim à Deo homini vita ſit conceſſa, quamdiu

 ipſe

x Cic. eod. loc. y Quintil. VII. cap. 11. z Joſeph. de bello Jud. lib. 3. cap. 5.
a L. Itaque 4. ff. ad l. Aquil. b L. ut vim. 3. ff. de juſt. & jur. c L. 1. §. vim. 27. ff. de vi, & vi arm. d L. ſcientiam 45. §. 4. ff. ad l. falcid.

Digitized by Google

ipſe voluerit, profectò in Dei jus inviolare dicendus eſt, qui decretum ejus, facto ſuo, quaſi prævenit, neque quid de ſe ſtaturus ſit exſpectat: quemadmodum in militiâ miles graviſſimè peccare dicendus eſt; qui aut militiam deſeruit, aut ſtationis munus reliquit[e]. Deinde etiam cum homo reipublicæ civis, & membrum ſit inſigniter in eam injurius eſt, tam qui ſe ipſum, quam qui alium civem reipublicæ ſubtrahit.

Immo tanto plus peccat qui ſe, quam qui alium occidit, quod alium occidens corpori tantum ejus nocet, non item animæ, at qui ſe ipſum necat, & corpus, & animam nefandè perdit; optimè Auguſtinus: *Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem ſpontaneam mortem inferre ſibi debere, veluti fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas: neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere graviſſimum proprium, quem non polluebat alienum: Neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac vita opus eſt, ut poſſint pœnitendo ſanari: Neminem deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur, quia reos ſuæ mortis melior poſt mortem vita non ſequitur*[f]. Idem paulo ante: *Si non licet privatâ poteſtate alicui hominem occidere, vel nocentem, cui occidendi licentiam nulla lex concedit: Profectò etiam qui ſe ipſum occidit homicida eſt*[g]. Neque huic noſtræ ſententiæ refragatur dictum Ulpiani: *Licet ſervis naturaliter in corpus ſuum ſævire*[h]. Nam illic vox *Naturaliter* impropriè pro eo quod ſæpe

e *L. deſertorem 3. & §. qui ſtationem 5. ff. de re milit.* f *Aug. lib. 1. de civ. Dei cap. XVII. VIII. in decret. cauſ. XXIII. quæſt. 5. cap. ſi non licet. 9.* g *eod. loc.* h *L. ſed ſi 9. §. ſi ipſo 7. ff. de pecul.*

ſæpe fit accipitur. Melius idem ipſe Ulpianus alibi: *Excipitur & ille* (nimirum edicto Ædilium, ut nempe redhiberi ſervus poſſit, ſi in venditione non expreſſum ſit hoc vitium [i]) *qui mortis conſciſcendæ cauſa quid fecerit: Malus ſervus creditus eſt, qui aliquid facit, quo magis ſe rebus humanis extrahat*, & rationem addit, *tanquam nonnihil in alium auſurus, qui hoc adverſus ſe auſus eſt* [k]. Quam rationem in eadem hac materia etiam conſideravit Martianus, dicens, *qui ſibi non pepercit, multo minus alii parcet* [l].

V. *Liberos* homines (nam de iis ſolis hic agimus) *in libertate naſci*, atque ita *libertatem* ipſis naſcendo, à natura concedi conſtat [m]. Plus tamen in *eam* juris, quam in vitam habere homines, vel inde apparet, quod ſeipſos in ſervitutem vendere poſſunt [n]. Quod quanquam ex jure civili introductum, ac ideo per conſtitutionem Imperatoris poſteriorem, iterum ſublatum ſit; [o] Satis tamen inde colligitur, jus naturæ ei non repugnare, & non conceſſam ita libertatem, ut alienari ea nullo modo poſſit. Cum igitur *libertas inæſtimablis res eſſe*, dicitur, & *infinita ejus æſtimatio* [p]; tunc id cum grano aliquo ſalis intelligendum, exempli gratia, ubi de libertate quæſtio eſt, ne æſtimatio ad infinitum extendatur, certam ſummam ejus nomine promittendam: Verum enim verò, quicquid ſit de

[i] *L.* 1. §. 1. *ff. de Ædilit. Edict.* [k] *L. cum autem* 23. §. *excipitur* 3. *ff. dicto tit.* [l] *L. fin.* §. 6. *ff. de bon. eorum qui mortem ſibi conſc.* [m] §. *jus autem* 5. *inſtit. de jur. natur.* [n] §. *ſervi* 5. *inſtit. de jure perſon.* [o] *Nov. Leon.* 59. [p] *L. libertas* 106. *ff. de reg. jur. l. non eſt* 176. §. 1. *eod. tit.* [q] *L. procurator* 8. *ff. rem ratam haberi.*

de jure civili, certe jure gentium per captivitatem in bello, libertatem amitti omnibus in confeſſo eſt [r], in vicem vitæ, quam eo jure victor victo poteſt eripere [s]. Hinc Poëta:

Vendere cum poſſis captivum, occidere noli,
Serviat utiliter, ſine paſcat durus, arètque [t], &c.

Pro libertate autem *conſervandâ*, idem fere homines poſſe, quod pro vitâ, inde manifeſtum eſt, quod de jure gentium (nam de jure civili nihil in invitos ſtatuitur) ſi in bello vita non amittitur, ſuccedanea eſt, in victis, jactura libertatis, quam propterea ad extremum uſque ſpiritum propugnare omnibus licet.

VI. *Exiſtimationis* eadem fere eſt ratio, unde & vitæ comparari ſolet, *fama enim, & vita paribus paſſibus eunt* [u]. Et *crudelis eſſe* dicitur, *qui famam ſuam negligit* [x]. Nec id mirum cum *exiſtimatio ſit dignitatis illæſæ ſtatus, legibus ac moribus comprobatus* [y], quæ exiſtimatio à nobis contemni non debet; *Nobis enim neceſſaria eſt vita noſtra, aliis fama noſtra* [z]. Præſertim *cum ea nunquam, niſi cum libertate, plenè conſumatur* [a]: *neque minui poſſit, niſi ob turpe aliquod facinus ab homine perpetratum* [b]. Unde latinè loquentibus, *Omnis cauſa exiſtimationis capitalis videtur* [c].

VII. Il-

r *dicto §. jus autem.* s *§. ſervi 4. inſtit. de jur. perſ.* t *Horat. Epiſt. lib. 1.* u *L. juſta 9. ff. man. vind. Æ. cauſ. XI. quæſt. 3. cap. non ſunt 56.* x *cauſ. XII. quæſt. 1. cap. nolo 10.* y *L. cognitionum 5. §. exiſtimatio 1. ff. de extr. cogn.* z *dicto cap. non ſunt 56.* a *dicto l. 5. §. finali.* b *tot. tit. ff. de his qui not. infam.* c *L. licet 3. ff. de verb. ſignif.*

VII. Illud certe *vitæ, libertati & exiſtimationi* commune eſt, ut in delicti (quod ſpontaneum eſſe neceſſe eſt) pœnam amitti plane poſſint. Et *de vita* quidem, ex lege veteri; quæ multa capitalia ſupplicia pro modo delictorum admittit, res clara eſt. Deus enim naturæ auctor, cum vitæ & necis liberrimam in omnes homines poteſtatem habeat, vicarios ſibi hac in parte ſummos magiſtratus conſtituit, ut facinoroſi in pœnam delicti, eâ privari poſſint; *Libertas* autem, manente vitâ, etiam per deportationem amittitur: *Exiſtimatio* vero, ex delicto non tantum cum libertate interire [d], ſed etiam ex aliis quoque cauſis minui poteſt. Hæc omnia lucem fœnerabuntur iis, quæ de Juris naturalis immutabilitate ſupra á nobis diſputata ſunt,

VIII. Quæ *ad ſuſtentationem hominis* faciunt, ea in *victu, amictu* & *domicilio* præcipue conſiſtunt [e]. Ad *victum* ſpectant eſculenta, & poculenta, id eſt cibus & potus: de his aliter judicandum manente inter homines bonorum communione, aliter poſt eorum diviſionem. Communionis tempore per rerum naturam licuit cibum ex arboribus carpere; fructus, quos terra ferebat, legere; feris, piſcibus, volucribus, quos quiſque ceperat veſci; atque ita non occupata, occupare, niſi cum injuria, ea in uſum ſuum conſumere, poterat prohiberi; ſi vero aliquis ab alio ſemel occupata, iterum vellet occupare, manu ei reſiſtere licebat; *Conceſſum, ſibi ut quiſque malit, quòd ad vitæ*

I *uſum*

d *d. l. cognitionum. 5. §. 2. & 3. ff. de extr. cogn.* e *l. verbo victus. 43. ff. de verb. ſignif.*

uſum pertinet, quàm alteri acquiri, non repugnante naturâ [f]. Et alius: *Si hæc conditio eſt, ut quicquid in uſum hominis ceſſit; proprium ſit habentis, profectò quicquid Jure poſſidetur; injuriâ aufertur* [g]. De potu idem eſto judicium, cui ante repertum vinum, aqua, aut profluens, aut ex fontibus, aut effoſſis puteis hauſta; ſufficiebat, neque poterat quis prohiberi aquæ profluentis uſu. Hinc illud

Quid prohibetis aquas? uſus communis aquarum eſt. [h]

Neque aliter circa amictum vel veſtitum ſe res tunc habuit, cum homines vel nudi viberent, vel ſe corticibus arborum, aut ferarum, itemque ovium, pellibus veſtirent; quæ omnia ad manum erant, neque multo egebant paratu. Domicilii vero extruendi nullus erat uſus, nam tunc, *domus antra fuere* [i], quæ occupari ſtatim poterant, eique qui occupaverat cedebant. Quæ omnia ſic optime explicat Tragicus Græcus

Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare ſic fas eſt domum,
Ut ab alienis rebus, ac vi temperet. [k]

Sed de his jam ſatis pro noſtro inſtituto; plura qui deſiderat, adeat inter alia commentarium, de Jure belli, & pacis. [l]

IX. Poſt diviſionem ſoli factam magna accidit mutatio, præcipue in iis, quæ ad ſuſtentationem hominis pertinent, unuſquiſque enim ſibi conſulere debuit unde viveret,

[f] *Cic. de offic.* III. *lib.* [g] *Quintil. declam.* 13. [h] *Ovid. Metamorph.* [i] *Ovid. Metamorph.* [k] *Eurip. Helen.* [l] *H. Grotius de Jure belli lib.* II. *c.* 2. §. 2. 3. *& ſeq.*

Digitized by Google

ret; neque enim Jus occupationis manſit integrum, niſi in iis quæ nunquam diviſa, in veteri communione perſtiterunt; Nimirum aer, mare, flumina, & iis contenta, volucres, & piſces: [m] In rebus verò ſoli, licet per totos populos jam diviſis, ea loca, quæ à nemine adhuc erant inſeſſa, aut occupata, quo ſenſu recte dicitur, *Quod ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti concedi.* [n] Ex iis itaque terris, quæ parentibus in prima rerum diviſione obtigerant, & ad poſteros tranſmiſſa erant, aut ex aliis recens, ut diximus, occupatis, unuſquiſque alimenta ſibi, ſuisque quærere debebat.

X. Cæterum cum & hæc vix ſufficerent, ab aliis ſubſidia ſibi petere coacti ſunt homines, permittente id, imo & incitante natura

- - - *Mutuus ut nos*
Affectus petere auxilium, & præſtare juberet. [o]

Atque hinc *omnium pactorum* inter homines *origo*. Primo igitur ſe obtulit *permutatio*, cum ſcilicet quidam habebant aliqua ſibi minus utilia, aliis vero neceſſaria, quœ ipſi inter ſe permutabant, & hæc quidem ſpecies contractus vetuſtiſſima eſt. [p]

XI. Sed cum & tum æqualitas pretii vix poſſet inveniri, tandem eo deventum eſt, ut *nummi uſus* introduceretur, qui eſſet publica; & communis pretii, & æſtimationis menſura; isque á pecore, cujus figura inſignitus erat,

I 2 pecu-

[m] *§. & quidem. 2. Inſtit. de rerum diviſ.* [n] *§. feræ 14. Inſt. d. tit.* [o] *Juvenal. Satyr. XV.* [p] *§. Item pretium. 3. Inſt. de empt. vend.*

pecuniæ nomen aſſumpſit. Atque ita ad *emptionem*, & *venditionem* deventum eſt, per quam, cum de certo pretio conveniſſet, quiſque omnia ea, quæ ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, comparare poterat: qui modus longe utiliſſimus, longius porro productus eſt, & ad alia etiam minus neceſſaria, ut & in illis aliorum indigentiæ copia aliorum ſubveniret. Sed de his poſtea latius.

Cap. VIII.

De generalibus aliquot Juris Naturalis præceptis.

I. Priuſquam ad ulteriora progrediamur, viſum eſt nobis hìc *generalium* aliquot *Præceptorum* mentionem facere, quia multa alia in iis fundantur. Et primo quidem loco occurrit illud generaliſſimum, *bonum ſequendum, malum fugiendum*; cujus cum antea ſemel atque iterum facta ſit mentio [q], nihil jam dictis addemus, digitum in ea intendiſſe contenti.

II. Tum etiam illud repetemus, quod & ſupra monuimus [r], Jus naturale jubere, *omnes virtutum actus ſuo tempore & loco exercere:* ſed nec huic præcepto latius inſiſtemus, hoc ſolum addito, *eum qui ita ſe gerit*, & *eſſe*, & *dici*, *Virum bonum*

Hi mores, ſervare modum, finemque tenere,
Naturamque ſequi, patriæque impendere vitam;

Nec

q *Supra cap.* I. *cap.* III. r *d. cap.* I.

Nec ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo, &c.
Juſtitiæ cultor, rigidi ſervator honeſti,
In commune bonus [s].

Hinc & alius Poeta;

- - - *Vir bonus eſt quis?*
Qui conſulta patrum, qui leges juraque ſervat [t].

III. Illud paulo latius examinabimus, quod Natura jubet *hominem homini benefacere*, unde & natum eſt proverbium *Homo homini Deus*, Hinc & illud Ambroſii: *Non ſatis eſt bene velle, ſed & benefacere* [u]. Ratio eſt, quia *cognationem quandam inter nos natura conſtituit* [x]. Et ut ait Imperator Philoſophus; *Homo in id natus eſt, bene ut aliis faciat* [y]: & Oratorum Maximus, *Homines hominum cauſa, ait, eſſe generatos, ut ipſi interea ſe alius alii prodeſſe poſſent* [z]. Ideoque etiam *beneficio hominem affici, hominis intereſt*, ut ſapientiſſime dixit Papinianus. Idque vel maxime pertinet ad conſervandam humanam ſocietatem: *Num quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio* [a].

II. Spectant huc imprimis ea beneficia, quæ humanitati debentur, quæ ſine vituperio negari nemini poſſunt, ut

Homo qui erranti comiter monſtrat viam [b].

alique ejus generis; *Non prohibere aquam profluentem: pati*

[s] *Lucan. lib.* 2. [t] *Horat. lib.* 1. *Epiſt.* 16. [u] *Diſt. Lxxxvii. c. non ſatis.* 14. [x] *l.* 3. *ff. de Juſt. & Jur.* [y] *M. Antoninus lib.* 9. [z] *Cic.* 1. *de officiis.* [a] *Sen. IV. de benef. c.* 18. [b] *Ennius apud Cicer. de offic. lib.* 1.

ab igne ignem capere, ſi quis velit: Conſilium fidele deliberanti dare[c], quæ ſi quis neglexerit Diris devoveatur ut ex hoc loco diſcimus

- - - Neſcis in Dirarum carmine
Hoc eſſe, ni quis recte monſtraſſit viam,
Ignem ni accenſit, ſi quis aquas infecerit.[d]

III. Non tamen hîc ſubſiſtit naturalis obligatio, ſed ad ea quoque, quæ majoris ſunt momenti ſe extendit, nam etiam dictat, *ut quicquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur cuique, vel ignoto, Nimirum ea, quæ ſunt iis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta.*[e] Quod ipſum & JCti agnoſcunt; dicentes: *cui non æquum videbitur, vel hoc ſaltem conſequi emtorem, quòd ſine diſpendio creditoris futurum eſt*[f]. Et alibi; *id facere poſſum, quod factum mihi quidem prodeſſe poteſt, alteri non nociturum.*[g]

IV. Modum & menſuram horum beneficiorum ſi quis jam quærat, vix inventurus eſt extra hanc Juris naturalis regulam: *Quod tibi fieri volueris id alteri faciendum*, quam Dominus noſter Jeſus Chriſtus in Evangelio ſic offert: *Omnia quæcunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis*[h], quæ regula tam eſt univerſalis, ut omnia fere hominum officia inde definiri valeant; conſulat enim homo in caſu oblato ſeipſum, & accurate examinet, quid ſibi

c *Cic. eod. loc.* d *Diphil. Com. Paraſit.* e *Cic. lib. 1. Offic.* f *L. in creditore. 38. ff. de evict.* g *L. 2. §. 5. ff. de aqua pluv.* h *Matth. cap. VII. verſ. 12. Luc. VI. verſ. 31.*

Digitized by Google

ſibi fieri eo caſu vellet, & tunc de alio ſic ſtatuat, ut de ſe eſſet ſtatuturus.

V. Quod ipſum & aliis verbis in lege Moſis, & in Evangelio ſic proponitur: *Diliges proximum tuum ſicut te ipſum* [i]: Charitas enim bene ordinata, ut ſolet dici, incipit à ſe ipſo, antiquis ita homo officii ſui in alios exemplar penes ſe habet, ne quærat foris; Recte igitur Poeta

Metiri ſe quemque ſuo modulo, & pede, verum eſt. [k]

Exigitur ab homine, ut *proximum amet ſicut ſe ipſum, non ſupra ſeipſum*: quo ſenſu verum eſt illud Comici

Omnes ſibi melius eſſe velle, quàm alteri [l],

Idque & JCti approbant, cum dicunt. *Prodeſſe ſibi unusquiſque dum alii non nocet, non prohibetur* [m]; Et Cicero: *Sibi ut quiſque malit quod ad uſum vitæ pertineat, quam alteri acquiri, conceſſum eſt, non repugnante naturâ* [n]. Licet igitur homini in conferendis beneficiis ſui ante omnia rationem habere: In hunc ſenſum dixit Seneca: *Dabo egenti, ſed ne ipſe egeam* [o]. Et Chryſoſtomus: *Deus pro facultate poſcit, quatenus non habet* [p]. Et generale eſt illud Hiſtorici: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quàm poſcentis alienum* [q]. Hoc certe omnino non licet, ut cum nobis ſatis providerimus, aliis ne idem faciant impedimento ſimus. *Nam neque alimenta nobis fas eſt perdere, ubi ipſi plus ſatis habemus, neque fontem, quando inde quantum libet potaverimus, obturare, aut occul-*

i *Lev. c. IX. verſ.* 18. *Matth. XXII. verſ.* 37. k *Horatius.* l *Terentius.* m *L.* 1. *§. idem ajunt.* 11. *ff. de aq. pluv.* n *Cic. de off. lib.* 3. o *Sen. de ben.* 2. p *Chryſoſt. in Epiſt.* 11. *ad Cor.* q *Curtius.*

occultare, neque ſigna navigationis, aut itineris abolere, quæ nobis uſui fuerint [r].

VI. Sed poſſet hic quæri, quoſnam hic homines nomine *proximi* deſignemus. Nos omnes eos, qui aut ope, aut operâ noſtrâ indigent, intelligimus, juxta explicationem Servatoris [s]. *Non illi tantum proximi noſtri credendi ſunt, quos nobis gradus ſanguinis jungit, ſed proximi noſtri credendi ſunt omnes homines naturæ noſtræ participes* [t]. Non deſunt tamen inter eos gradus, quos in omni officiorum genere obſervare prudentiæ eſt. *Neque enim par eſt æqualem curam ſubiri pro externis, & pro amicis* [u], ſed hos gradus tantum attigiſſe ſufficiat; *Perfecta liberalitas, fide, causâ, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domeſticos fidei* [x]. Plura hac de re apud alios, imprimis verò Ciceronem invenies [y].

VII. Eſt & altera generalis lex, quæ *æqualitatem in omnibus ſervandam, & ad æqualitatem omnia redigenda* jubet; Nam ad eam inter liberos ſervandam parentes lex hortatur [z]. Tum etiam ex ipſa ad æqualitatem omnia reducit [a]. Unde & ſæpe occurrit, quod æquâ lance aliquid fieri dicitur, cum ultro citroque ſic obſervatur proportio, ut alteri nihil adſit cum detrimento alterius. Sic *æquâ lance ſervari* [b]: Item *filios unâ eâdemque lance trutinari* [c]: *Ambo veniant*

r *Plutarch. in ſympoſ. c. VII.* s *Luc. c. X. verſ. 30.* t *N. cauſ. XXXIII. qu. 3. c. charitas. 5. §. non illi.* u *Ariſt. Ench. Nicom. IV.* x *Ambr. off. 1. c. 3.* y *Cic. lib. 1. offic.* z *Nov. 22. c. illud quoque 48.* a *L. illud. 22. in f. C. de Coll. l. 77. §. pater. 21. ff. de leg. 2.* b *L. 20. ff. de re Judic.* c *L. 10. C. de nat. lib.*

niant æquâ lance ad hæreditatem[d]: *æquâ lance mares, & fœminæ vocentur*: [e] *æqua lance dividere hæreditatem.*[f] Quæ omnia æqualitatem in omnibus rebus humanis quam maxime deſiderari oſtendunt; ſed nullibi id clarius apparet, quam in materia contractuum. *In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti.*[g] Plura ad hanc pertinentia apud autorem Commentarii de Jure Belli & Pacis dicto loco, invenire eſt, quæ nos brevitati ſtudentes hìc omiſimus.

V. Ex illo fonte promanat vulgata juris regula: quod *locupletari nemo debet cum alterius injuria.*[h] Ratio eſt: *Nam hoc naturâ æquum eſt neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem,*[i] unde ex tali inæqualitate naſcitur actio, nimirum *condictio indebiti, quæ ex bono & æquo introducta, quod alterius, apud alterum, ſine cauſâ, deprehenditur, revocare conſuevit*;[k] Quid ni? cum etiam dicat Juriſconſultus Paulus *videri quem, dolum malum facere, qui ex alienâ jacturâ lucrum quærat.*[l] Accedit hac in parte Juriſconſultis Cicero, ita ſcribens: *Contra naturam eſt hominis incommodo ſuum augere commodum.*[m] Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus.*[n] Eſtque hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc extra præſcripta

[d] *L. 4. C. de verb. ſign.* [e] *L. 4. C. de lib. præter.* [f] *L. 23. Cod. de legat. l. 7. §. 1. C. ad Scnat. Tert.* [g] *H. Grot. de jure belli lib. II. cap. 12. § 8.* [h] *L. locupletari 48. de reg. jur. in ſexto.* [i] *L. nam hoc natura 14. ff. de cond. ct. indebiti l. jure naturæ 206. ff. de reg. jur.* [k] *L. hæc condictio 66. ff. de condict. indeb.* [l] *L. ſiquis 17. §. 4. in F. ff. de inſtitor.* [m] *Cic. lib. III. de Off.* [n] *Idem Cicero.*

legum definiri teſtetur, & exemplis probet, auctor Commentarii de jure Belli & Pacis. [o]

VI. Hinc ortum etiam habet non minus decantata Juris Regula, quæ *lucri & damni eandem debere eſſe naturam* dictat, quam his verbis effert Juriſconſultus Pomponius, ut affinem priori faciat *bono, & æquo non convenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius; aut damnum ſentire per alterius lucrum.* [p] Et idem alio loco: *ſecundum naturam eſt, commoda cujusque rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda* [q]. Juriſconſultus verò Ulpianus; *æquum eſt, ut cujus quis participavit lucrum, participet & damnum.* [r] Unde & Imperator Juſtinianus negat *ferendum eum, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit.* [s] Quomodo autem & lucri, & damni ratio iniri poſſit optimè nos ex Mutio Scævola docet Paulus, dicens *neque lucrum intelligitur niſi omni damno deducto, neque damnum niſi omni lucro deducto* [t]. Eandem autem utriuſque naturam eſſe vel hinc patet, quod alibi dicitur: *Qui ſentit onus, ſentire debet commodum, & contra.* [u] Cæterum longè inter ſe diſtant *lucro prohiberi, & damnum ſentire*, ut enim rectè ex Proculo Ulpianus ſcribit: *Non debet videri is damnum facere, qui lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur, Multumque intereſt, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur.* [x]

VII. In-

[o] *H. Grot. de jure belli lib. II. cap.* 10. §. 2. [p] *L.* 6. *ff. de jure dot.* [q] *L. ſecundum naturam* 10. *ff. de reg. jur.* [r] *L. ſi igitur* 55. *ff. pro ſoc.* [s] *L. unic.* C. de Cad. toll. §. 4. *in fine.* [t] *L. Mutius* 30. *ff. pro ſoc.* [u] C. *qui ſentit* 55. *X. de reg. jur.* [x] *L. Proculus* 20. *ff. de damn. inf.*

VII. Innititur & huic fundamento generali pervulgatum illud: *Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.*[y] Nam *meliorem* quidem *conditionem alterius facere licet*[z], quia id cum beneficentia quam hominem homini debere diximus, ſatis congruit: *Deteriorem vero facere nunquam permittitur.*[a] Igitur *ante omnia animadvertendum eſt, ne conventio in aliâ re facta, aut cum aliâ perſonâ; in aliâ re, aliâve perſonâ, noceat*,[b] Et generaliter verum eſt: *Inter alios res geſtas, aliis non poſſe præjudicium facere.*[c] Rationem ſi quæris, audi duplicem: *Neque enim debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit:*[d] Neque *ex aliena malignitate alienum damnum debet emergere.*[e] Semper enim iniquum judicatur, *ut alieno odio alius prægravetur.*[f] Quod eatenus verum eſt, ut nec id fieri poſſit cum alius commodum inde ſentit. Itaque *ſi non poteſt ſubveniri alteri, niſi alter lædatur, commodius eſt neutrum juvari, quam gravari alterum.*[g] His conſequens eſt Regulam hanc locum habere in abſentibus, & ignorantibus, ideoque *per factum alterius, juri abſentis & ignorantis non derogatur.*[h] Maxime vero id obtinet in pœnis; *Ibi enim debet eſſe pœna, ubi & noxia eſt, & Peccata ſuos debent tenere auctores,*[i] quia *non eſt in aliena poteſtate, conditionem meam, nihil delinquentis, deteriorem facere.*[k]

y *L. non debet 74. ff. de reg. jur.* z *L. ſi debitor 55. de pact.* a *L. ſervus 3. l. filius 23. C. de pact. l. melior 133. ff. de reg. jur.* b *L. ſi unus 27. §. 4. in fin. ff. de pactis.* c *L. 1. C. res inter alios geſt.* d *L. de pupillo 5. §. ſi plurium 5. ff. de op. nunt.* e *L. fin. C. de adquir. poſſ.* f *l. ſi quis 33. §. 1. Cod. de inoffic. Teſtam.* g *cauſ. XIV. quæſt. 5. c. denique 10.* h *l. cohæredis 17. C. fam. ercij.* i *l. ſancimus 22. C. de pœnis.* k *l. ne in 2. ff. quod vi.*

CAP. IX.

De Præcepto honeſte vivendi quoad ſe ipſum.

I. AD reliqua ordine pertexenda ducem ſumemus Imperatorem Juſtinianum, qui in principio Inſtitutionum ſuarum ſic loquitur: *Præcepta Juris hæc ſunt, honeſtè vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere,* [l] quæ nos ſingula paulò latius examinabimus; Eſt igitur inter præcipua juris naturalis præcepta, honeſtè vivere, cujus vim ut percipiamus *virtutes, & actiones virtutibus congruentes, & quicquid ita univerſum eſt ſuapte natura per ſe expetendum, honeſti verbo complectimur.* [m] Id alibi Cicero filio ſic inculcat: *A te, mi Cicero, peto, ut mihi concedas, nihil præter id quod honeſtum ſit, eſſe propter ſe expetendum.* [n] Imo & ipſa honeſti contemplatio non parvam homini affert voluptatem, ut eſt in Tragœdia Græca

Pars doctrinæ magna vereri,
Et læta animo gaudia præbet,
Placidis ſecum volvere curis,
Limes honeſti, qua parte ſitus. [o]

2. Maximè verò in omnibus noſtris actionibus honeſti ratio habenda eſt, unde & ſubinde jungi videmus *æquitatis & honeſti rationem* [p], Et generalis eſt regula; *ſemper in contractibus non ſolum quid liceat conſiderandum eſt, ſed & quod honeſtum*

[l] *Inſt. de juſt. & jure §. juris 4.* [m] *Cic. lib. 1. Academ. quæſt.* [n] *Id. lib. 3. de off.* [o] *Eurip. Iphig. in Aulid.* [p] *l. 2. C. ne fiſc. rem lib. 10.*

neſtum ſit; [q] idemque & in conjunctionibus locum habet [r]; Et generaliter

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor. [s]

3. Concipitur vero hoc præceptum non affirmativè, ſed etiam negativè, ut nobis ab omni *probro*, & *turpitudine* caveamus, id eſt, ab omnibus iis, quæ *contra mores* fieri dicuntur, qui enim hoc non faciunt *re ipſa*, & *opinione hominum non effugiunt infamiæ notam.* [t] Adeo ut *nec ignoſcendum ſit ei qui obtentu paupertatis turpem vitam egerit.* [u] Sic *litem redimere contra bonos mores eſt*, & propterea merito ſubjicitur, quod *hujuſmodi officia non ſine reprehenſione ſuſcipiuntur.* [x] Sic ſtipulatio pœnalis, nuptiis adjecta, dicitur *non ſecundum bonos mores interpoſita, quia inhoneſtum viſum eſt vinculo pœnæ matrimonia obſtringi.* [y]

4. Denique quicquid contra bonos mores fit, etiam de jure eſt irritum; hinc *conditiones quæ contra bonos mores inferuntur, remittendæ, & pro non ſcriptis habendæ ſunt*: [z] Hinc etiam *Pacta quæ contra bonos mores fiunt nullam vim habere, & repellenda eſſe* [a] dicuntur; Et generale eſt præſtantiſſimum hoc præſtantiſſimi Papiniani effatum; *Quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos poſſe credendum eſt.* [b] Plura de hac materia qui deſiderat, legat do-

[q] *l. ſemper* 197. *ff. de reg. jur.* [r] *l.* 42. *ff. de ritu nupt.* [s] *Sen. Trag.* [t] *l.* 2. *in F. ff. de obſ. par.* [u] *l. palam* 43. §. 5. *ff. de rit. nupt.* [x] *l.* 15. *Cod. Procurat.* [y] *l. Titia* 134. *ff. de verb. oblig.* [z] *l.* 9. *l,* 14. *ff. de cond. inſtit.* [a] *l.* 6. *l. fin. C. de pact.* [b] *l. filius* 15. *ff. de cond. inſt.*

ctiſſimi Belgæ Anonymi epiſtolicam diſſertationem de Principiis Juſti, & Decori. [c] Ubi multa egregia reperiet.

II. Sed ut penitius præceptum hoc introſpiciamus, videndum, quid ad honeſtè vivendum homo ſibi ipſi debeat, & quid aliis hominibus: Iterum alii iſti homines aut generaliter conſiderantur, aut cum certa aliqua relatione: quæ omnia in ſequentibus explicanda veniunt. Et primò quidem *homo ſibi ipſi debet, ut ſecundum virtutem vivat, omneſque ſuas operationes ita dirigat, ut in iis virtutis veræ radii eluceſcant*: quod quia forte nimis latè patere cuipiam videbitur, nos potiores tantum partes his delibabimus, reliqua ad moralem Philoſophiam rejeciſſe contenti. Homo igitur cum ex anima, & corpore conſtet, quomodo ſe circa utrumque habere debeat, conſiderabimus.

III. Et quidem ut *animam* intus bene conſtitutam habeat, *ejus tranquillitatem* parare ſibi debet homo: ut vero extrinſecas actiones bene dirigat, *prudentiam*.

1. Tranquillitas animæ vel maxime conſiſtit in compeſcendis, & domandis affectibus, omnibuſque animi perturbationibus, quod quomodo fieri debeat, Philoſophi optime nos docere poſſunt; imprimis Seneca, & Plutarchus, quorum ego ſcrinia hic compilare nolo; hoc ſolum indicabo monitum: *Refrenet primum libidines, ſpernat*

[c] *Epiſt. diſſert. de Princ. Juſti & Decori.*

nat voluptates, iracundiam teneat, coerceat avaritiam, cæteras animi labes repellat, [d] Unde & Poëta

— Pone iræ frena; modumque
Pone & avaritiæ. [e]

Et alius quæri jubet

Quid purè tranquillet, honos, an dulce lucellum
An ſecretum iter, & fallentis ſemita vitæ. [f]

2. Ad res gerendas *Prudentia* maximum affert momentum, nam *fieri non poteſt, ut quiſquam verè probus ſine prudentia audiat.* [g] Et ut breviter dicam, *Ars vivendi eſt prudentia; ut medicina valetudinis;* [h] Quanti ea facienda ſit, vel ex hoc Servatoris noſtri præcepto patet: *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.* [i] Vocatur hæc & alio nomine *ſapientia* (neque enim hìc ſcrupuloſam vocum diſtinctionem moramur) de qua ſic Satyricus

Paulatim vitia, atque errores exuit omnes,
Prima, docens rectum, ſapientia. [k]

Quæ optime periculo alieno addiſci poteſt, unde Comicus

Periclum ex aliis facito, tibi quod ex uſu ſiet. [l]

Et alius: *Ex vitio alterius ſapiens emendat ſuum.* [m]

Sed & de hac plura nobis & meliora ſuppeditat ſacer Codex, & præcipue in Proverbiis Salomonis. [n]

IV. *Cor-*

[d] *Cicero Paradox.* [e] *Juvenal. Satyr. VIII.* [f] *Horat. 1. Epiſt. 18.* [g] *Ariſtot. VI. Ethic. cap. 5.* [h] *Cic. V. de finib.* [i] *Matth. cap. X. v. 16.* [k] *Juven. Sat. 13.* [l] *Terent. Heautont.* [m] *Publ. Min.* [n] *Proverb. cap. I. II. III. IV.*

IV. *Corpus* ipſum quod attinet, in eo curando non debet eſſe nimius; ideoque *in victu* debet eſſe *ſobrius*, *in voluptatibus obtemperans*, & ſic deinceps.

1. *Sobrietatem* quod attinet, hanc ipſa commendat natura, cum ea pauciſſimis ſit contenta, & ſuperflua non affectet, Cavendum igitur à duobus maxime vitiis *gula*, & *crapula*; Vituperandi igitur illi

— Qui guſtus elementa per omnia quærunt
Nunquam animo pretiis obſtantibus. o

Quin tu, quiſquis es

Accipe nunc victus tenuis, quæ, quantaque ſecum
Afferat, imprimis valeas bene. p

Sin corpus nimium oneraveris, cave, ne

— Corpus onuſtum
Heſternis vitiis animum quoque prægravet unà. q

Crapulam vero omnem ut fugias, audi eundem Poëtam

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit,
Spes jubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem. r

Et perpetuo hoc tibi Comici infixum menti maneat

Non vinum hominibus moderari, ſed vino homines ſolent,
Qui quidem probi ſunt. s

Utrumque conjungit Martialis

Convictus facilis, ſine arte menſa,
Nox non ebria, ſed ſoluta curis. t

2. *Vo-*

o *Juven. Satyr. XI.* p *Horat. II. ſerm. 2.* q *Horat. dicto loco.* r *Idem lib. 1. Epiſt. 5.* s *Plaut. Truculent.* t *Martial. libr. X. Epigr. 47.*

2. *Voluptates* verò quod attinet, multa nos ab iis deterrent, hinc illud

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas. [u]

Neque minus ſcitum hoc:

Effugere cupiditatem, regnum eſt vincere. [x]

Imprimis cogita quam ea ſit non ſincera

Uſque adeo nulla eſt ſincera voluptas,
Sollicitumque aliquid lætis intervenit. [y]

Tum etiam quam ea ſit fluxa, & mutabilis

Dolor & voluptas invicem cedunt, brevior voluptas [z].

V. Hæc, & ſimilia ſunt, quæ homo ſibi ipſi debet, ut honeſtè vivere dicatur; Cæterum, cùm & *quædam ſit voluptas omnino licita*, conſiſtens in ea conſociatione, quæ inter virum & fœminam eſt, quam nos *matrimonium* appellamus, & vel maxime ad honeſtatem vitæ pertinens, res ipſa poſtulare videtur, ut & de ea hìc diſſeramus. *Eſt autem ea cohabitatio maris & fœminæ quæ eam conſtituit quaſi ſub oculis, & cuſtodia maris,* [a] ad quam ineundam Natura non tantum jus dat, atque ita eam facit juris naturalis conceſſivi, ſed etiam inſtigat, imo & acribus ſtimulis impellit; utpote ſine qua propagatio generis humani nòn rectè procedit. Nam Venus vaga ſive ſcortatio, revera non eſt ordinata ad conceptionem prolis, ab ea enim, quæ ſunt proſtitutæ pudicitiæ, vel maxime abhorrent.

VI. Sed quæritur an juris naturalis præcepti vi ſit, ut vir unâ tantum uxore debeat eſſe contentus; Nos ſicut id

[u] *Horat. lib. 1. Epiſt. 2.* [x] *Publ. Mim.* [y] *Ovid. lib. 7. Metam.* [z] *Sen. Thyeſt.* [a] *Hug. Grot. de jure belli lib. 2. cap. 5. §. 8.*

Chriſti legibus, quæ majorem, quam lex naturæ poſtulant ſanctimoniam, convenire credimus; Ita ad jus naturæ præceptivum pertinere, negandum putamus. Extant enim eorum exempla, tam in mundi prioris incolis, ut Lamecho: [b] quam in iis, qui paulo poſt diluvium vixerunt, ut Abrahamo, [c] qui binas uxores, aut certe uxorem, & concubinam, uno tempore habuerunt. Imo & ipſa Moſis lex hoc ipſum ut licitum præſupponit: [d] Cumque in Rege vetet magnum uxorum numerum, [e] certè plures unâ ei concedit. Idem ex hiſtoriâ Davidis palam fit, quem Deus nunquam corripi juſſit, ob plures quas habuit uxores; Immo verò hoc ipſum ei etiam pro beneficio imputavit. [f] Magis tamen placuiſſe Deo unius uxoris conjunctionem, vel facto probavit, cum Adæ unam tantum uxorem attribuit. [g] Neque ideo tamen *Polygamia* ex ſui naturâ habere videtur talem turpitudinem, ut conſcientiam hominum in contrarium obligare valeat. Reperiuntur tamen & nonnulla apud Ethnicos loca, quæ *Monogamiæ* favent, hinc illud in Tragœdia Græca

— *Non etenim decet*
Unum imperare fœminis geminis virum;
Contentus uno conjugis vivat thoro
Quicunque cupiet ritè curatam domum. [h]

& idem alibi, *Nunquam gemina de Matre genus,*
Nunquam duplices laudabo Thoros,

Unam

[b] *Gen. cap.* 4. *v.* 19. [c] *ibid. cap.* 17. *v.* 17. [d] *Deut. cap.* 21. *v.* 15. [e] *ibid. cap.* 17. *v.* 17. [f] 2. *Sam. cap.* 12. *v.* 8. [g] *Geneſ. cap.* 2. *v.* 24. [h] *Eurip. in Trag. Androm.*

Unam debet non ambigui
Vir participem noſſe cubilis. [i]

Sed nimirum ea conſilii magis ſunt, quam præcepti.

VII. Succedit huic alia de *repudio* quæſtio, quod, cum per legem Moſis permiſſum fuerit, quomodo id cum jure naturali conveniat, diſquirere, operæ pretium videtur; Et quidem ſi ponamus conjuges ultro citroque fidem interpoſuiſſe, de conſervanda ad mortem uſque ſocietate conjugali, vix eſt ut, extra adulterium, id diſſolvi poſſit. Nobis itaque magis arridet ea ſententia, quæ pactum de ineundo matrimonio, ita intelligit, ut ei ſtetur, donec aut mutuus, aut alterutrius diſſenſus intervenerit; Et de mutuo quidem diſſenſu res clara eſt, cum is etiam in aliis contractibus locum habeat, per regulam dictantem, *Nihil tam naturale eſſe, quam de eo genere quidque diſſolvi, quo colligatum eſt.* [k] De alterius vero diſſenſu, exemplum habemus & in contractibus, qui de jure civili innominati vocantur: [l] & in deſponſatione minorum, ubi pœnitentia locum habet. Qua conditione ita poſita, potuit lex Hebræa fœminam quidem libertate repudii, quæ ei naturaliter competebat, privare, viro vero, in eâ exercendâ, legem dare, atque ita ei actui legem ponere, pro Dei beneplacito.

 CAP. X.

i *Ibid. in Choro.* k *L. nihil tam* 35. *ff. de reg. juris.* l *L. naturalis* 5. *ff. de præſcr. verb.*

Cap. X.

De officiis erga alios relatè conſideratos.

I. Vidimus, quid homo ad honeſtè vivendum ſibi debeat, nunc quid aliis debeat videamus; & hæc quidem ſunt, quæ Cicero aliique *officia* vocant. Quid homo homini, ut tali abſolute conſiderato debeat, ſupra pro noſtro inſtituto ſatis explicavimus: [m] Sed cum multæ inter homines inveniantur relationes, quarum reſpectu officia etiam variant, de iis particulariter aliquid differendum, ita tamen ut potiores tantum partes ſectaturi ſimus, ne in nimiam molem excreſcat opuſculum. Cumque de matrimonio priore capite aliquatenus egerimus, conſequens eſſe videtur, ut jam *de mutuis inter virum, & uxorem officiis* tractatum inſtituamus, quæ in eo præcipue conſiſtunt, ut marito jus, & imperium ſit in uxorem, uxor obedientiam, & auxilium marito debeat; alter vero alterum mutuo amore proſequi teneantur.

II. Mariti jus in uxorem, etſi imperium quoque comprehendat, unde & Sara maritum, *Dominum* vocavit, [n] non tamen id herile, aut herili ſimile eſſe, quiſquam exiſtimet, eſt enim longe lenius, quale eſt capitis in reliqua membra, & magis ſuadendo, quam abſolutè jubendo exerceri ſolet, *Eſt* igitur *maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ, nam uxor pars fit familiæ maritalis, ideo de domi-*

[m] *S. cap.* 8. [n] *Geneſ. cap.* 18. *v.* 12.

Digitized by Google

domicilio conſtituere, jus eſt marito, [o] cui etiam rationi innititur edictum Aſſueri, quod per omnes Regni Perſici Provincias promulgari juſſit; *eſſe viros Principes, ac majores in domibus ſuis*, idque in eum finem, *ut cunctæ uxores, tam majorum quam minorum, deferrent maritis ſuis honorem*. [p] Omnino autem cavere ſibi maritus debet, ne in uxorem durior ſit, hoc enim Apoſtolus Paulus vetat dicens: *Viri diligite uxores, & nolite amari eſſe ad illas* [q]. Et Petrus, *cohabitantes ſecundum ſcientiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem*. [r]

III. De obedientia, quam uxores viris debent, res etiam clara eſt, *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut domino*, ait Paulus, & rationem ſubdit, *quoniam vir caput eſt mulieris*. [s] & iterum alibi, *Mulieres ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet in Domino*. [t] Hinc egregiè Chryſoſtomus, *meritò viro fœmina ſubjicitur, nam æqualitas honoris pugnam parit*. [u] De auxilio verò, quod uxor viro præſtare debet, patet ex ipſo formationis fine; Eſt enim prima fœmina in adjutorium viri creata; [x] hinc Poëta Græcus

Quære adjuvamen rebus uxorem tuis. [y]

& iterum. *Honeſta mulier eſt gubernaclum domus*. [z]

IV. Amorem vero inter virum, & uxorem debere eſſe mutuum, vel illud docet, quod *duo ſunt in carne una*. [a] Quem locum explicans Apoſtolus ſcribit; *Viri debent diligere uxores*

[o] *H. Grot. de jure bell. lib.* II. *cap.* 5. §. 8. [p] *Eſther. cap.* 1. *v.* 20. 21. [q] *Epiſt. ad Coloſſ. cap.* 3. *v.* 19. [r] 1 *Petr.* 3. *v.* 7. [s] *Epiſt. ad Epheſ. cap.* 5. *v.* 22. [t] *dicta Epiſt. ad Coloſſ. cap.* 3. *v.* 18. [u] *Chryſ.* 1. *ad Cor. cap.* 11. *v.* 3. [x] *Gen. cap.* 2. *v.* 20. [y] *incert. auct.* [z] *incert. auct.* [a] *Gen. cap.* 2. *v.* 24.

res ſuas, ut corpora ſua: qui uxorem ſuam diligit, ſe ipſum diligit. Nemo enim unquam carnem ſuam odio habuit. [b] Et paulo poſt, *unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſe ipſum diligat, uxor autem timeat virum ſuum.* [c] Et alibi: *Viri diligite uxores veſtras.* [d] In eundem fere ſenſum loquitur & Chryſoſtomus: *Secunda poteſtas eſt Mulier, neque ergo ipſa æquum ſibi jus vindicet, (ſub capite enim eſt.) nec eam, quod ſubdita ſibi eſt, contemnat Maritus, corpus enim eſt.* [e]

V. Nunc ad alteram ſpeciem relationis accedamus, quæ eſt inter *parentes* & *liberos*. *Parentes* igitur *habent jus Imperii, & Coercitionis* etiam *in liberos*; Debet autem hoc Imperium cum moderatione exerceri: *Patres nolite ad iracundiam provocare filios veſtros, ſed educate illos in diſciplina, & correptione domini.* [f] Et alibi: *Patres nolite ad indignationem provocare filios, ut non puſillo animo fiant.* [g] Ita tamen Imperii hujus ratio conſtat, ut *primæ partes ſint patris, ſecundæ matris* [h]. Unde recte Auguſtinus: *Filius ex legitimis nuptiis ſuſceptus, magis in patris quam in matris eſt poteſtate.* [i] Et quidem *primo tempore, cum liberi imperfecti ſunt judicii, omnes eorum actiones ſubſunt Imperio Parentum, Eſt enim naturali juri conveniens, ut is qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.* [k] Neque naturaliter alius inveniri poteſt, cui id regimen competat, præter Parentes; *Poſtquam autem maturuit judicium, eæ ſolæ actiones ſub ipſorum Imperio ſunt, quæ ad familiæ ſtatum mo-*

mentum

b *Epiſt. ad Eph. dicto cap. 5. v. 28. 29.* c *Ibid. v. 33.* d *Epiſt. ad Coloſſ. dicto cap. 3. v. 19.* e *Chryſ. Epiſt. ad Epheſ. cap. 4.* f *Epiſt. ad Epheſ. cap. 6. v. 4.* g *Epiſt. ad Coloſſ. cap. 3. v. 20.* h *Sen. contr. libr. 3. contr. 19.* i *Auguſt. Epiſt. 191.* k *§. 7. inſtit. de Attil. Tut.*

mentum aliquod afferunt. Cum autem Filius ex familia exceſſerit, omnimodo ſui juris ſit, manente tamen ſemper pietatis, & reverentiæ debito. [l]

VI. Quæri hic poteſt *an Patri oppignorandi, aut etiam vendendi Filii, jus ſit,* quod nos, neceſſitatis tempore, de jure naturæ licitum putamus. *Tenetur* quidem *Pater Filium alere*, nam qui cauſa eſt ut homo exiſtat, curare etiam debet, ut ſubſiſtat, quod etiam in animalibus reliquis videre eſt.[m] Hinc Juſtinianus: *Ipſe naturalis ſtimulus Parentes ad Liberorum ſuorum educationem hortatur.*[n] Et alibi: *Ipſum Filium, vel Filiam, & deinceps, alere Patri neceſſe eſt, propter ipſam naturam.*[o] Si tamen ipſe in talem inciderit indigentiam, ut neque ſe, neque Liberos alere amplius poſſit, non injuſtum eſt, ut ab ipſis ſumat, unde ſe ſuoſque ſuſtentare valeat: *Satius enim eſt ingenuitatem perire, quam vitam,*[p] ut id pluribus proſequitur auctor Commentarii de Jure Belli & Pacis.[q]

VII. Diximus *Parentibus etiam Coercitionem in Liberos competere;* quid jam *de jure vitæ, & necis* dicemus? Scimus quid ea de re & Laconum, & Romanorum leges ſtatuerint, ſed nos de jure naturæ quæſtionem inſtituimus, quæ homini in hominem tantum juris dediſſe non videtur, præſertim poſt conſtituta judicia; Potius igitur eſt, ut dictas leges impunitatem tantum, in hac facti ſpecie, conceſſiſſe putemus.

No-

l *H. Grot. de jur. bell. lib.* II. *cap.* 5. §. 2. 3. 6. m *L.* 1. §. 3. *ff. de juſt. & jure.* n *L. unic.* §. *taceat* 5. *verſ. ſileat* C. *de rer. uxor. act.* o *l. fin.* §. 5. C. *de bon. q. l.* p *Jornand. Hiſt. Goth.* q *H. Grot. dicto cap.* 5. §. 5.

VIII. Nobilis eſt & illa quæſtio, *an Patris conſenſus ad nuptias Filii, adeo ſit neceſſarius, ut propter ejus defectum, omnino irritum fiat matrimonium*; quod nos ut puta nimis durum, negandum putamus; Etſi enim contra officium ſuum faciat Filius, qui in tam ardua re conſenſum Patris non impetraverit, non tamen ideo ſtatim irritum fit, quod de ſe, ipſe conſtituit; quid enim ſi Pater requiſitus conſenſum nullà ratione negaverit? Sed & hæc latius explicantur in dicto commentario.[r]

IX. Officium Liberorum erga Parentes in *obedientia*, *honore*, & *timore*, ſive *reverentia*, conſiſtit; Et de *obedientia* quidem, & *honore* audi præceptum juri naturali conveniens: *Filii obedite Parentibus veſtris in Domino, hoc enim juſtum eſt.*[s] *Honora Patrem tuum, & matrem tuam (quod eſt mandatum primum in promiſſione) ut bene ſit tibi, & ſis longævus ſupra terram.*[t] De timore vero, audi ipſum Deum: *Unusquiſque Patrem ſuum, & Matrem ſuam timeat.*[u] Obedientiæ erga Parentes inſigne habemus exemplum in Rechabitis, quibus cum Pater Jonadab præcepiſſet, *ne biberent vinum cunctis diebus ſuis, obedientes fuerunt juxta omnia quæ præceperat Pater*, quod adeo gratum fuit Deo, ut etiam id prœmio remunerare dignitatus ſit.[x]

X. Ut vero ſciamus qua in re *honor*, & *timor parentum* conſiſtat, docent id nos optime Maimonides, & Gemara Babilonica, ex diſciplina Hebræorum his verbis, *Diſcrimen*

r *dicto cap. 5. §. 10.* s *Epiſt. ad Ephes. cap. 6. v. 1. 2. 3.* t *Exod. cap. 20. v. 12.* u *Levit. cap. 19. v. 3.* x *Jerem. cap. 35. v. 6. & ſeqq.*

men inter honorem & timorem, ſeu reverentiam Patris hujuſmodi eſt, ut ex reverentia Filius nonſtet in loco ejus, ſeu locum ei aſſuetum ſtando occupet: nec in loco ei aſſueto ſedeat, nec ſententiæ ejus refragetur, nec eam refutet, nec eum nomine ſuo appellet, ſive ſuperſtitem, ſive mortuum, ſed in eum modum loquatur, Abba, ſeu Pater Dominus meus. Honor vero in eo conſiſtit, ut cibum & potum ei ſubminiſtret Filius, uti & veſtitum, *ex eo ſcilicet quod Patris eſt, ſeu ex bonis paternis, quibus ſi careret, cogendus erat Filius, ſi ipſi bona eſſent, ut utrumque aleret parentem, in quantum poſſet.* y Quod Juriſconſulti noſtri ita efferunt, *pietatis ratio in parentes conſtare debet.* z Item, *filio ſemper honeſta & ſancta perſona patris videri debet.* a Et iterum, *reverentiam debitam exhibere matri filios præſes coget.* b Quorum omnium ratio à Græcis hoc modo redditur

Numen parentes maximum prudentibus.

Item: *Tu tibi parentes alteros credas Deos.* c

Nec ignota illis promiſſio huic præcepto adhærens, hinc illud

Quiſquis parentes bene colet, ſperet bene.

Et hoc: *Senes parentes qui fovet, vivet bene.* d

XI. Eſt & tertia relationis ſpecies priori omnino ſimilis, quæ conſiſtit *inter tutorem & pupillum*; Cum enim ſæpiuſculè accideret parentes ſecundum ordinem mortalitatis obire, relictis liberis, aut infantibus, aut certe pupillis,

M

y *Seld. de Jur. Naturæ lib. 7. c. 2.* z *L. 1. de obſeq. parent.* a *L. 9. ff. eod. tit.* b *L. congruentius. 4. C. de patr. poteſt.* c *Incert. auct.* d *Incert. auct.*

Digitized by Google

pillis, atque ipſi, propter lubricum ætatis, ſe ipſos regere, aut rebus ſuis ſupereſſe non poſſent, ineunda fuit alia via, qua ipſis conſuleretur. Cumque ſecundum tritum proloquium *Deus & Natura non deficiant in neceſſariis*, inventa eſt *Tutela, quæ eſt vis ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eum qui per ætatem ſe defendere nequit.* [e] Neque ex ea tutela exire pupillus poteſt, niſi per ætatem ipſe ſe poſſit defendere, quod tempus naturaliter non eſt definitum, atque ideo per leges poſitivas definiendum manſit: Diſtinctio quoque inter *tutelam* & *curam* de jure naturæ eſt incognita.

XII. Officium *tutorum* conſiſtit *in defendenda perſona pupilli, & adminiſtrandis ejus bonis*: Perſonam quod attinet, *debet tutor conſilio & opera tueri non ſolum patrimonium, ſed & corpus & ſalutem pupilli* [f], morum quoque curam habere debet; *Cum tutor non rebus duntaxat, ſed etiam moribus pupilli præponatur* [g]. Tenetur & pupillum defendere, & judicium ejus nomine ſuſcipere; *Tutoris enim præcipuum eſt officium, ne indefenſum pupillum relinquat* [h], unde & hoc *Munus neceſſarium* appellatur. [i] Ad adminiſtrationem vero bonorum pertinet, quod tutor, *quantum ad providentiam pupillarem, domini loco haberi debet.* [k] Denique in his aliisque *partibus ſuis fungi debet, non quidem præcipiti feſtinatione, ſed nec moratoria cunctatione.* [l] *quin & bonam fidem agnoſcere poteſt,* [m] *& bona fide pecuniam erogare.* [n] Reliqua ſatis trita & obvia ſunt.

XIII. Of-

[e] *§. Eſt autem. 2. Inſtit. de Tutel.* [f] *L. Conſilio. 7. ff. de Curat. fur.* [g] *L. cum plures. 12. §. 3. ff. de adm. tut.* [h] *L. tutoris. 30. ff. d. tit.* [i] *L. 68. C. eod. tit.* [k] *L. Tutor. 28. ff. eod. tit. L. 56. §. 4. ff. de furt.* [l] *L. Tutor. 7. §. 1. ff. de adm. Tutel.* [m] *L. quoties. 9. §. 6. ff. eod. tit.* [n] *L. 3. C. eod. tit.*

XIII. Officium vero *pupillorum* erga *tutores*, idem fere eſt, quod adverſus parentes, in quorum locum ipſi quodammodo ſuccedunt. Debent igitur pupilli tutoribus ſuis *obedientiam*, *honorem*, & *reverentiam*, non tamen in eodem gradu, quo parentibus, ſed aliquantum minore.

XIV. Quarta, & ultima, de quâ hîc acturi ſumus, eſt relatio *inter dominum & ſervum*: quomodo ſervus quis fiat ſupra attigimus, cum de libertate amittenda egimus [o], quare his amplius non immorabimur, hoc tantum adjecto, quod *ſervi plerunque aut fiunt per captivitatem, aut naſcuntur ex ancillis noſtris* [p], & quod *omne id quod ſervus acquirit, domino acquirit* [q].

XV. Officium *Dominorum in ſervos* vix poteſt aliquibus cancellis circumſcribi, cum nihil fere in ſervum non liceat: Sed notandum tamen: *Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportere, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi: ſed dominorum intereſſe, ne auxilium contra ſævitiam iis denegetur* [r]. unde & Apoſtolus aſperitatem, & duritiem omnem dominorum prohibet, dum vult *remitti minas, & conſiderari & Dominorum, & ſervorum Dominum eſſe in cœlis, & apud eum non eſſe acceptionem perſonarum* [s].

XVI. De officio *ſervorum erga dominos* plura poſſent afferri, ſed quia apud nos ſervitus eſt incognita, pauca tantum delibabimus, ſic ergo hac de re loquitur Paulus Apoſtolus: *Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum*

[o] *Supra cap. 7. §. 5. & 7.* [p] *L. ſerverum. 5. §. 1. ff. de ſtat. hom.* [q] *L. 1. §. 1. ff. de his qui ſunt ſui vel alieni juris.* [r] *L. 2. ff. eod. tit.* [s] *Epheſ. c. 6. v. 9.*

lum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum, quodcunque facitis Domino operamini, & non hominibus [t]. Et alibi jubet *ſervos Dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, ſed in omnibus bonam fidem oſtendentes.* [u] Et Petrus teſtatur, *id intelligendum, non tantum de dominis bonis & modeſtis, ſed etiam de diſcolis*, id eſt de durioribus & aſperioribus. [x]

Cap. IX.

De Homicidio, & Corporis Læſione.

I. Abſolvimus primum, de honeſtate vitæ, præceptum, nunc ad ſecundum, *de altero non lædendo* accingimur, quod cum latè admodum pateat, diſtinctione aliqua opus eſt; Sciendum itaque *læſionem*, de qua hic agere inſtituimus, *conſiſtere aut in factis, aut in verbis*; *De factis*, utpote quæ gravius nocent, primo agemus, eaque verſantur vel circa alterius vitam, ut ſunt homicidia, aut circa partem corporis, ut ſunt adulteria, aut circa bona alterius, ut ſunt furta, aliaque damna illata.

II. Neque longe arceſſenda eſt cauſa, cur ab his abſtinere natura nos velit, adverſantur enim ea omnia humanæ ſocietati, ad quam conſervandam hominem aſpirare debere, res apertiſſima eſt, ideoque ab omnibus iis cavendum, quibus illa ſocietas ullatenus turbari poteſt, & cum

t *Epiſt. ad Coloſſ. c. 3. verſ. 22. 23.* u *Epiſt. ad Tit. c. 2. verſ. 9. & 10.*
x *1. Petr. c. 2. verſ. 18.*

cum inter nos cognationem quandam natura conſtituit, conſequens eſt hominem homini inſidiari nefas eſſe. [y] Accedit, quod omnia hæc delicta directè adverſantur charitati, & primo iſti principio, negativè concepto, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, aut ut in concilio Apoſtolorum quidam Codices legunt; *Quæ vobis fieri nolitis, aliis ne feceritis.* [z] Quam ſententiam Imperator Alexander Severus, à Chriſtianis forte acceptam, ita amavit, ut & in Palatio, & in publicis operibus eam præſcribi juſſerit. [a] In eundem ſenſum & olim dictum: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* [b]

III. Propius nunc accedendo ad præceptum, quod Hebræi *de homicidio* vocant; ipſa nos vox docet, *hominis cædem* hìc prohiberi; cujus delicti injuſtitia vel inde eluceſcit, quod Deus privetur principe creaturâ, à ſe ad ſimilitudinem ſui condita; Reſpublica cive; familia, vel capite, vel membro; deinde, quod occidens ſumat jus in vitam alterius, in quam jus nullum habet, & quæ etiam in ſtatu communionis bonorum, propria cujuſque fuit: quodque occiſo eripit ſummum Dei beneficium, quod ei reſtituere neutiquam poteſt.

IV. Cum *cædem* dicimus, ſatis intelligi poteſt nos hic de vitæ privatione, id eſt, de morte inferenda agere, quæ ſi re ipſa non ſequitur, conſequens eſt præceptum hoc prohibitivum locum non habere. Conſtat autem in Decalogo

y *L. ut vim 3. ff. de juſt. & jur.* z *Actor. cap. 15. v. 29.* a *Lampr. in vit. Sev.* b *Tob. cap. 4. v. 16.*

duobus his tantum verbis: *Non occides:* quæ verba ſola ſi quis putet totam naturæ legem circa hoc negotium compleċti, ne is, meo quidem judicio, graviſſime errat. Lex enim naturæ nunquam ſcripto fuit comprehenſa, ſed tantum mentibus infixa; qui igitur naturæ vocem audire vult, is præceptum hoc cum omnibus ſuis conditionibus, ampliationibus, limitationibus, & circumſtantiis, ut & ante monuimus, ſumere debet, quarum præcipuas nos, per modum ampliationis, & exceptionis, infra proponemus.

V. Continet igitur hoc præceptum non modo *homicidium deliberatum*, quod fere quatuor modis committitur, 1. *Ex propoſito,* id eſt, ex prævia animi deliberatione, interficiendi aliquem, jam ante concepta. 2. *Ex inſidiis*, quando aliquis exſpectat alium, animo occidendi, poſitus in loco, qui ab ipſo veriſimiliter præviderì non poteſt, eumque ex improviſo aggreditur, & interficit. 3. *Proditorie*, quando quis alium occidit nullà præcedente inimicitià, ejuſve ſignis. 4. *Per aſſaſſinium,* quando id fit per conductos homines, mercede interveniente[c]. Verum etiam homicidium ſimplex, quod iis qualitatibus caret, utpote cum homo per iracundiam, aut aliam mentis perturbationem, homini vitam eripit.

VI. Mortem utique naturalem intervenire debere, ſatis declarat vel ſola vox cædis, vel occiſionis: quid igitur ſtatuemus *de conatu proximo ad inferendam cædem*, qua-

c *Clar.* §. *homicidium* N. 8. 9. 10. 11.

quatenus is peccatum involvat. Nos diſtinguendum putamus, an ullus inde effectus ſit ſecutus, an non; ſi effectus inde aliquis ſit ſecutus, ut puta ſi ille, qui alium occidere conatus eſt, eum aliquo modo læſerit, non quidem in verum homicidii crimen incidit, peccat tamen in eam ſpeciem læſionis, quæ ex eo actu ſequuta eſt, de qua poſtea; ſin vero nullus omnino effectus, aut læſio, inde proceſſerit, in judicio quidem civili pœnam forte effugiet, [d] quia illic *cogitationis pœnam nemo patitur*.[e] In foro autem Dei, & conſcientiæ nihilominus reus eſt, non quidem perpetrati, ſed attentati criminis, animus enim eſt qui peccavit, occidere volendo, atque ideo à legis naturalis vinculo non eſt immunis; juxta illud

Has patitur pœnas peccandi ſola voluntas.
Nam ſcelus intra ſe tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet.[f]

Hinc Seneca; *Latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi, & interficiendi voluntatem.*[g] Et Philo, *Homicidas exiſtimari oportet, non eos ſolum qui vitam adimunt, ſed etiam eos qui omnia faciunt palam aut clam, ut quenquam interimant, etiamſi facinus nondum commiſerint.*[h]

VII. Homicidium cum dicimus, palam eſt nos hic non de cæde alicujus animalis agere, ſed *de cæde hominis*, atque ita exponenda verba Decalogi, quorum ea mens eſt, licet

d *Clar. in dicto §. N. 74. & §. fin. quæſt. 92.* e *L. cogitationis 18. ff. de pœnis.* f *Juven. Satyr. 13.* g *Sen. de benefic. lib. 5. cap. 14.* h *Philo. lib. 1. de ſpec. leg.*

licet verbis deſtituamur; *hominis* autem appellatione etiam *infantes* veniunt, & *fœtus* qui in utero eſt, dummodo infans ſit formatus; ideoque *de homicidio etiam tenetur, qui infantem occiderit, aut abortum mulieris procuraverit.*[i] Si tamen fœtus conceptus, vivus ex utero matris extrahi non poteſt, ſine certo puerperæ diſcrimine, potius matri viventi, quam proli nondum natę, parcendum eſt: ex ea lege, quæ aliquando minus malum ſub ratione boni conſiderat. Sed neque tunc abortivum poculum, apud moratiores gentes, dari conſuevit, niſi ex auctoritate publicâ, ad id impetratâ, & tunc hæc occiſionis ſpecies in aliam claſſem incidit, de quâ ſtatim dabitur dicendi locus.

VIII. Quæri hìc jam poteſt, quid de iis judicandum ſit, qui infantes recens natos exponunt? nos eandem diſtinctionem, quam ſupra adhibuimus, etiam hìc repetendam cenſemus, nempe ſi infans expoſitus obierit, expoſitionis auctorem eſſe homicidii reum; nam qui occaſionem, & cauſam mortis dedit, ille & mortem inflixiſſe videtur, *Et nihil intereſt occidat quis, an cauſam mortis præbeat.*[k] Sin vero mors non ſit ſecuta, pertinet hoc ad aliud genus peccati, quod mox explicabimus, neque eo minus tamen quis in legem naturæ committit.

IX. Idem dicendum & in eo caſu, quo aliquis hominem occidi alteri mandavit, cum ad id mandatum mors ſequuta eſt, tunc enim *& mandans, & mandatarius pariter de-*

i *L. Si quis aliquid 38. §. qui abortionis 5. ff. de pœn. ſumma Sylv. in verbo. homicidium in pr.* k *L. nihil intereſt 15. ff. ad leg. Corn. de Sicar.*

deliquiſſe cenſendi ſunt.[l] *Mandator enim cædis pro homicida habetur.*[m] *Et is committit verè cujus mandato delictum committi probatur.*[n] Eſt enim & in hac materiâ verum, *quod quis per alium facit ipſe facere videtur.*[o] Et ratio eſt, *quia parvi referre viſum eſt, ſuis manibus quis faciat, an verò per alium*[p]. Sed non propterea immunis eſt, qui mandato alterius cædem patravit, *non enim excuſatus eſt, qui juſſu alicujus occidit.*[q]

X. Reſtat & hoc examinare, an ſub præcepto non occidendi comprehendantur & illi, qui ſibi ipſis violentas manus inferunt, quod nos & ſupra aſſeruimus,[r] & hîc aſſere non dubitamus.[s] Egregium hac de re locum, quamvis ſatis magnum, adſcribere operæ pretium duxi, quia omnia fere effugia præcidit: *Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem ſpontaneam mortem ſibi inferre debere, velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere graviſſimum proprium, quem non polluebat alienum. Neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac vitâ opus eſt, ut poſſint pœnitendo ſanari. Neminem velut deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur, quia reos ſuæ mortis melior poſt mortem vita non ſuſcipit.*[t]

[l] *Summa Silv. in dicto verbo homicidium N. 7.* [m] *dicto l. 15 §. 1. ff. ad l. Corn. de Sic.* [n] *C. Mulieres 6. §. 1. de ſent. excomm. ibique Gloſſ.* [o] *L. ita autem 5. §. 3. ff. de adm. Tut. l. ſi quis 7. §. fin. ff. de juriſd. omn. jud.* [p] *L. 1. §. 12. ff. de vi, & vi arm. l. 152. §. 1. ff. de reg. jur.* [q] *dicta l. 1. §. 13.* [r] *Supra cap 7. §. 2. & 4.* [s] *Summa Silv. in dicto verbo homicidium N. 1.* [t] *Auguſt. de civit. Dei cap. 26.*

XI. Et hæc quidem pro ampliatione improprie dictâ ſufficiant: nunc ad ea, quæ exceptionem ſapere videntur deſcendamus, quæ quatuor fere Capitibus conſtant. Horum primum eſt: *Niſi homicidium fiat omnino caſualiter, ſive involuntariè.* Cùm enim animus & propoſitum delicta conſtituant, conſequens eſt contra legem naturæ non peccare eum, qui nullatenus voluntatem occidendi habuit. *Peccatum enim non eſt niſi quatenus voluntarium.* [u] Et *caſus, eſt cauſa præter intentionem agentis,* [x] atque ita nihil habet voluntarii; ſed ut quid propriè dicatur *caſuale,* oportet duo hæc concurrant: Primò, ut quis operam det rei licitæ; Secundò ut eam, quam debet, adhibeat diligentiam [y]. Quibus conditionibus poſitis de caſu fortuito nemo tenetur; E contra verò, qui operam dat rei illicitæ, etiamſi adhibeat omnem diligentiam, uterque de caſu fortuito tenebitur.

XII. Altera limitationis ſpecies eſt, *Niſi quis à Deo ad id expreſſum habuerit mandatum.* Cum enim Deus auctor vitæ, ſummum in omnes homines vitæ neciſque habeat Imperium, poteſt ille (quemadmodum fame, peſte, & alio mortalitatis genere homines è vita tollere) ita & Angelis ſuis, aut etiam certis hominibus mandare; ut aliquos, aut aliquem è medio tollant: cujus mandati in Abrahamo exemplum eſt, [z] qui juſſus à Deo Iſaacum, Filium unigenitum immolare, omnia, quæ in ipſo erant, fecit, ut ejus

[u] *Auguſt. contra Fauſt.* [x] *Ariſt. Phyſic. 2.* [y] *Summa Silv. in verbo. homicidium Sec. part. in pr.* *Gen. cap. 22. v. 2.*

Digitized by Google

ejus voluntas impleretur, atque eo facto benedictionem Dei conſecutus eſt.[a] Eſt & aliud exemplum in Levitis, qui mandato Dei per Moſen ipſis patefacto, ex Iſraëlitis, qui in adorando vitulo aureo peccaverant, triginta millia hominum occiderunt, *quos conſecraſſe manus ſuas Domino, ut ipſis detur benedictio*, Moſes pronuntiabit.[b]

XIII. Tertia limitatio hæc eſt: *Niſi quis à Magiſtratu occidendi aliquem vel aliquos acceperit auctoritatem.* Magiſtratum cum dico, ſummam in Republica poteſtatem intelligo, aut eum, eoſque, quibus poteſtas vitæ, & necis in cives à ſumma poteſtate mandata eſt. Dari talem Reipublicæ, aut qui ei præſunt, poteſtatem, patet ex iis, quæ ſupra,[c] de jure circa publica diſputavimus: quibus addi debent ea quæ auctor de Jure Belli & Pacis, ad eam materiam pertinentia fuſe congeſſit.[d] Nos tantum unum locum Pauli Apoſtoli hic allegabimus in quo de poteſtatibus ſublimioribus agens ſic loquitur: *Non ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt: Vindex in iram ei qui malum agit*,[e] qua poteſtate poſita addendum eſt, Magiſtratum ea licite uti poſſe, in pœnam, vel per modum belli, vel per modum medicinæ: In pœnam poſſe facinoroſos à Magiſtratu morte puniri,[f] poſſe & juſtè bellum geri adverſus eos, qui in Rempublicam ſunt injurii, patet ex ſuperioribus: quibus conſequens eſt eos, qui talibus miniſteriis in-

 ſer-

[a] *dicto cap.* 22. *v.* 16. [b] *Exod. cap.* 32. *v.* 29. [c] *Supra cap.* 6 §. 13. [d] *Hug. Grot. de Jure Belli & Pacis lib.* 1. *cap.* 11. §. 7. *& paſſim.* [e] *Epiſt. ad Rom. cap.* 13. *v.* 4. *&* 5. [f] *ſumma Silv. in dicto verbo homicidium num.* 2. §. *tertium.*

ſerviunt, nequaquam in jus naturæ peccare. Poteſt & Magiſtratus medicis facultatem facere occidendi hominis, qui ſanari nequit, & à cujus vita contagium metuitur, & abigendi fœtus, ut puerpera ſervetur, item amputandi membri, ne pars ſincera trahatur.

XIV. Quarta limitatio eſto: *Niſi quis vitam ſuam defendens, cum moderamine inculpatæ Tutelæ, aggreſſorem occiderit.* Cujus hæc eſt ratio, quod vitæ defenſio naturaliter unicuique conceſſa eſt, ut pluribus ſupra demonſtravimus, g neque ulli privato jus eſt in vitam alterius, quare ſi quis in noſtram vitam attentet, jure is à nobis poteſt interfici. h Sed imprimis notandum id fieri debere *cum moderamine inculpatæ tutelæ*, neque ejus moderaminis limites excedendos, qui niſi exactè obſerventur, incidit quis in dolum, aut culpam, atque ita ſe peccato obnoxium reddit. *Conſiſtit* autem *moderamen* hoc, *in cauſa, modo, & tempore* i. Cauſa moderaminis eſt injuſta offenſio inſultantis, neque enim poteſt juſta eſſe defenſio inſultati, niſi præcedat injuſta offenſio. Modus verò defenſionis in eo conſiſtit, quod propulſatio proportionem habeat ad offenſionem, ſeu periculum mortis imminens; Nec enim defenſio quocunque modo fiat juſta eſt, ſed requiritur, ut eodem modo, quo infertur repellatur. Ratione verò temporis; defenſio fieri debet in continenti, hoc eſt, in ipſa concertatione, ne videlicet quis alium ex intervallo, & cum jam ad ex-

g *Supra cap. 7. §. 3.* h *ſumma Silv. in verbo. bellum privatum verſ. 5. & in dicto verbo. homicidium N. 4.* i *Gloſſ. in l. 1. C. unde vi ibique Barth. N. 7. Clar. in dicto §. homicidium N. 34.*

Digitized by Google

extraneos actus diſceſſum eſt, repercutere præſumat[k]. Quibus omnibus ritè obſervatis, qui ita ſe defendit, homicidii reus non eſt.

XV. Reſtat nunc etiam aliquid dicamus de ſecunda hujus Capitis parte, nempe *de corporis humani læſione*; ſed id pauxillum erit, quia iſta pars, iiſdem fere quibus prior, innititur fundamentis. Cum enim unicuique homini tam licita ſit conſervatio membrorum, & integritatis totius corporis, quam ipſius vitæ; ſequitur inde eandem in utroque caſu eſſe juris diſpoſitionem; ideoque utrobique peccari in jus naturæ, & utrobique eaſdem dari ampliationes, & limitationes, ut à nobis hìc vocantur. Quod igitur de delicto deliberato, & ſimplice ſupra dictum eſt, etiam huc applicari debet; diſtinctio de effectu ſecuto, aut non ſecuto, etiam hìc locum habet. Item quæ de expoſitione infantium, de mandato, de ſæviendo in corpus proprium, tractabimus, etiam ad amputationem membri, & læſionem per vulnera, porrigi debet. Denique poteſt etiam dari caſualis læſio, poſſet & dari mandatum divinum; [l] Certè mandatum Magiſtratus in pœnam, locum quotidie habet in amputatione membri, & læſione corporali; & aliquatenus etiam, quæ de moderamine inculpatæ tutelæ diximus, huc pertinent: quem enim licet occidere, eum & licet lædere, dummodo utrobique ſit præſentaneum vitæ noſtræ periculum.

[k] *L. quod eſt 3. §. eum 9. & l. qui poſſeſſionem 17. ff. de vi & vi arm.* [l] *Exod. cap. 21. v. 24. & ſeqq.*

Cap. X.

De adulterio, inceſtu, & ſcortatione.

I. COmprehendit hoc Caput materiam legis quartæ, earum quas Noachidis datas Hebræi tradunt, quæ vocatur. *De revelatione turpitudinum*, ſive. *De turpitudine ex concubitu*; Ejus ſpecies primaria eſt. *Adulterium, quod naturâ turpe*, Ulpianus vocat; [m] hinc illud Iſidori: *Quid in omnibus peccatis adulterio gravius.* [n] Etymologiam vocabuli ſi quærimus, hæc nobis ſe probat maximè, quod *adulter* & *adultera* dicuntur, *qui & ille ad alteram, & hæc ad alterum ſe conferunt.* [o]

II. *Adulterium aut eſt ſimplex, aut duplex:* & ſimplex quidem aut ex parte agentis turpitudinem ſuam trahit, cum maritatus cum ſoluta ſe polluit, aut ex parte patientis, cum ſolutus cum maritata; hujus peccati magnitudo communiter conſiderati in eo conſiſtit, quod per id diſſolvitur unitas carnis per matrimonium introducta, maculatur thorus legitimus, violatur ſanctiſſima ſocietas, ſpoliatur conjux eo jure, quod in conjugis corpus habet, temeratur fides ſolemniter data, & committitur nefaria alieni ſeminis commixtio. Atque ita peccatum hoc ex pluribus peccatis conflatum eſt, habet enim admixtam perfidiam, perjurium, furtum, & ſcortationem; Et perfidiam

m *L. probrum* 41. *ff. de verb. ſignif.* n *C. quid in omnibus* 16. *cauſ.* 32. *quæſt.* 7. o *Feſtus.*

fidiam quidem, quia qui hoc committit, fidem datam frangit; fidem vero non perfunctorie datam, ſed ſolemniter, atque ita quaſi jure jurando vallatam, quod in perjurium cadit; Furtum autem, quia comparem ſuam debito amore, & complexibus fraudat; denique & ſcortationem involvit, quæ & ipſa ſuam turpitudinem habet, ut infra latius patebit; Eſt etiam hæc res triſtiſſimi eventus, quia ex adulteriis non tantum rixas, & odia, ſed etiam familiarum everſiones, & regnorum excidia pullulaſſe conſtat. His omnibus accedit in ſecunda ſimplicis adulterii ſpecie, quod uxor pudicitiam ſuam proſternit, alienos marito liberos ſubdit, quæ falſi eſt ſpecies, & totam familiam incerta prole confundit, & dehoneſtat: in duplici vero adulterio hæc omnia duplicantur, cum ex utraque parte æqualis intercedat vitioſitas.

III. Falluntur igitur quam plurimum, qui adulterium in ſolas Fœminas maritatas cadere putant, aliter Iſidorus, cujus hæc verba: *Non mœchaberis*, id eſt, *ne quiſquam, præter matrimonii ſui fœdera, aliis fœminis miſceatur ad explendam libidinem. Nam ſpecialiter adulterium facit, qui præter ſuam ad alteram accedit.* p Rationem reddit Ambroſius, ita ſcribens: b *Nec viro licet, quod mulieri non licet, quod mulieri non licet. Eadem à Viro, quæ ab uxore debetur caſtimonia: quicquid in ea, quæ non ſit legitima uxor, commiſſum fuerit, adulterii crimine damnatur.* q

IV. Hoc

p C. *non mæchaberis* 32. *quæſt.* 5. q *Nemo blandiatur* 32. *quæſt.* 4.

IV. Hoc peccatum adeo deteſtabile eſt, ut vix ullam admittat exceptionem; ideoque non tantum ipſe actus, ſed etiam conatus legibus humanis quandoque punitur; ſic legimus Cn. Sergio Silo, promiſſorum matrifamiliæ nummorum gratiâ, diem dictum, eumque hoc uno crimine damnatum, *Non enim factum tunc, ſed animus in quæſtionem deductus eſt: pluſque voluiſſe peccare nocuit, quam non peccaſſe profuit.*[r] Sed quicquid de Legibus humanis ſit, certe illum qui animum adulterandi habuit in legem naturæ peccaſſe dubium non eſt, quod & Triphonius Juriſconſultus agnovit, ſcribens: *Adulterium, aliqua ſignificatione, ex animi propoſitione cujuſque ſolâ, quem dici poſſe, etiam eum, qui nunquam alienam matremfamilias corruperit, ſiquidem ejus mentis ſit, ut occaſione data id facturus ſit*[s]; Et Seneca; *Non immeritò in numerum peccantium refertur, qui pudicitiam timori præſtitit, non ſibi.*[t] Quin & ipſe Magiſter amorum, ſic canens

Ut jam ſervaris bene corpus, adultera mens eſt:
Omnibus excluſis intus adulter erit.[u]

Non mirum igitur & Chriſtum præcepta ſua etiam ad animum extendiſſe: *Ego dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mæchatus eſt eam in corde ſuo.*[x] Quem locum reſpiciens Lactantius; *Non tantùm adulterium eſſe vitandum præcipit Deus, ſed etiam cogitationem, ne quis aſpiciat alienam, & animam concupiſcat.*[y]

V. Quæ-

r *Valer. Max. lib.6. cap.* 1. §. 8. s *L. Fugitivus* 225. *ff. de verb. ſign.* t *Seneca.* u *Ovidius.* x *Matth. cap.* 7. *N.* 29. y *Lactant. lib.* 6. *cap.* 23.

V. Quæri poteſt *an etiam in ſponſa aliena committatur adulterium:* Et id quidem admittunt JuriſConſulti, [z] quibus & nos accedimus, ut nimirum de jure naturæ etiam, in ſponſâ alterius adulterium fit, ſine diſtinctione, an ea ſit deſponſata per verba de præſenti, aut de futuro, hanc enim diſtinctionem jus naturale non agnoſcit: hoc verò neceſſariò requiritur, ut ille qui talem Sponſam corrumpit, conditionis ejus gnarus ſit, atque ita deſponſatam eſſe certo ſciat, tunc enim certam ſpem matrimonii proxime ſecuturi violans, pro eo eſt, ac ſi maritatam vitiaſſet.

VI. Sed cum adulterium contra naturam ſtatuamus, quomodo id conciliabimus cum legibus multarum gentium, quas inter & Lacedæmonii numerantur, qui adulteria permiſiſſe dicuntur? Nos ad difficultatem hanc enodandam primo dicimus, hanc permiſſionem tantum fuiſſe facti, non quod bene fieri judicarent, ſed quod tantum huic facto pœnam non impoſuerunt, atque proinde id iis impunè fuit: Secundò, quod ubi promiſcuæ ſunt uxores, illic nec proprium ſit matrimonium, & per conſequens, nec verum illic ſit adulterium: Denique & gentes, alioqui bene moratas, per tales leges non poſſe convellere jus naturale, ſed id nihilominus ſartum tectum manere, ejuſque nexum etiam invitis iis gentibus durare. *Huic enim juri qui non parebit, ipſe ſe fugiet, & naturam hominis*

O

[z] *Gl. in C. diſcretionem 6. in verb. reatum Clar. §. adulterium N. 9.*

minis aſpernabitur, atque hoc ipſo luet maximas pœnas, etiamſi cætera ſupplicia eſſugerit. [a]

VII. Denique notandum adulterium nullo pacto poſſe honeſtari, atque ideo nullam ex iis, quas ſupra attulimus, quaſi exceptionibus à delicto, hic locum habere. Neque enim Deus adulterium, utpote rem omnino probroſam, imperare poteſt, hoc enim implicaret contradictionem: neque Magiſtratus id juris habet, cum nec belli, nec pœnæ, hic ulla haberi queat ratio: neque ullius rei, imo nec vitæ tutela tanti momenti eſt, ut adulterium eo prætextu colorari poſſit: neque caſus fortuitus ullam præbet excuſationem, cum hoc delictum nullum habeat licitum principium, & moderamen admittat.

VIII. Nunc ad *inceſtum* veniamus, qui etiam quam maximè juri naturi naturali adverſatur, ſed quibus id caſibus locum habeat, operæpretium eſt diſquirere; eſt enim quidam inceſtus naturali lege, eſt & alius jure civili tantum prohibitus. Prior ſpecies à Juriſconſultis vocatur juris gentium, & committitur primò, *cum quis ex gradu aſcendentium vel deſcendentium uxorem dixerit.* [b] Inter aſcendentes, & deſcendentes autem etiam comprehendimus eos eaſque, qui quæve ulli eorum matrimonio juncti fuerunt. Secundò vero *cum illiciti ſunt concubitus in Fratres, & Sorores, conſanguineos, aut uterinos:* nam & in hoc primo transverſalium gradu inceſtum juris gentium cum aliis vocamus.

[a] *Cic. lib. 3. de Rep. apud Lactant. div. Inſtit. lib. 6. cap. 8.* [b] *L. fin. ff. de rit. nupt.*

camus. c non item concubitum cum eorum demortuorum conjugibus; ipſe enim Deus in lege Hebræa hanc conjunctionem non tantum probavit, ſed etiam expreſſo præcepto Fratri injunxit, ut prædefuncti ſine liberis Fratris uxorem, ſibi liberorum quærendorum cauſa, in matrimonium ſumeret; d Ideoque & hunc poſtremum caſum, & alios ulteriorum graduum, à juris naturalis præcepto eximendos putamus. Civilem vero inceſtum non tangimus, utpote ab inſtituto noſtro alienum.

IX. Ratio cur hæc duo inceſtus genera cum jure naturæ pugnare ſtatuamus, clara eſt; Et primò quidem, quod nihil fœdius ſit, quam ut Fœmina ejus ſemen ex quo ipſa concepta eſt, iterum recipiat, aut ut Vir eum ipſum, ex quo Infans prodiit, uterum, ſuo facto polluat; Denique ut vel hic vel illa Fratres Sororeſque ſibi aut procreet, aut pariat, atque ita tollatur omnis ea reverentia, quam Liberi Parentibus debent; hinc egregie ſapiens Judæus e. *Maximum nefas Patris mortui cubile, quod tanquam res ſacra intactum ſit oportuit, contemerare, neque ſenectutis, neque materni nominis verecundiâ tangi, eundem ejuſdem eſſe Filium & Maritum, eandem ejuſdem Matrem & Uxorem.* Quæ ratio etiam ut ex hoc loco patet in affinitate locum habet, unde & Papinianus, *Novercam Privigno, & nurum Socero nubentes, jure gentium inceſtum committere* teſtatur. f Et in ſpe-

c *Hug. Grot. de Jure Belli lib.* II. *cap.* 5. §. 12. d *Gen. cap.* 38. *v.* 8. *Deuteron. cap.* 25. *v.* 5. e *Philo. de ſpec. legib.* f *L. fin.* §. *fin. ff. de cond. ſine cauſa.*

ſpecie conjunctionem Novercæ cum Privigno Apoſtolus Paulus vocat *talem fornicationem, quæ nec inter gentes eſt.* [g] In altero verò caſu turpitudo hinc eluceſcit, quod qui ex eodem ſemine ſati, aut ex eodem utero nati ſunt, ut per naturam arctiſſimâ cognatione juncti, mutuos amplexus exhorreſcere debeant, quod vel maxime in Germanis locum habet, ubi utraque hæc ratio concurrit, ideoque etiam magis ſtringit, unde & Fratrum, & Sororum nuptias, moribus nimirum gentium, prohiberi, Juriſconſulti Pomponius, & Paulus fatentur. *Libertinus libertinam Matrem aut Sororem, Uxorem ducere non poteſt, quia hoc jus moribus, non legibus, introductum eſt.* [h] Quod ipſum etiam ad ſerviles nuptias porrigitur, ut juris naturalis eſſe ſciamus, addito hoc elogio: *Quoniam in contrahendis nuptiis naturale jus, & pudor inſpiciendus eſt.* [i] Unde & utramque hanc inceſtus ſpeciem in barbaris damnat Tragœdia Græca,

> *Tale eſt omne barbaricum genus,*
> *Mater jugatur Filio, natæ Pater,*
> *Frater Sorori.* [k]

Hæ rationes in aliis conjunctionibus cum non æquè clarè appareant, ut cuique eas perſpicacius inveſtiganti patebit, non mirum ſi eas cum jure naturali directè pugnare negemus.

X. Effe-

[g] *1 Cor. cap. 5. v. 1.* [h] *L. libertinus 8. ff. de rit. nupt.* [i] *L. adoptivus 14. §. 2. ff. eod.* [k] *Eurip. Andromach.*

X. Effectus hujus prohibitionis naturalis in prædictis duabus inceſtus ſpeciebus, non tantum in eo conſiſtit, ut hominem reddat peccati reum; ſed etiam ut ipſum matrimonium (de hoc enim ſolo proprie hic agimus) reddat irritum,[l] propter perpetuam vitii inhærentis cauſam:[m] eſſe enim hanc etiam juris naturalis vim, ſupra demonſtravimus.[n] Si vero concubitus hi extra matrimonium exerceantur, aut ſi & aliud delictum ſecum trahant, puta adulterii; tunc & eo nomine ſpecialem turpitudinem habent; ideoque licet ratione ſanguinis, aut affinitatis nulla forte inde naturalis naſcatur obligatio, tamen ex alio capite, puta adulterii, vel flatigioſæ ſcortationis, in aliud genus peccati incidunt.

XI. Quæri hic ſolet, quomodo ſpecies prædictæ inceſtus contra præcepta naturæ committi dicantur, cum tamen eas ſub primis mundi incunabulis licitas fuiſſe manifeſtum ſit; Sed nimirum lex hæc inter eas eſt, quæ pro certo ſtatu obligant, de quibus & ſupra egimus.[o] Primis enim temporibus, cum alii non eſſent homines, ad propagandum humanum genus neceſſariæ fuerunt Fratrum & Sororum copulationes; ea vero neceſſitas ſuccedente tempore, & multiplicato jam ſatis mundo, ceſſavit; atque tunc primum lex hæc naturæ vim obligandi ſortita eſt.[p]

l *L. ſi ſtipulor* 35. *ff. de verb. oblig.* m *Hug. Grot. dicto cap.* 5. §. 12. *&* 14.
n *Supra Capite* 4. §. 8. o *Supra cap.* 2. §. 11. *& cap.* 3. § 9. *Hugo Grot. dicto cap.* 5. §. 13. *circa fin.*

XII. Cæterum circa alias inceſtus ſpecies dubium oritur, cur eas à prohibitione naturali ſegregemus, cum Deus ipſe de iis ita loquatur; *Ne polluamini in omnibus his, quibus contaminatæ ſunt univerſæ gentes, quas ego ejiciam ante conſpectum veſtrum, quibus polluta eſt terra: cujus ego ſcelera viſitabo, ut evomat habitatores ſuos.* [q] Nodum hunc ſecat auctor de Jure Belli & Pacis [r], dicens illic loci locutionem generalem reſtringi ad præcipua capita, ut ſunt adulteria, inceſtus inter aſcendentes, & deſcendentes, atque alia graviſſima flagitia illic enumerata, ubi & latius hæc proſequitur.

XIII. Reſtaret hic etiam aliquid etiam afferre *de prodigioſâ Venere*, ſed cum hoc peccatum revera, & aperte ſit, quemadmodum etiam vocatur, contra naturam; *ubi amor quæritur, nec videtur.* [s] Nos uno id verbo attigiſſe contenti, ab accuratâ hujus peccati examinatione ſuperſedebimus, quod longe melius vitatur neſciendo, *Ubi ſcelus eſt id, quod non proficit ſcire.* [t] Hinc & Apoſtolus, *quæ in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere.* [u]

XIV. Succedat itaque diſquiſitio *de ſcortatione*, ſive *Venere vaga*, quæ cum meretricibus exercetur, & hanc quidem etiam contra naturalis legis prohibitionem eſſe ſtatuimus. Cum enim caſtitas, morumque pudor & verecundia, naturæ, ejuſque auctori Deo, quam maxime placeant, & conſentanea ſint, conſequens eſt, ut ſcortâtio,

[q] *Levit. cap. 18. v. 24. 25.* [r] *Hug. Grot. dicto cap. 5. §. 14.* [s] *L. cum Vir 31. C. ad l. Jul. de Adult.* [t] *dicto l. 31.* [u] *Paul. Epiſt. ad Epheſ. cap. 5. verſ. 12.*

tatio, ut puta iis omnibus repugnans, lege naturali ſit prohibita: præſertim cum dicatur *fœdiſſima earum nequitia, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.* [x] Et ratio eſt, quia *omne peccatum quodcunque fecerit homo extra corpus eſt, qui autem fornicatur in ſuum corpus peccat.* [y] Accedit *quod qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur,* [z] atque ita, *Membra noſtra facimus membra meretricis,* [y] quæ ipſa cum ſit propudium, & probri plena, quomodo poteſt non dehoneſtare ſe ipſum, qui ſe cum ea conglutinat.

XV. Verum eſt hanc legem naturæ apud multas gentes fuiſſe penitus obliteratam, etiam apud Romanos, unde hoc apud Poëtam, de lupanari, ex ſententia Catonis, agentem,

Huc æquum eſt juvenes deſcendere. [b]

Sed repetendum hîc quod & ſupra monuimus, [c] ab unius atque alterius gentis deviatione à lege, non poſſe concludi eam revera non obligaſſe, præſertim cum ipſa honeſti ratio in contrarium militet. Certe hujus legis obligatio apud Judæos fuit agnita; ita enim eorum lex loquitur: *Non erit meretrix de filiabus Iſraël, nec ſcortator de filiis Iſraël,* [d] quæ etiam ad Chriſtianos tranſiit, non ex novæ legis præſcripto; ſed ex reſtauratione veteris, & hominibus congenitæ; hinc recte Apoſtolus: *Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra, ut abſtineatis vos à fornicatione,*

x *L. fœdiſſimam* 20. *C. ad l. Jul. de adult.* y 1 *Cor. cap.* 6. *v.* 18. z *dicto cap.* 6. *v.* 16. a *Ibid. verſ.* 15. b *Horat.* c *Supra cap.* 3. §. 6. d *Deuteron. cap.* 23. *v.* 17.

tione, ut ſciat unuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione, & honore, non in paſſione deſiderii, ut gentes quæ ignorant Deum. [e]

XVI. Plura ad hanc materiam de concubitu illicito poſſent in medium adduci, ut puta, *de raptu Virginum, de ſtupro violento*, & alia id genus; de quibus nos jam verba non faciemus, quia eorum peccatorum natura, ex iis, quæ hactenus diſſeruimus, facile poteſt cognoſci, & quia ea omnia apud Juriſconſultos ſuis locis, ſatis accuratè tractata, reperire eſt.

Cap. XIII.

De furto & damno injuria dato.

I. NUnc ordo nos deduxit ad ea nocumenta, quæ hominibus circa bona inferuntur, in quibus præceptum *de furto* præcipuum locum obtinet. Quod & ipſum juris naturalis eſſe, Juriſconſulti nos docent veteres, qui *furtum natura turpe:* [f] & *lege naturali prohibitum* [g]; exſertis verbis pronuntiant, idque definiunt *contrectionem fraudulosam lucri faciendi gratiâ, vel ipſius rei, vel etiam uſus ejus, poſſeſſioniſve.* [h] Etymologiam etiam addunt à Græco ſermone, qui φῶρας appellat *fures*, *à ferendo*, id eſt, auferendo, ſic dictos.

II. Ne-

[e] *1 ad Theſſal. cap. 4. v. 3.* [f] *L. probrum 41. ff. de verb. ſign.* [g] *L. 1. §. 2. ff. de furt.* [h] *§. furtum 2. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.*

II. Neque longe quærenda eſt ratio, cur hoc præceptum prohibitivum de furto, legi naturali attribuatur; nam non tantum hoc inter prima præcepta, omnibus Noachidis à Deo data, Hebræi numerant, ſed etiam Philoſophi teſtantur: *Juſtitiam in eo ſitam eſſe, ut abſtineatur alienis.*[i] Et alius: *Lex altera & ipſa ſuâ naturâ ſancta atque divina ea eſt, quæ ſemper & ubique alienis abſtineri jubet.*[k] Et in eandem ſententiam Poëta Græcus

Spernenda, ſi non jure veniat, copia eſt.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique ſic fas eſt domum,
Ut ab alienis rebus, ac vi temperet.[l]

Cumque ſupra à nobis ſtabilitum ſit hoc juris naturalis principium, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, nullibi hoc clarius eluceſcit, quam in hac materia furti. Nemo enim pati poteſt, bona ſua invito ſibi eripi, ideoque id nec alii faciendum eſſe, per ſe novit. Nihil etiam magis perturbat humanam, in qua vivimus, ſocietatem, quam cum quis dominio, aut poſſeſſione rei ſuæ privatur.

III. Sed objici hîc ſolet, communionem bonorum ab ipſa natura inſtitutam, atque ita furtum contra legem naturæ non committi, cui objectioni ut obvietur, notandum, primò hanc communionem fuiſſe juris tantum conceſſivi, atque ita mutabilitati obnoxiam, deinde repetendum hic quod ſupra poſuimus, Cap. 2. §. 5. non omnia ejus juris præcepta directè, & immediatè à natura emanare,

P

[i] *Porphyr. de non eſu anim.* [k] *Julianus.* [l] *Euripid. Helen.*

nare, ſed quædam ex iis fundari in aliqua hypotheſi facti humani, ſic *adulterium præſupponit nuptias*, & *prohibitio furti bonorum diviſionem*, quâ poſitâ, ſtatim *meum* & *tuum* introducitur, quod poſtea non miſceri omnium hominum intereſt. Præterea nec hoc conſtat, durante communione bonorum, nullum furtum locum habere potuiſſe; quin verò contrarium ejus vel inde apparet, quod homini licuit tam arborum, quam terræ fructus in ſuos, ſuorumque uſus legere, & decerpere, quos ita lectos, & decerptos, unuſquiſque ſuos faciebat occupando, atque ita jure retentionis ſervare ſibi poterat, neque alteri cedere tenebatur, quod ſi quis eum iis interverteret, is revera furto ſe alligabat.

IV. Videamus jam varias furti ſpecies, ut ejus naturam eo melius inveſtigemus: Et primò quidem *furtum aliud eſt ſimplex, aliud cum violentia* conjunctum. *Simplex* appello, quod clanculum, & ſine armis fit; & hòc iterum aut retinet nomen generale, ut in iis, quæ aſtu ſurripiuntur, aut in propriam ſpeciem tranſit, atque ita peculiare nomen ſortitur. Ad quam claſſem pertinent hæ quatuor ſpecies.[m] 1. *Sacrilegium*, quod eſt furtum rei ſacræ.[n] *Peculatus*, quod propriè in rem, aut pecuniam publicam cadit.[o] 3. *Plagium*, qui ſciens, dolo malo, liberum hominem emit, vel vendidit,[p] & 4. *Abigeatus*, qui pecora ex paſcuis, vel ex amentis ſubtrahunt.[q] Ad alteram

[m] *Summa Silv. de furto N.* 1. [n] *L. Sacrilegii 6. ff. ad leg. Jul. pec.* [o] *L.* 1. *ff. dicto tit.* [p] *L.* 1. 3. 4. *ff. de lege Fab. de plag.* [q] *L.* 1. §. 1. *ff. de abig.*

ram vero claſſem *Furti, quod cum violentiâ* conjunctum eſt, ſpectat *Rapina*, quæ eſt violenta ablatio rei mobilis facta dolo malo, animo lucrifaciendi. Quæ & ipſa varias comprehendit ſub ſe ſpecies: Nimirum 1. *Effractores*, qui domos aut horrea furandi cauſa effringunt, aut parietes perfodiunt; [r] 2. *Latrones*, qui ferro obſident latera viarum, ſpoliantque obvios: 3. *Prædones*, qui prædas agunt, & vi aperta homines adoriuntur: 4. *Piratas*, qui mari graſſantur, & navigantes infeſtant, & 5. *Expilatores*, qui viatoribus noctu pallia, & veſtes diripiunt, & *Fures atrociores* dicuntur. [s] Hos omnes furum nomine venire manifeſtiſſimum eſt.

V. Majoris quæſtionis eſt, *an furtum etiam in rebus immobilibus fieri poſſit*, quæ olim inter veteres Juriſconſultos magnis animis agitata eſt. [t] Nos magis ad rem ipſam, quam ad conceptionem verborum reſpicientes, tam eos, qui res immobiles intervertunt, quam qui mobiles auferunt, ſub hoc capite comprehendi putamus, cùm nulla, quoad peccati reatum, inter eos ſit differentia.

VI. Quæri etiam poteſt, *an inter virum & uxorem furtum committi videatur*, quod nos ob rationem ſupra poſitam etiam aſſerimus: neque in contrarium movet, quod interpretes juris civilis in hac ſpecie, rerum amotarum, non Furti, vocabulum uſurpent. [u] Id enim ad actionis, ex tali facto reſultantis, naturam propriè pertinet, cum enim

P 2 Furti

r *L. 1. §. 2. & l. 2. ff. de effract.* s *dicto l. 1. §. 1.* t *L. 25. ff. de Furt. Inſt. de uſucap. §. 3. verſ. abolita Gell. lib. 11. cap. 18.* u *L. 1. ff. rer. amot.*

Furti famoſa ſit actio, eam marito adverſus uxorem, aut vice verſa, competere noluerunt: *Nam in honorem matrimonii turpis actio adverſus Uxorem negatur.* [x] Quæ conſideratio nos non tangit, qui de actione, aut pœna ex tali contrectatione procedente, non agimus, ſed ipſius tantum vitii turpitudinem taxamus.

VII. Denique & diſputari ſolet *an etiam rei minimæ furtum fieri poſſit*; ſed & hìc idem eſto judicium; neque enim magnitudo, aut parvitas ſummæ, quæ ſubrepta eſt, in ipſa vitii natura ullam ponit differentiam, ſed tantùm in pœna, quæ à lege civili determinanda venit, quod rectè notavit Poëta his verſibus,

Nam de mille fabæ modiis cum ſurripis unum,
Damnum eſt, non facinus, mihi pacto lenius iſto. [y]

Eſtque in hac materià ferè perpetuum, ut is qui in modicà re peccat, idem facturus ſit in majori, ſi quando ſe offerat occaſio. Quicquid ſit, omnis alienæ rei illicita uſurpatio, hoc præcepto prohibitivo continetur, eodem itaque peccato etiam modicæ rei furtum involvitur.

VIII. Et hæc quidem de extenſione hujus legis, in omni ſua latitudine, dicta ſufficiant: nunc examinandum eſt, an non & aliquæ quaſi exceptiones hìc ſibi locum vendicent, quod veriſſimum eſt: Prima eſt: *Niſi quis à Deo ad id expreſſum habuerit mandatum.* Non quidem hoc ſenſu, ut Deus furtum unquam juſſerit qua peccatum eſt, ſed quod præcepto ſuo, uſurpationem rei alienæ ſuo mandato factæ,

[x] *L. 2. ff. dicto tit.* [y] *Horat. lib. 1. Epiſt. 16.*

factæ, faciat non eſſe furtum, atque ita nec peccatum; ut enim verus rei Dominus ſuam rem auferenti poteſt ad ſenſum ſuum accommodare, & proinde furto alioqui naſcituro materiam ſubtrahere: ita & Deus ex ſupremo ſuo Dominio, quod uni prius conceſſerat, alteri poteſt attribuere. [u] Ut patet in Iſraëlitis, qui divino juſſu, atque ita juſtè, Ægyptios bonis ſuis exuiſſe leguntur. [a] Vide ſupra Cap. 3. §. 10. & Cap. 11. §. 12.

IX. Secunda quaſi Exceptio: *niſi Magiſtratus alicui mandaverit, ut cuipiam bona ſua adimat;* quod quidem, non poteſt ſimpliciter, quemadmodum de Deo diximus, ſed ex cauſa rationabili, belli nimirum, aut pœnæ, aut ſimili, ut ſupra demonſtravimus. [b] Et hac quidam ratione excuſantur, qui in bello ex hoſtico prædas agunt, itemque qui poſt bonorum publicationem, ea in Fiſcum trahunt, quod abſque publicâ auctoritate, per declarationem belli, aut ſententiam pœnalem, ipſis conceſſâ, facere non poſſent. De legibus Lacedæmoniorum, qui aliqua furta permiſerunt, alia res eſt, quippe qui tantùm criminis impunitatem indulſerint, niſi forte putemus, ad acuendam juvenum agilitatem, & compeſcendam quorundam in bonis ſuis conſervandis indiligentiam, lege ſanxerint, contrectationes alienæ rei, quæ multa cum arte, & per clancularias machinationes fierent, pro furtis non habendas.

X. Tertia exceptio hæc ſit: *niſi quis ſummâ neceſſitate* ad-

z *Hoto. de juſt. & jur. lib.* 11. *quæſt.* 3. *cap.* 8. *in fine.* a *Exod. cap.* 11. *v.* 2.
b *Supra cap.* 3. §. 10. *& cap.* 11. §. 13.

adactus res alterius ſibi applicaverit. Exempli gratia, ſi fame inevitabili preſſus, alterius cibariis vitam ſuſtentaverit; quod cur, talis neceſſitatis tempore non liceat, cum eadem ex cauſa, nimirum vitæ conſervandæ, hominem ut ſupra probavimus, interficere liceat, ego ſane non video; neque iis aſſentior, qui hoc caſu peccatum quidem manere, ſolam vero pœnam remittti putant; utrumque enim hic concurrit, ut talis non tantum à legis humanæ obligatione, quoad pœnam, ſed etiam à legis naturalis nexu, quoad reatum immunis ſit, qua in ſententia ſunt & Theologorum plerique,[c] nec hoc mirum: *Neceſſitas enim magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, omnem legem frangit, & quicquid coëgit defendit.* [d] Et credendum eſt primam rerum diſtinctionem in Dominos ita factam, ut ei benigna quædam receptio primitivi juris in caſu neceſſitatis inſit, neque primos diviſores, ſi eà de re rogati fuiſſent, aliter fuiſſe reſponſuros, ut tradit auctor de Jure Belli & Pacis, qui & plura affert argumenta.[e]

XI. Accedamus nunc ad alteram hujus eapitis partem, quæ eſt *de damno per injuriam dato, ut nimirum id ſarciatur:* cujus præcepti æquitas pendet è duobus principiis naturalibus, quorum primum eſt, *hominem non debere alteri nocere,* alterum, quod & ſupra attigimus, *æqualitatem ubique ſervandam;* Cum enim *damnum, & damnatio, ab ademptione, & quaſi diminutione patrimonii dicta ſint,*[f] certum eſt nemini

c *Summa Silv. in verbo furtum N.* 5. d *Sen. lib.* 4. *controv.* 27. e *Hug. Grot. de jure belli lib.* II. *cap.* 2. *N.* 6. f *L.* 3. *ff. de damn. inf.*

mini licere hanc diminutionem alteri inferre; cùm igitur quis tale quid fecit, quod facere jus non habuit, conſequens eſt ut ea res ad æqualitatem reduci debeat, atque ita ab eo qui damnum dedit, damnum reparari.

XII. *Omne* autem *damnum aut dolo, aut culpâ datur*, extra hæc duo non intelligitur damnum injuriâ datum; *Damnum dolo datum* ad maleficia pertinet, quæ dolum includunt; ſic homicida injuſtus ſolvere tenetur expenſas, ſi quæ ſunt in medicos factæ, & iis quos occiſus alere ex officio ſolebat, puta Parentibus, Uxoribus, Liberis dare tantum, quantum illa ſpes alimentorum valeat: ſic adulter, & adultera tenentur indemnem præſtare maritum ab alendâ prole, & ſi quid aut ei, aut ſuis eo nomine aberit, rependere: ſic fur tenetur rem ſubtractam reddere cum ſuo incremento naturali, [g] & cum ſequente damno, aut ceſſante lucro. [h]

XIII. Idem & *in damno culpâ dato* obſervandum, nam & hìc perpetuum eſt, *Neminem damnum facere, niſi qui id fecit, quod facere jus non habet:* [i] *& damnum accipi culpâ datum, etiam ab eo qui nocere noluit.* [k] *Culpæ autem nomine etiam læviſſima venit.* [l] Neque hìc excuſari quis poteſt per Imperitiam, ut puta quando Medicus medicamento perperam eſt uſus, aut aliquem imperitè ſecuit; *cum affectare quiſque non debeat, in quo vel intelligit vel intelligere debet infirmitatem ſuam*

[g] *L. cum tabulas 27 ff. de furt.* [h] *Hug. Grot. de jur. belli lib.* 11. *cap.* 17. *N.* 13. 15. 16. [i] *L. nemo* 151. *ff. de reg. jur.* [k] *L. ſed etſi* 5. §. *injuriam* 1. *ff. ad leg. Aquil.* [l] *L.* 44. *ff. dicto tit.*

ſuam alii periculoſam futuram: [m] Neque etiam ignorantia hìc excuſationem meretur, *ſi ſcire debuiſti ex facto tuo injuriam veriſimiliter poſſe contingere, vel jacturam,* [n] ſemper enim tenetur, *qui eam quam debuerat, non curavit diligentiam adhibere.* [o] *Culpa enim eſt, quod cùm à diligente provideri poterit, non eſt proviſum.* [p] Sed dubitari poſſe videtur, quatenus reparatio damni ſe extendat, nos etiam ejus quod intereſt rationem habendam putamus, [q] niſi id quod intereſt ſit incertiſſimum. [r]

XIV. Cæterum hæc naturæ lex tam æqua eſt, ut etiam extenſiones aliquas admittat; itaque non tantum tenetur quis de eo, quod ipſe per ſe fecerit, ſed etiam de mandato alii dato; *Damnum is dat, qui jubet dare.* [s] Imo & ſi quocunque modo cauſam damno dederit: *Verum eſt enim, eum qui cauſam præbuit damni dandi, damnum dediſſe.* [t] Et ſi quis occaſionem damni dederit: *Qui enim occaſionem præſtat damnum feciſſe videtur.* [u] Quin & ille tenetur, *qui ſervum ægrotum leviter percuſſerit, & is obierit, quia aliud alii mortiferum eſſe ſolet.* [x]

XV. Sunt tamen etiam aliquot hìc exceptiones, imprimis vero, quando aliquis jure ſuo eſt uſus, *Qui enim jure ſuo utitur nemini facit injuriam:* [y] *& quod legitimè factum eſt, nullam pœnam meretur.* [z] Itaque *qui latronem inſidiatorem*

[m] *L. idem* 8. §. 1. *ff. eod. tit.* [n] *C. fin.* 10. *de injur.* [o] *dicto c. fin.* [p] *L. ſi putator* 31. *ff. ad l. Aquil.* [q] *L. ait lex* 21. §. 2. *ff. dicto tit.* §. *illud non* 11. *inſt. eod. tit.* [r] *L. quemadmodum* 29. §. 3. *in fine ff. eod. tit.* [s] *L. is damnum* 169. *ff. de reg. juris.* [t] *L. Prætor.* 4. §. *ſed & ſi* 14. *ff. vi bon. rapt.* [u] *L. qui occidit* 30. §. *pen. ff. ad l. Aquil.* [x] *L. qua actione* 5. §. *ſed ſi* 5. *ff. eod. tit.* [y] *L. Gracchus* 4. *C. ad leg. Iul. de adult.* [z] §. *injuria* 3. *Inſt. de l. Aquil.*

diatorem occiderit, non tenetur, utique ſi aliter periculum effugere non poteſt. [a] Item quando caſu quid accidit: *Si modo culpa ejus nulla inveniatur,* [b] *caret autem culpâ, qui omnia, quæ oportet, obſervavit,* [c] divinare certè nemo tenetur: [d] Deinde etiam quando quis ne quod damnum obveniat prohibere non poteſt: *Culpâ enim caret, qui ſcit, ſed prohibere non poteſt.* [e] A parte verò ejus qui damnum patitur, oritur exceptio, ſi id ſuâ culpâ ſentiat: *Nam quod quis ex ſuâ culpâ damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire.* [f] Et ratio eſt, quia *damnum, quod quis ſua culpa ſentit, ſibi debet, & non aliis imputare.* [g] Unde & ſi quid Magiſtratus contra reſiſtentem violentius fecerit, non tenebitur, quia nimirum ipſe debuerat non reſiſtere.

CAP. XIV.

De Falſo, Mendaciis, Injuriis.

I. DIximus ſupra [h] læſionem alterius conſiſtere in factis vel in verbis, nunc hoc addemus, dari etiam crimen, quod utramque ſpeciem comprehendat, & tam factis, quam verbis committatur, falſum nimirum, quod & ipſum, ut ad furti naturam proximè accedens, hic congruo loco tractabimus. Eſt autem falſum *doloſa veri-*

Q *tatis*

[a] §. *ac ne* 4. *Inſt. ibid.* [b] *L. qui occidit* 30. §. *pen. ff. eod. tit.* [c] *L. ſi putator* 31. *ff. eod. tit.* [d] *L. culpa* 50. *ff. de reg. jur.* [e] *L. quod quis* 203. *ff. eod. tit.* [f] *Damnum* 86. *de reg. jur. in ſexto.* [g] *L. quemadmodum* 29. §. *Magiſtratus* 7. *ff. ad l. Aquil.* [h] *Supra cap.* 11. §. 1.

tatis immutatio in alterius præjudicium facta. Tria igitur hìc concurrant oportet, 1. *Dolus* nempe, *cum non niſi dolo malo falſum committentes, crimini ſubjugentur.*[i] 2. *Veritatis item immutatio, ut ſi quis alienum Chrographum imitetur.*[k] Et 3. *Damni alicujus illatio*, hoc enim illud nocumentum eſt, quo aliquis læditur.

II. Turpitudo hujus delicti omnium ſe oculis ſtatim ingerit, ut dubitari non poſſit, an lege naturali ſit prohibitum, cum enim virtutem, & veritatem promovere, natura quam maxime contendat, nihil iis magis contrarium, quam falſitas, quæ & veritatem immutat, & à virtute alieniſſima eſt. Nihil etiam ſocietati humanæ magis adverſatur, quàm ea ipſa falſitas, quæ omnia vincula, quibus ea ſocietas conſtat, aut convellit, aut corrumpit.

III. Falſitatem multæ ſunt ſpecies, ut vix numero comprehendi, vix in ordinem redigi poſſint; nos præcipuas falſitates in quatuor claſſes diſtinguimus, ut nempe committantur in 1. *Perſona*, 2. *Verbis*, 3. *Scripto*, vel 4. *Abuſu. Falſum in perſona committitur*, quando perſona aliqua alia, quam revera eſt, eſſe fingitur, ut cum partus ſupponitur.[l] Cum in contractu, teſtamento, judicio, alia perſona pro alia ſubditur,[m] cum quis fraudulenter nomen ſuum mutat,[n] aut alterius ſibi nomen, aut qualitatem aſcri-

[i] *L. nec exemplum* 20. *C. ad l. Corn. de falſ.* [k] *L. quid ſit falſum* 23. *ff. eod. tit.* [l] *L. qui falſam* 19. § 1. *& l. lege Corn.* 30. §. 1. *ff. ad l. Corn. de falſ.* [m] *Jul. Clar.* §. *Teſtam. quæst.* 59. [n] *L.* 1. *ibique D. D. C. de mut. nom.*

ſcribit.[o] *Verbis committi falſum* dicitur, cum quis in præjudicium alterius, verbis utitur doloſis; cujus pernicioſiſſima ſpecies eſt, cum teſtis requiſitus, falſum in aliquem fert Teſtimonium, quod in Decalogo ita effertur: *Non loqueris contra proximum tuum falſum Teſtimonium*,[p] ſub quo etiam comprehendo eum, qui veritatem malitioſe tacet, & qui pecuniam accipit ad teſtimonium dicendum, vel non dicendum.[q] *Uterque enim reus eſt, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit: quia & ille prodeſſe non vult, & iſte nocere deſiderat.*[r] Eſtque de tota hac materia egregius locus, quem adſcribere non pigebit. *Falſidicus teſtis tribus perſonis eſt obnoxius: primum Deo, cujus præſentiam contemnit: deinde Judici, quem mentiendo fallit: poſtremò innocenti, quem falſo Teſtimonio lædit.*[s] Huc pertinent etiam Judices, qui ex malitiâ vel muneribus corrupti injuſtam ferunt ſententiam.[t] *Tertia falſi ſpecies circa ſcripta verſatur*, quando quis falſa ſcripta componit, vel in mundum redigit; item inſtrumenta, rationes, acta, libellos, chirographa, epiſtolas in fraudem alicujus lædit, corrumpit, mutat; adjiciendo, demendo, radendo, delendo, falſe ſubſcribendo, falſa ſigilla appendendo, aut chirographa falſa conficiendo, & quæ alia ejus generis ſunt.[u] *Quarta & ultima ſpecies ea eſt, quando quis doloſe re aliqua ad decipiendum alterum abutitur*, ut puta, qui falſis utitur menſuris,

o *L. falſi 13. ff. ad l. Cor. de falſ.* p *Exod. cap. 20. v. 16.* q *L. 1. §. 2. ff. ad l. Corn. de falſ. l. 20. ibid.* r *cap. 1. §. 1. X. de crim. falſ.* s *dicto cap. 1.* t *dicta l. 1. §. 2.* u *L. 1. 16. 23. ff. dicto tit.*

ſuris, ſtateris, bilancibus, item mercibus adulterinis, corruptis, depravatis.[x] Quibus addendi ſunt & illi, qui monetam adulterant, nempe nummos aureos vel argenteos cadunt, radunt, corrumpunt, vitiant, tingunt.[y]

IV. In his omnibus caſibus illud perpetuum eſt, ut de damno dato conſtare debeat, alias crimen hoc, propriè loquendo, non incurritur; unde & falſum committens non tantum cadit in legis naturalis reatum, & in pœnas civili jure ſtatutas, de quibus nos hîc non agimus; ſed præterea etiam ad reparationem damni tenetur[z], quemadmodum id de furto aliiſque criminibus ſupra declaravimus.

V. Quid igitur de conatu in hac materia dicemus? Idem quod ſupra de homicidio:[a] nempe ſi conatus aliquem habuerit effectum; id eſt, ſi falſum aliquam attulerit læſionem, committentem eatenus teneri quatenus læſit. Sin vero nulla omnino inde proceſſerit læſio, hac quidem lege eum teneri non putamus: Cæterum ex Capite doli admiſſi (hunc enim ſemper hîc præſupponimus) propter malum animi propoſitum, in conſcientia obligari concedimus.

VI. Denique & hoc quæri poteſt, an non aliqua hîc admittatur exceptio, quod nos vix fieri poſſe putamus, cum ſemper adſit dolus, qui nunquam excuſari poteſt.

Si

[x] *L. hodie* 32. §. *ſi venditor* 1. *ff. dicto tit. l. annonam* 6. §. 1. *ff. de extr. crim.* [y] *L. quicunque* 8. *l.* 9. & §. 1. 2. *ff. ad leg. Corn. de falſ. l.* 1. 2. 3. *C. de falſ. mon.* [z] *Summa Silv. in verbo. falſarii N.* 3. [a] *Supra cap.* 11. §. 6.

Siamen caſus exſiſteret, in quo de ſimplici errore conſtaret, neque dolus ullo modo argui poſſet, & eum à legis hujus obligatione immunem crederemus; facit quod etiam de jure civili falſum committere non dicuntur, *qui aliàs in computatione, vel ratione mentiuntur.* [b]

VII. Sed cum in ſuperioribus mendacii aliquoties inciderit mentio, idque proprie in ſolis conſiſtat verbis, reſtat ut & ejus naturam jam examinemus; *Eſt* igitur *mendacium falſa ſignificatio vocis cum intentione fallendi*; is enim *qui mentitur contra id quod animo ſentit, loquitur voluntate fallendi*; juxta Auguſtinum.[c] *Et utique verba propterea instituta ſunt, non per quæ ſe invicem homines fallant, ſed per quæ quiſque in alterius notitiam cogitationes ſuas proferat. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod instituta ſunt, peccatum eſt.* [d]

VIII. Turpitudo hujus vitii vel hinc eluceſcit, quod qui aliud dicit, quam cogitat, humanam ſocietatem in eo lædit, quod eum, ad quem ſermo dirigitur, privat judicandi libertate. Cumque *veritas ſit Dei comes*, [e] longiſſime à Deo abire judicandus eſt, qui deſertà veritate mendacio adhæret, hinc illud de Deo dictum: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* [f] Et inter eos, qui habitabunt in tabernaculo Dei numeratur ille. *Qui loquitur veritatem in corde ſuo, qui non egit dolum in linguâ ſuâ.* [g] Et de omnibus bonis generaliter enuntiatur: *Verbum mendax juſtus deteſtabitur.* [h] Cujus rei notitia etiam ad gentiles tam Philoſophos,

Q. 3

[b] *L. quid ſit 23. ff. ad l. Corn. de falſ.* [c] *cap. 22. quæſt. 2. cap. is autem* 4. [d] *dicto cap.* 2. §. 1. [e] *Phil. de vit. Moſ.* [f] *Pſalm* 5. *verſ.* 7. [g] *Pſalm* 14. *verſ.* 3. [h] *Proverb.* 13. *verſ.* 5.

ſophos, quam Poëtas pervenit: unde Philoſophorum maximus: *Per ſe mendacium turpe, ac vituperabile, veritas pulchra, & laudabilis.* [i] Et Poëtarum Coryphæus

Ille mihi invisus pariter cum faucibus orci,
Cujus mens aliud condit, quam lingua profatur. [k]

Et Tragicorum Princeps *Mendacis notam*
Auferre, magnum eſt liberi capitis probrum. [l]

Certè hæc quam maximè locum ſibi vindicant, quando per mendacium aliquis decipitur, hoc enim ad falſitatem, de qua ſtatim egimus, quam proxime accedit; vel quando alius inde læditur, quo nomine præcipuè ad hoc caput pertinent mendacia: Utramque partem breviter comprehendit hæc elegans Doctoris Chriſtiani ſententia: *ut non mentiatur unquam decipiendi aut nocendi cauſâ.* [m] Mirum itaque leges Civiles etiam hac in parte connivere, neque pœnas ulli mendacio imponere.

IX. An autem mendacium non nocivum, aut etiam officioſum ad eandem claſſem pertineant, ſatis accuratè ab aliis auctoribus tractatum eſt, imprimis ab Auguſtino in Enchiridio ſuo, [n] item à Silveſtro: [o] & ab auctore commentarii de Jure Belli & Pacis, [p] ubi hæ quæſtiones, & aliæ ad eandem materiam pertinentes, examinantur, & veterum ſcriptorum auctoritatibus fulciuntur, quo me brevitatis cauſa remitto.

X. Hoc

i *Ariſtoteles.* k *Homerus.* l *Sophocles Trachin.* m *Lactant. Inſt. 6. cap. 18.* n *dicto cap. 22. qu. 2. c. primum* §. 8. o *Silv. ſumma in verb. mendacium.* p *Hug. Grot. de jur. bell. lib. 3. cap. 1.* §. 10. *& ſeqq.*

X. Hoc interea notandum, minime huc pertinere eos, qui rem falſam dicunt, quam veram putant; *Nemo enim mentiens judicandus eſt, qui dicit falſum quod putat verum: quoniam quantum in ipſo eſt, non fallit ipſe, ſed fallitur,* [q] ut nec eos, qui aut parabolis, citra veritatem, docendi cauſâ confictis, utuntur: aut hyperbolicè loquuntur, Rhetorum more, *cum quis ad verum mendacio venit.* [r] Aut qui per Ironiam, aliud dicendo, aliud intelligi volunt. Quibus etiam addi poſſunt ii, qui jocando aliter quam ſentiunt loquuntur; & qui ludunt verbis ambiguis, duos, aut plures ſignificatus admittentibus. Denique ſciendum hic nos tantum agere de ſermone aſſerente, non verò de promittente, cujus alia eſt ratio, ut ſuo loco demonſtrabimus.

XI. Reſtat ultima hujus Capitis pars, nempe *de Injuriis: Injuria autem ex eo dicta eſt, quod non jure fiat: omne enim quod non jure fit injuria fieri dicitur: Specialiter autem injuria dicitur contumelia.* [s] *Contumeliam quidam à contumeſcendo derivant*, quippe quæ proficiſcatur ex inſolenti tumore animi; [t] alii, & melius quidem noſtro judicio, *à contemnendo*, [u] quia is qui eam alicui infert, manifeſte contemptum ejus indicat; hinc Seneca: *Contumelia à contemptu dicta eſt, quia nemo, niſi quem contemnit, eâ afficit injuriâ.* [x] Etſi autem contumelia gravior videatur aliis injuriis, pertinet enim illa proprie ad dignitatem, illæ vero ad famam;

[q] *dicta quæſt. 2. c. is autem 4. §. Nemo.* [r] *Sen. de benef. libr. 7. cap. 23.* [s] *L. 1. ff. de injur.* [t] *Summa Silv. in verbo contumelia.* [u] *dicta l. 1. in fin. pr.* [x] *Sen. de tranq. vitæ lib.* 11.

ſamam; juxta vetus illud

Patior facile injuriam, ſi eſt libera à contumelia, y

Revera tamen levior eſt contumelia; *prior enim illa natura gravior eſt, hæc levior, & tantum delicatis gravis, quà non læduntur, ſed offenduntur.* z

XII. *Omnis injuria aut fit re, aut verbis, aut ſcripto:* De priore hìc non agemus, quia ea à læſione, de qua jam egimus, non multum differt (ut, cum quis pulſatur ſine dolore, vel verberatur cum dolore [a]) ideoque ejuſdem fere naturæ eſt, ac iiſdem regulis conſtat: Neque etiam multa afferemus de injuriis per ſcripturam illatis, vix enim hìc quippiam ſingulare occurrit, ſufficit itaque quod de famoſis libellis ſtatuitur. [b] Injuria, quæ verbis fit, à Scholaſticis dividitur in quinque ſpecies; Prima eſt *Contumelia,* quæ contra honorem alterius fit; Altera *Detractio*, quæ eſt famæ læſio, cum alicui quid objicitur, quod contra bonos mores, atque ita probroſum eſt; Tertia *Suſurrus,* quem proprie ad diſſuendas amicitias ſpectare volunt; Quarta eſt *Irriſio*, quæ in eo præcipue conſiſtit, ut alicui pudor ſuffundatur: Poſtrema *Maledictio*, ſive mali alicujus imprecatio. [c] Sed nimirum duæ priores ſpecies præcipuæ ſunt, & ad eas reliquæ facile referuntur.

XIII. Illud in omni Injurià generale, quod hæc peccata ex intentione ſumunt gravitatem: [d] quod Juriſconſulti

y *Pacuv. Perib.* z *Sen. de conſt. ſap.* a *L. lex Corn.* 5. §. 1. *ff. de injur.* b *tot. tit. Cod. de famoſ. libellis.* c *Soto. de juſt. & jur. lib.* 5. *quæſt.* 9. 10. & 11. d *Summa Silv. in verb. injuria* §. 2.

conſulti dicunt *injuriam ex affectu facientis conſiſtere.* [e] Et quod per eam læditur alicujus exiſtimatio, quam cum quis tueri & poſſit, & aliquatenus debeat; *Crudelis enim eſt, qui famam negligit.* [f] Hinc & illud, *Curam habe de bono nomine, hoc enim magis pertinebit tibi, quam mille theſauri pretioſi, & magni.* [g] Facile hinc apparet, quatenus in legis naturalis præcepta impingant, qui alterius aut dignitatem minuunt, aut bonam famam commaculant. Quid enim magis charitati, quam homo homini debet, contrarium eſt, quam ut quis alterius honori detrahat, aut probrum aliquod ei maligne affricet, quod nemo bonus unquam ſine ſummâ animi commotione ſibi fieri patiatur.

XIV. Porro examinandum eſt, qui de illatâ injuriâ teneantur, & qui eam proſequi poſſint: ad primum quod attinet, omnes qui rationis capaces ſunt, obligantur, non autem Infantes, amentes, furioſi, & ſi qui ſui juris compotes non ſunt; Proſequi autem poſſunt, qui ipſi in ſua perſona læſi ſunt: item Maritus pro Uxore, Pater pro Liberis, [h] Dominus pro Servis. [i]

XV. Sequitur ut videamus, quouſque ſe injuriarum extendat obligatio, quod nos in ſolâ *ſatisfactione* ſitum eſſe dicimus, qui enim accepit ſatisfactionem injuriam remiſit. [k] Conſiſtit autem ea ſatisfactio duabus partibus;

R Prima

[e] *illud* 3. §. 1. *ff. de injur.* [f] *cap.* 12. *quæſt.* 1. *c. nolo* 10. [g] *Sirach. cap.* 41. *v.* 15. [h] *L. injuriarum* 2. *C. de injur. L.* 1. §. 3. *ff. eod. tit.* [i] *L. dominium* 8. *C. eod. tit.* [k] *L. Sed ſi* 17. §. *ſi ante* 6. *ff. eod. tit.*

Prima eſt *confeſſio, & deprecatio culpæ*, altera eſt *reparatio damni dati*. Cum enim aut honor, aut fama noſtra læditur, naturalis ratio exigit, ut nobis ſatisfiat per agnitionem culpæ, in perſona ejus qui nos læſit, & per ſolutionem damni, quod aliquis inde ſibi obveniſſe conqueritur, quod fere ex ipſius pendet æſtimatione. [l] Quo ſenſu rectè accipi poteſt hæc ſententia; *Contumelia non ab inferentis animo, ſed ex judicio eorum qui patiuntur, aut fit, aut perit.* [m] Sed cum homines in propriæ injuriæ cenſu ſoleant eſſe Judices iniquiores, ad boni viri arbitrium res deducenda eſt, & legibus civilibus plerunque ita temperatur, ut palinodiam canere debeat is qui injuriam protulit; & damnum ſarcire, quod alter in exiſtimatione ſua paſſus eſt; hinc illud in veteri Comœdia

Neque tu verbis ſolves unquam, quod mihi re malefeceris,
Novi ego veſtra hæc, nollem factum, jusjurandum dabitur te
Indignum injuria hac, [n]

Item alterum hoc

Aut ſatisfaciat mihi, adjuret inſuper,
Nolle eſſe dicta, quæ in me inſontem protulit. [o]

XVI. Sunt tamen & alii modi, quibus ipſa injuria tollitur, quos inter primum locum obtinet *Remiſſio*, quæ ſane multis rationibus Viro bono ſuaderi poteſt, *eſt* enim *perſecutio ſpecies aliqua ultionis: quid autem mihi cum ultione, cujus modum regere non poſſum per impatientiam doloris.* [p] Quo pertinet

l *Summa Silv. in dicto verbo contumelia* §. 4. *& in verb. injuria* §. 5. *&* 7.
m *Chryſoſt. de ſtatu.* n *Terent. Adelph.* o *Plaut. Amphitr.* p *Tertull. de Pall.*

tinet hic veteris Teſtamenti locus; *non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum;*[q] Et hic Apoſtoli, *Non voſmet ulciſcentes dilecti, ſed date locum iræ, ſcriptum enim eſt: Meum eſt ulciſci, ego rependam, dixit Dominus.*[r] Itemque ille Eccleſiæ Doctoris, *Ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum paſcit;*[s] Et hic Juriſconſulti, *cogitatio ejus qui lites exſecratur non eſt vituperanda.*[t]

XVII. Ad remiſſionem introducendam de jure naturæ ſufficiunt ea ſigna, quæ animi non exulcerati vel deliniti ſunt teſtimonia, quæ leges civiles, mirum in modum huic remiſſioni faventes, etiam ulterius produxerunt ad actus aliquos unde ea tacitè infertur, ut ſunt. 1. Si injuriam paſſus eam ſtatim ad animum non revocaverit.[u] 2. Si annum elabi paſſus ſit, antequam de ea querelam inſtituat.[x] 3. Si mors alterutrius interveniat.[y] 4. Si aliqui interceſſerint actus amicitiæ, ex quibus diſſimulatio injuriæ argui poſſe videatur, ut ſi injuriatus cum injuriato comedat, ludat, bibat,[z] quæ omnia cum jure naturali ſatis conveniunt: Revera autem lapſus anni neminem ab illatâ injuriâ liberat, ut nec mors alterutrius interveniens, manendo in terminis pure naturalibus. Tempus enim, hoc jure, non eſt modus tollendi obligatio-

 nem.

[q] *Levit.* 19. *v.* 18. [r] *Epiſt. ad Rom. cap.* 12. *v.* 17. [s] *Aug. Epiſt.* 154. [t] *L. item ſi* §. 1. *ff. de alien. jud. mut. cauſ. fact.* [u] §. *fin. inſt. de injur. l. non ſolum* §. 1. *ff eod. tit.* [x] *L. ſi non convitii* 5. *C. eod. tit.* [y] *L. injuriar.* 13. *ff. de inj.* [z] *C. nec aliqua* 27. *quæſt.* 1.

nem.[a] Et mors non eſt actus voluntarius, atque ita poſt obligationem ſemel introductam, nihil poteſt operari.

XVIII. Denique etiam leges civiles invenerunt aliquos modos, quos pro idonea ſatisfactione habent, ut ſi in initio litis injurians proteſtetur, ſe injuriandi animum non habuiſſe, atque ita ſe purget.[b] Si injuriatus alias retorſerit injurias, atque ita ipſe ſe tali modo vindicaverit; hæc enim vindicta ei ſufficere debet.[c] Et ſi qua alia ejus generis ſunt, quæ apud Juriſconſultos, hanc materiam tractantes, facile reperire eſt.

Cap. XV.

De Promiſſionibus, & Pactis.

I. ABſolutis duobus prioribus juris præceptis nunc ad tertium accedamus, quod in jure ſuo unicuique tribuendo, tam inter vivos, quam cauſa mortis conſiſtit; Et prior quidem pars totam contractuum materiam complectitur; ea enim verſatur, ut cum Tullio loquar *in hominum ſocietate tuenda, tribuendoque ſuum cuique, & rerum contractarum fide.*[d] Prius igitur de promiſſionibus, ſeu pactis in genere agemus, mox ad ſpeciales, & ſingulos contractus gradum collaturi.

II. Ad

[a] *L. obligationum* 44. §. 1. *verſ. placet ff. de oblig. & action.* [b] *dicto l. ſi non convitii* 5. *Gail. libr.* 2. *obſerv.* 106. [c] *L. quæ omnia* 25. *ff. de procurat. l. ſcientiam* 45. §. 4. *ff. ad l. Aquil.* [d] *Cic,* 1. *de Offic.*

II. Ad promiſſionum naturam percapiendam vel maximè ſpectat ut intelligamus eam, quæ inter dictum, & promiſſum eſt, differentiam, quam ſic explicat Juriſconſultus Ulpianus: *Dictum à promiſſo ſic diſcernitur, dictum accipimus quod verbotenus pronunciatum eſt, nudoque ſermone finitur: promiſſio autem poteſt referri, & ad nudam promiſſionem, ſive pollicitationem, vel ad ſponſum.* [e] Eſt igitur proprie promiſſio, quando quis ſe aliquid daturum vel facturum affirmat, aut negat. [f] Generaliter autem *pactum* à Juriſconſultis definitur *duorum pluriumve in idem placitum conſenſus.* [g]

III. Pertinet igitur præcipue ad naturam promiſſionum vel pactorum, conſenſus, in quo etiam conſiſtit differentia inter pacta & pollicitationem, quæ eſt promiſſio facta alteri tacenti, & non roganti; *Promittimus rogati, pollicemur ultro,* [h] Cujus vis in eo conſiſtit, ut obligationem in promittente quidem pariat, ſed nullum jus proprium exigendi alteri tribuat: *Pactum eſt duorum conſenſus atque conventio, Pollicitatio verò offerentis ſolius promiſſum.* [i] Fit itaque ſine interrogatione præcedente, & præſentiam non deſiderat ejus perſonæ, cui pollicitatio fit. [k] Aliter ſe in pactis res habet, ubi ſemper accedere debet voluntas jus proprium alteri conferendi: *Non enim ſatis eſt dantis eſſe nummos & fieri accipientis, ut obligatio naſcatur, ſed etiam*

e L. ſciendum 19. §. dictum 2. ff. de Ædilit. edict. f Summa Silv. in verb. pactum. g L. 1. §. 2. ff. de pact. h Donat. ad Ter. i L. 3. ff. de Pollicit. k Summa Silv. dicto loco.

hoc animo dari & accipi , ut obligatio conſtituatur. [l] Et alibi. *Ea ſola dicta aut promiſſa admittenda ſunt , quæcunque ſic dicuntur , ut præſtentur, non ut jactentur.* Et generaliter; *Multum intereſt commendandi cauſâ quis quid dixerit , an vero præſtiturum ſe promiſerit , quod dixit.* [n]

IV. Imprimis verò examinandum eſt, quod jus naturæ circa pacta conſtituat; & unde ea obligatio originem trahat; utrumque nos docent hæc juris loca. *Pacti conventioniſque fides ſervanda eſt.* [o] *Maximè contractus fides ſervanda eſt.* [p] *Fidem placiti ſervandam eſſe convenit.* [q] Et paulò latius: *Siquidem nihil ita fidei congruit humanæ , quam ea , quæ placuerunt cuſtodiri.* [r] Item: *Quid tam congruum fidei humanæ , quam ea , quæ inter eos placuerunt ſervare?* [s] quod ipſum & *bonæ fidei* voce aliquando ſignificatur, Ulpianus, *Nihil magis bonæ fidei congruit , quam id præſtari , quod inter contrahentes actum eſt.* [t] Et Javolenus; *Bona fides exigit , ut quod convenit fiat.* [u] Quod egregiè explicat Cicero his verbis: *Fides hæc non ſolum ad juſtitiam attinet , verum eſt ipſiſſimum juſtitiæ fundamentum , cui omnia hominum pacta conventaque nituntur:* [x] quod ipſum & his verbis poſtea repetit; *Fundamentum juſtitiæ fides, id eſt, dictorum conventorumque conſtantia & veritas* ; iterumque , *Stoici qui ſtudioſè exquirunt, unde verba ſint dicta , ajunt , quia fiat quod dictum eſt appellatam fidem.*

l *Obligationum* 3. §.1. *ff. de obligat. & act.* m *dicta l. ſciendum* 19. §. *ea* 3. *ff. de Ædil. edict.* n *dicta l. ſciendum in pr.* o *L.*7. *Cod. de pact.* p *Circa* 19. *C. locat.* q *L. Sicut* 12. *C. de act. empt.* r *L. non minorem* 20. *Cod. de transact.* s *L.* 1. *ff. de pact.* t *L. ex empto.* 11. §. 1. *ff. de action. empt.* u *L. cum venderem* 21. *ff. loc.* x *Cic. de officiis.*

fidem.[y] Et alibi: *Fides nomen ipſum videtur habere, cum fit quod dicitur.*[z] Quod & ſecutus eſt ipſe Auguſtinus, ſic loquens: *Fides duabus ſuis ſyllabis ſignificat, ut fiat quod dicitur.*[a] Ex quibus omnibus diſcimus nihil æquitati magis conſentaneum eſſe, quam ut homines veraces ſint in præſtandis promiſſis, hoc enim eſt opus Juſtitiæ, quæ ſocietatem humanam unicè ſuſtentat. Et argumento eſt, quod ipſe Deus, qui nullâ conſtitutâ lege obligatur, profitetur, ſe hac lege obligari velle, ut promiſſis ſtet, nimirum quia id naturæ ſuæ convenit; hinc Nehemias, de promiſſione terræ Cananææ Abrahamo facta agens; *Impleſti verba tua quoniam juſtus es.*[b] Et alius: *Fidelis enim eſt qui repromiſit.*[c] Et iterum: *Ille fidelis permanet, negare ſe ipſum non poteſt.*[d] E contra verò: *Grave eſt fidem fallere.*[e] Quod & agnovit Tullius his verbis: *Fidem frangere perfidioſum, & nefarium eſt.*[f] Et vetus Comicus

Nam id hominum genus, hominibus
Univerſis eſt adverſum, atque omni populo maleſacit
Male fidem ſervando.[g]

Hinc & illud: *Fidem qui perdit nil poteſt ultra perdere.*[h] Et pœnam violatæ fidei ſic paucis deſcribit Poëta

Aget ægrum nocte diéque
Deſpecta & violata fides.[i]

Peccat autem non tantum contra charitatem, qui quod promiſit non præſtat, ſed etiam ingens ſæpe detrimentum

ci

[y] *eod. lib.* 1. [z] *Non ex Cic. de Rep.* [a] *Aug. Epiſt.* 19. *ad Hieron.* [b] *Nehem. cap.* 9. *v.* 8. *in F.* [c] *Epiſt. ad Hebr. cap.* 10. *v.* 23. [d] *Paulus* 2 *Tim. cap.* 2. *v.* 13. [e] *L.* 1. *ff. de pec. conſt.* [f] *Cic. pro Roſc. com.* [g] *Plaut. Trinumm.* [h] *Publ. Syr.* [i] *Sil. Ital. lib.* 13.

ei infert, qui ſuam promittenti fidem adhibuit; Eſt igitur non tantum publica vox, violatorem fidei eſſe execrandum, ſed etiam ipſius naturæ.

V. Diviſiones pactorum ſunt variæ, quæ tamen omnes ſuum uſum habent: 1. *Pacta* enim *aut publica ſunt, aut privata*; Publica ſunt, quæ inter ſummas Poteſtates iniri ſolent, ut per pacem, vel fœdera; vel *quoties inter ſe Duces belli quædam paciſcuntur.*[k] Sed hæc noſtri non ſunt inſtituti. 2. *Privata, aut legitima ſunt, aut non ſunt*; Legitima ſunt, *quæ lege aliqua confirmantur*,[l] ut ſunt ſtipulationes, & conſtituta,[m] & omnes juris gentium contractus; quæ verò juris Romani non ſunt vallata præſidio, *pacta nuda* vocantur, quia in puris terminis juris naturalis manent; ideoque etiam de jure Romano actionem non pariunt.[n] Secus verò de jure Canonico,[o] cui ut in hac parte æquiori, mores noſtri ſe conformant. 3. Rurſus *alia pacta ſunt expreſſa, alia tacita.*[p] Expreſſa ea voco, in quibus conſenſus eſt expreſſus id eſt, verbis vel litteris ſignificatus.[q] Tacita verò, quæ vim ſuam exerunt *etiamſi nihil nominatim convenerit, quia enim conventiones etiam tacitè valent, placet in urbanis habitationibus locandis, invecta illata pignori eſſe locatori.*[r] 4. Iterum: *pacta ſunt vel realia vel perſonalia,* & illa quidem, *quoties generaliter paciſcor ne petam*; hæc verò, *quoties ne à perſona petam: id eſt, ne à Lucio Titio petam. Utrum autem*

[k] *L. conventionum* 5. §. 1. *ff de pact.* [l] *Legitima* 6. *ff. eod. tit.* [m] *l.* 1. *ff. de pec. conſt.* [n] *L. juriſgentium* 7. §. 4. *ff. de pact.* [o] *cap.* 1. *X. de pact. ibique Gl.* [p] *L.* 2. *ff. de pact.* [q] *dicta l.* 2. *& l.* 4. §. 2. *eod. tit.* [r] *dicta l.* 4.

autem in rem an in perſonam pactum factum ſit, non minus ex verbis, quam ex mente contrahentium æſtimandum eſt. [s] 5. Eſt & alia diviſio, quod *pacta quædam ſint obligatoria, quædam liberatoria;* priora obligationem inducunt, poſteriora verò eam tollunt,[t] quo ſpectant varii tollendarum obligationum modi, ut ſunt *acceptilatio, novatio,* & ſimiles: [u] in quibus generalis eſt regula, *ut facilior quis eſſe debeat ad liberationem.* [x] 6. Denique & *pacta alia ſunt judicialia, alia extrajudicialia,* ad illam ſpeciem ſpectant prætoriæ ſtipulationes,[y] & aliæ,quæ in judiciis proponuntur; ad hanc verò ſpeciem omnia pacta quæ extra judicium ineuntur, & ubique obvia ſunt.

VI. Nunc ad perſonas veniamus; *Paciſci omnes poſſunt, qui conſentire,* etiam *Filii-familias: Nam Filius-familias ex omnibus cauſis tanquam Pater-familias obligatur, & ob id agi cum eo tanquam cum Patre-Familias poteſt.* [z] Etiam *Servi,* ſed naturaliter tantum; *Illi enim ex contractibus civiliter quidem non obligantur, ſed naturaliter & obligantur, & obligant.* [a] Et cum omnibus paciſci poſſumus, cum quibus jus gentium nobis commune eſt, quales ſunt *peregrini, deportati,* [b] *hoſtes, transfugæ,* qui hoſtium loco ſunt, [c] *latrones, prædones:* [d] quibus omnibus fides ſervanda eſt. [e]

S VII. *Pro-*

[s] *L. jurisgentium* 7. §. 8. *ff. dicto tit.* [t] *dicta l. legitima* 6. [u] *Tit. Inſt. quib. mod. toll. oblig.* [x] *L. Arrianus* 47. *ff. de oblig & act.* [y] *Tit. de prætor. ſtip.* [z] *L. Filius-familias* 39. *ff. de oblig. & act.* [a] *L. Servi* 14. *ff. eod. tit.* [b] *L. ſunt* 17. §. 1. *ff. de pæn. l. deportatus* 15. *ff. de bon. damn.* [c] *L. fin. de legat.* [d] *L. amiſſione* 5. §. 1. *ff. de cap. min.* [e] *L. bona* 31, & §. 1. *ff. depoſ.*

VII. *Prohibentur autem paciſci quidam naturâ, quidam lege,* & fundatur præcipuè ea prohibitio in defectu poteſtatis, vel in defectu voluntatis. Ad prohibitionem ex defectu poteſtatis pertinent illi, qui pacta ineunt contra, 1. Juſſa Dei, 2. Jus Naturæ, 3. Mandata Magiſtratus, & 4. Tenorem Legum Civilium: quæ omnia huic innituntur principio, quod inferior contra ſuperioris voluntatem nihil poteſt efficere, hoc enim eſſet agere extra Sphæram ſuæ activitatis, ut loquuntur Philoſophi; Et de Deo quidem ex iis, quæ ſupra tractata ſunt, res perſpicua eſt, utpote qui ſupremum in omnes habet imperium. De naturâ verò, cui omnes quoque homines ſubſunt; hoc etiam nullam habet difficultatem. Generaliter enim novimus *Turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti;* [f] *cumque ſint contra bonos mores ea nec facere nos poſſe credendum eſt.* [g] De Magiſtratu verò ambigere non ſinunt loca, quæ Magiſtratui omnino parendum evincunt. [h] Hinc *qui vetante Prætore fecit, videtur contra edictum feciſſe.* [i] Idque etiam ad Patres, & Dominos extenditur, adeo ut etiam *velle non credatur, qui obſequitur imperio Patris, vel Domini.* [k] Leges ipſas quod attinet, ea quæ contra Leges fiunt irrita eſſe vel hinc patet: *Quod jus publicum privatorum pactis mutari non poteſt.* [l] Et quod Prætor ea ſe tantum pacta ſervaturum dicit, *quæ neque adverſus Leges, Plebeſcita, Senatusconſulta, edicta Principum*

[f] *L. generaliter 26. ff. de verb. oblig.* [g] *Filius 15. ff. de cond. inſt.* [h] *L. qui juſſu 167. §. 1. ff. de reg. jur.* [i] *L. qui vetante 102. ff. eod. tit.* [k] *L. velle 4. ff. eod. tit.* [l] *l. jus 38. ff. de pactis.*

cipum facta erunt.[m] Denique & generaliter pronuntiatur: *Quoties pactum à jure communi remotum eſt, ſervari hoc non oportet: Et ſi ſtipulatio interpoſita ſit de his, de quibus ſtipulari non licet, ſervanda non eſt, ſed omnino reſcindenda.*[n]

VIII. Ex defectu vero voluntatis paciſci naturâ vetantur, 1 Furioſi, 2. Infantes, item 3. Hi qui errant, & 4. Dolo vel metu inductu ſunt; lege vero civili etiam 5. Impuberes, & 6. Prodigi: his enim omnibus voluntas ſibi conſtare non creditur, quibus talia adſunt impedimenta. De ſingulis videamus, & quidem furioſum, cum animi ſui impos ſit, ad ineunda pacta admitti non debere, ratio ipſa dictat; *Furioſus enim nullum negotium gerere poteſt.*[o] Et *furioſum, ſive ſtipulatur, ſive promittat, nihil agere natura manifeſtum eſt:*[p] ratio eſt, quia *nec intelligit quod agit,*[q] quæ etiam in Infante locum habent.[r] Accedit quod explicare intentionem ſuam per idonea mentis ſigna non valeat, cum & oratione, & ſcriptura deſtituatur; Sed quid de aliis, qui fari jam poſſunt, pubertatem vero nondum attigerunt, dicendum eſt? nobis certam regulam hac de re à naturâ non eſſe conſtitutam perſuaſiſſimum eſt; alius enim alio in uſu rationis maturior eſt; illud de jure naturæ conſtat, eum qui ſatis pollet judicio, ad rem de qua agitur perficiendam, etiam naturaliter poſſe obligari, quod ex quotidianis actibus dijudicandum.[s] Leges vero

 civi-

[m] *l. juris gentium 7. §. ait 7. ff. de pact.* [n] *dicta l. 7. §. & generaliter 16.* [o] *l. in negotiis 5. ff. de reg. juris.* [p] *l. 1. §. furioſum 12. ff. de oblig. & act.* [q] *§. furioſus 9. Inſt. de inut. ſtip.* [r] *§. 11. eod. tit.* [s] *Hug. Grot. de jur. bell. lib. II. C. de promiſſis. 11. N. 5.*

civiles, ut huic incertitudini obviam eant, diſtinguunt in Impuberibus, inter eos qui ſunt infantiæ, aut pubertati proximi;[t] Et pubertatem anno decimo quarto in Maſculis, in Fœminis vero duodecimo circumſcribant; annos vero minoris ætatis ad vigeſimum quintum ætatis annum extendunt. Et in impuberibus quidem, quos & pupillos vocant,[u] obligationem efficacem non admittunt: *Obligari enim ex omni contractu pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt, adquirere autem ſibi ſtipulando, & per traditionem accipiendo, etiam ſine tutoris auctoritate poteſt,*[x] naturalem tamen obligationem, ubi Pupillus locupletior eſt factus, agnoſcunt[y] & quandoque etiam civilem.[z] Puberum vero alia eſt ratio, nam *Puberes ſine Curatoribus ſuis poſſunt ex ſtipulatu obligari,*[a] ita tamen ut curatorem habens minor, bona ſua vendendo nihil agat, ſine curatore vero conſtitutus contraxerit, implorare in integrum reſtitutionem poſſit.[b] De errante vero, quod is revera non obligetur, hæc militat ratio, *quod nihil magis conſenſui contrarium eſt quam error, qui imperitiam detegit;*[c] quæ & latius ſic confirmatur, *In totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, non niſi verâ, & certâ ſcientiâ perfici poſſunt;*[d] *& quod non videntur, qui errant, conſentire.*[e] Debet tamen hîc adhiberi aliqua diſtinctio, ſi promiſſor ſe fundat in præſumptione qua-

t *§. ſed quod* 11. *Inſt. de inut. ſtipul.* u *L. Pupillus* 239. *ff. de verb. ſignif.* x *L. obligari* 9. *ff. de auth. pr.* y *L.* 13. 14. *ff. de cond. ind.* z *L.* 5. *& §.* 1. *ff. de auth. pr. l.* 3. *ff. comm.* a *L. Puberes* 101. *ff. de verb. oblig. l. obligari* 43. *ff. de oblig. & act.* b *L. ſi curatorem* 3. *C. de integr. reſtit.* c *L. ſi per* 15. *ff. de juriſd.* d *l. in totum* 76. *ff. de reg. jur.* e *l. nihil* 116. *§.* 2. *ff. eod. tit.*

quadam facti quod non ita ſe habet, naturaliter nullam ejus eſſe vim: ſi vero adfuerit quidem error, ſed in quo fundata non fuerit promiſſio; ratum eſſe, quod actum eſt. [f] Idem judicandum de iis, qui dolo, vel metu inducti ſunt ad paciſcendum: *Nihil enim conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei judicia ſuſtinet, quam vis atque metus, quem comprobare contra bonos mores eſt.* [g] Hinc Prætor ſic edicit: *Quod metus cauſa geſtum erit, ratum non habebo*, olim ita edicebatur, *quod vi metusve cauſâ, vis enim fiebat mentio, propter neceſſitam impoſitam, contrariam voluntati, metus verò inſtantis, vel futuri periculi cauſâ mentis trepidatione.* [h] De dolo verò ſic edicit Prætor: *Quæ dolo malo facta eſſe videntur, judicium dabo, Hoc edicto Prætor adverſus varios, & doloſos, qui aliis offuerunt calliditate ſuâ ſubvenit.* [i] *Dolum autem ex indiciis perſpicuis probari convenit*, [k] quæ omnia ſic etiam juncta leguntur: *Si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras promittere, palam eſt jure civili te obligatum eſſe, & actio, quâ intenditur dare te oportere, efficax eſt, ſed iniquum eſt te condemnari, adeoque datur tibi exceptio quod metus, aut doli mali, aut in factum compoſita, ad impugnandam actionem.* [l] Eſt tamen inter metum, & dolum aliqua differentia, contractus enim metu initus, etiam de jure naturali tenet, etſi reſcindi debeat, [m] non item ille contractus cui dolus cauſam dedit, qui ipſo jure nullus

 eſt.

f *Hug. Grot. dicto cap.* 11. *N.* 6. g *l. nihil* 116. *ff. de reg. jur.* h *l.* 1. *ff. quod met. cauſ.* i *L.* 1. *ff. de dol. mal.* k *l. dolum* 6. *C. de dolo malo.* l §. 2. *Inſt. de except.* m *Summa Silv. in verbo metus quæſt.* 8.

eſt.[n] De prodigo vero hoc ſolum afferemus, *quod is cui bonis interdictum eſt, ſtipulando ſibi adquirit: tradere non poteſt, vel promittendo obligari.* [o]

IX. Veniamus ad pactorum materiam, quæ in omnibus iis, ſive publicis ſive privatis conſiſtit, quæ in commercio ſunt, & naturali vel civili lege in pactum deduci non prohibentur [p], ſive præſentes ſint, ſive abſentes, ſive etiam futuræ [q], ſufficit enim ut res promiſſa aut ſit, aut eſſe poſſit in noſtra poteſtate. Cæterum ſi nondum ſit, ſed futura ſperetur, in pendenti erit pacti efficacia, donec ad nos ea res pervenerit, & tunc tenebitur quis facere quicquid moraliter potuerit, ut id quamprimum fiat [r], unde intelligimus rem alienam etiam in pactum deduci poſſe [s]. Prohibentur autem omnia de rebus illicitis pacta, ratione poteſtatis deficientis, ut ſupra attigimus. Illud ad hanc partem proprie pertinet, quod *Impoſſibilium nulla eſt obligatio* [t]. Niſi non ſimpliciter, ſed certæ perſonæ ſit impoſſibile [u]. Sic & prohibetur pactum fieri de re ſacra, religioſa, publica, quippe cujus commercium non eſt [x]. Quæ omnia, & ſi qua alia hujus generis ſunt, exceptionum loco notanda hîc veniunt.

X. Ad formam pactorum illud imprimis pertinet, ut omnino

n *L. & eleganter. 7. ff. de dolo malo.* o *L. is cui. 6. ff. de verb. obl.* p *l. Si in emptione. 34. §. 1. ff. de cont. empt.* q *l. pactum. 46. ff. de pact. l. interdum 73. ff. de verb. obl.* r *Hug. Grot. d. c. 11. §. 8.* s *l. Rem alienam. 28. ff. de cont. empt. l. 5. ff. de duobus reis.* t *l. Impoſſibilium. 185. ff. de reg. Jur. l. 31. l. 131. eod. tit.* u *l. continuus. 187. §. ſi ab eo. 5. ff. de verb. oblig.* x *§. idem Juris. 3. Inſt. de inut. ſtip. l. inter. 83. §. 5. ff. de verb. oblig.*

omnino promiſſa ab altero acceptentur, quia abſque eo non ſunt obligatoria, & ante acceptationem revocari poſſunt. Sed hæc aliaque huc pertinentia diſcere quis melius poterit ex latioribus aliorum commentariis [y].

XI. Illud non inutiliter hic quæri poteſt, an quia res in eodem ſtatu non manſit, corruat ipſa pactorum efficacia? Nos diſtinguendum putamus, an talis mutatio, aut perſonarum, aut rerum inciderit, ut, ſi ea tempore pacti initi fuiſſet, promiſſor ſe obligaturus non fuerit, tunc enim intercidere obligationem, quia nimirum is rerum ſtatus unicam cauſam promittendi dedit: Sin vero alia minor mutatio inciderit, eam minime curari, utpote accidens extrinſecum [z].

XII. In interpretatione pactorum facienda, hæc omnino regula ſervanda eſt, ut pacta obſcura contra proferentem ſunt exponenda [a], utpote, *in cujus fuit poteſtate legem apertius conſcribere* [b], aut ut alibi dicitur, *potuit re integra apertius dicere* [c]. Tum & hoc notandum eſt, pacta eſſe ſtricti Juris, atque ideo ſtrictam recipere interpretationem; ita ut nihil actum intelligatur, niſi quod diſerte verbis comprehenſum eſt; *Ante omnia enim animadvertendum eſt, ne conventio in alia re facta, aut cum alia perſona, in alia re aliave perſona noceat* [d].

XIII. Ad effectum pactorum proprie pertinet, 1. quod

y *Hug. Grot. d. c.* 11. §. 14. 15. z *Summa Silv. in verb. pactum. q.* 4. *in fin.* a *Summa Silv. d. loc. qu.* 16. b *l. veteribus.* 39. *ff. de pact.* c *l. cum venderem.* 21. *ff. loc.* d *l. ſi unus.* 27. §. *pacta.* 4. *ff. de pact.*

1. quod ea obligent conſcientias [e]. Eſt enim ea vis obligationis naturalis, ut ſupra viſum eſt. 2. quod impediant repetitionem: nam & hoc nomine obligatio naturalis æſtimatur [f]. 3. quod pariant exceptionem [g]. 4. quod apta nata ſint producere eos effectus, qui reſpondent actionibus fori Romani: quanquam enim actio ex pacto nudo eo Jure non detur, eſt tamen nudum pactum ejuſdem cum contractibus efficaciæ, quoad jus ipſum naturale, ut quis quod ſibi debetur conſequi valeat [h].

Cap. XVI.

De Contractibus in genere, & in ſpecie de innominatis & Quaſi-contractibus.

I. Poſt pacta veniunt contractus, ut potiſſima, & firmiſſima eorum ſpecies, quippe qui & Juris naturalis, & civilis præſidio muniuntur; deſcribi autem contractus ita nobis poſſe videtur, ut ſit *Pactum ſive conventio in qua ſubeſt cauſa, quæ obligationem, & actionem parit* [i]. Labeo vocabat *contractum ultro citroque obligationem*, quod Græci συνάλλαγμα vocant [k]. Cauſa eſt, utpote *dedi tibi rem, ut mihi aliam dares, dedi, ut aliquid facias,* hoc συνάλλαγμα eſt [l]. Cum igitur nulla ſubeſt cauſa propter conventionem, hic con-

[e] *Summa Silv. d. loc. q. 4.* [f] *l. naturalis. 10. ff. de obligat. act. l. 9. §. 5. & l. 10. ff. ad SConſultum Maced.* [g] *l. Juriſgentium. 7. §. 4. ff. de pact.* [h] *Weſenb. in paratitl. de pact. N. 9,* [i] *l. Juriſgentium. 7. §. 2. ff. de pact.* [k] *l. labeo. 19. ff. de verb: ſign.* [l] *d. §. 2.*

conſtat, non poſſe conſtitui obligationem, & proinde nullum eſſe contractum[m]; Et hoc illud eſt, quod JCti aliis in locis *negotium, vel civile negotium* vocant[n]. Sic quando pactio inita eſt ob indicium de ſervo fugitivo faciendum, & nihil dum ſolutum eſt, tunc conventio iſta *non eſt nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non oriri, ſed habet in ſe negotium aliquod, ergo civilis actio oriri poteſt.*[o] Sic in emptione venditione ea ſubeſt cauſa, ut alter rem tradat, alter pretium recipiat, in locatione conductione, ut alter rei uſum cedat, alter mercedem det, & ſic deinceps.

II. Origo omnium contractuum ex jure gentium deſcendere à Juriſconſultis dicitur,[y] & revera ex unius indigentia, alterius verò copia, contractus nati ſunt; & in eo fundantur, quod benefacere alii aliis teneamur; præſertim quando id uni prodeſt, & alteri non nocet: *Sunt enim homines hominum cauſa generati, ut ipſi inter ſe alii aliis prodeſſe poſſint:*[q] Sed de his ſupra latius actum eſt, Capite 8. §. 3. Modus vero, quo contractus ex indigentia, & copia proceſſerunt, ita facillimè conſiderari poteſt, ſi ponamus eum, qui aliqua re indigebat, ut puta pecore; habuiſſe triticum, quo alter egebat, hinc orta inter eos permutatio. *Sed quia non ſemper nec facilè concurrebat, ut cum tu haberes quod ego deſiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia eſt, cujus publica, & perpetua æſtimatio, difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis, ſubveniret,*[r] pecunia

nem-

[m] *d. l. 7. §. 4.* [n] *L. ſolent 16. ff. de præſcr. verb. l. 1. ff. de Æſtimatoria.* [o] *d. l. 16.* [p] *d. l. 7. in pr.* [q] *Cic. off. 1.* [r] *L. 1. de cont. empt.*

nempe, quæ ſi tibi, qui aliquid comparare volebas ad manum eſſet, facile inter nos emptionis venditioniſque contractus iniri potuit, cum pecunia ſit communis menſura, quâ omnia æſtimantur, & quam propterea quiſque ſibi appetit, & ſic is modus in aliis quoque contractibus poteſt inveſtigari.

III. Omnis Juris gentium contractus, de quibus jam agimus, dividuntur in duas ſpecies, aliqui enim conſiſtunt in ſolo conſenſu, qui promiſſione conſtat, atque ita ſola conventione perficiuntur; ſic tamen ut ſubſit cauſa, in futurum adimplenda: Alii vero ab ipſa rerum traditione principium ſumunt, atque ita ſtatim cauſam ſuam ex parte adimpletam habent, & alterius implementum ab altera parte exſpectant. Priores nudo conſenſu perficiuntur; poſteriores ex re tradita initium obligationis ſumunt; *Nam ſi res nondum tradita ſit, nudo conſenſu obligationem inducemus: quod in his duntaxat receptum eſt, qui nomen ſuum habent, ut in emptione, venditione, conductione, mandato; unde & contractus nominati dicuntur; quia in proprio nomine non ſtant, ſed tranſeunt in proprium nomen contractus* [t]. Poſteriores vero *traditione facta* incipiunt; *ſi alter rem nolit tradere* [u], & tunc datur actio præſcriptis verbis, ſive civilis actio in factum, iiq; contractus innominati vocantur. *Nam ceſſantibus judiciis proditis, & vulgaribus actionibus, cum proprium nomen invenire non poſſumus, facile deſcendimus ad eas, quæ in factum appellantur* [x]. Cujus rei ratio eſt, quod *Natura rerum ita conditum eſt,*

[s] *l. 1. ff. de rer. perm.* [t] *d. l. 7. in pr.* [u] *d. l. 1. §. 4.* [x] *l. 1. ff. de præſc. verb.*

eſt, ut plura ſint negotia, quam vocabula [y]. Unde *cum deficiant vulgaria, atque uſitata actionum nomina, præſcriptis verbis agendum eſt* [z]. Illud omnino notandum, diſtinctionem hanc non eſſe de Jure naturali, ſed de Jure tantum Civili, quod ſemel hic monuiſſe ſufficiet. Contractus nominati quam ſortiantur naturam, ex ſingulis diverſum nomen habentibus inferius ſuis locis examinabimus; de innominatis vero ſub uno quaſi faſce, quia unius ſunt generis, hic prius agemus. Conſtant autem ii his quatuor ſpeciebus, 1. *Do ut des*, 2. *do ut facias*, 3. *facio ut des*, 4. *facio ut facias* [a].

IV. Contractus innominatus *do ut des*, ad emptionem, & venditionem proxime accedere videtur, revera tamen aut permutatio eſt, aut certe eam ſub ſe complectitur, ut genus ſpeciem: Nam in emptione venditione agitur quidem, ut pecunia accipiatur, ut res detur; in permutatione vero res pro re datur, quod proprium eſt hujus contractus *do ut des* [b]; Cæterum ut latius patere putem hunc contractum, hanc habeo rationem, quod non tantum res pro re dari poſſit, aut pecunia pro re, de quibus jam egemus; ſed etiam pecunia pro pecunia, unde contractus promanat, qui olim collybi, nunc vero cambii gerit nomen, de jure vero Romano, proprio nomine cognitus fuiſſe non videtur; deinde etiam uſus rei in contractum hunc innominatum cadit; unde præterquam quod pro uſu rei pecunia dari poteſt, quod proxime accedit ad loca-

T 2 tio-

[y] *l.* 4 *ff. d. tit.* [z] *l. nam cum* 2. *ff. d. tit.* [a] *l. naturalis* 5. *ff. de præſcript. verb.* [b] *d. l.* 5. §. 1.

tionis conductionis contractum, poteſt etiam accidere, ut uſus rei pro re, aut etiam uſus rei pro uſu alterius rei detur, quæ omnia huc pertinent.

V. Alter contractus *do ut facias*, ſi tale *ſit factum, quod locari ſolet, puta ut tabulam pingas, pecuniâ datâ, locatio erit, ſicut ſuperiore caſu emptio; ſi res, non erit locatio ſed naſcetur civilis actio. Quod ſi tale ſit factum, ut locari non poſſit, condici ei poteſt, vel præſcriptis verbis agi.* [c] Ex quo loco diſcimus, non tantum hunc contractum affinem eſſe locationi, & conductioni, ſed etiam quæ actiones de jure civili inde competant; Certè latè admodum ſe hic contractus extendit, ut puta cum datur tibi ſervus, ut tu alium tuum ſervum manumitttas. [d] Et ſub verbo dandi, etiam uſus rei, & datio pecuniæ veniunt.

VI. Sequitur contractus *facio ut des*, qui locum habet cum aliquid ab una parte præſtatur, ut ab altera aliquid detur, de hoc quid cenſendum ſit, ex prioribus abunde innoteſcit. Cæterum videtur hic contractus in producenda actionis ſpecie ab aliis differre, juxta doctrinam Juriſconſulti Pauli; *Quod ſi faciam ut des, & poſteaquam feci ceſſas dare, nulla erit civilis actio, & ideo de dolo dabitur.* [e]

VII. Ultimus contractus *facio ut facias*, latiſſimè ſe extendit, utrimque enim *faciendi* ſe offert vocabulum, quod quamplurimos actus complectitur, ſive ut Juriſconſultus loquitur, *hæc ſpecies tractatus plures recipit.* [f] Certè huc etiam ſpectare videtur contractus, qui inter Dominum & Vaſallum

[c] *d. l. 5. §. 2.* [d] *d. §. 2.* [e] *d. l. 5. §. 3.* [f] *d. l. 5. §. 4.*

lum initur, quo Dominus Tutelam Vaſallo, & protectionem promittit, Vaſallus vero ſervitia Militaria Domino pollicetur. Sunt etiam certi caſus in quibus hic contractus ad naturam mandati accedere dicitur.[g] Cæterum & de actione, quæ ex hoc contractu dari debeat, apud veteres diſputatum fuit, Juliano tenente *in factum actionem à Prætore dandam*; Mauritiano vero, *civilem incerti actionem, id eſt, præſcriptis verbis ſufficere*.[h]

VIII. Præcipua, quæ inter nominatos, & innominatos contractus, de jure civili, eſt differentia, in eo conſiſtit, quod in nominatis contractibus non datur pœnitentiæ locus; Nam *ſicut initio libera poteſtas unicuique eſt habendi, vel non habendi contractus: ita renuntiare ſemel conſtitutæ obligationi, adverſario non conſentiente, nemo poteſt*.[i] Ideoque etiam in contractu emtionis res tradi, aut intereſſe præſtari omnimodo debet.[k] In contractibus vero innominatis, re integrâ, locum habet pœnitentia, *cum liceat pœnitere ei qui dedit*.[l] Imo etiam ſi res jam aliquo modo integra eſſe deſierit; ita tamen ut impenſarum factarum ratio habeatur. Alias vero, ſi quis ad intereſſe agere nolit, ſed ſuum quod jam dedit repetere velit, repeti id quod datum eſt poteſt.[m]

IX. Eſt & alia diviſio ex ipſa contractuum natura deſumpta, quod *alii ſunt bonæ fidei, alii ſtricti juris*.[n] Quæ diviſio

[g] *d.* §. 4. [h] *d. l.* 7. §. 2. *ff. de pact.* [i] *l. ſicut* 5. *C. de oblig. & act.* [k] *l.* 1. *l. ex empto.* 11. §. 2. *ff. de act. empt.* [l] *L. ſi pecuniam* 5. *de cond. cauſ. dat.* [m] *d. l.* 5. §. 1. *ff. præſcr. verb.* [n] §. *actionum* 29. *inſt. de act.*

viſio licet non ſatis ex arte ſit compoſita, non enim habet partes ſibi directo oppoſitas; poteſt tamen propter frequentem in jure uſum tolerari; Non quidem eo ſenſu quo bona fides malæ fidei & dolo opponitur. [o] *In omni enim contractu mala fides itemque dolus abeſſe debent.* [p] Sed eo ſenſu quo plus, & minus inter ſe opponuntur, nimirum, *ut aliqui contractus ratione bonæ fidei magis exuberent, quam alii,* ii nempe, *ex quibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet.* [q] Et in quibus major, & latior poteſtas judici ſit, ſolet enim à Prætore in formula addi *ex fide bonâ*, vel *quantum æquius melius ſit dari* [r], vel *quod dare facere oportet ex fide bona*, [s] & generaliter, *Tantundem in bonæ fidei judiciis officium Judicis valet, quantum in ſtipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio.* [t] Largior itaque ſit interpretatio in bonæ fidei judiciis, quam in iis, qui ſunt ſtricti juris, in quibus ſtrictè omnia capiuntur, *quicquid enim adſtringendæ obligationis eſt, id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligitur.* [u] Et diverſi ſunt in iis judiciis effectus, qui judiciis ſtricti juris non conveniunt, *bonæ fidei judicia non recipiunt interpretationem, quæ contra bonos mores deſideretur.* [x] *Nec iniquum aliquam patiuntur conventionem.* [y] *Quæ moris & conſuetudinis ſunt in his judiciis veniunt.* [z] Hinc etiam *fructus in his judiciis præſtantur bonæ fidei*

[o] *l. ea vero 3. §. 3. ff. pro ſoc. l. & hæc 35. ff. locat.* [p] *l. bonam fidem 4. C. de oblig. & act. l. contractus 23. ff. de reg. jur.* [q] *l. 3. & 5. ff. de obl. & act.* [r] *Cic. in orat. pro Roſc. com.* [s] *id. off. 3.* [t] *l. quia 7. ff. de neg. geſt.* [u] *l. quicquid 99. ff. de verb. oblig.* [x] *l. generaliter 55. ff. de uſur.* [y] *l. emtor 11. §. fin. ff. de action. emt.* [z] *l. quod ſi 31. §. quia 20. ff. de Ædil. ed.*

fidei ratione. [a] Neque fructus tantum, ſed id etiam, quod res deterior facta eſt, & cætera ejus generis. *Judici enim ſtatim atque judex factus eſt, omnium rerum judicium incumbit quæcunque in judicio verſantur.* [b] Sed & has, & alias differentias inter hæc duo contractuum genera, & actiones ad utrumque genus pertinentes, apud Juriſconſultos ſuis locis facilè eſt invenire, [c] quæ omnia juri naturali ſatis conſentanea ſunt.

X. Illa certè contractuum diviſio, quâ totum in partes, vel potius genus in ſpecies ſuas diſpeſcitur, omittenda non eſt; Nimirum contractus omnes, 1. Aut re contrahi, 2. Aut verbis, 3. Aut litteris, 4. Aut conſenſu, [d] quos quatuor contrahendi modos appellant alii. [e] Erit enim hæc nobis diviſio vel maxime uſui, quippe quibus ſingulas partes ſuo ordine proſequi conſtitutum eſt.

XI. Sed priuſquam id faciamus, aliquid etiam de Quaſi-contractibus ſubnectendum eſt, & hi quidem contractuum nomine venire minimè poſſunt; nam hìc revera non intervenit conſenſus utriuſque, neque quis ex proprio ſuo facto obligatur, neque præſentia requiritur, ſed aliquando hic etiam ignorans, abſens, imo & invitus condemnatur, [f] quia tamen obligationes, & actiones inde deſcendentes frequentem habent uſum, etiam aliquid de eorum naturâ in medium afferemus; Enumerantur

[a] *l. venditor 21. ff. de hæred. vend.* [b] *l. Ædiles 25. §. item 8. ff. de Ædil. ed.* [c] *D. D. ad d. §. actionum inſt. de act.* [d] *§. fin. inſt. de oblig.* [e] *Summa Silv. in verb. contractus quæſt. ſexta.* [f] *tot. tit. inſt. de oblig. quæ ex quaſi cont.*

tur ſex eorum ſpecies, 1. Negotiorum geſtio, 2. Tutelæ adminiſtratio, 3. Communio rerum, 4. Communio hæreditatis, 5. Debita legatorum præſtatio, 6. Et ſolutio indebiti.

XII. Conſtat igitur hos Quaſi-contractus non produci à naturali jure, cum quia conſenſum pro fundamento non habent, & variis juris civilis fictionibus innituntur, tum quia tota eorum virtus verſatur in actionibus, quas pariunt; actione nimirum negotiorum geſtorum, tutelæ, communi dividundo, & ſic deinceps: Omnes autem actiones ſunt juris civilis ut & ſupra monuimus[g]. Quod ut etiam per ſingulas partes demonſtremus, perſpicuum eſt negotia ſine mandato geſta de jure naturali alium alii non obligare; Eſt itaque hoc jure civili introductum, non tamen refragante naturâ *quoniam magna utilitas abſentium verſatur ne indefenſi ſint.*[h] Sic etiam tutelam Pupillorum jus naturale non agnoſcit; Eſt igitur hoc inventum juris civilis, unde dicitur *jure civili data ac permiſſa,*[i] ſuadente tamen aliquatenus naturâ, *cui conveniens eſt, ut is qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutelâ regatur.*[k] Ut à communione aut rerum, aut hæreditatis poſſit recedi, eſt meræ facultatis, cui jus quidem naturale non reſiſtit; jus vero civile etiam auctoritatem ſuam accommodat, modumque & formam diviſioni præſcribit. Circa legatorum præſtationem naturale jus nihil ſtatuit, niſi ut debeantur, quomodo

[g] *l. 2. §. deinde 6. ff. de orig. jur.* [h] *l. 1. ff. de neg. geſt.* [i] *§. eſt autem 2. inst. de tut.* [k] *§. Impuberes 7. Inſt. de attil. tut.*

modo autem peti & obtineri poſſint, juris civilis eſt. Denique, ejus quod indebitè ſolutum eſt, repetitio, etſi Juriſconſulto Paulo naturalis dicatur, [1] revera tamen, ſi primam originem inſpicimus, non eſt, cum potius eo jure donatum videri poſſit: nam illa regula, quæ donationem præſumi negat, è jure civili deſcendere cenſenda eſt, quâ tamen ſemel poſitâ, & ſtabilitâ, conſequens eſt, ut aliquis ignoranter quid ſolvendo tanquam debitum, quod tamen ſit, repetere id naturali ratione concedatur.

CAP. XVII.

De Contractibus qui re perficiuntur.

I. ORdo materiæ nos perduxit ad *Contractus qui re perficiuntur*, illi enim in diviſione, ſuperiore Capite §. 10. poſitâ, priore loco recenſentur; Sunt autem quatuor numero (nam de indebito, ut ad Quaſi-contractus potius pertinente, jam ante egimus) nempe *mutuum, commodatum, depoſitum*, & *pignus*. Qui omnes inde dicuntur re contrahi, quod præter conſenſum, qui in omni contractu eſt neceſſarius, neceſſe eſt ut etiam res ipſa interveniat, antequam ex his contractibus, aut obligatio, aut actio oriatur. Neque enim ſola conventio de mutuando, exempli gratiâ, facit contractum mutui; aliud eſt

 enim

[1] *L. indebiti 15. ff. de cond. indeb.*

enim contractus, aliud promiſſio de contrahendo; ſed rem ipſam tradi oportet, antequam ulla ad reſtituendum naſcatur obligatio, & ſic in cæteris hujus naturæ contractibus.

II. Neceſſitas & origo horum contractuum ſic facillimè comprehendetur, ſi ponamus aliquem re certâ indigere, neque reperire alium, qui eam ſibi donare velit, neque emptionem celebrari integrum eſſe; Is certè cogitabit de re illâ ſibi acquirendâ ſub promiſſo reſtitutionis, & tunc ſi res ſit fungibilis, promittet reſtituere tantundem, cui ſi alter acquieſcat, atque ita rem tradat, ſtatim naſcetur contractus *mutui*; ſi verò res ſit alterius naturæ, promittet eandem reſtituere, atque ita orietur contractus *commoditati*. Sin verò quis videat ſibi ſub tali promiſſione non ſatis credi, tunc is confugiet ad cautionem, ſive perſonalem, id eſt, *fidejuſſoriam*, de qua alibi; vel realem, id eſt *pignus*, qui contractus hujus eſt loci; Denique ſi quis de re ſuâ pro tempore velit diſponere, ut ea ſarta tecta ſervetur, recepturus ubi placuerit, is hominem eliget, cujus fidei eam commendet, atque ita inibit contractum *depoſiti*.

III. Primò autem ſe offert *contractus mutui, qui celebratur datione verâ vel fictâ rei, conſiſtentis in pondere, numero, vel menſurâ, cum ſpe recipiendi tantundem in genere ſuo ejuſdem bonitatis, & qualitatis.*[m] Vel ſecundum alios; conſiſtit in re ex ſuo uſu conſumptibili penitus, cujus proprietatem quis

[m] §. 1. *inſt. quib. mod. re contr. obl. l.* 2. §. *fin. ff. ſi cert. pet.*

quis in alium transfert, recepturus deinde non aliam rem, non numero, ſed eandem ſpecie, aut valore. [n] *Mutuum* Juriſconſulti inde appellari dicunt, quod *de meo tuum fit*; [o] quod naturam potius contractus tangit, quam Etymologiam nominis; alii nomen *mutui* à μοῖτον voce Sicula derivant. Propius ad Juriſconſultos accedemus, ſi dicamus, mutui vocem ex duabus Græcis μοῦ τίον conflari, quod *meum tuum* ſignificat. Ex ſuperioribus conſtat plura ad ſubſtantiam mutui requiri, nimirum, ut non idem corpus, quod traditur, reſtituatur: ut illud quod redditur ſit ejuſdem generis: ut res de quibus mutuum contrahitur in numero, pondere, vel menſura conſiſtant, ut ſint uniformes bonitate, & æqualitate, & in genere ſuo functionem recipiant, ut Dominium rei ſtatim in accipientem transferatur: quæ omnia ex ſupradictis pendent, atque inde facillimè colliguntur.

IV. Quæri hic ſolet an, jure naturæ, ex datione pecuniæ cum onere reſtitutionis, liceat aliquid *lucrari*, & quid de jure civili? Primum quod attinet ſciendum eſt, *lucrum* quod inde poteſt ſperari *eſſe duplex*, *unum* eſt, *quod habet rationem ejus quod intereſt*, *alterum quod eam rationem excedit*. Lucrum, quod rationem ejus quod intereſt habet, ex uſu pecuniæ percipi, juri naturali non repugnat: Cum enim ex uſu jumenti, domus, fundi, aliquid lucri nobis poſſit accedere, quidni etiam ex uſu pecuniæ? Unde

[n] *Summa Silv. in verb. mutuum.* [o] *d. §. 1. inſt. d. l. 2. §. 2.* [p] *Varro libr. 4. de ling. lat.*

etiam ab initio talem inire conventionem, in qua lucrum illud mutuo conſenſu taxatur ad certam ſummam, iſto jure nemo prohibetur, ita tamen, ut ratio habeatur repenſandi damni, quod quis facit tamdiu pecunia carendo, & lucri, quod abſque eo veriſimiliter fuiſſet facturus, item periculi amittendæ ſortis, ut pluribus probat, & argumentis contrariis reſpondet auctor commentarii de jure belli, & pacis.[q] Verum quidem eſt eam conventionem ad locationem conductionem quam proximè accedere, mutui verò nomine non venire; ſed hoc ad quæſtionem noſtram, de jure naturali inſtitutam, non pertinet; cum eo jure contractibus ſingulis nomen proprium, & natura ſua non ſit aſſignata, quod juri civili, etſi forte multis gentibus communi, debemus, ut hìc tantum de voce quæſtio ſit. Illud tamen perpetuo obſervandum, ne talis lucri, damni, & periculi taxatio veram rationem ejus quod intereſt excedat, tunc enim abeſſet æqualitas, quam jus naturæ ſemper conſiderat, atque eo modo talis conventio in fœnus illicitum degeneraret. De jure vero civili non tantum permittitur illa lucri ſpecies, quæ ejus, quod intereſt naturam ſapit, & ab aliis plerumque *uſura* vocatur: ſed etiam illa altera, quæ *fœnoris* nomine venit, ut in *fœnore nautico*, & aliis locis videre eſt: Imo & generaliter eo jure pretium illud, quod pro datione pecuniæ exigi poteſt publicè taxatur, & quidem cum aliqua diſtinctione hominum, qui pecunias ſuas elocant;[r] quæ con-

q *Hugo Grot, de jure belli lib*, II, c, 12. §. 20, 21. r *l. eos* 26. *C. de uſur.*

conſtitutio, quatenus æqualitatem ſervat, juri naturali non adverſatur.[s]

V. Offert ſe hìc etiam alia quæſtio *de culpa, ad quam quis in mutuo obligatur*, quæ tamen etiam proprie jus naturale non tangit, atque ita civilis tantum juris eſt,· quia tamen ea & in aliis contractibus occurrit, breviter hoc dicemus. In quibuſdam contractibus contrahentes præſtare debent latam culpam, in aliis levem, in aliis læviſſimam. *Latæ culpæ finis eſt non intelligere quod omnes intelligunt.*[t] Et iterum: *Magna negligentia culpa eſt.*[u] Unde & alibi: *Hæc culpa, lata negligentia* vocatur,[x] & locum habere dicitur etiam, cum quis ad ſuum modum curam non adhibet. *Nec enim, ſalvâ fide, minorem alienis, quam ſuis rebus, diligentiam præſtabit.*[y] Hæc lata culpa utpote dolo proxima præſtari debet *in mandato, commodato, vendito, pignore, ſocietate, locato*, &c. Et ratio eſt, quia hìc *utriuſque utilitas* vertitur.[z] *Levis* vero *culpa eſt*,[a] cum quis facit, quod nemo diligens paterfamilias faceret, *Nec ſufficit tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt, ſi modo alius diligentior poterat melius curare*[b]. Aut ut Paulus Juriſconſultus loquitur, *culpa hæc eſt quod cum à diligente provideri poterat, non eſt proviſum.*[c] Et hæc quandoque etiam *cuſtodia* vocatur, *quando ea, quæ diligens pater-*

[s] *Hug. Grot. d. cap.* §. 23. [t] *L. latæ* 223. *de verb. ſign.* [u] *L. magna* 226. *eod. tit.* [x] *L. competet* 7. §. 2. *ff. de adminiſ. tut.* [y] *L. quod verba* 32. *ff. de poſ. l. hæredes* 25. §. *non tantum* 16. *ff. Fam. erciſc.* [z] *L. contractus* 23. *ff. de reg. jur.* [a] *L. ſi ut* 5. *ff. commod.* [b] §. *item is* 3. *Inſt. quib. mod. re contr. oblig.* [c] *L. ſi putator* 31. *ff. ad leg. Aquil.*

paterfamilias in ſuis rebus præſtare ſolet à creditore exiguntur. [d] Quod præcipue in commodato evenit, *quia plerumque ſolam utilitatem continet ejus cui commodatur,* [e] *leviſſima* verò *culpa*, cum quis facit, quod diligentiſſimus Paterfamilias non faceret, ſive quando quis exactiſſimam diligentiam adhibere debet, & hæc quidem in commodato [f], & in lege Aquilia præſtatur. [g] In mutuo vero non tantum omnes hæ culparum ſpecies locum habent, verum etiam ipſe *caſus fortuitus,* [h] qui tamen alias præſtari non ſolet [i]. Neque tamen hoc mirum videri debet, quia mutuatarius fit Dominus pecuniæ. *Nam ſi ejus non fiat, non naſcitur obligatio.* [k] Eſt autem juris notiſſimi rem ſuo Domino perire. [l]

VI. *Commodatum* autem *eſt alicujus rei in certum uſum gratuita conceſſio, ut eadem ſpecies nobis reddatur.* [m] Gratuitam conceſſionem dicimus, non hoc ſenſu, quaſi de jure naturæ pro uſu rei noſtræ, quem alii concedimus nihil omnino peti poſſit, ſed quod talis conventio tranſitura ſit in aliud genus contractus, locationem nimirum, ſi merces in pecunia numerata pro uſu rei detur, ſi vero ea in alia re conſiſtat, in contractum innominatum. [n] Quod de certo uſu additur id ideo fit, ut commdatum à precario diſtinguatur, nam commodatum in eo conſiſtit, ut certus,

[d] *L. ſi cum* 13. *cum l. ſeq. ff. de pignor. act.* [e] *d. l.* 5. *ff. commod.* [f] C. *unic. X. commod.* [g] *L. in lege* 44. *ff. ad l. Aquil.* [h] *d.* §. 3. *Inſt.* [i] *d. l. contractus* 23. [k] *L.* 1. §. *appellata* 2. *ff. ſi cert. pet.* [l] *L. pignus* 9. C. *de pign. act.* [m] *Gl. in* C. *unic. X. comm. Summa Silv. in verb. commodatum.* [n] *L.* 1. §. 9. *ff. depoſ. l.* 5. §. 2. *ff. de præſcr. verb.*

tus, & expreſſus rei ſit uſus; ideoque etiam certum tempus, vel expreſſe vel tacite contineat, quo uſus iſte commode expediri poſſit, ut ante id tempus revocari nequeat. [o] *Precarium* vero *nec ad certum uſum, nec ad certum tempus datur*, quam ob cauſam etiam, quandocunque concedenti placuerit, revocari poteſt. [p] Improprie igitur loquitur Juriſconſultus cum dicit; *eſſe naturâ æquum tamdiu te liberalitate meâ uti, quamdiu ego velim, & ut poſſim revocare cum mutavero voluntatem.* [q] Hoc enim naturæ precarii ſatis quidem convenit, non vero naturæ commodati, atque ita ea ratio magis juris civilis, quam naturalis eſt. Eandem ſpeciem nobis reddi debere cum dicimus, intelligi inde poteſt, commodatum non in genere, ſed in certâ ſpecie vel potius individuo conſiſtere, ideoque etiam in eadem iſta ſpecie, vel potius individuo reſtituendum [r]. Hoc etiam in hac materia notandum; Dominium, & poſſeſſionem rei commodatæ in commodatarium non tranſire, ſed apud commodantem manere, [s] quibus duabus præcipue notis commodatum à mutuo diſtinguitur; Denique & illud addendum, commodatum conſiſtere in rebus immobilibus, mobilibus, corporalibus, & incorporalibus, puta habitatione, non vero in iis, quæ uſu conſumuntur, [t] itemque omnes commodare, & omnibus commodari poſſe, qui poſſunt contrahere. [u]

VII. In

[o] *L. in commodato* 17. §. *ſicut* 3. *ff. commodat.* [p] *L.* 1. *ff. de prec. ibique D.D.* [q] *l.* 2. §. 2. *ff. d. tit.* [r] *l.* 2. *ff. de reb. cred.* [s] *l. rei commodatæ* 8. *ff. commod.* [t] *l.* 1. §. 1. *ff. comm. ibique Caſtr.* [u] *Summa Silv. in verb. commodato.*

VII. In commodato (ut ſtatim attigimus) dolus, itemque lata, levis, & leviſſima culpa præſtatur: *Talis enim diligentia præſtanda eſt, qualem quiſque diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus adhibet.* [x] Et ratio eſt, quia commodatum *plerumque ſolam utilitatem continet ejus cui commodatum eſt*, & ideo verior eſt ſententia & *culpam præſtandam & diligentiam.* [y] Sed quid de caſu fortuito dicemus? Certè eum in contractibus non præſtari & ſupra diximus, & in commodato id ſatis clarum eſt. [z] Et nihilominus tres ſunt caſus, in quibus etiam caſum præſtare debet commodatarius, nempe, *ſi acciderit culpâ ſuâ*; vel *intervenerit pactum*, vel *in morâ fuiſſet.* [a] Et de priore quidem caſu ſic loquitur Juſtinianus, *ſi id quod tibi commodatum eſt domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituendâ eâ re tenearis.* [b] De ſecundo vero patet: *Quia contractus legem ex conventione accipiunt.* [c] De poſtremo vero non magis ambigi poteſt, quia idem etiam in depoſito receptum eſt. [d] Plura de hac materia apud D D. ſuis locis reperire eſt.

VIII. Nunc ad contractum *depoſitum* veniamus, qui *eſt contractus, quo res mobilis alicui gratuitò cuſtodienda datur, ut ea ipſa poſtea reſtituatur.* Tria enim proprie ad eſſentiam depoſiti requiruntur, ut nempe partes hoc ab initio agant, ut

[x] *L. in rebus ff. d. tit.* [y] *L. 5. §. 2. eod. tit.* [z] *d. l. in rebus.* [a] *C. unic. X. de commod.* [b] *§. item is 3. inſt. quib. mod. re contr. oblig. l. 1. §. 4. in f. ff. de obl. & act.* [c] *L. 1. §. 6. ff. depoſ. d. l. 5. ff. commod. l. 1. Cod. eod. tit.* [d] *C. bona fides 2. X. depoſ. l. 12. §. fin. ff. depoſ.*

ut eadem res reſtituatur,[e] quod hic contractus cum commodato commune habet; Deinde ut cuſtodiæ cauſa ea res tradatur.[f] Quo ſolo fere ab aliis contractibus diſtinguitur: nam ſi depoſitario uti ea re liceat, manet quidem idem nomen, cæterum à naturâ contractus deflectitur[g]. Denique ut fiat gratuitò; *Eſt enim contra bonam fidem, & depoſiti naturam, uſuras ab eo ſtipulari:* Si etiam pro cuſtodia merces interveniat, tranſibit in alium contractum.[h]

IX. *Depoſitum*, voce generaliter acceptâ, *tres fere habet ſpecies*. *Prima* eſt, quando debitor offert creditori ſuo pecuniam, eamque creditore accipere recuſante, ad evitandum curſum uſurarum in præſentiâ teſtium conſignatam in locum publicum deponit, quæ oblatio realis cum conſignatione pecuniæ vim plenæ liberationis habet.[i] *Altera* eſt, quando res litigioſa alicui traditur ſervanda, donec ex cauſæ cognitione conſtet, cui debeatur, & appellatur *ſequeſtrum*.[k] Et hæ quidem duæ ſpecies ad judicialia pertinent. *Tertia* eſt depoſitum ſimplex, de quo propriè hîc agimus; Sed & hoc duorum eſt generum: Primum, quod merè voluntarium eſt, cum amicus apud amicum rem cuſtodiendam deponit, recepturus eam ubi voluerit.[l] Alterum cum tumultus, incendii, ruinæ, aut naufragii cauſa deponit, *quæ eſt fortuita cauſa depoſitionis ex neceſſitate deſcendens, non ex voluntate proficiſcens.*[m] Hæc

[e] *§. præterea 4. inſt. quib. mod. re contr. oblig.* [f] *L. 1. ff. depoſ.* [g] *l. Lucius 24. l. 25. §. 1. ff. eod. tit.* [h] *L. 1. §. 8. & 9. ff. eod. tit.* [i] *L. acceptam 19. C. de uſur. l. obſignatione 9. C. de Solut.* [k] *L. 6. & 17. ff. depoſ.* [l] *L. 1. §. 2. ff. eod. tit.* [m] *d. l. 1. §. 1. & 2. ff. eod. tit.*

duo in hoc differunt, *quod cum quis fidem elegit, nec depoſitum redditur, contentus eſſe debet ſimplo, cum verò extante neceſſitate deponat, creſcit perfidiæ crimen; & publica utilitas coërcenda eſt, vindicandæ Reipublicæ cauſa, eſt enim inutile in cauſis ejuſmodi fidem frangere.* [n]

X. Videamus nunc, quid præſtare depoſitarium conveniat, & generaliter quidem verum eſt, *quod ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit, culpæ autem nomine, id eſt, deſidia, & negligentiæ non tenetur, quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, non ei, ſed facilitati ſuæ ad imputare debet.* [o] Sciendum tamen hic ſub nomine doli latam quoque culpam comprehendi. [p] Imo etiam aliquando culpam leviſſimam, & caſum quoque fortuitum præſtari debere, non tantùm propter culpam, pactum & moram, ut in commodato diximus; ſed etiam ſi depoſitarius ſe depoſito obtulit, tum enim & culpam & cuſtodiam præſtare debet; [q] Item ſi quid pro cuſtodia accepit. [r] Eſt & hoc notatu dignum, quod tria in hoc contractu ſingularia occurrunt: *Primum* eſt, quod in depoſito compenſatio ceſſat [s]; 2. Quod hic non poteſt opponi exceptio Dominii. [t] 3. Et quod etiam prædoni, & latroni ſpolia depoſita reddenda ſunt. [u]

XI. Reſtat ut & *de pignore* aliquid dicamus; *Eſt autem pignus obligatio rei mobilis pro debito facta, ad ſecuritatem Credito-*

n d. l. 1 §. hæc autem 4. o d. §. præterea. p L. quod Nerva 32. ff. eod. tit. q L. 1. §. ſæpe 35. eod. tit. r d. l. 1. § 9. & 10. s L. fin. C. de compenſ. C. fin. X. depoſ. t L. pen. ff. eod. tit. ibique D. D. u d. l. 1. §. ſi prædo. l. bona fides 31. ff. eod. tit.

ditoris. x Eſt igitur hic contractus acceſſorius, & conſiſtit tantum in re mobili: *pignus enim appellatum à pugno, quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur.* y De re vero immobili proprie vox *hypothecæ* uſurpatur, quæ ſine traditione, nuda conventione, tenetur. z Quod igitur alibi dicitur *inter pignus & hypothecam tantum nominis ſonum differre*, a id cum grano ſalis accipiendum eſt, nimirum quo ad actionem inde provenientem, ejuſque naturam & effectum.

XII. Contrahitur autem pignus vel tacite vel expreſſe; *Tacitum pignus*, quod & *legale* vocari ſolet, eſt in bonis adminiſtratoris Eccleſiæ, tutorum, viri pro dote uxoris, contrahentis cum fiſco, & multis aliis caſibus, qui apud Doctores enumerantur. b *Expreſſa* verò *obligatio* aut à perſona publica conſtituitur, aut à privata. Perſona publica ſive Magiſtratus introducit pignus Prætorium vel judiciale; illud locum habet cum ante ſententiam aliquis à Prætore in poſſeſſionem mittitur. c Hoc cum poſt ſententiam, pro ejus executione judex alicui poſſeſſionem bonorum Debitoris adjudicat. d Sed hæc hic tantum attigiſſe ſufficiat. Pignus, quod privati conſtituunt, eſt illud de quo hic proprie agitur, & *conventionale* vocatur.

XIII. Quæri hic ſolet, quæ res pignori obligari poſſint, & quæ non: Et regula eſt generalis, omnia ea pignori

x *Summa Silv. in verb. pignus.* y *L. plebs 238. §. 1. de verb. ſignif.* z *§. item Serviana 8. inſt. de action. l. 4. ff. de pign.* a *L. 5. §. 1. ff. eod. tit.* b *Summa Silv. in verb. pignus Neguſant. tr. de pignor. 2. part. membro 4.* c *L. 1. & tot. tit. ff. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. l. 2. C. de pign. præt. ibique Gl.* d *tot. tit. ff. & C. de bonis auct. jud. poſſ.*

gnori obligari poſſe, quæ quidem in bonis noſtris, & noſtro dominio ſint.[e] Atque ita tam res præſentes quam futuras, ut fructus pendentes, partus ancillarum, fœtus pecorum;[f] tam corporales, quam incorporales, ut cautiones, nomina, ſervitutes perſonales,[g] ut & ruſticas.[h] Pignori vero dari non poſſunt res quæ non ſunt in commercio, ut ſacræ, relligioſæ,[i] item liberi homines,[k] & res pupillares,[l] inſtrumenta ruſtica ad agriculturam deputata,[m] res litigioſæ,[n] ſervitutes urbanorum prædiorum,[o] ne nimirum deſtructis ædibus, urbium deformetur aſpectus; & denique res prorſus alienæ,[p] niſi cum conſenſu Domini.[q]

XIV. Denique notandum Creditorem in pignore tantùm teneri de dolo, lata, & levi culpa.[r] Quia *hic contractus utriuſque gratiâ celebratur*, & *Debitoris, quo magis ei pecunia credatur*, & *Creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum*[s]. Leviſſima vero culpa, ut & caſus fortuitus non præſtatur[t], Quia nimirum periculum pignoris regulariter pertinet ad Debitorem, non vero ad Creditorem,[u] niſi Creditor in ſe periculum caſus fortuiti receperit.[x] Vel ejus culpa præceſſerit,[y] aut ipſe in mora fuerit.[z]

[e] *L. 6. C. ſi alien. res pign.* [f] *L. & quæ 15. ff. de pign. l. 11. §. 3. ff. qui pot. in pign.* [g] *l. nomen 4. C. quæ res pign. l. 11. §. 2. ff. de pign.* [h] *l. 12. ff. eod. tit.* [i] *l. 3. C. quæ res pign.* [k] *l. 6. C. eod. tit.* [l] *l. 1. C. eod. tit. ibique Gl.* [m] *l. 8. cum auth. ſeq. eod. tit.* [n] *l. 1. §. fin. ff quæ res pign.* [o] *d. l. 11 §. fin. ff. de pig.* [p] *l. ſi rem 9. ff. de pign. act.* [q] *l. aliena 20. ff. de pign. act.* [r] *l. ſi cum venderet 13. §. 1. eod. tit.* [s] *§. 5. inſt. quib. mod. re contrah.* [t] *l. 5. §. 2. ff. commod. d. l. 13. §. 1. de pig. act.* [u] *l. pign. 9. C. de pign. act.* [x] *l. quæ fortuitis 6. C. de pign. act.* [y] *l. ſi Creditor 5. Cod. eod. tit.* [z] *Summa Silv. in verb. pignus §. 14.*

CAP. XVIII.

De Verborum obligationibus.

I. ABſolutis contractibus, qui re perficiuntur, ad *verborum*, & *literarum obligationes* accedemus: Et primò quidem ſe offert *verborum obligatio*, quæ & *ſtipulatio*, à firmitate nomen trahens: *Stipulum enim apud veteres firmum appellabatur; forte à ſtipite deſcendens.*[a] Hic eſt ille contractus, qui apud Juriſconſultos Romanos in maximo uſu, & pretio fuit, & in quo ornando, & excolendo operam plurimi poſuerunt, eique ſoli, quod reliquis omnibus pactis negatum, actionem dederunt; Et deſcribitur à Juriſconſulto Pomponio: *Verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve ſe quod interrogatus eſt reſponderit.*[b] Vel brevius etiam: *Conventio verbalis, qua aliquid interrogatur, & congruè promittitur.*

II. Origo hujus ſtipulationis licet ex jure naturæ deſcendat, maxime quoad materiam, & in firmitate pactorum fundetur; quia tamen à jure civili formam propriam, & efficaciam nanciſcitur à nonnullis magis juris civilis eſſe exiſtimatur.[c] Rationem hujus efficaciæ ſi quæramus, hæc eſt, quod in aliis pactis tam deliberate non proceditur, quam in ſtipulatione: ibi enim multi multa promittunt, & offerunt, per incogitantiam, aut ut dicantur benevoli,

a *Inſt. de verb. oblig. in pr.* b *L. ſtipulationum* 5. §. 1. *ff. de verb. oblig.* c *Vultej. ad princ. Inſt. de verb. oblig. N.* 5.

& famam gratioſi aucupentur, atque ita non animo ſemet obligandi, credentes fortaſſe alios promiſſa ſua non acceptaturos: at in ſtipulatione, præcedens interrogatio excitat hominem ad deliberandum an velit promittere, & per promiſſionem ea deliberatio certo conſenſu declaratur. Neque fruſtra introducta eſt hæc ſtipulationum validitas; quippe quam & utilitas ſuaſit, & commendavit neceſſitas: utilitatem quod attinet, ea in hoc conſiſtit, quod ſtipulatio omnibus aliis contractibus poteſt accedere, iiſque plenum præſtare firmamentum; ſic in permutatione, ubi ante implementum contractus nulla oritur actio, interveniente ſtipulatione efficax oritur obligatio, etiam ante implementum.[d] Et in contractibus innominatis, accedens ſtipulatio non relinquit locum pœnitentiæ.[e] Neceſſitas verò in iis caſibus deprehenditur, quibus alias de jure naturæ non ſatis proviſum eſt, ut in obligatione fidejuſſoria: Fidejuſſor enim niſi per ſtipulationem promittat non tenetur.[f] Item in obligationum novatione,[g] & liberatione ipſo jure facienda.[h] De quibus infra latius dabitur loquendi locus.

III. Cæterum non opus eſt hìc operosè inquiri, quæ perſonæ ad ineundum hunc contractum ſint habiles, & quæ res in ſtipulationem poſſunt deduci; in his enim ſtipulationi cum pactis convenit; repetenda igitur hic quæ ſupra

[d] *L. ex placito 3. C. de rer. permut.* [e] *L. quamvis 39. C. de tranſ. ibique D. D.* [f] *d. l. ſtipulationem 5. §. 2. l. Blanditus 12. C. de fidei.* [g] *L. 1. ff. de novat.* [h] *§. item per inſt. quib. mod. toll. oblig.*

ſupra de pactis de hac materia tractavimus; ſufficiet igitur hic hoc ſolum dixiſſe, quod ſtipulari poſſunt omnes, qui & paciſci, & de omnibus rebus de quibus licet paciſci: Illud hic ſpeciale eſt, quod qui audire vel loqui neſciunt ad hunc contractum celebrandum non admittuntur, ut nec abſentes,[i] quia inter præſentes res gerenda eſt,[k] non verò per nuntium, aut per epiſtolam,[l] & quidem verbis non vero nutu,[m] neque per alia ſigna voluntatis.

IV. Forma vero ſtipulationis olim in multis ſolemnitatibus conſtitit, quæ jam ſublatæ ſunt.[n] Nunc igitur hæc tantùm requiruntur, ut præcedat interrogatio, & ſequatur reſponſio.[o] Exemplum eſto *dabiſne argenti mihi hodie viginti minas? dabo.*[p] Certe reſponſio interrogationem præcedere nequit.[q] Deinde ut reſponſio ſit conformis interrogationi: *Eſt enim inutilis ſtipulatio, ſi quis ad ea quæ interrogatus eſt, non reſpondeat;*[r] *aut non ſic reſpondeat, ut interrogatus eſt:*[s] *debet enim congruenter ad interrogata reſponderi*[t]*; niſi ſtipulatori diverſitas reſponſionis illico placuerit.*[u] Præterea ut reſponſio interrogationem in continenti ſequatur, aut certe poſt modicum intervallum:[x] *continuus enim actus ſtipulantis, & promittentis eſſe debet, ut tamen aliquod momentum naturæ intervenire poſſit.*[y] Non attinet hic aliquid de conſenſu

[i] L. 1. ff. de verb. oblig. [k] d. l. 1. §. 1. l. 3. C. de inutil. ſtipul. §. inter verb. inſt. de inutil. ſtipul. [l] L. Titius Sejo 24. ff. de conſt. pec. [m] d. l. 1. §. 2. [n] §. item ſi quis ita 15. inſt. de inut. ſtipul. §. in hac 2. inſt. de verb. oblig. l. 10. C. de contr. ſtipul. [o] d. l. 1. §. 2. [p] Plaut. Pſeudol. [q] Port. ad tit. Inſt. de verb. oblig. N. 1. [r] §. præterea 6. inſt. de inutil. ſtip. [s] d. l. 1. §. 3. [t] d. §. 2. inſt. de verb. oblig. [u] d. l. 1. §. 3. in f. [x] d. l. 1. §. 1. [y] l. continuus 137. ff. d. tit.

Digitized by Google

ſenſu ad hunc contractum neceſſario attexere; quod enim *ſtipulatio ex utriuſque conſenſu perficitur*,[z] id ex natura pacti provenit, & ad ea, quæ ſupra de pactis diximus, ſpectat. Illud forte monere non inutile erit, tot eſſe ſtipulationes, quot ſunt res, vel ſummæ, quæ in contractum deducuntur[a].

V. Diviſiones ſtipulationum ſunt quamplurimæ, nos præcipuas tantum, & quæ maximum habent uſum delibabimus. Stipulationes igitur aut fiunt à ſingulis, aut à pluribus, poſſunt enim & plures rei eſſe tam ſtipulandi, quam promittendi.[b] Rurſus ſtipulationes aliæ in dando, aliæ in faciendo (ſub quo & non fieri comprehenditur) conſiſtunt.[c] Sunt & aliæ certæ, aliæ vero incertæ.[d] Iterumque aliæ ſunt dividuæ, aliæ individuæ.[e] Aliæ puræ, aliæ non puræ.[f] Pura eſt ſtipulatio, cujus dies & ceſſit, & venit.[g] *In omnibus autem obligationibus in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur*.[h] Non pura ſtipulatio eſt vel in diem, vel cum conditione: In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit, quod ſtatim quidem debetur, ſed peti, antequam dies venerit, non poteſt, imo ne ipſo quidem die.[i] In conditionali ſtipulatione neque ceſſit, neque venit dies pendente conditione.[k] Eſt autem conditio vel poteſtativa, vel caſualis, vel mixta.[l] Eaque

vel

[z] *d.l.* 137. §. 1. [a] *L. ſcire debemus* 29. *l. quod dicitur* 86. *ff. d. tit.* [b] *tot. tit. ff. & C. de duobus reis.* [c] *l.* 2. *l.* 5. §. 1. *l.* 2. §. 5. *ff. de verb. oblig.* [d] *l. ſtipulationum* 74. *ff. eod.* [e] *d. l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 1. *l.* 72. *ff. eod. tit.* [f] *Omnis* 4. *inſt. de verb. oblig.* [g] *l. cedere diem* 213. *ff. de verb. ſignif.* [h] *l. in omnibus* 14. *ff. de reg. jur. l. eum qui* 41. §. 1. *ff. de verb. oblig.* [i] *d. §. omnis. inſt. d. verb. oblig.* [k] *d. l.* 213. §. *ſub conditione inſt. eod. tit.* [l] *L. in facto* 60. *ff. de cond. & dem.*

vel affirmativè, vel negativè concipitur. [m] Denique aliæ ſtipulationes mera conventione conſtant, aliæ neceſſitate juriſdictionis conſtituuntur. [n] Conventionales ſunt, quæ ex conventione reorum fiunt, quarum totidem genera ſunt, quot rerum contrahendarum, [o] eæque interponuntur quandoque, ut vi propriâ conſiſtant, quandoque ut alii contractui accedant; quod vel maximè in ſtipulatione pœnali locum habet. [p] Quæ neceſſitate juriſdictionis conſtituuntur eæ in judicio fiunt, & judiciales appellantur, quæ à mero judicis officio proficiſcuntur; vel Prætoriæ, quæ à mero Prætoris officio proficiſcuntur; vel communes, quæ ab utroque. [q] Quæ omnes diſtinctiones, earumque uſus latius exponuntur ab iis D. D. qui titulum de verborum obligationibus, in Inſtitutionibus, & Pandectis, commentariis ſuis illuſtrarunt.

VI. Effectus ſtipulationis eſt, ut verborum obligationem pariat, & ea rurſus duas producat actiones ſtricti juris, condictionem certi, & actionem ex ſtipulatu. [r] Et in hac quidem parte jus Civile Romanorum à jure naturæ recedit; cum enim eo jure omnia pacta nuda, ſint æqualia, ejuſdemque virtutis, & efficaciæ; jus Civile Romanorum uni ſtipulationi producendæ actionis vim tribuit; reliquis vero pactis ſolam exceptionem relinquit. [s]

VII. Nunc ad ipſas actiones veniamus. Et quidem

[m] *L. 1. §. ſin autem 7. C. de cad. toll.* [n] *l. 63. l. 9. l. 10. ff. de verb. olig.* [o] *l. ſtipulationum 5. ff. eod. tit.* [p] *§. non ſolum 8. Inſt. de verb. oblig.* [q] *d. l. 5. tot. tit. ff. de prœt. ſtipul.* [r] *Inſt. de verb. oblig. in pr.* [s] *L. jurisgentium 7. ff. de pactis.*

Google

certi condictione conſequimur id quod certum eſt; *Quod ex ipſa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantumque ſit, ut, Ecce aurei decem. Fundus Tuſcalanus. Homo Stichus. Tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphoræ centum* [t]. Actione vero *ex ſtipulatu*, id quod incertum eſt, in ſubſtantia, quantitate, vel qualitate. *Ubi enim non apparet, quid, quale, quantumque eſt in obligatione, incertam eſſe ſtipulationem dicendum eſt.* [u]

VIII. Sed de fructibus, & uſuris quid dicemus? fructus certè in ſtipulationem non venire conſtat, niſi poſt litem conteſtatam: *tunc enim cauſa omnis reſtituenda eſt, id eſt, omne quod habiturus eſſet actor, ſi litis conteſtatæ tempore ſolutus fuiſſet.* [x] Uſuræ vero nunquam veniunt, niſi in ſtipulationem ſint deductæ; [y] De culpâ quoque, quæ in hoc contractu præſtari debet res expedita eſt; Dolum enim, & culpam latam abeſſe debere conſtat, [z] ad levem vero culpam, quæ fere in omittendo conſiſtit nemo hic tenetur: *Nam culpa, quod ad ſtipulationem attinet, in faciendo accipienda eſt, non in non faciendo.* [a]

IX. Non abs re erit hic etiam aliquid ſubnectere de juris Romani regulâ notiſſimâ. *Alteri ſtipulari non licere* [b], an, & quatenus ea cum jure naturali conveniat. Certè quando mihi promiſſio fit de re alteri dandâ, videtur mihi ſine

[t] *d. l. ſtipulationum* 74. §. 1. *l. certi condictio* 9. *ff. ſi cert. pet.* [u] *l. ubi* 75. *ff. de verb. oblig.* [x] *l. cum fundus* 31. *ff. de reb. cred. l. in fideicommiſſi* 3. §. 1. *ff. de uſur.* [y] *l. lecta* 40. *ff. de reb. cred. l.* 1. C. *de cond. indeb.* [z] *l.* 23. *ff. de verb. oblig.* [a] *l. ſi ſervum* 91. *ff. eod. tit.* [b] §. *ſi quis alii* 5. *Inſt. de verb. oblig. l. ſtipulatio.* 38. §. *alteri* 17. *ff. eod. tit.*

ſine diſtinctione naturaliter competere jus illud acceptandi, atque ita efficiendi, ut ad alterum res perveniat, modo & ille acceptet: quando verò promiſſio fit ejus nomine, cui res danda eſt, & tertius acceptet, is ſi ſpeciale ad id habeat mandatum, aut generale, quod acceptationem includere judicetur, acceptationem illam facere poteſt, & ſic promiſſio perficietur: ſi verò nullum habeat mandatum, & tamen volente promiſſore acceptet, promiſſori quidem promiſſionem revocare non licet, antequam ille, ad quem ea promiſſio ſpectat, acceptationem eam, aut ratam, aut irritam faciat, ſed nec acceptanti interim remittere promiſſum licet, quare pendebit ea res ex arbitrio ejus cui promiſſio facta eſt, donec is animum declaraverit. [c]

CAP. XIX.

De Literarum obligationibus.

I. SEquitur ut *de Literarum obligationibus* nunc agamus. Sciendum autem nos has voces latiore hic ſenſu ſumere, quam eæ uſurpantur in titulo Inſtitutionum hujus nominis. [d] Ibi enim Imperator primo loquitur de obligatione, quæ nominibus fieri dicebatur, & jam non eſt in uſu; Et deinde de eo ſolo, qui debere ſe ſcripſerit, quod numeratum non eſt, quique ideo non numeratæ pecuniæ ex-

[c] *Hug. Grot. de jur. bell. l.* II. *cap.* 11. §. 18. [d] *Inſt. de liter. oblig.*

exceptionem (de quâ poſtea) merito poſſit objicere. Nos vero hîc agimus de literis in genere, quæ numerationem non excludunt, atque ita ex pacto, per ſcripturam declarato, obligationem inducunt: Poteſt enim conſenſus in idem placitum tam litteris, quam verbis manifeſtari, quia conſtat, *convenire per epiſtolam, vel per nuntium, inter abſentes quoque poſſe*.[e] Atque ideo ſicut *ſtipulatio, quæ verbis fit, niſi habeat conſenſum, nulla eſt*.[f] Ita & è contra, quæ per litteras fit, & conſenſum habet, eſt valida, ex naturâ pectorum ſupra à nobis demonſtratâ.

II. Literarum igitur obligatio generalis eſt, quaſlibet litteras obligatorias comprehendens, tam publicas, quam privatas, id eſt, tam inſtrumenta publica, quam ſcripturas privatas; *Inſtrumenta publica ea ſunt*, quæ auctoritate, & manu publica debite conficiuntur.[g] Quorum aliqua ſunt ſignata ſigillo regio, vel civitatum, aliqua non ſunt; Rurſus alia ſimpliciter debitum continent, & ea de hodierno jure non habent executionem paratam; alia confeſſione quaſi publica muniuntur, aut ut Italicâ voce utamur, *garantigiata* ſunt, & habent executionem paratam; *garantigia* enim dicitur præceptum factum à Notario partibus, confitentibus, & conſentientibus, ut obſervent contenta in inſtrumento, qua in parte Notarius, quaſi vice judicis fungitur.[h] De quibus omnibus legendus egregius Rebuffi ad ordinationes regias tractatus.[i]

III. Scri-

[e] *l.2.ff.de pact.* [f] *l.1.§.3.ff.eod.tit.* [g] *Clem.1.de proc.ibique not.* [h] *Cijn.in l.1. C.de conſ.Bald.in l.fin.N.10.C.de ſponſ.Tiraq.in Tr.de jure conſ.tit.des Notaires §.1.Gl.2.* [i] *Rebuff.de litt.obligat. in præfat. & paſſim.*

III. Scriptura privata dicitur, quæ non à publica perſona, ſed à privata conficitur; Eſtque fere triplex, *Chirographum, epiſtola, & liber rationum. Chirographum* eſt ſcriptura, quam aliquis ſua manu ſcripſit, qua debitorem ſe conſtituit.[k] Sub hoc nomine etiam comprehenduntur notiſſimæ litteræ, quæ *Cambii* vocantur. *Epiſtola* eſt, quæ ab abſente abſenti mittitur, debiti alicujus mentionem faciens. *Liber rationum* eſt, in quo accepta & expenſa annotantur, vel ut Labeo olim ſcripſit, *ultro citro, dandi, accipiendi, credendi, obligandi, ſolvendi ſui cauſâ negotiatio*[l]. Illud interea notandum quod *nuda ratio non facit aliquem debitorem*[m], debet enim ſubeſſe cauſa.

IV. Quæritur jam, quæ & qualis ex Scripturis hiſce naſcatur obligatio? nos naturalem ex pacto actionem inde oriri ſtatuimus, quippe cum verè hìc ſubſit conſenſus, cui vis pactorum innititur, jus verò noſtrum magis quam Romanum pactis favens, etiam civilem actionem ſuperaddit; & ſicut in verborum obligationibus, ita & hic actionem efficacem introduxit, quæ condictioni ex mutuo, & ex ſtipulatione reſpondet. Ita quidem ut chirographum pariat condemnationem contentæ in eo pecuniæ, imo etiam, ſi ab eo, qui id ſcripſit, in judicio recognoſcatur, proviſionalem quoque mereatur ſententiam, quæ ſtatim executioni mandetur,[n] idque ea ratione, *quod ſi quis numerationem ſcripto confeſſus ſit, is ſuæ confeſſioni acquieſ-*

k *L. ſervum Filii 44. §. eum qui 5. ff. de leg. 1.* l *L. ſi quis ex argentar. 6. §. 3. ff. de edendo.* m *L. Nuda 26. ff. de donat.* n *Rebuff. tr. de chirograph. & cedul. recogn.*

quieſcere debeat : [o] & *quod nullæ ſunt partes judicis in confitentes* ; [p] *atque ideo confeſſos in jure pro judicatis haberi placeat* [q]. Quæ de Chirographo diximus, etiam ad litteras Cambii propter paritatem rationis applicari debent. Idem fere de Epiſtola judicium eſto, niſi quod inde proviſionalis ſententia non itidem obtineri poteſt; quia ibi non ita perſpicua eſt promiſſio. Paulo aliter ſe res habet in Libro rationum, nam ejus vis conſiſtit in tacito pacto, quod inter Mercatorem, merces ſuas vendentem, & earum Emtorem, quando parata non datur pecunia, intervenire creditur: ut nimirum quemadmodum Mercator de pretio mercium ſuarum in aliquot menſes fidem habet emtori, ita & Emtor viciſſim mercatori fidem habeat de eo quod de quantitate, qualitate, & pretio venditarum mercium, ipſe in librum rationum relaturus ſit: quod pactum tacitum, eas apud nos vires habet, ut eam ſcripturam, accedente juratâ Mercatoris aſſertione, quâ codicem ſuum firmat, aut definitiva, aut etiam proviſionalis ſententia ſequi ſoleat.[r]

V. Sed quid dicendum, ſi Chirographum, aut alia Scriptura privata mentionem quidem numerationis pecuniæ faciat, debitor vero eam interveniſſe neget. Nos eo caſu naturalem obligationem ſubeſſe negamus, quia conſenſus deficit: Nemo enim ſe debitorem pecuniæ vult conſtituere, niſi numeratio, aut ilico fiat, aut ſtatim ſit ſecu-

[o] *L. generaliter* 13. *C. de non numer. pec.* [p] *L. proinde* 25. §. 2. *ff. ad l. Aquil.* [r] *L.* 1. *ff. & C. de confeſſ.* [r] *Gail. lib.* 11. *obſerv.* 20.

ſecutura: nemo etiam ſe vult obligare ad reſtitutionem pecuniæ, quam nunquam acceperit. Civilis igitur obligatio (quæ ſola adhuc ex Scriptura ſupereſt) per exceptionem non numeratæ pecuniæ, quæ & ipſa civilis eſt, poteſt elidi, dummodo intra biennium proponatur,[s] aut ſi id non fiat, etiam poſt biennium competit; ita tamen, ut omnis probandi, non numeratam fuiſſe pecuniam, is qui debitor eſſe dicitur, in ſe recipiat.[t]

BENEVOLE LECTOR.

Cum huc uſque in enarrandis Juris Naturalis principiis, Parens noſter piæ memoriæ, perveniſſet, placuit Deo, labori ejus & vitæ ſimul finem imponere; utinam eâdem perſpicuitate ac brevitate quæ ſuperſunt tractare ipſi datum fuiſſet. Pauca ea eſſe, ideoque ex optimis quibuſque ſcriptoribus qui hanc materiam pertractarunt, quemque ſibi facili negotio ſupplere poſſe, uti non diffitemur, ita etiam ne fœtum hunc velut imperfectum, projeciſſe magis, quam emiſiſſe, vitio nobis verteretur, neve partibus noſtris hac in re tibi defuiſſe videremur, quod ſequitur vigeſimum Caput ſubnectere conſultum duximus, tractatui de Contractibus, & univerſo ſimul Operi finem impoſituri.

CAP. XX.

[s] *tot. tit. Inſt. de litter. oblig.* [t] *L. 1. l. ſi ex cautione C. de non num. pec. ibique D.D.*

Cap. XX.

De Contractibus qui conſenſu perficiuntur.

I. ABſolutis tribus, ex diviſione ſuperius allatâ [a], obligationum ex contractu ſpeciebus, ſupereſt ut ad quartam & poſtremam accedamus, quæ *conſenſu* perfici dicitur. Vera diviſio, ſi rem ſpectemus, ſed quæ niſi explicetur, aliquem ambiguitate ſuâ in errorem facilè inducere poſſet. Cum igitur obligationes aut re, aut verbis, aut literis, aut conſenſu denique contrahi dicuntur, ultimus hic contractus qui conſenſu fieri dicitur, non ita à tribus prioribus eſt diſtinguendus; quaſi in illis obligatio non contrahatur conſenſu, quod à mente diviſionis alieniſſimum eſt; *Pactum* enim omne *eſt duorum conſenſus atque conventio.* [b] Quod verò ſtipulatio ex utriuſque conſenſu perficitur, id ex natura pacti provenire, ſupra demonſtratum eſt? Nulluſque omnino eſt contractus qui non habeat in ſe conſenſum & conventionem ſive re, ſive verbis fiat, [d] utpote communem omnium contractuum ſpiritum. [e] Sed priores hæ contractuum ſpecies cùm ad contractus perfectionem, & ut obligationem pariant, hoc amplius requirant, ut res, aut verba, aut literæ concurrant, contractus de re, verbis & literis appellati ſunt. Cùm verò contractus etiam ſint qui conſenſu ſolo perfician-

[a] *Supra cap.* 16. §. 10. [b] *L.* 3. *ff. de Pollicit.* [c] *Supra cap.* 18. §. 4. [d] *L.* 1. §. 1. *ff. de Pact.* [e] *d. l.* 1. §. 3.

ciantur & conſtent, nihilque præter mutuam contrahentium voluntatem deſiderent, addita eſt & quarta ſpecies, eorum nempe contractuum qui *conſenſu, ſolo* ſcilicet perficiuntur: quæ diviſio ut à Juriſconſulto Cajo primùm uſurpata,[f] & deinde in Inſtitutiones tranſlata eſt,[g] ita ab eodem poſtea ſic explicatur.[h]

II. Hunc contractum à naturali jure maximè produci conſtat, cùm quia juris fictionibus, ſicuti quaſi-contractus,[i] non innitatur, ſed conſenſum, quo nihil humanæ naturæ ac libertati convenientius, pro fundamento habeat; tum verò quia nec formam à civili jure, ut contractus proximè ſuperioribus capitibus expoſiti, mutuetur, qui à re, ſtipulatione & ſcriptura vim omnem obligandi, quam à conſenſu ſolo non habent, accipiunt. Hoc etiam hìc animadvertendum eſt, quod obligationem magis naturalem, & idcirco pleniorem, hic contractus producat, quam ea quæ ex ſtipulatu naſcitur, & ſtricti juris eſt; ſiquidem hoc contractu *alter alteri obligatur*, non modo in id de quo convenit, aut dictum, ſcriptumve eſt, ſed etiam *in id* omne, *quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet*,[k] quamvis de eo nihil cautum ſit.

III. Cùm *conſenſu ſolo* contractum hunc perfici dicimus, hoc ſic intelligi nolumus, ac ſi rebus, verbis, aut literis, hìc uti non liceat, ſed quod hæc omnia obligationem hìc non pariant. Certum alioquin eſt, conſenſum aut cer-

[f] *L. 1. ff. de oblig. & act.* [g] *lib. 3. tit. de oblig. ex conſ.* [h] *l. 2. ff. de oblig. & act.* [i] *ſupra cap. 16. §. 12.* [k] *lib. 3. tit. 23. Inſt. de oblig. ex conſ.*

tis ac propriis indiciis declarari, aut ex re factove aliquo, colligi debere, ut de contrahentium voluntate conſtare poſſit. Cùm autem natura nutus & ſermonem homini tribuerit, ut animi ſui ſenſus exprimat, & ſcriptura inſuper inventa ſit, ut cum abſentibus communicemus; Conſenſus indicia eſſe ſtatuimus; 1. *Nutum*, non modo in mutis, ſed etiam in illis qui loqui poſſunt, nam & nutu conveniri poſſe argumento eſt, quod fidei commiſſa, nutu ſicut epiſtola, relinqui poſſe placuit,[l] quamvis non relinquantur niſi ex voluntate.[m] 2. *Verba*, & *ſcripta*,[n] quæ hîc maximè ſibi locum vendicant. 3. *Res* & *facta*, quibus intervenientibus, præcedens conventio non poteſt videri non placere, utputa, vendidit aliquis, me ſciente, fundum meum, neque tamen conſentiente, nulla à me contracta venditio eſt; ſi tamen pretium ex ea cauſa accepero, videbor ipſe vendidiſſe.[o] Unde ergo hæc venditio? Ex conſenſu videlicet, qui ex pecuniæ acceptiône colligitur. 4. Quæritur hic an *ſilentium* inter conſenſus indicia referri poſſit? Certum eſt tacentis animum ſoli Deo, nulli verò hominum, eſſe compertum, conſentiat ne, an diſſentiat intra ſe, *Qui tacet, non utique fatetur, ſed tamen verum eſt, eum non negare.*[p] Ideoque in utramque partem, pro qualitate rerum ac perſonarum accipi poteſt taciturnitas, & pendet ex æquitate. Si quis igitur ſciat agi pro ſe negotium civile, & interim taceat, cum diſſentiendo prohibere

[l] *nutu 21. ff. de legat. 3. l. & in Epiſt. C. de fideicom.* [m] *l. pen. ff. de legat. 1.* [n] *l. 2. C. tit. 3. de Pact.* [o] *l. 12. quidam ff. de evict.* [p] *l. qui tacet ff. de reg. juris c. is qui tacet eod. tit. lib. 6. c. ſuper eo in fi. de cog. ſpiritual.*

hibere potuerit, & ſi non ipſi placeat, etiam debuerit; ſilentium ejus conſenſus utique interpretari poterit, *Qui enim tacet*, ubi nimirum loqui tenetur, ut diſſenſum oſtendat, *conſentire videtur*.[q] *Natura enim inclinamur ad commoda quælibet*.[r]

IV. Contractus qui conſenſu ſolo obligationem & actionem pariunt, & ob rationes ſupra allatas,[s] *nominati* dicuntur, duplicis ſunt generis: quidam enim jure gentium, quidam jure civili ſolùm, hoc efficiunt. Prioris generis ſunt; 1. *Emptio-venditio*, 2. *Locatio-conductio*, 3. *Societas*, & 4. *Mandatum*, quatuor ſcilicet, quia emptio & venditio pro uno contractu habentur, uti etiam locatio & conductio, nec plures apud Cajum,[t] aut Juſtinianum,[u] numerantur. Poſterioris ſunt, 1. *Conſtitutum*, 2. *Contractus emphyteuticus*, 3. & *Pactum donationis*, quo quis ſe dicit donare *in præſentiâ*; tres ſcilicet numero, nec plures, nam *Sponſalia*, & *Nuptiæ* ad Societatem referuntur, & *Dotis pollicitatio* ad hanc claſſem non pertinet, ſed ad contractus qui re perficiuntur.[x] Et de ſingulis hiſce conventionibus, ac primo de illis quæ jure gentium obligationem & actionem pariunt, aliquid nobis in ſequentibus dicendum erit.

V. Prima ac nobiliſſima, hujus generis contractuum, ſpecies, & ad vitæ communis uſum maximè neceſſaria, eſt *Emptio-venditio*, quam à permutationibus cœpiſſe, ſupra

 indi-

q *l.2.§. voluntatem ff. ſolut. matri. c. qui tacet de reg. juris lib. 6.* r *d.l.2.& l. item quæritur. §. qui impleto ff. locat.* s *ſupra cap.16.§.3.* t *l.2. ff. de oblig. & act.* u *Inſt. tit. de oblig. ex conſ.* x *Donell. comment. lib. 12. cap. 10.*

indicatum eſt; [y] Et permutationem quidem, poſt diviſionem ſoli factam, primo ſe obtuliſſe, cùm ſcilicet quidam haberent aliqua ſibi minus utilia, aliis verò neceſſaria; ſed cùm pretii æqualitas vix tum poſſet inveniri, nummi uſum tandem repertum, & emptionem introductam eſſe, cujus rei teſtes etiam ſunt Juriſconſultus Paulus,[z] & Ariſtoteles, qui nummum factum eſſe ait, *ſuccedaneum, & quaſi Sponſorem futuræ indigentiæ.* [a]

VI. Appellatur hic contractus *Emptio-venditio*, quia duobus hiſce factis ſeu partibus conſtat, *emptione* nimirum, & *venditione*, quæ juncta unum contractum conſtituunt. Factum ejus, à quo *pecunia*, quæ & *pretium* dicitur, eſt, *emptio* vocatur, ille *emptor*; ejus à quo *res*, quæ & *merx*, proficiſcitur, *venditio*, ille *venditor*. Quod dicitur, veteres in emptione & venditione, his appellationibus promiſcuè uſos eſſe,[b] id non ſignificat una appellatione, alterius loco, fuiſſe uſos; ſed una tantum, puta vel ſolà emptionis, vel ſolà venditionis, ad utrumque intelligendum, indicandumque totum contractum, quia unum ſine altero neceſſe, nec intelligi poteſt, ut eſt natura relatorum.[c]

VII. *Emptio-venditio*, igitur, *eſt contractus, quo id agitur, ut pro certâ pecuniâ uni dandâ, alter rem accipiat*; vel ſi aliorum definitio magis allubeſcat, *Eſt contractus mutuæ præſtationis, juris gentium, bonæ fidei, nominatus, quique conſenſu perficitur, quo*

[y] *ſupra cap.* 7. §. 10. 11. *cap.* 16. §. 2. [z] *l.* 1. *ff. hoc titulo.* [a] *Eth. libr.* 5. *cap.* 5. [b] *l. veteres* 19. *& ſeq. de act. empt.* [c] *Vinnius ad hunc tit. Inſti.*

quo res aliena, nobis certo pretio datur; quanquam conſenſum, bonam fidem, &c. in ultima hac definitione expreſſa, ſatis ex ſupra dictis, huic conventioni ineſſe, intelligantur, & ad cæteros hujus generis contractus etiam pertineant, de quibus idem judicium eſto. Hæc ſolùm ad primæ deſinitionis elucidationem ſubjungimus. 1. *Pecuniæ* mentionem hìc quidem à nobis fieri, ſed non ut judicium noſtrum in quæſtione, inter celeberrimos Juriſconſultos, olim agitata, interponamus, Sabino nimirum & Caſſio ab una parte, pretium etiam in alia re conſiſtere, & permutatione rerum, emptionem & venditionem contrahi poſſe, contendentibus; & Nerva ac Proculo utrumque, ab altera, negantibus, de qua D. D. conſulendi & inter alios Doctiſſ: Vinnius, qui à Sabini & Caſſii partibus apertè ſtat; Imperatorem tantùm hìc ſequimur, qui hoc Inſt. tit. pretium in numerata pecunia conſiſtere debere, & cum Proculo, permutationem, propriam contractus ſpeciem, & à venditione ſeparatam eſſe, ſtatuit; quam diſtinctionem ut natura non inſtituit, ſic à jure civili introductam, non reſpuit. 2. Hoc magis ad rem, Conſenſum in Emptione-venditione circa duo verſari, rem nimirum & pecuniam, ſeu mercem & pretium; hoc ut venditori detur, illam ut tradatur emptori, ex quibus hujus contractus ſubſtantia æſtimanda & definienda eſt. 3. Ut primùm de re & pretio convenit, quamvis nec res tradita, nec pretium numeratum, nec arrha data ſit, emptionem perfectam intelligi, non verò conſummatam ſive impletam; ſiquidem hunc

Google

contractum ſolus conſenſus de re & pretio perficiat, conſummet vero rei traditio & pecuniæ numeratio, extremi contrahentium fines. 4. Emptione perfecta, naſci utrinque obligationem rectam, tenerique emptorem actione ex vendito, [d] ut nummos, quos pretii nomine, pro re vendita, promiſit, ſolvat; venditorem viciſſim actione ex empto, ut rem venditam tradat emptori, [d] aut intereſſe omnino præſtet, [e] ſi perierit, aut poteſtatem eam tradendi non habeat, quod multis modis accidere poteſt. [f] Si vero poteſtatem tradendi habeat, rem præciſe tradere teneri, nec offerendo ſolutionem ejus, quod emptoris intereſt, defungi poſſe, cum ſit contractus bonæ fidei, & æquitati maxime repugnet, ut emptor præciſe teneatur pretium ſolvere, venditor autem contra non teneatur rem tradere: ut emptor rei periculum ſuſtineat, rem tamen conſequi non poſſit: denique ut propter fraudem venditoris, fidem conventionis adimplere, cum poteſt, recuſantis, emptor probationi difficillimæ ejus, quod intereſt, quod & ad exiguam ſummam plerumque deducitur, [g] adſtringatur. 5. Præſtationem tamen hanc mutuam emptoris & venditoris, ex jure civili, nonnihil eſſe diverſam; emptorem enim nummos, quos pretii nomine præſtat, venditoris facere, cogi; venditorem vero vacuam tantum rei poſſeſſionem tradere; quæ res, ſi venditor dominus fuit, facit & emptorem dominum; ſi non fuit, evictionis tantum nomine

[d] tit. C. de act. empt. [e] l. 1. l. ex empto. 11. §. 2. ff. de act. empt. [f] l. ſi cum fundum 68. §. ult. hoc tit. [g] l. ult. de ſtip. præt.

Digitized by Google

mine venditorem obligat; neque enim cogi venditorem dominium rei in emptorem transferre, ſed obligationi ſatisfacere, ſi præſtet habere licere. [h]

VIII. Poteſt hic contractus Venditionis ex voluntate & conventione partium, (quod etiam in aliis contractibus uſu venit) *ſub certâ conditione* celebrari, ut puta, *ſi res intra certum diem placuerit*, qua pendente, liberum eſt contrahentibus à contractu recedere; ea autem impleta, tum primum emptionem perfici, nullumque pœnitentiæ locum relinqui intelligitur. Fieri etiam poteſt ut hic contractus, ex eadem partium voluntate & conventione, aliam naturam adſciſcat quam ea eſt, quam ex jure naturali & gentium habet, ut ſcilicet ad vim & conſtitutionem obligationis *Scripturam* intervenire neceſſe ſit, cum abſque tali conventione foret, ut nudo & ſimplici conſenſu perficeretur: quo caſu, negotium Scriptura conficiendum, non ante pro perfecto habetur, quam in Scripturam redactum, inſtrumentumque ejus negotii, ſive privatum, ſive publicum id ſit, rite confectum eſt.

IX. Occurrit hic quæſtio de periculo & commodo rei venditæ & nondum traditæ, ad utrum interim, ad venditorem ne, an ad emptorem, utrumque pertineat. Conſtans veterum ſententia eſt, & ex innumeris juris civilis locis evincitur, ſimulatque emptio perfecta eſt, (quando autem perfecta cenſeri debeat, ex modo dictis liquet) licet

h *l.* 11. *ff.* §. 2. *l. ſervus* 30. *de act. empt. l. ſi ita* 25. §. 1. *hoc. tit. l.* 1. *de rer. permut.*

cet res nondum tradita ſit, omne commodum, & viciſſim omne periculum atque incommodum rei, quod ſine facto emptoris contingit, emptorem ſequi; [i] quia ex natura contractuum, in quibus utriuſque verſatur utilitas, venditor non niſi dolum & culpam in re vendita præſtat, [k] caſus autem fortuiti nullo bonæ fidei judicio præſtantur; [l] & omnes debitores certæ rei liberantur, ſine ea res ſi culpa eorum perierit: [m] quod ad *commodum* attinet, res etiam per ſe clara eſt, *ejus* enim *eſſe debet*, *cujus* & *periculum eſt*. [n] Hoc interim ſciendum eſt, contractus naturam contrahentium conventione immutari poſſe, atque effici, ut damnum, poſt perfectam emptionem ad venditorem, & ante perfectam, ad emptorem pertineat; [o] item ut venditor, non mediocrem modo, ſed ſummam etiam diligentiam, ac cuſtodiam majorem quam contractus deſiderat, præſtare teneatur. [p]

X. Qui autem hunc contractum celebrare poſſint, ex illis quæ de conventionibus & pactis in genere ſupra dicta ſunt, [q] ſatis liquere poteſt: id uno verbo, quod ad res, quæ ſub emptione veniunt, attigiſſe ſuffecerit: Omnium rerum quas quis habere, vel poſſidere, vel perſequi poteſt, venditionem recte fieri; quas vero natura, vel gentium jus,

[i] *l. 7. l. 8. de per. & comm. rei vend. l. 1. l. 4. l. pen. & ult. C. eod. l. quod ſæpe 35. §. ſi res 4. hoc tit. l. 5. §. ult. de reſc. vend. cum ſimilib.* [k] *l. 5. §. 2. comm.* [l] *l. 6. C. de pig. act.* [m] *l. ſi ex legati 23. de verb. oblig. l. 5. de rebus cred.* [n] *l. ſecundum de reg. juris l. is qui §. ult. de leg. præſt. l. unic. C. de cad. toll. & hoc tit. Inſt.* [o] *l. 1. l. 10. de per. & comm. rei vend.* [p] *l. contractus 23. de reg. juris.* [q] *ſupra cap. 15. §. 6. 7. 8.*

jus, vel mores civitatis commercio exemerunt, ut ſunt, exempli gratia, liberi homines, res ſacræ, loca publica, &c. earum nullam venditionem eſſe; [r] quoniam in venditione hoc agitur, ut dominium, [s] aut ſaltem uſu capiendi conditio, in emptorem transferatur, quorum nihil in res commercio exemptas cadit.

XI. Secunda contractuum ſpecies, qui jure gentium, ſolo conſenſu perficiuntur, eſt *Locatio-conductio, quâ id agitur, ut pro uſu alicujus rei, aut operâ perſonæ, certa merces præſtetur.* Ab unius autem indigentia, alterius verò copia, contractum hunc etiam originem ſuam traxiſſe, negotio nullo evinci poterit, ſi ponamus unum alterius re aut operâ indigum fuiſſe, & interim pecuniæ ſatis non habuiſſe, ut rem aut perſonam emptione ſibi propriam faceret; aut, ſi ſatis habuerit, alterum libertatem ſuam vendere, aut rem ſuam alienare noluiſſe; tunc enim proximum fuit, ut qui indigebat, uſum iſtius rei, ſaltem ad certum tempus, aut operam illius perſonæ, ſaltem ad certum opus, conductione conſequeretur, & alter rei ſuæ uſum, aut operam ſuam, locatione ei addiceret. Locationis-conductionis igitur ſpecies duæ emerſerunt, rerum utendarum una, utputa, ædium habitandarum; operarum ſeu factorum præſtandorum altera, exempli gratia, ædium ædificandarum: & factum ejus qui aliquid utendum vel faciendum dat, *locatio*, ille *locator* dicitur; ejus verò qui aliquid utendum vel faciendum accipit *conductio*, ille *conductor*. Con-

[r] *l. ſi in empt.* 34. §. 1. *ff. hoc tit.* [s] *l. cum manu* 80. §. *ult. cod.*

Digitized by Google

ductoris autem appellatio generalis eſt, at ædium conductor ſpecialiter inquilinus, agri colonus, operis redemptor, & vectigalis publicanus vel manceps veteribus dicebatur. Hoc animadverſione majori dignum eſt, in locatione rerum, has denominationes certas eſſe, at in locatione operarum non item: ibi enim ſemper locator eſt & dicitur is, qui rem utendam dat et mercedem accipit, conductor qui utendam accipit & mercedem præſtat: hic verò, qui operas præſtat & mercedem accipit locator interdum dicitur, is cui præſtantur operæ & qui mercedem dat conductor; [t] interdum contra locator is dicitur cui mercedem danti operæ præſtantur, conductor qui accepta mercede operam præſtat. [u] Promiſcuè igitur hiſce appellationibus veteres fuiſſe uſos, quod in hac ſpecie locationis, diverſo reſpectu, idem & locator & conductor videatur; nam qui operam locare dicitur, ille idem dicitur conducere opus faciendum, & contra qui operam dicitur conducere, idem dicitur locare aliquid faciendum. [x] Unde & apud Gallos remanſit ut *locare* utrumque actum locandi & conducendi ſignificet, & *locatarius* uterque conductor & locator dicatur, & *locagium* mercedem datam & acceptam, ex hoc contractu, denotet.

XII. Em-

[t] *ſed addes 19. §. pen. ff. l. item ſi 22. §. 2. l. qui operas 38.* [u] *d. l. ſi addes, d. l. item ſi. l. 11. §. pen. l. 13. §. 1. 2. 3. l. ſi merces 25. §. pen.* [x] *d. l. item ſi. hoc tit. & l. 1. de æſt. act.*

XII. Emptioni proximus eſt hic contractus, & quaſi quædam uſus rei & operæ emptio & venditio, ut dubitari in quibuſdam ſoleat, emptio an locatio ſit contracta. Ut igitur locationis naturam penitus perſpectam habeamus, non abs re erit videre, quibus in rebus cum emptione ipſi conveniat, & in quibus ab ea differat. Et quod ad diſcrimen attinet hac in re præcipue differunt quod in emptione id agatur, ut dominium transferatur, hoc eſt, ut res tota cum omni jure ad emptorem tranſeat, in locatione vero rerum, ut earum uſus duntaxat conductori concedatur; unde & alia differentia exſurgit, quod emptio titulus perpetuus eſſe ſoleat, locatio temporalis; quin imo non dominium modo apud locatorem remaneat, y verum etiam poſſeſſio, & conductor tantum in poſſeſſione eſſe & rem detinere dicatur. z Pluribus autem in rebus hos contractus inter ſe convenire perſpiciemus, ſi animadvertamus, 1. *Mercedem* idem in locatione ſignificare, ac pretium in emptione, & ſicut emptionis pretium nullâ alia in re, ex mente Imperatoris, quam in numeratâ pecuniâ, conſiſtere poſſe diximus, ita nec mercedem locationis; quod pretii & mercedis ſimilitudo atque eadem plane utriuſque ratio efficere videtur; utrumque enim æſtimatio eſt, & pretium quidem rei totius, merces verò temporanei uſus; hoc etiam conſtat, invento nummo, res omnes pecuniâ æſtimari cœpiſſe. 2. Conſenſum etiam

 hîc,

y l. non ſolet. 39. ff. hoc tit. z l. 9. de rei vend. l. 3. §. cæter. 12. l. 9. de acq. poſſ.

hic, uti in emptione, circa duo verſari, rem nimirum utendam & mercedem, hanc, ut locatori detur, illam, ut conductori utendam præſtetur: vel circa opus faciendum & mercedem, illud ut præſtetur locatori, hanc ut detur conductori; ex quibus contractus hujus ſubſtantia æſtimanda & definienda eſt. 3. Ut primum de re utenda aut facienda, & de mercede convenit, (quod etiam in emptione locum habere vidimus) locationem perfectam, non vero conſummatam intelligi, ſiquidem hic contractus conſenſu ſolo perficiatur, mutua autem præſtatione demum impleatur ac conſummetur. 4. Locatione perfecta, obligationem mutuam, actionemque rectam, uti in emptione, utrinque naſci, competereque locatori actionem locati, conductori conducti; niſi Principum conſtitutiones inſtrumentum inſuper requirant, uti in Batavia, in fundi locatione.[a] 5. Conductori in hoc contractu incumbere, quod in emptione venditori incumbit, ut præſtet de quibus nominatim convenit; & ſi nihil convenit, ut præſtet id omne quod ex æquo & bono præſtari oportet, etiam ſi de eo nihil dictum, aut forte nihil cogitatum ſit.[b] Præſtare autem debere dolum & culpam, non leviſſimam, ſed juxta hujus contractus tenorem, qui utriuſque utilitatem continet,[c] levem & mediocrem, talem nempe adhibendo diligentiam, qualem & communiter frugi patresfamilias rebus ſuis adhibere ſolent; de caſus fortuiti excluſione

[a] *Grotius lib. 3. manuduct. ad jurisprud. Batav.* [b] *l. ſi in lege. 24. & l. ſeq. §. 3. hoc tit. §. in bonæ 30. inf. de act.* [c] *l. 5. §. 2. ff. commod.*

ne nihil opus eſt quicquam hic addere, cum hoc contractibus omnibus ſit commune, ut non præſtetur. 6. Nec hoc ultimò prætereundum nobis eſt, Conductore mortuo, intra tempora conductionis, hæredem ejus eodem jure in conductione ſuccedere, [d] quippe *heres univerſi juris & onerum defuncti ſucceſſor eſt:* [e] ſecus tamen ſe rem habere, facile quivis intelligit, ubi locator conductoris artem aut induſtriam locavit, quæ, conductore mortuo, unà cum ipſo ſepeliuntur.

XIII. Omnes res quæ in commercio ſunt, prædiorum ſervitutibus, ex jure civili, exceptis, [f] tam mobiles, quam ſoli, etiam incorporales, ut uſusfructus & habitatio, [g] amplam huic conventioni materiam præbent; imo & alienæ, ſed ea lege, ut conductori ignoranti, locator obligetur in id, quod intereſt, ſi dominus conductorem frui non patiatur. [h] Quod ad facta attinet, ea duntaxat ſub hoc contractu veniunt, quæ mercede æſtimari poſſunt, ac ſolent, ut tabulam pingere, ædes ædificare, aliquem aliquo vehere. [i] Cum autem opera eorum, qui ingenio, gratia, eloquio aliiſque humanioribus artibus, nos juvant, beneficium reputetur, et quod rependitur, non merces, ſed remuneratio vel honorarium dicatur, placuit veteribus, mutua ejuſmodi beneficiorum commercia, locationem conductionem non eſſe.

 XIV. Ter-

[d] *Inſt. lib. 3. hoc tit.* [e] *l. hereſ. 37. ff. de acq. her.* [f] *l. locare 44. ff. hoc tit.* [g] *§. 1. & pen. ff. de uſu & habit.* [h] *l. 7. l. ex conducto. 15. §. pen. eod.* [i] *l. 5. §. 2. ff. de præſcr. verb.* [k] *l. 1. ſi menſ. falſ. mox. dix.*

XIV. Tertia ſpecies eſt *Societas*, *quâ inter aliquos res aut operæ communicantur*, *lucri honeſti in commune faciendi gratiâ.* Indigentiam huic contractui originem etiam dediſſe, clarius eſt quam ut pluribus probari neceſſe ſit: cum enim junctis ſejuncta minus viribus polleant, & quod ſinguli ſeparatim, quamvis maximè velint ac conentur, ſæpius efficere non valent, id uniti, negotio nullo, efficiant; factum eſt ut homines, natura manu quaſi ducente, ad ſocietates deſcenderint, & facultates ac operas in commune contulerint, ut quod ex ſolitariis opibus ac privata induſtria, lucrum ſperare non poterant, ex junctis facultatibus & operis conſequerentur. Hic autem de illis ſocietatibus, quæ in publica commoda peccant, non agi, manifeſtum cuilibet eſſe poteſt, ut illorum qui pecunias in unum conferunt, ut merces omnes unius ſpeciei emant, ut non minoris quam inter ſe ſtatuerint, poſtea venundent, [l] quas lex Julia de annona, pœnæ ſubjecit; [m] multo minus quæ humanæ ſocietati bellum apertum indicunt, quales ſunt prædonum aut piratarum, quæ commune odium meruerunt, & in quas omnium gentium leges tribunalia armarunt; ſed de illis tantum quæ Prætoris cognitionem non refugiunt, quales ſunt mercatorum, redemptorum operarum aut vectigalium, &c. & quarum lucrum legitimum & honeſtum eſt.

XV. Ad præcedentis definitionis mentem, & ſocietatum naturam percipiendam ſequentia axiomata obſervanda

[l] *lib. 4. C. 59. tit. de Monop.* [m] *lib. 48. ff. l. 12. eod. tit.*

vanda ſunt. 1. Duos ad minimum ſocietatem requirere, plures autem, imo & multos, recipere. 2. Requiri ut utrinque à contrahentibus aliquid in commune conferatur, & idcirco donationis causâ ſocietatem non contrahi, veluti ſi quis lucrum ex re ſua factum, alteri commune eſſe voluerit, qui de ſuo tamen nihil contulerit.[n] 3. Collationem illam voluntariam, & ex conſenſu prævio eſſe debere,[o] & idcirco ſocios, ex vi hujus contractus ac propriè, non eſſe, qui caſu in communionem aliquorum bonorum, puta hæreditatis, inciderunt. 4. Omnia quæ in commune conferri poſſunt, ac noſtri juris ſunt, ſive res ſint & pecunia, ſive induſtria & operæ, contractus hujus ſubjectum & materiam eſſe; nihil autem intereſſe corporales ne res utrinque, ut pecunia, vel incorporales, ut induſtria, an illinc res, hinc operæ, in commune conferantur, cum & inter duos artifices, operarum ſocietas coiri poſſit, ut quod ex ſuo artificio lucrum fecerint, commune ſit.[p] 5. Societatis ſpecies, ſubjecti reſpectu, plures eſſe poſſe; poſſe enim omnium rerum ſocietatem inſtitui, vel unius partis bonorum tantum; poſſe eſſe ſortis in commune collatæ & lucri, vel lucri tantum ex ſorte provenientis; poſſe etiam eſſe plurium rerum, vel unius rei duntaxat, puta certæ negotiationis, aut fundi in commune empti. 6. Societatis finem eſſe debere commune lucrum, & idcirco communionem, quæ hunc finem ſibi propoſitum non habeat, ut

n *l. 5. ff. §. 1. hoc tit.* o *l. cum duobus. 52. ff. §. idem Papini. 8. eod.* p *l. ſi non fuerint. l. 29. l. duo. 71. eod.*

ut maximè voluntaria ſit, ſocietatem neutiquam dicendam eſſe; rem eandem ſimul à duobus ſimpliciter emptam, fieri quidem amborum voluntate communem, ſed ſocietatem hac ſimplici emptione contrahi non placuiſſe, [q] niſi inſuper cum animo & affectione ſocietatis empta ſit, ut ſcilicet lucrum ex ejus uſu, aut venditione commune fiat. 7. Societatem contractam intelligi, ſtatim atque de communione (eo modo, fine, ac animo, ut ſupra expoſitum eſt) inter aliquos convenit, etſi nullius rei aut operæ in præſentia collatio fiat.[r] 8. Societate contracta, mutuam inter contrahentes obligationem naſci, ac teneri reciprocè ſocios actione ex ſocietate, ſive pro ſocio, ut lucrum ex collatis bonis aut operis ex æquo ac bono inter ſe dividant, & dolum ac culpam invicem præſtent; levem ſcilicet & mediocrem; ſocius enim hic non tenetur majorem diligentiam ſocio præſtare in rebus communibus, quam in ſuis, quia *ſibi debet imputare, qui parum diligentem ſocium aſſumpſit.*[s]

XVI. Cùm ergo omnis ſocietas, lucri in commune faciendi gratia coëatur, & cùm non ſemper lucrum, ſed ſæpe etiam, præter tamen contrahentium votum, damnum obtingat; inquirendum nunc venit, quantum quiſque ſociorum & in lucro & in damno ferre debeat. Sciendum igitur eſt. 1. Aut de partibus inter ſocios nihil nominatim conveniſſe, ac tum tacite actum intelligi, ut æquales lucri &

[q] l. ut ſit. ff. 31. hoc tit. [r] l. 2. ff. de oblig. & act. [s] l. ſocius ſocio. 72. ff. pro ſoc. & Inſt. lib. 3. hoc tit.

Digitized by Google

& damni partes ferant;[t] (*nullum autem lucrum intelligitur*, docente nos Paulo, ex Mutio, *niſi omni damno deducto, neque damnum, niſi omni lucro deducto.*[u]) *In contractibus enim, natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus minus habenti oriatur*, ut pluribus probat autor Commentarii de Jure Belli & Pacis,[x] quæ in ſocietate maxime obſervanda eſt, *cum locupletari nemo debeat cum alterius injuria.*[y] Æquales autem partes cum dicimus, id non de æqualitate Arithmetica intelligi volumus, ac ſi in impari collatione, æquales partes pro numero ſociorum, non conſiderato eo quod quiſque contulit, quiſque ſociorum ferre debeat; ſed de Geometrica, et rebus collatis analoga, ut eadem ſit ratio inter ea quæ ſocii contulerunt, & lucrum vel damnum quod ex ſocietate ſentiunt; ut puta qui duplum in ſocietatem contulit, duplum ex lucro capiat, qui dimidium contulit, dimidium percipiat;[z] quo jure veteres Græcos uſos fuiſſe ait Philoſophus,[a] quoque ſocios uti etiam vult, præcipiens, *ut qui, in pecuniarum ſocietate, plura contulerit, plura accipiat*;[b] cum nihil æquius ſit, quam ut quiſque pro ratione ſortis, quam in negotiationem contulit, lucrum ſentiat,[c] 2. Aut certa inter contrahentes pacta interveniſſe, ac tum pactiones ſancte ſervandas eſſe, magna quamvis in parti-

 bus

[t] *l. ſi non fuerint 29. ff. princ. hoc tit.* [u] *l. Mutius 30. ff. pro ſocio.* [x] *lib. 2. cap. 12. §. 8.* [y] *l. locupletari 48. ff. de reg. jur. l. nam hoc natura 14. ff. de condict. indebiti. l. jure naturæ 206. ff. de reg. jur.* [z] *l. 6. & Nov. Leon. 103. ff. hoc tit.* [a] *Ariſt. Polit. lib. 3. cap. 6.* [b] *Idem Eth. ad Nico. lib. 8. in fin.* [c] *l. 6. l. quid enim 80. ff. hoc tit.*

bus lucri, vel lucri & damni, inæqualitas eſſe videatur, (ut ex: gr: ſi pactum fuerit ut ad unum ſocium duæ partes lucri pertineant, ad alterum tertia tantum; item ut ad unum ſocium duæ partes lucri, & tertia tantum pars damni, ad alterum verò duæ damni partes, una ſolum lucri pertineant: item ut unus ex ſociis partem lucri accipiat, ſi lucrum obveniat, partem vero damni non ſentiat, ſi damnum contingat, alii verò æquales damni & lucri partes ferant) non modo quia ratio exigere videtur, ut expreſſa conventio ultra naturam ordinariam contractus operetur; [d] ſed etiam quia partium inæqalitas, pecuniæ collatæ ratione, illius, cui lucri plus & damni minus tribuitur, opera atque induſtria compenſari poteſt, ut juſtum ſit hunc meliore conditione ad ſocietatem admitti. [e] Hoc tamen hic obſervandum eſt, pactionem illam iniquam omnino videri, atque improbari, qua lucrum ſociorum uni omne addicitur, damnum verò ſolum alteri relinquitur, cum ſi quid ſocietatis naturæ repugnet, id maximè, illamque ſocietatem, appellatione ex Apologo ducta, veteribus Leoninam dici. [f] 3. Nec hoc prætereundum eſt, quod ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa (veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno) in altera verò omiſſa, in eo quoque quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſervari, [g] quando nimirum utriuſque par ratio eſt, ut in ſpecie modo propoſita, cum ſim pactus de duabus partibus

[d] *L. contractus 23. ff. de reg. jur.* [e] *Inſt. lib. 3. hoc tit.* [f] *l. 29. ff. §. 2. hoc tit.* [g] *Inſt. hoc tit.*

tibus lucri, ſi nihil de damno expreſſum fuerit, duas damni partes ſuſtinebo.

XVII. Id omnibus contractibus commune eſt, ut rebus adhuc integris, & voluntate omnium, ab inſtituta conventione recedere ſit conceſſum, idque juxta communem legem *Quæ conſenſu contrahuntur, invicem liberantur.*[h] Sed hoc Societatis proprium eſt, quod collatione & communicatione jam facta, ab ea, vel unius voluntate, recedi poſſit, quodque proprio ſuo quodam jure & ſuis quibuſdam modis, nunc nobis paucis explicandis, ſolvatur. 1. Hoc non videtur hujus contractus proprium, ſed aliis commune eſſe, ut fine negotio impoſito, propter quod Societas contracta fuit, Societas extinguatur; i vel ſi ad certum tempus contracta fuerit, ut tempore exacto, ea expiret. k 2. At hoc contractus hujus maxime proprium eſt, & jure communi receptum, ut unius ſocii renunciatione, altero etiam invito, imo quamvis ab initio convenerit, ut ſocietas perpetuò duraret, aut ne liceret ab ea reſilire invitis cæteris,[l] ſocietas diſſolvatur; non modo quia ſocii officium invicem præſtant & accipiunt, ſed hac præcipuè de cauſâ, quod non bene cum natura ſocietatis, quæ rationem & jus quoddam fraternitatis habere creditur,[m] convenire videatur, aliquem invitum retinere in commune; quippe cujus materia diſcordias

 inter

h ff. §. ult. inf. quib. mod. toll. oblig. i l. actione 65. ff. §. item ſi. 10. d. l. verum 63. §. ult. eod. k l. actione ff. §. item qui 6. l l. nulla, 70. ff. hoc tit. contemnere liceat. l. 14. eod. m l. verum 63. ff. princ. hoc tit.

inter non conſentientes excitare ſolet. [n] Diximus quidem ſuperius, in contractibus nominatis non eſſe locum pœnitentiæ, ſed hoc de illis tantum intelligendum eſt, qui initio voluntarii, poſtea neceſſarii ſunt. [o] Ea tamen lege renunciationem valere dicimus, ſi injuria caruerit; injuria autem non carere intelligitur, non tantum quæ callidè facta ſit propter proprium lucrum & cum damno ſociorum; [p] verum etiam quæ facta ſit abſenti, quo ad is ſcierit; [q] vel intempeſtivè, id eſt, ante tempus conventum, aut eo tempore quo res ſocietatis coëmptas, non diſtrahi, omnium intereſt. Inſidioſæ quidem ejuſmodi renunciationes hactenus, ex jure civili, valent, ut liberent ſocios à renunciante, ſed non renunciantem à ſociis; qui enim ſic renunciat, damni particeps, lucri expers manet; [r] quod ab æquitate naturali non recedit, quæ docet, ut *Quod quiſque juris in alium ſtatuerit, ipſum quoque eodem uti debere.* [s]
3. Unius ſocii morte ſolvitur univerſa ſocietas, etſi plurium conſenſu contracta fuerit, [t] niſi in coëunda ſocietate aliter convenerit: & hac in re recedit hic contractus ab aliis, in quibus placet heredem in obligationem & jus defuncti ſuccedere, quod nec hic nec in mandato locum habet, cùm in ſocietate non tantum rei familiaris, verum etiam inſuper fidei & induſtriæ, quæ ad heredes non transeunt, ratio

[n] *l. cum pater.* 77. *ff.* §. *dulciſſimus.* 20. *de legat.* 2. *l. ult. C. commun. divid.* [o] *l.* 5. *C. de obl. & act.* [p] *Inſt. lib.* 3. *hoc tit.* §. *manet.* [q] *l.* 17. *ff.* §. 1. *eod.* [r] *d. l.* 17. *ff.* §. 1. *l. actione* 65. *ff.* §. 3. 5. & 6. *eod.* [s] *l.* 2. *ff.* §. 2. *quod quiſque.* [t] *l.* 4. *ff.* §. 1. *l. nemo.* 35. *l. cum duobus.* 52. §. *idem* 9. *l. actione* 65. §. *morte.* 9. *hoc tit.*

ratio habeatur; *qui enim ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit*; [u] ita ut non valeat pactum ſocietati appoſitum, *ut heres in ſocietate ſuccedat*, niſi ſit vectigalium ſocietas. [x] 4. Nec morte naturali modo, ſed civili etiam, ſocietas extinguitur, capitis nimirum diminutione & bonorum publicatione, cùm unus ex ſociis, ſeveritate ſententiæ aut in ſervitutem redigitur, aut in inſulam deportatur. [y] Quibus enim libertas aut civitas adempta eſt, hi jure civili pro mortuis habentur. [z] 5. Amiſſione bonorum omnium, & egeſtate extremâ ſolvitur etiam ſocietas, cum nimirum ſociorum unus, civitate ſalvâ, ære alieno obrutus, bonis ſuis creditoribus cedere cogitur; [a] cum enim ſocietas, bonorum in commune quærendorum causâ contrahatur, non magis bonis ſublatis ſocietati locus eſſe poteſt, quàm ſublata perſona ſocii; niſi propter operam & induſtriam ſolam, in ſocietatem receptus fuerit, & bonis amiſſis ſperatam operam præſtare poſſit.

XVIII. Quarta ac poſtrema ſpecies, eſt *Mandatum*, quod definiri poteſt, *Contractus qui conſenſu perficitur, de alieno negotio, gratis, periculo mandantis, bonâ fide, gerendo*; vel brevius, *Contractus, quo aliquid licitum & honeſtum gratuitò gerendum committitur & ſuſcipitur.* Pythagoram, fabulatur Ælianus, [b] eodem die & eadem hora, Metapontii & Crotone, Magnæ Græciæ quondam urbibus, ſed trium, quatuorve

[u] *Inſt. §. ſolvitur adhuc hoc tit.* [x] *l. nemo 35. l. adeo. 59. ff. pro ſocio.* [y] *l. 1. de bon. damn. l. 8. ff. §. 1. 2. qui teſtam. fac.* [z] *l. verum ff. §. ult.* [a] *l. 4. ff §. 1. hoc tit.* [b] *Ælian. variar. Hiſt. lib. 4. cap. 17.*

dierum itinere à ſe invicem diſſitis, fuiſſe viſum; ſed Amphitruo id ſibi perſuadere nequit.

Tun', inquit Soſiæ, *id dicere audes, quod nemo unquam homo antehac*
Vidit, nec poteſt fieri, tempore uno
Homo idem duobus locis ut ſimul ſit? c

Detur hoc Philoſopho, qui ſe præſtantiorum ſeminum commixtione natum prædicabat, quam quæ mortalitatis legi eſſent obnoxia; hoc privilegio tamen nulli mortalium unquam uti conceſſum fuit. Cum igitur unus idemque homo non poſſit omnibus in locis, ubi res ejus agitur, ſimul apparere, indigeatque vicaria opera, proximum eſt ut amicis vel noti ſaltem hominis, fidem imploret, cui negotium ſuum gerendum commendet; cumque natura hominem homini benefacere, & ea, vel ignoto, officia præſtare jubeat, *quæ*, ut ait Orator, *accipienti utilia, danti verò moleſta non ſunt*: d ex mandantis indigentia, ab una parte, & ſuſpicientis humanitate, ab altera, contractum hunc originem ſuam traxiſſe cenſendum eſt, cujus natura paucis nunc nobis exponenda eſt.

XIX. Id igitur 1. animadvertendum eſt, Mandati materiam ſeu objectum eſſe, res tantùm, mandanti & ſuſcipienti, licitas & honeſtas, turpium autem & illicitarum, nullum mandatum, nullamque in univerſum, ex ullo contractu, inter contrahentes, obligationem eſſe: e Si enim

Pam-

c *Plaut. in Amphitr. Act. 2. Scen. 1.* d *Cicero offic. lib. 1.* e *l. 6. ff. §. 3. hoc tit. l. nec prætermit. 57. ff. pro ſocio. l. generaliter. 26, cum ſeq. l. ſi flagitii 123. ff. de verb. oblig.*

Pamphilus Phædro mandavit, ut pro Glycerio meretrice fidejubeat, aut ipſi pecuniam credat, & Phædrus ſciens mandatum ſuſcepit, non habebit utilem actionem in Pamphilum, quia ſimile eſt, ac ſi adverſus bonam fidem feciſſet, aut perdituro crediſſet: [f] verum quidem eſt in flagitioſis, & qui mandavit & qui exſecutus eſt, utrumque ex delicto obligari, nam ſi Titius, exempli gratia, Caji mandatu, ædes ſacras ſpoliaverit, Cajum non excuſat, quod Titius facinus perpetravit, neque Titium quod Cajus mandavit, atque hoc in tantum procedit, ut Cajus parem cum Titio pœnam ſuſtineat; [g] nulla tamen inter Cajum & Titium ex ejuſmodi contractu oritur obligatio; neque enim ſi Titius ſuſceptum flagitium non perpetravit, Cajus quidquam ab eo, ex mandato exigere poteſt, propter mandati turpitudinem; neque ſi Titius perpetrato facinore, bonis mulctetur, impenſas à Cajo, utilis judicio conſequi poterit, quia proprii delicti pœnam præſtat. [h] Id 2. Obſervandum eſt, mandatum, vocis quidem proprietate, unius factum deſignare, hic tamen pro toto contractu & duorum facto accipi, mandantis ſcilicet, & negotium ſuum alteri gerendum committentis, ab una parte, & mandatarii, amici negotium in ſe recipientis ac ſuſcipientis, ab altera. 3. Mandato dato & ſuſcepto ſtatim ex conſenſu obligationem naſci, & qui ſuſcepit, ſuſceptum conſummare, & viciſſim qui mandavit eum indemnem præſtare

[f] *l. 12. ff. §. ſi adoleſcens 11. eod. l. 8. pro empt.* [g] *l. nihil intereſt ff. §. 1. ad leg. Cor. de Sicar. l. 11. ff. §. 3. de injur. l. 5. C. de accuſ. l. pen. C. ſi reus vel accuſ.* [h] *l. ſi mandavero ff. §. qui ædem 6. hoc tit.*

ſtare debere; eoque nomine mandanti competere actionem mandati directam[i], mandatario contrariam ſive utilem.[i] 4. Poſſe & inter abſentes mandatum per nuncium vel per epiſtolam contrahi, cum ad mandati obligationem conſenſus ſolus requiratur; nec referre quibus verbis mandans utatur *rogo*, an *volo*, an *mando*, an alio, modo mandatum eſſe intelligatur:[k] commendatitia tamen verba vel ſcripta, mandatum non haberi, nec obligationem inducere;[l] etiamſi aliquid in amicum commendatum, ex commendationis contemplatione, collatum, creditumve ei fuerit.[m] 5. Mandatum interdum, tacitè etiam, contractum intelligi, veluti ſi patiar aliquem pro me fide jubere, aut ab alio mandari, ut mihi credatur.[n] 6. Hoc ad mandati naturam etiam pertinet, ut ſit gratuitum, cum ex officio & amicitiâ originem trahat, & amicitiæ contraria ſit merces.[o] Mercede autem certa aut incerta conſtituta, mandatum in locationem-conductionem aut alium innominatum contractum degenerare; ac idcirco placere mandatum non dici, negotium quod ejuſmodi homini committitur, qui ex negotiis gerendis mercedem aut ſalarium percipere ſolet (niſi id ſe gratis, & amicitiæ cauſa, ſuſcipere expreſsè ſignificet) ut ſi, exempli gratia, proxenetæ mandem, ut mihi ædes emat; vel negotium forenſe cauſarum patrono vel procuratori commendem, quod municipalia jura noſtra ipſis concedant ſalarium, quantumvis nullum pacti ſint,

[i] *Paſſim ff. & C. hoc tit.* [k] *l. 1. ff. princ. §. 1. & 2. eod.* [l] *l. fideicommiſſa 11. ff. §. 2. de legat. 3.* [m] *Si verò 12. ff. §. cum quidam 12. hoc tit.* [n] *l. 6. ff. §. 2. l. qui patitur ff. 18. eod.* [o] *l. 1. ff. §. ult. l. ita ut. 36. ff. §. 1. hoc tit.*

ſint, pro patrocinio & navatâ operâ petere atque exigere: [p] gratiam tamen officiis referri, gratuitamque operam remunerari, honeſtum ac conveniens eſſe judicamus; hocque huic contractui cum depoſito & commodato commune eſt, quod mandatum eſſe non deſinat, etſi remunerandi cauſa honor intervenerit, [q] 7. Nec hoc prætermittendum eſt, Imperatorem, [r] nobis ex Gajo, [s] Mandati diviſionem quinque partitam, eamque à fine deſumptam, proponere, quod ſcilicet mandatum contrahatur, vel mandantis tantum gratiâ, vel mandantis & mandatarii, vel alienâ tantùm, vel mandantis & alienâ, vel mandatarii & aliena, quorum modorum exempla plura ibidem proferuntur: addere huic diviſioni & ſextum membrum poſſumus, nimirum mandati, quod mandantis, mandatarii & alienâ cauſa contrahitur, veluti cum tutor contutori ſuo mandat negotium pupilli gerendum; hoc enim mandatum eſt in gratiam pupilli, quia res ad eum pertinet; nec non mandantis & mandatarii, quia uterque pupillo tenetur actione tutelæ, niſi negotium pupilli rectè geratur. [t] Mandatum autem quod ſolius mandatarii gratia fit, conſilium magis quàm mandatum eſt, & idcircò obligationem nullam parit; [u] modo dolus abſuerit, nam de dolo actio in eum competit, qui conſilium fraudulentum, quo alteri nocitum eſt, dedit. [x] *Qui enim conſilium dat, fidem præſtare tenetur.* [y]

[p] *Vide Vinnium ad hunc tit. Inſt. & D D. ab eo citatos.* [q] *l. 6. ff. pr. eod.* [r] *Inſt. lib. 3. hoc tit.* [s] *l. 2. ff. hoc tit.* [t] *l. ſi procuratorem. ff. 8. §. ſi tutore. ſ hoc tit.* [u] *l. 2. ff. pr. & §. ult. eod. l. 6. ff. §. planè 5. l. Quintus. 48. ff. §. ult. eod.* [x] *l. conſilii 47. ff. de reg. jur. l. cum quis ff. 3 1. de dolo. l. 2. de proxen.* [y] *Cic. ad Attic. lib. 6. Epiſt. 8.*

XX. In hoc bonæ fidei contractu, jus naturale exigit, ut mandans mandatarium per omnia immunem præſtet, ſed ea lege, ut mandatarius ad præſcriptum agat, atque in exequendo mandato caveat, ne mandati fines egrediatur, aliudque faciat, quam quod ei mandatum eſt; alioquin enim ſi Cajus Titio mandaverit ut in diem fidejubeat, & pure fidejuſſerit & ſolverit; vel ſi in mandatis dederit ut ædes emat, & ædes una cum prædio emerit; vel ſi eum rogaverit, ut Sejanas ædes emat, & Mævianas emerit; Titius tanquam non impleto mandato, impenſarum repitionem contrario judicio in Cajum non habebit, quamvis ipſe directo teneatur; [z] quippe quod ad præſcriptum non egerit, ut in prima ſpecie; vel mandati fines exceſſerit, ut in ſecunda; vel aliud quid egerit, ut in ultima videre eſt. [a] In finibus mandati conſtitiſſe videtur, qui fecit æquipollens; veluti, ſi Titius, rogatus fidejubere pro Cajo apud Mævium, mandavit creditori Mævio, ut Cajo crederet. [b] Hoc autem æquitati conſentaneum eſſe judicamus, ut qui minoris rem vendidit quam in mandatis habeat, ſi quod deeſt, mandanti præſtet, mandatum rectè ex voluntate mandantis impleſſe videatur; & ut qui pluris rem emit, quam ei mandatum fuerat, in tantum duntaxat utilem actionem in mandantem habeat, in quantum mandati fines non exceſſit, ut hic locum habeat regula, *quod utile per inutile non vitiatur.* [c] Qui verò rem aliquam pluris vendidit, vel minoris emit,

[z] *l. poteſt 41. ff. hoc tit.* [a] *l. 5. ff. §. 2. & 5. eod. l. ſi mandavero. 22. ff. eod.* [b] *l. ult. ff. §. ult. eod.* [c] *l. 1. §. pen. ff. de verb. oblig.*

emit, quam injunctum fuerat, non aliud, ſed illud ipſum facit, quod ei mandatum eſt; *quippe multum refert cauſa mandantis melior fiat, an deterior.*[d]

XXI. Solvitur etiam hæc conventio, itidem ut ſocietas, proprio ſuo quodam jure, & ſuis quibuſdam modis. Solvi quidem poteſt mandatum jure communi, ſi re adhuc integrâ, mutuo conſenſu, à contractu recedatur; ſed placet etiam mandatum. 1. *Revocatione* ſolâ mandantis ſolvi; quia is, qui mandavit, non obligatur ad hoc, ut quod ſemel mandavit perfici patiatur; nec habet quod quæratur mandatarius, ſi re adhuc integra revocatio facta ſit; vel ſi poſtquam res integra eſſe deſiit, immunem eum mandans, ob ante geſtum, aut geſtum, antequam ſciret mandatorem, ſive expreſſe, ſive tacite, mandatum revocaſſe, ab omni damno præſtet; hoc enim in caſu, jus civile ac naturale mandati actionem mandatario largitur, ut conſequatur quod ei propter mandatum abeſt.[e] 2. Ut revocatione mandantis, ita & *Renunciatione* mandatarii mandatum ſolvi placet: quod enim officii cauſam habet, non magis reluctanti extorqueri, quam invito obtrudi convenit; ita ut mandatarius ab initio aliter obligari non intelligatur, quam ſub hac disjunctione, ut aut impleat mandatum, aut in tempore renunciet.[f] Tempeſtiva renunciatio eſſe judicatur, ſi integra facultas mandatori ſervetur negotium per ſe, vel per alium expediendi; intempeſtiva ſi jam man-

[d] l. 3. ff. pr. & l. 5. ff. §. ult. eod. *[e] l. 15. l. inter. 26. ff. pr. hoc tit.* *[f] l. ſi mandavero. 22. ff. §. ult. l. ſi quis. l. 27. ff. §. 2. hoc tit.*

dator neque per ſe, neque per alium, idem negotium commodè explicare poteſt. Planè ergo uti mandator revocare tenetur re integra, ita etiam mandatarius renunciare debet tempeſtivè, aliàs enim ut mandatarius ex antegeſto actionem utilem in mandantem habet, ſic ex intempeſtiva renunciatione vel neglecto negotio, competit actio directa mandanti in mandatarium, non quidem ut mandatum præciſè impleat, ſed ut præſtet, quod mandantis intereſt impletum eſſe. [g] Cum autem intempeſtiva renunciatione mandatarium non liberari docemus, id benigne intellectum volumus, niſi nimirum juſta cauſa intercesſerit, veluti ſi propter morbum, aut tempeſtatem, aut incurſum hoſtium, non potuerit ſuo tempore mandatori renunciare.

3. *Morte* etiam tam mandantis, quam mandatarii, mandatum extinguitur, [h] nec heres hac in parte in defuncti jus ſuccedit, quod nimirum mandatum, nec mandantis nec mandatarii perſonam egrediatur, [i] & cum eorum perſona mandati obligatio expiret. [k] Ac idcirco mandatore extincto, is qui mandatum ſuſcepit, id implere non tenetur, nec mortui heredes obligantur, ut patiantur eum mandatum exequi; [l] niſi mandatum ejuſmodi ſit, quod poſt mortem mandatoris non finiatur, ſed omnino implendum ſit, imo non niſi poſt mortem ejus impleri queat; veluti, ſi cui funeris ſui curam mandaverit: [m] viceverſa mandatario defuncto,

[g] l. ſi quis. 13. ff. §. 1. de re judic. & §. ult. ſup. de verb. oblig. [h] l. inter. 26. ff. & l. ſeq. §. 3. l. mandatum. 57. & l. ſeq. hoc tit. l. 15. Cod. eod. l. ult. de ſolut. [i] l. mandatum. 57. ff. hoc tit. & l. 9. de curat. fur. [k] l. 8. ff. §. 3. de lib. legat. [l] d. l. inter. 26. [m] l. 14. ff. §. 2. de relig. l. 12. ff. §. ult. & l. ſeq. hoc tit.

functo, quod ille ſuſcepit, heredes ejus exequi non tenentur, & ſi ſponte exſecuti fuerint, actionem utilem in mandantem non habent. [n] Hoc autem ſic intelligi volumus, ſi nimirum re adhuc integrâ mors intervenerit; at poſtquam mandantis vel mandatarii intereſſe cœpit, obligatio mandati, & actio ante obitum nata, perſeverat; [o] actio enim mandati ſtatim competit, cum cœpit intereſſe, & ſemel alterutri quæſita, neutrius morte intercidit. [p] Hoc autem hîc obſervari volumus, juſtam & probabilem mandatarii ignorantiam, ei nocere non debere, ut ſi ignorans mandatorem deceſſiſſe, negotium demandatum executus fuerit; quamvis enim ſecundum ſtricti juris rationem, agere mandati non poſſit, ex æquo tamen & bono utilem actionem ei minime eſſe denegandam contendimus; [q] quippe, in hoc judicio, de bona fide agitur, cui non congruit de apicibus juris diſputare; [r] Atque hoc ipſum æquitatem, in ignorantia juris, etiam poſtulare videtur, ut ſi mandatarius, non ignarus mortis mandatoris, errore juris perſuaſus, id ſibi incumbere, mandatum impleverit, [s] alias enim, cum de damno vitando agitur, error juris nocere non ſolet. [t]

XXII. His ita de contractibus, qui conſenſu, gentium jure, celebrantur, pertractatis; reſtat nunc ut ad illos accedamus; quos conſenſu etiam ſolo, ſed jure civili,

 con-

[n] l. ſi quis. 27. ff. §. 3. l. mandatum. 57. ff. hoc tit. [o] l. inter. 26. ff. fat. d. l. mand. 57. & l. ſeq. eod. [p] l. 8. ff. §. mandati. 6. eod. [q] l. inter. 26. ff. l. ſi præcedente 58. hoc tit. [r] l. ſi fidejuſſor 29. ff. §. quædam 4. eod. [s] l. mandatum 57. ff. eod. [t] l. 7. & 8. ff. de jur. & fact. igno.

contrahi, treſque numero eſſe, ſupra diximus, & quos verbo uno atque altero hic attigiſſe ſuffecerit. Et primò quidem ſe offert *Conſtitutum*, quod definire poſſumus, *Conventionem, qua quis ſpondet, ſe debitum ſoluturum.* Ad conventionis hujus naturam intelligendum, ſequentia hæc obſervanda veniunt, 1. Cùm conſtitutum ſit de ſolutione, & ſolutio nulla ſit, niſi rei debitæ ſit ſolutio, [u] conſtitutum omne præſupponere ſemper debitum, [x] & debitum quidem, quod tum fuerit, dum conſtitueretur: [y] debitum etiam qualecunque & ex quacunque cauſa proveniat, intelligi, ſive emptionis, ſive tutelæ, ſive dotis, dummodo utiliter peti poſſit; ſufficere etiam ad hunc contractum, debitum naturale ex teſtamento, imo & honorarium patris & domini de peculio, non autem civile, [z] quod indebitum dici poſſit, quod jure tantum civili eſt debitum. [a] 2. Cùm etiam una res pro alia ſolvi poſſit, exempli gratia, pecunia pro frumento, & viceverſa, frumentum pro pecunia, dubitari non poſſe quin conſtitui aliud poſſit, quam quod debetur, [b] modo conſtitutum debiti valorem non excedat; Quamvis enim 3. viginti debens, & decem conſtituens, teneatur ut decem præſtet, [c] non tenetur tamen viginti præſtare, qui decem tantum debens, viginti conſtituit, [d] cum utrobique ratio eadem non militet; ſiquidem in prima ſpecie, nullum damnum patitur conſtituens, nam

[u] *Inſt. quib. mod toll. obl. in pr.* [x] *l. 1. §. 1. ff. de pecc. conſtit. 2. Cod. eod.* [y] *l. item ff. §. 1. l. 1. ff. §. pen. eod. tit.* [z] *l. 1. ff. §. debitum 6. & ſeq. tit. eod.* [a] *l. 3. ff. §. 1. tit. eod.* [b] *l. in pr. ff. §. 5. an poteſt. tit. eod.* [c] *l. hactenus. ff. §. ult. ſed ſi quis. tit. eod.* [d] *d. l. §. 2. ſi quis. tit. eod.*

nam in eo quod plus eſt, minus eſt, & qui viginti debet, non læditur ſi decem ſolvat, quæ etiam debet; at in ſecunda, æquitas naturalis docet, conſtitui non poſſe quæ non debentur, & ſi per errorem conſtituta ſint, ut conſtituens, in id tantummodo teneatur, quod debetur, juxta regulam, quod utile per inutile non vitietur, [e] non vero in id quod non debetur: ſi per errorem, inquam, alia enim ſcientis ac volentis eſt ratio, tenetur enim, qui plura quam debet, ſciens ac volens, conſtituit, non quidem ex conſtituto, ſed ex donatione, in quam conſtitutum tum degenerare dicendum eſt. 4. Nec modo aliud quam quod debetur, ſed & quod debetur citeriore die, aut alio loco, quam quo dari oportet, [f] & quod purè debetur, ſub conditione conſtitui poſſe. [g] 5. Nihil autem intereſſe, utrum debitor, an alius, conſtituat, cum quiſque, pro ſe & pro alio, conſtituere poſſit: [h] quod hactenus valere cenſet Pomponius, etiamſi nullus appareat, qui interim debeat, ut puta, ſi ante aditam hereditatem debitoris defuncti, conſtituat quis ſe ſoluturum, quoniam debita pecunia conſtituta eſt. [i] Nec referre etiam cui conſtituatur, ſive creditori ipſi, ſive alii, modo pecunia debita ſit. [k] 6. Conſtitutum ſponſione quidem fieri, ſed ſponſione nudum pactum hic intelligi, & mediæ quidem naturæ inter pollicitationem, quæ eſt promiſſio facta alteri tacenti, & non roganti; & ſtipulationem, quæ conceptis verbis fit, quibus aliquid interrogatur, & congrue

[f] *l. 1. ff. §. 5. an poteſt. l. 4. l. 5. in pr. hoc tit.* [g] *l. id quod ff. 19. pr. & §. 1. eod.* [h] *l. eum qui ff. § 2. quod exigimus. tit. eod.* [i] *d. l. hactenus. in prin. tit. eod.* [k] *d. l. eum qui ff. §. 2. eod.*

grue promittitur. 7. Sponſione verò factâ & acceptatâ, obligationem ex conſenſu ſtatim naſci, & actionem ei cui conſtitutum eſt, in conſtituentem dari, non civilem quidem (hac voce in ſtricta ſua ſignificatione ſumpta) quam nudis pactionibus Romanorum leges ſemper denegarunt, ſed Prætoriam, ab edicto Prætoris ſcilicet, naturali æquitati faventis, vim omnem accipientem, quia ut Ulpianus ait, [l] grave eſt fidem fallere, in hac ſpecie ſcilicet, ubi quod jam ex aliqua præcedenti cauſa debetur, novâ conventione ſtabilitur atque confirmatur; Prætor enim, conſtituta conſenſu facta, cuſtodire ſe velle edicit, [m] ſed hac lege, ſi appareat eum qui conſtituit, neque ſolvere, neque feciſſe, neque per actorem ſtetiſſe, quominus fieret quod conſtitutum eſt; [n] ſi enim per ipſum ſteterit, quo minus ſolutio à conſtituente fieret, non debitum quidem amittit, quod iniquum eſſet, nec etiam debiti actionem, quocunque nomine illa veniat, hoc enim juri civili repugnat, ut propter moram in accipiendo, actio actori pereat; [o] Sed actionem tantum ex conſtituto non conſequitur, quam ei Prætoris benignitas, ſub hac conditione indulſiſſe dicendum eſt; Nimirum Prætori, novam actionem præter regulam juris inducenti, viſum eſt, eam ſic proponere, ut quam mitiſſime cum reo ageretur, & quæcunque culpa poſſet actori in accipiendo objici, ne actio daretur. [p] 8. Obſervandum etiam hîc eſt, conſtitutum, priorem actionem non innovare, ſed ei

[l] l. de pec. conſt. in pr. ff. [m] *Ibid.* [n] *l. ſi duo. 16. ff. §. 1. eod. tit.* [o] *l. illud ff. de per. & com. rei vend.* [p] *Vinn. ad tit. Inſt. de actio. §. de inſtituta. Donell. comm. lib. 13. cap. 22.*

ei accedere, eumque etiam, pro quo alius conſtituit, adhuc obligatum manere, [q] hancq; conſtituti ſpeciem multa cum fidejuſſione communia habere, veluti quod liberato priore ſeu principali debitore, liberetur & pecuniæ conſtitutæ reus; [r] quod pro alio conſtituenti, ordinis & diſcuſſionis, [s] & ſi plures ſint pecuniæ pro alio conſtitutæ, diviſionis [t] etiam beneficium, non minus quam fidejuſſori, tributum ſit & competat: cæterum in multis, ex jure civili Romanorum, à ſe invicem diſcrepare, quod pro ſe, nudo pacto, ab abſente, aliud pro alio, citeriore die, & alii, conſtitui poſſit, fidejuſſio autem nihil iſtorum admittat; ſublata vero nunc pacti & ſtipulationis differentia, quæ Græcis etiam olim ignota fuit, vix municipalia jura noſtra, uti & Græca, conſtituti & fidejuſſionis diſcrimen agnoſcere.

XXIII. Contractus *Emphyteuticus* nunc ſequitur, ab inſitione, quæ Græcis ἐμφύτευσις, ſic dictus, ab agris incultis videlicet, originem trahens, qui, quod colonum non reperirent, ob ſumptus in eorum culturâ, cujus inſitio pars præcipua eſt, neceſſariò faciendos, in perpetuum locari cœperunt. Celebratur enim *cum dominus prædia ſua alicui habenda & fruenda in perpetuum tradit, certa penſione in ſingulos annos conſtituta, ea lege, ut quamdiu penſio domino ſolvetur, tamdiu neque ipſi colono, neque iis qui in locum ejus ſucceſſerunt, ea auferri poſſint.* Ut contractus hujus naturam penitus

[q] *l. ubi quis. 28. ff. eod. tit.* [r] *l. in omnibus. 43. ff. de ſolut.* [s] *Novel. 4. c. 1.* [t] *l. ult. C. hoc tit.*

cognoſcamus, obſervandum eſt, 1. quod ad voces attine, *Emphyteutam* ſive *Emphiteuten*, & *Emphyteuticarium* dici, qui fundum, agrumve, ea conditione ut dictum, colenlendum & fruendum accipit, nec non *perpetuarium conductorem* quandoque appellari, quod jus ejus in perpetuum duret, modo penſionem ſolvat: *Emphyteuticum jus*, quod & *perpetuarium* etiam, vel unica voce *emphyteuſis* dicitur eſſe, quod acquirit emphiteutes propter meliorationem agri, quam Græci ab inſitione ἐμφύτευμα, & à labore ſeu culturâ ἐμπόνημα vocant: agros eâ conditione traditos, *emphyteuticos*, ac *vectigales* aliquando (præcipuè ſi publici ſint) appellari: quod verò ab emphyteuta penditur, *penſionem*, *canonem* & *vectigal* dici. 2. Hunc contractum ab incultis ac ſterilibus agris originem quidem ſuam traxiſſe, ſed cultiſſimos ac fertiliſſimos poſtmodum agros eadem conditione colonis fuiſſe traditos, imo etiam in ædibus tale jus obtinuiſſe. [u] 3. Hac conventione id agi, ut non modo pleniſſimum jus utendi, ſed veluti dominium quoddam & poteſtas in emphyteuten transferatur, rem ſibi traditam, alienandi, hoc eſt, vendendi, donandi, permutandi, &c. ſed ea lege, ut ſi eam donare aut permutare velit, donationem aut permutationem domino ſignificare teneatur, quo dominus novum emphyteutam, accepto laudimio, hoc eſt, quinquageſima parte pretii fundi (quod etiam in ſucceſſione locum habet) in poſſeſſionem ad-

[u] *auth. ſi quas ruinas. C. de SS. Eccleſ. l. 15. ff. §. ſi de vecti. 26. de damn. in fect.*

admittat; [x] vel ut canon pro eo tempore duplicatus, laudimii vice, ipſi ſolvatur. [y] Vel ſi eam vendere in animo habeat, ut emendi prærogativam domino prius offerat, cum æquum ſit dominum extraneo emptori præferti, dum intra duos menſes à facta denunciatione, tantundem offerat. [z] Quamquam paſſim apud Batavos uſus obtineat, ut emphyteuta jus ſuum etiam vendere irrequiſito Domino poſſit; [a] ſed tum habet dominus jus προτιμήσεως ſeu retractus, eoque uti poteſt intra annum ex quo ſcire cœperit prædium eſſe alienatum. [b] 4. Penſionis præſtationem, partem eſſe eſſentialem hujus contractus & argumentum reſervati dominii. Quamdiu autem penſio ſuo tempore ſolvitur, non licere domino agrum ab emphyteuta auferre; ſi vero triennio toto in mora fuerit, tum jure ſuo emphyteutam cadere, [c] imo biennii ceſſatione in emphyteuſi eccleſiſtica, jus ſuum amittere: [d] niſi quid ſecus privata pactio ſuadeat, vel dominus poſt ceſſationem tanti temporis penſionem elapſam receperit, cum hac receptione caducitati renuntiaſſe videatur. [e] Æquitatem tamen, quam Bataviæ jura recipiunt, [f] poſtulare, ut celeri ſatisfactione mora purgari poſſit. 5. Hunc contractum conſenſu ſolo perfici, & agri fundive traditione conſummari, indeque obligationem & actionem naſci, & Emphyteutæ quidem, non in rem quidem, ſi res nondum tradita

 fue-

[x] *l. 3. In fin. verſ. ſed ne hac. C. hoc tit. de jure Emphyt.* [y] *Grot. lib. 2. cap. 20. Introd. ad jus Batav.* [z] *d. l. 3. verſ. ſed ne hac. C. hoc tit.* [a] *deciſ. Cur. Holland. 59.* [b] *Grot. dicto l.* [c] *l. 2. C. de jure emphyt.* [d] *auth. qui rem. C. de SS. Eccleſ.* [e] *l. pen. ff. de leg. commiſſ.* [f] *Grot. d. l.*

fuerit, ſed in perſonam tantum, actionem competere, cum ea contractuum natura & vis non ſit, ut rem aliquam immediatè noſtram faciant, ſed ut alium nobis ad aliquid dandum aut præſtandum duntaxat obligent. [g] At re tradita utilem actionem in rem adverſus quemcunque poſſeſſorem emphyteutæ dari, quandoquidem rei traditione, jus reale, ſeu utile dominium in emphyteuten transeat. [h] Domino vero directam in rem, propter caducitatem fundi, ob non ſolutam ſuo tempore penſionem ab emphyteuta. [i] 6. Contractum hunc ad emptionem vel locationem referri, illiſque à nobis admunerari potuiſſe, quos juris gentium eſſe diximus, niſi Zenoni Imperatori placuiſſet hujuſmodi conventionem propriam eſſe ſpeciem contractus ab emptione & locatione diſtinctam, ac proinde non juri gentium, ſed civili Romanorum tribuendam, quamquam hac de re litem nemini movere velimus, cum non omnia eodem modo & gradu ad jus gentium referantur, & quæcunque ab aliquo, ad vitæ communis uſum conducentia, excogitata vel inſtituta ſunt, ea gentium juri adſcribi poſſint. 7. Hoc certum eſt, antiquiſſima exempla de agris, non à Romanis modo, ſed à Græcis aliiſque etiam gentibus in emphyteuſin datis, paſſim apud ſacros profanoſq; autores occurrere. [k] 8. Hunc contractum, adeo quibuſdam in rebus

[g] *l. 3. de oblig. & act. junct. l. traditionibus.* 20. *C. de pactis.* [h] *l.* 1. *ff.* §. 1. *ſi agr. vectig.* [i] *d. l.* 2. *C. de jure emphyt.* [k] *Geneſ. cap.* 47. *verſ.* 24. *& ſeqq. Joſeph. lib.* 2. *cap.* 4. *Antiq. Judaic. Ariſt. Oeconom. lib.* 2. *Plutarch. in Gracch. Appian. lib.* 1. *de bello civili.*

bus ad emptionem, in aliis vero rurſus ad locationem accedere, ut ante Zenonis conſtitutionem; ab antiquis Juriſperitis dubitatum fuerit, an pro emptione, an vero pro locatione habendus eſſet, dum enim pleniſſimum jus non modo utendi, ſed & veluti dominium quoddam in perpetuum emphyteutæ in rem acquiritur, quod & in heredem, & alium quemvis venditione, datione, &c. ei transferre liceat; imo & actio utilis in rem contra quemcunque poſſeſſorem datur, dixeris hîc eſſe venditionem; dum verò rurſus verum & directum dominium penes concedentem manet, & annuam penſionem emphyteuta perſolvere tenetur, niſi ſuo jure cadere velit, quæ veri domini memoriam conſervaret, locationem hîc veram eſſe aſſereres. 9. Diſcrimen tamen facile quemlibet perſpicere poſſe, ſi animadvertat in venditione, ſi venditor ſit dominus, per traditionem, transferri omne dominium ad emptorem,[l] unde non valet venditio ſi id agitur, ne emptor dominium acquirat: [m] in locatione vero, dominium nullum transferri, ſed rei uſum tantum concedi; [n] at in emphyteuſi medium quid accidere: quia tradens prædium in emphyteuſin, retinet dominium directum, ac transfert in emphyteuten dominium utile. [o] 10. Contractum hunc propriis pactionibus ſuis fulciri poſſe, exempli gratia, circa caducitatem, id eſt, intra quod tempus emphyteuta penſionem ſuam non ſolvens jus ſuum amittere de-

 beat;

l *Inſt. §. venditæ. de rerum diviſ.* m *l. pen. §. ult. ff. de contrab. empt.* n *l. non ſolet. 39. ff. locat.* o *l. 1. §. 1. ff. ſi ager. vectigal.*

beat; vel circa præſtationem periculi, ſi ager vel in totum vel ex parte pereat; veluti cæteri contractus qui ex conventione legem accipiunt; [p] Si verò de caducitate, vel periculo nihil cautum fuerit: redire quidem fundum ad dominum, uti ſupra diximus, poſt biennii vel triennii moram: quod ad periculum verò attinet, rei totius interitum ad dominum pertinere, ita ut à die interitus emphyteuta penſionem ſuam ſolvere amplius non teneatur; partis verò rei, ad emphyteutam, qui hoc caſu integram penſionem præſtare teneatut. [q] Quamvis enim in locatione id injuſtum cenſeatur, ut parte agri eluvione amiſſa, vel ſterilitate obveniente, integra merces à conductore locatori perſolvatur, cui penſionis remiſſionem petere conceditur, [r] hic iniquum omnino videri non debet, ſi penſio modica fuerit, non pro modo & quantitate fructuum qui ex fundo percipi ſolent, ſed in recognitionem dominii tantùm; alias enim putamus in hiſce, ſterilitatis & interitus partis fundi, caſibus, aut ſimilibus, emphyteutæ eſſe ſuccurrendum, & penſionem arbitrio viri boni minuendam. 11. Hæc verò omnia, de emphyteuſi propriè ſic nuncupata, à nobis dicta eſſe, non vèro de *ammodiatione*, quam vocant, ſive locatione in quantumvis longum tempus, quæ emphyteuſis aliquando, ſed abuſive, nominatur, [s] cum non ſit modus transferendi dominii; [t] abſurdum vero eſſe putare locationes omnes

quæ

[p] *l. 23. ff. de reg. jur.* [q] *l. 1. C. eod.* [r] *l. ex condicto. 15. ff. §. 2. & ſeqq. locat.* [s] *l. 1. §. 1. & ll. ſeqq. ff. ſi ager. vectig. l. 1. §. quod ait. ff. de ſuperfic.* [t] *l. non ſolet 39. ff. hoc tit.*

quæ luſtrum egrediuntur, conſtituere jus emphyteuticarium.

XXIV. Contractuum, qui conſenſu perficiuntur, & ex jure civili actionem pariunt, ultimus eſt. *Donatio in præſentiâ*, cujus natura paucis nunc nobis inveſtiganda reſtat; Ac 1. obſervandum venit, donationem aliam eſſe propriam, aliam impropriam: Propriam eſſe cùm quis, ſolius liberalitatis exercendæ gratiâ, ſic aliquid dat, ut velit accipientis fieri, neque ullo caſu ad ſe reverti: [u] Impropriam verò eſſe quæ ſub modo, cauſa, aut conditione fit, [x] ut eſt donatio propter nuptias, vel mortis cauſa, item remuneratio vel honorarium pro officiis & operis præſtitis, quæ omnes in ſpeciem meræ donationis non cadunt, quia donari non videtur, niſi quod nullo jure cogente conceditur. [y] 2. Donationem propriam, quam & veram, abſolutam, meram, ſimplicem, directam, & inter vivos, aliquando vocant, rurſum eſſe duplicem, vel in præſentia, vel in futurum; Donationemque in præſentia eſſe, cùm verbis in præſens conceptis, dico, Dono tibi illas ædes; Donationem vero in futurum, cum verbis in futurum conceptis, dico, Dabo tibi illum fundum, vel polliceor me tibi daturum centum aureos. 3. De donatione propria tantum, eaque quæ verbis in præſens conceptis, fit, hìc agi, cui ſoli Imperator obligandi vim & actionem tribuit. [z] Quamvis enim naturalius nihil ſit, quam

[u] *l. 1. ff. hoc tit. & l. Senatus. ff. §. 2. de mort. cau. donat.* [x] *C. tit. de donat. quæ ſub mod.* [y] *l. donare 29. ff. hoc tit.* [z] *L. ſi quis argentum 35. §. aliæ. C. de donat.*

quam hominem homini benefacere,[a] nihilque naturali æquitati convenientius, quàm liberalitatem domini, rem ſuam transferentis ratam haberi,[b] hocque reſpectu donationem juris gentium eſſe, recte quis dixerit; quia tamen pollicitationis, ex jure civili, ea vis non eſt, ut cui aliquid promiſſum eſt, is rem promiſſam jure exigere poſſit, ſed tantum ut obligationem in promittente pariat;[c] imo nec nudi pacti;[d] donationis hanc ſpeciem legitimam, ſeu juris civilis recte etiam eſſe dicemus, cum eam Imperator ſtipulationi hac in parte æquaverit, & imaginariam venditionem antea adhiberi ſolitam ſuſtulerit; donatione enim dominium rerum ex jure Quiritium in accipientē non transferebatur, ſed qui volebat donare cogebatur ſimulare venditionem, & dicis cauſa unum nummum accipere.[e] 4. Nec abſque ratione factum arbitrandum eſſe, quod uni donationi actio tributa ſit, alteri non item, cum iſtorum pactorum eadem ratio non ſit: Cum enim dico, dono tibi fundum, verbis in præſens conceptis, perinde id haberi poteſt, quaſi tradidiſſem, nam quibus aliis verbis uterer in re tradenda, quam his ipſis, dono tibi hoc, aut illud. Quod non idem dici poteſt ubi quid in futurum promittitur;[f] qui enim, exempli gratia, dicit, Cras dabo, vel polliceor me daturum, apertè ſignificat ſe non dediſſe. 5. Animadvertendum eſt, contractum hunc donationis celebrari, cum donator voluntatem ſuam, ſcripto vel ſine ſcripto,

a *Cicero in Læl. & Sen. libb. de Benef.* b *Inſt. tit. de rer. diviſ.* §. 40. *per traditionem.* c *Supra cap.* 15. §. 3. d *l. legem. C. de pactis.* e *Cont.* 1. *Diſp.* 16. f *Donell. Comm. lib.* 13. *cap.* 22.

ſcripto, verbis tamen in præſens conceptis, ab una parte, declarat, & donatarius eam voluntatem, gratam ac ratam, ab altera, habet; quamvis enim donatio aliquando dicatur, quæ ſine acceptione eſt, & revera etiam datio perfecta ſit, reſpectu dantis, atque pro tali habeatur in caſu comprehenſo l. 15. C. de SS. Eccleſ. favore Eccleſiæ; revera tamen neque donatio eſt ſine acceptione, [g] quippe datio acceptione confirmatur, nec poteſt videri datum, quod non eſt acceptum, natura contractus donatarii conſenſum requirente, qui in omnibus conventionibus mutuus eſſe debet. 6. Donatione ſic peracta, quamvis nulla intervenerit ſtipulatio, datur donatario condictio ex lege, qua conventus donator, rem donatam tradere cogatur; ſed vere & plene demum perficitur & conſummatur hic contractus, & in rem donatam donatario acquiritur dominium, doni præſtatione; ita ut idem plane hic, quod in emptione, uſu veniat, quam ſimul atque de pretio rei inter emptorem & venditorem convenerit, perfici quidem, ſed non ante, quam res tradita & pretium ſit ſolutum, pro conſummata haberi, docuimus. [h] 7. Donationem hanc igitur inter vivos, ſemel conſenſu factam, temere, hoc eſt, pro arbitrio donatoris, revocari non poſſe, utpote qui ſic donat, ut nullo caſu velit ad ſe reverti; qua in re à donatione mortis cauſa, maxime differre cenſenda eſt, ubi pœnitere donatori licet, & quæ hanc in ſe ſemper

g l. abſenti. 10. ff. hoc tit. l. hoc jure. 19. ff. §. 2. eod. [h] *Supra hoc cap. §. 7.*

tacitam conditionem habet, ut revocare liceat.[i] Quod tamen cum hac exceptione intelligi debet, niſi ſe donatarius, certis ex cauſis, (quæ numero quinque, ſub quibus ſimiles & majores debere comprehendi DD. & æquitas docent, L. ult. C. de revoc. donat. exprimuntur) collato beneficio indignum præſtiterit. Si enim inſignis ſit illius ingratitudo, & talis quæ ſceleris affinis ſit aut conjuncta, donationem revocare, & tanquam ab indigno auferre naturalis & civilis æquitas concedunt, licetque donatori ex condictione agere in donatarium;[k] ſed donatori ſolo, non heredibus ejus, & in donatarium ſolum, non in heredes ejus; quippe actio quæ adverſus ingratos datur ad revocandum donationem, vindictæ cujuſdam & ultionis injuriæ effectum habet, & ideo perſonalis eſt, atque actioni injuriarum in hoc ſimilis, quam conſtat, heredi ejus qui injuriam paſſus eſt, non dari.[l] Non ergo ex donationis natura, aut donatoris intentione, quas revocationi contrarias eſſe diximus, jus hoc ortum ſuum habere, ſed ex accidenti & facto donatarii, inſignem injuſtitiam pro beneficio rependentis, eſſe petendum; quippe ſi præſciviſſet donator ingratum fore donatarium, abſtinuiſſet dubio procul à beneficio. 8. Denique ſciendum eſt, jus civile Romanorum neminem quidem donare, aut liberalem eſſe, vetuiſſe, ſed ne cujuſlibet ſummæ aut quantitatis donatio, ſtatim, donatoris arbitrio, rata eſſet, eam,

[i] l. 1. ff. hoc tit. & l. ubi ita. 27. ff. de mort. cauſ. donat. *[k] d. l. ult. C. de revoc. donat.* *[l] l. his ſolis. ff. 7. & d. l. ult. C. de rev. don.*

eam, actis publicis intervenientibus, inſinuari voluiſſe; modumque donationibus lege Cincia primum, aliiſque poſtea Imperatorum conſtitutionibus, impoſuiſſe;[m] quippe Reipublicæ intereſt, ne quis temere patrimonium ſuum, largitionibus exhauriat: Non ſine tamen quarundam donationum exceptione, in quibus ejuſmodi inſinuationem non deſiderant, ut, exempli gratia, quas Princeps facit, aut quæ Principi fiunt, & idcirco principales dicuntur; item quæ in redemptionem captivorum; vel ædium incendio, vel ruina conſumptarum, reſtitutionem, largiuntur, &c.[n]

XXV. His ita de pactis in genere, atque etiam de contractibus nominatis & innominatis in ſpecie, pertractatis; ſupereſſet nunc, ut ad alteram tertii juris naturalis præcepti partem, de jure ſuo, cauſa mortis, unicuique tribuendo, gradum promoveremus, ſed cum inſtituti noſtri non ſit, quæ ad rem Teſtamentariam pertinent, hîc perſequi, eaque (jus naturæ quod ſpectat) ex generalibus, toto hoc opere ſparſim poſitis fundamentis, unicuique eruere, difficile non ſit, manum nunc de tabulâ tollimus, ingenteſque ſupremo ac benigniſſimo *Luminum Patri*, *à quo omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens*,[o] gratias rependimus, quod non modo naturalis æquitatis lampadem in mentibus noſtris, natura accende-

D 2 rit,

[m] *l. ſancimus.* 34. *ff.* §. 1. & *l. ſi quis. argen.* 35. *ff.* §. *ult. C. hoc tit.* [n] *Ibid.*
[o] *Jacob. cap.* 1. *vers.* 17.

Digitized by Google

rit, ſed Juſtitiæ ſupernaturalis Solem in cordibus noſtris, gratia ſua regenerante, ex alto lucere fecerit, *illuminans eos qui in tenebris & in umbra mortis ſedent, ac dirigens pedes noſtros in viam Pacis.* p

AMEN.

p *Luc. cap.* 1. *verſ.* 79.

INDEX.

Digitized by Google

INDEX
Materiarum & Quæſtionum ſecundum ordinem Capitum.

CAPUT I.
Quid Jus? Quid Natura? Quid Jus Naturale?

I. Vocum, Juris Naturalis, expoſitionem neceſſariam eſſe. pag. 1

II. Juris nomen, à voce juſtum, quæ à jubendo venit, deſcendere; niſi quis malit eam à juſto derivare. 1

III. Juris vocem variis, ſed tribus præcipuè modis, accipi, 1. pro omni eo quod juſtum eſt, 2. pro qualitate juſtè aliquid habendi vel agendi, 3. pro lege obligante ad id quod juſtum eſt. 2

IV. Juris vocem primo aut tertio modo hîc accipi, quæ duæ acceptiones autoritatibus probantur. 2

V. Naturæ vocem ſignificationes diverſas recipere, 1. aliquando pro affectibus à natura inſitis, non vitioſis, ſive pro naturali inſtinctu, 2. aut etiam pro affectibus vitioſis ſumi, 3. aliquando pro primâ causâ ſive Deo, 4. vel etiam pro causâ ſecundâ, Deo ſubjectâ, accipi; ſed huic materiæ quam maximè accommodatum eſſe, cum 5. pro naturali Dei operatione, quæ mentibus noſtris inſedit, naturæ vox ſumitur. 2

VI. Ex premiſſis apparere, quid jus naturæ, ſive naturale, ſit, quod ſummatim deſcribitur. 3

VII. Ejuſmodi Jus naturale dari, duobus argumentis probari. 1. à Dei, mali oſoris & boni amantis, & 2. ab hominis, ad ſocietatem creati, naturâ. 3

VIII. Juris hujus notitiam ad omnes ſe Gentes extendere, & Oratorum, ac Poëtarum Ethnicorum, imò & Apoſtoli ad Rom II. autoritate, apertiſſimè evinci. 4

IX. Duobus modis dijudicari poſſe, an aliquid juris ſit naturalis, nec ne. 1. Ex convenientiâ aut diſconvenientiâ cum naturâ rationali. 2. Ex eo quod apud omnes Gentes, aut moratiores certè, ita eſſe creditur. 5

X. Deſcriptio Juris naturalis, ex opere de Jure Belli & Pacis. Definitio Autoris, quod ſit Lex, quam Deus, ut naturæ autor, omnium mortalium cordibus inſevit, ad diſcernendum honeſtum à turpi, illud jubens, hoc vetans. 6

XI. Definitionis præcedentis latior explicatio. Legem dici, & ſpeciem

ciem aliquam legis declarari. Definitio Legis datur. Legem, generaliter ſumptam, dividi in naturalem & voluntariam : ad primam, legem naturæ, de quâ hîc, ad alteram, omnes alias leges, ſive divinas, ſive humanas, pertinere. 6

XII. Efficientem legis naturalis cauſam eſſe Deum, ut naturæ autorem, quod divinis & humanis teſtimoniis evincitur. 6

XIII. Hanc legem, omnium mortalium cordibus inſitam, dici, ut modus quo promulgata eſt, per impreſſionem nimirum in cordibus noſtris, indicetur, quod ex cap. II. ad Rom. probatur. 7

XIV. Definitionis verba, ad diſcernendum honeſtum à turpi, veram legis hujus naturam delineare, in hoc datam, ut turpia fugiamus, honeſta ſectemur. 7

XV. Nec fruſtra addi, illud jubens, hoc vetans, cùm nuda juris hujus notitia non ſufficiat, niſi prætereа lex illud jubeat, hoc vetet. 7

XVI. Hinc tritum illud, quod quædam mala ſunt quia prohibita, & quædam prohibita quia mala. Et hoc illud eſſe, unde dictamen naturæ, legis ſibi nomen ac vim vindicare poſſit. 8

XVII. Jus hoc naturale aliis vocabulis à Juris conſultis deſignari, & præcipuè æquitatis, vel æquitatis naturalis, nec non & humanitatis, & benignitatis. 8

XVIII. Quod verò Juri naturali repugnat, id etiam contra bonos mores eſſe Juriſconſultos pronunciare. 8

CAPUT II.

Juris naturalis variæ acceptiones & diviſiones.

I. PRimam juris naturalis acceptionem minus propriam eſſe, quâ omne id, quod juri naturali non repugnat, juris eſſe naturalis dicitur, modo reductivo, vel, ut alii vocant, negativo. 9

II. Secundam eſſe, cum ſumitur pro eo, quod quidem non eſt debitum jure naturali, ſed ratio tamen honeſtum judicat, aut melius eo quod opponitur. 9

III. Aliquando etiam, admodum impropriè, naturale quid eſſe pronunciari, quod plerumque fieri ſolet, & jure gentium impunè fit. 10

IV. Rurſum aliquid juris naturæ eſſe, dici, non quidem ſimpliciter, ſed ſecundum quid, id eſt pro certo rerum ſtatu. 11

V. Aut ex certa Hypotheſi, interveniente nimirum actu aliquo humano. 11

VI. Inter præcipuas juris naturalis partitiones primam eſſe, quod in toto & omnibus ſuis partibus habet 1. Regulas ſeu communes notiones, à natura nobis inditas, quæ docent, exempli gratia, virtutes

tutes omnes eſſe bonas, & 2. Leges, quæ nobis præſcribunt, exempli cauſa, Bonum eſſe appetendum. Et prius quidem alii appellant directivè, poſterius coactivè diſponere. 11

VII. Alteram partitionem eſſe, quod jus naturale habet. 1. Quædam prima principia per ſe nota, & 2. quaſdam concluſiones minus notas, & ex primis principiis per ratiocinationem deductas. 12

VI. Eſſe & aliam partitionem, qua jus naturale dividitur 1. in conceſſivum, quo homini datur facultas ad aliquid juſtè habendum vel agendum, & 2. in præceptivum, quo jubetur aliquid vel vetatur. Conceſſivum jus, nec ad primam vel tertiam, ſed ad ſecundam juris naturalis acceptionem pertinere; de qua cap. 1. §. 3. 13

IX. Vocem, licet, plerumque pro jure conceſſivo, ſeu facultate morali quæ perſonæ competit, uſurpari, cùm dicimus aliquid de jure naturali licere. Eſſe & aliam hujus vocis acceptionem, cùm licere aliquid dicitur, non quod ſalvâ pietate fieri poteſt, ſed quod apud homines pœnæ non ſubjacet. Eſſe & tertiam ſignificationem, quando licere ſumitur pro eo quod non impeditur, non ſi leges permittant, ſed ſi non prohibeant, quæ ab hoc loco aliena eſt. 14

X. Jus naturale permiſſivum, exactè loquendo, non dari, cùm 1. omnis lex, etiam naturalis, obliget ad obſervationem ſui, & ille cui permiſſio datur, eâ, ex animi ſui ſententia, uti vel non uti poſſit. 2. cum tota permiſſionis virtus extra eum ſit, cui permiſſio datur, & circa reliquos homines tantùm operetur & eos obliget ne actui permiſſo impedimentum ponant. 3. Denique permiſſionem vel eſſe facti, & vocari eam cui jus naturale ſolummodò non refragatur; vel eſſe juris, & ſumi pro ea quæ moralem dat facultatem: priorem acceptionem eſſe impropriam, poſteriorem ad jus conceſſivum referri: & concedere plus aliquid eſſe quam permittere. 14

XI. Jus naturale præceptivum dividi in jubens & vetans; vel, ut alii loquuntur, præcepta naturæ alia eſſe affirmativa, alia negativa; poſteriora indiſtictè citra temporis, loci, &c. conſiderationem obligare, priora non item. 15

XII. Autorem non agnoſcere uſum diſtinctionis juris naturalis 1. in id quod animantibus omnibus commune eſt, & 2. in id quod ſolos tangit homines, cùm bruta rationis nec ſint capacia, ac proinde nec juſtitiæ. Fateri tamen eſſe in naturali jure quædam principia, quæ homini non tantùm cum animalibus, ſed etiam cum aliis corporibus ſunt communia: & hominem poſſe ſimpliciter ut

Ens, vel ut Animal, vel ut Homo conſiderari. 16

XIII. Denique jus naturale dividi in id quod verſatur circa res divinas, vel humanas. 16

XIV. Res humanas, circa quas jus naturæ occupatur, ſubdividi in publicas & privatas. Publicas hîc non intelligi eas, quæ ad particularis alicujus imperii aut civitatis; ſed totius humani generis, & omnium Gentium ſtatum ſpectant. 17

CAPUT III.

De Cauſis juris naturalis, ejuſque propriis.

I. CAuſam juris naturalis efficientem, eſſe, naturæ autorem, qui hanc legem toti humano generi præſcripſit. 17

II. Materiam juris naturalis, eſſe, bona & mala, ſeu honeſta & turpia, & illa quidem appetenda, hæc verò fugienda, 18

III. Non verò indifferentia, cum permiſſio, quæ in indifferentibus locum habet propriè loquendo, ad jus naturale non ſpectet. 19

IV. Ad jus naturale tamen pertinere Conſilia, de iis quæ ſummopere ſibi placere oſtendit, quæ quidem abſolutè non jubent, ſed quaſi ſuadendo incitant, & voce decet exprimi ſolent, 19

V. Formam juris naturæ in eo conſiſtere, quod omnium mortalium cordibus inſitum ſit, non verò his aut illis ſonitu tubæ aut campanæ promulgatum. 20

VI. Paucas quaſdam Gentes efferatas, communi naturæ juri præjudicium afferre non poſſe, cum ab illis rerum dijudicationem mutuare non debeamus, quibus corruptus eſt animus; & quid naturale ſit, ſpectandum in his, qui benè ſecundum naturam ſe habent, non in depravatis. 21

VII. Cauſam finalem hujus juris eſſe, Commune 1. totius univerſi, 2. particularium Gentium, & 3. ſingulorum hominum bonum: quam ob rem etiam ſingulos ad commune bonum collimare debere. 22

VIII. Verè proprium juris naturalis eſſe, quod ſit Immutabile, & quidem 1. à parte hominum, cum omnes homines juri naturali ſubſint. Additionem pro mutatione hîc non accipi, cum humana poteſtas multa definire ſoleat, quę jus naturæ indefinita reliquit; & in hoc magnam juris civilis portionem conſiſtere, & 2. à parte Dei, cum Deus efficere non poſſit, ut quod intrinſeca ratione malum eſt, id malum non ſit. 23

IX. Quod probatur, non modo reſpectu præceptorum negativorum, quæ ſemper & ad ſemper, ut loquuntur, obligant; ſed etjam affirmativorum, quorum obligatio tam manifeſta non eſt,

quia

quia in certis tantùm caſibus, & non pro ſemper obligant: his igitur omnibus expreſſis obligant, ſin demptis non obligant, quâ demptione non mutatur aliquid quod juris ſit naturalis, ſed declaratur tantùm id juris non eſſe naturalis, quia omnes conditiones neceſſariæ non adſunt. 24

X. Conſiderandum etiam eſſe, quod ſępe res, de quibus jus naturale aliquid conſtituit, mutationem accipiant, quâ mutatione jus naturæ non mutatur, ſed materia ei juri ſubtrahitur: ita, ſi quem Deus occidi, ſi res alicujus auferri præcipiat, non licitum fiet homicidium aut furtum, ſed non erit homicidium & furtum, quod vitę & rerum ſupremo Domino autore fit: quod ipſum & cum proportione ad magiſtratus ſummos applicatur. 25

XI. Naturæ legem non eſſe ejus interpretationis capacem, quæ ſecundum æquitatem dicitur, cùm ſit ipſa æquitas. Æquitatem locum habere, cùm lex humana, propter nimiam univerſalitatem verborum, in quibuſdam caſibus deficere reperitur. 26

XII. In hanc legem non cadere diſpenſationem, cùm ea ſit relaxatio legis in caſu particulari propter aliquas rationes, plerumq; extrinſecas, ut tunc aliquis à lege ſolvatur; at in jure naturali, cauſâ neceſſariâ poſitâ, non poſſit tolli obligatio. 27

Caput IV.

De Effectibus juris naturalis.

I. Effectus juris naturalis eſſe fere duorum generum, Unum eſſe illuminare intellectum, alterum verò obligare conſcientias. Prior effectus exemplis probatur. 27

II. De ſecundo effectu conſtare poſſe, ſi cogitemus nullam eſſe propriam legem, quæ obligationem non inducat, id eſt neceſſitatem quandam operandi vel non operandi, quę verbis debere, oportere, aut non oportere, moraliter & in laxâ ſignificatione ſumptis, explicatur. 28

II. Obligationem ex jure naturali deſcendentem, conſcientias hominum obligare, probatur ex teſtimonio Apoſt. ad Rom. c. 2. v. 12. 29

IV. Conſcientiæ ſecuritatem, benè obſervatę legis naturalis, pręmium eſſe ampliſſimum: contra verò, quantùm apportet mali temerata conſcientia, id vix verbis exprimi poſſe. Qui hanc naturæ legem obſervarit, Deum habere faventem; qui aliter ſe geſſit, infeſtum. 29. 30. 31.

V. Legem naturæ ejus tranſgreſſoribus infligere etiam culpæ & pœnæ reatum: quod utrumque autoritatibus probatur. 32

VI. Naturam tamen nullum genus pœnæ, præter cruciatus conſcientiæ, aut definire aut inferre, pro-

nuntiare quidem homines pœnæ obnoxois, ſed pœnarum deſitionem Deo permittere, aut etiam executionem magiſtratibus, ex jure Gentium vel civili faciendam, delegare. 33

VII. Legis naturalis obligationem ſe non extendere ad omne id, quod in Lege & Evangelio continetur, cum multa in eis ſint præcepta, que de jure naturali non obligent, & majorem perfectionem exigant quam Lex naturalis, quod exemplis clarum ſit. 33

VIII. Alium inſuper juris naturalis effectum eſſe, quod, quemadmodum in legibus civilibus fit, actus aliquos irritos reddat. Explicatur quid ſit actum irritum reddere; Et leges quaſdam civiles eſſe imperfectas, alias longè majoris efficaciæ. Hunc effectum locum tantùm habere in duobus caſibus, 1. cum actus aliquis prohibetur ob defectum poteſtatis, & 2. cùm ob materiæ incapacitatem: prioris exemplum eſſe, in contractu, dolo malo inito; & ſecundi, in eo qui actum gerit prohibitum propter turpitudinem in materia inventam, & in ipſo effectu durantem, veluti ſi ſororem nupturam ſibi aliquis ſtipuletur. 34

IX. Ad effectus juris naturalis etiam pertinere, apprehenſionem ejus quod nobis ſine cauſâ ablatum eſt; & retentionem ejus, quod nos dare debemus, donec de pretio convento ſatisfiat; ejus verò quod nobis debetur, ſi ad manus noſtras pervenerit, noſque, à noſtra parte, pacto ſatis fecerimus: quod utrumque probatur. 35

X. Obligationis naturalis, & debiti naturalis, inde provenientis, voces, in ſtricto ſignificatu, & ad juſtitiam expletricem pertinente, apud Juriſconſultos accipi. Ejusmodi debito jus civile aliquando autoritatem ſuam accommodare, & tunc id vocari naturale & civile; aliquando auxilium ſuum ei ſubſtrahere, & tunc id debitum manere in puris naturalibus; nec ideo tamen omni effectu carere, quin imo etſi obligationem efficacem non pariat, parere tamen exceptionem & alios effectus, qui enumerantur. 36. 37

CAPUT V.

De Jure naturali circa Divina.

I. Tranſitio à parte generali ad particularem. 38

II. Probatur Deum eſſe 1. quod res aliquas eſſe factas oſtendat ſenſus, res autem factæ nos ad aliquid non factum perducant. 2. quod omnibus, de Deo opinio inſita ſit, nec ulla Gens uſquam ſit, adeo extra leges moreſque projecta, ut non aliquos Deos credat. 38

III. Deum unum eſſe probatur, 1. quia eſt ens neceſſarium, nullam autem neceſſitatem concipi poſſe, niſi

niſi ſub ratione unius; 2. Unitatem ubi exceſſeris repugnantiam inter diverſos evitari non poſſe. 39

IV. Deum eſſe Inviſibilem, ut potens ſimpliciſſimum, & ſublimius omnibus quæ videri poſſunt, unde & eum templo aliquo comprehendi poſſe, neget Euripides. 40

V. Deum res omnes humanas, & quidem ſummâ cum juſtitiâ, procurare, & impios eſſe, qui hanc curam Deo adimunt. 41

VI. Deum eſſe omnium extra ſe opificem; cum enim ſit prima cauſa & cauſa cauſarum, conſequens eſt, ut pulcherrimum totius mundi opificium, Deo acceptum feramus. 42

VII. Ex quatuor prioribus Dei attributis, quatuor priora Decalogi præcepta, fundamenta ſua ſumere, oſtenditur. 43

VIII. Eſſe & alia Dei attributa, non minus ei propria, quæ non difficulter ad quatuor priora reduci poſſunt. Eſſe enim vitæ infinitæ, Pollentiæ immenſæ, Scientiæ indeterminatæ, & Bonitatis incomparabilis. 43

IX. Singula hæc, uti & priora, Ethnicis ex lumine naturæ innotuiſſe demonſtratur, æternitatem nimirum, omnipotentiam, ſcientiam, ſapientiam, & bonitatem Dei. 44. 45

X. Ex prioribus omnibus duo eſſe conſectanea, quæ ad materiam legum propius accedunt, quorum 1. eſt, Deum eſſe ſupremum Legiſlatorem, quod ipſe ut autor legis Naturalis abundè præſtitit: Judeos tamen eo ſpeciatim nomine Deum Legiſlatorem vocare, quod legem Noacho & ejus poſteris, ſeptem præceptis comprehenſam, tradiderit. 46

XI. 2. Conſectaneum eſt, quod Deus, utpote creator, in omnes homines, non tantùm ſummam habeat poteſtatem, ſed etiam ſupremum in res, à ſe creatas, Dominium. 47

XII. *A*utorem hæc de Deo ex naturalibus principiis, ſufficere, arbitrari, cum nec ipſius tenuitas, nec Dei magnitudo, plura patiatur. 47

XIII. XIV. XV. XVI. Ex naturalibus hiſce de Deo notionibus, derivari hæc præcepta ſive leges, Deum eſſe 1. Honorandum, 2. Amandum, 3. Colendum, 4. ei Obtemperandum. 48. 49

XVII. Priora duo præcepta, ex ſeptem Noacho datis, de Idololatria nimirum, & de Maledictione numinis, fundamentis etiam, ex jure naturali petitis, inniti. 59

XVIII. Neminem mirari debere, ſi *A*utor, Unitate Dei, argumentis à natura petitis; adſtructâ, ſubinde autores citet qui Deorum meminerint, ſi quidem exemplo *A*poſtoli *Act*: 17. quæ de falſis, divinitati convenientia, dicuntur, ad verum Deum appli-

care potuerit. Deinde deſtinguendum eſſe inter populares Deos, qui plures apud Ethnicos credebantur, & naturalem, qui unus. Poëtas ſæpiſſimè populariter fuiſſe locutos, ſubinde tamen Unum Deum fuiſſe confeſſos: neque putandum hunc popularem errorem, magis veritati præjudicium facere poſſe, quàm populi Judaici ad alienos Deos defectio. 50

Caput VI.

De jure naturali circa Publica.

I. Regulæ univerſalis, quod in omni cœtu, & præcipuè perfecto, regere & regi neceſſarium ſit, veritas rationibus probatur. 51

II. Eademque autoritatibus divinis & humanis evincitur. 52

III. Nullum populum eſſe qui non aliquod agnoſcat regimen, habeatque ſuperiores, quocunque ii nomine vocentur, quorum eſt in medium conſulere; & ſubditos, quibus obſequii gloria relicta eſt. Hiſce obſervatis florere, conturbatis verò totam perire Rempublicam. 53

IV. Sed formam regiminis aliquam à natura propriè non præſcribi. Cum verò cunctas nationes & urbes, Populus, aut Primores, aut Singuli regant; poſſe populum, ſi modò liber eſt, talem ſibi ſumere Reipublicæ formam, qualem voluerit. 53

V. Liberum populum eſſe, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubjectus: & Libertatem eſſe naturalem facultatem ejus, quod cuique facere libet, niſi à ſuperiore prohibeatur. 54

VI. In Democratico regimine, penes omnes Cives eſſe jus & poteſtatem, ſe ſuaque regendi. Cives eſſe omnes Patres-familias, aliosque qui ſui juris, & capaces per ætatem ſint, de rebus etiam arduis, judicium ſuum interponendi, ſervos verò, & amentes, omneſque fere impuberes, ſuffragii ferendi jus non habere, fœminas autem, firmæ jam ætatis, & patriæ poteſtati exemptas, naturalem rationem à jure ſuffragii non excludere. Quomodo in hoc regimine ſubditi à ſuperioribus diſtinguantur. 54

VII. Diſcrimen hoc manifeſtius in Ariſtocratiâ, manifeſtiſſimum verò eſſe in Monarchiâ, cum Populus uni aut pluribus omne imperium & poteſtatem ſuam in ſe conceſſerit: Et quanquam talis Electionis, à populo factæ, non extent tabulæ, id tamen pacto tacito inter populum & rectorem ſive rectores actum videri. 55

VIII. Hanc ſupremam poteſtatem, Majeſtatem appellari, & non malè definiri, Plenum jus imperandi familiarum cœtui, ad vitam civilem ſufficienti, ejuſque partibus,

Digitized by Google

bus, ſoli Deo obnoxium. Poteſtatem tamen aliquando abſolutè, aliquando ſub certis legibus conferri. 55

IX. Formâ regiminis ſemel electâ & delatâ, Majeſtatem populo jam variare amplius non concedi, nec ei licere imperanti ullo modo reſiſtere, quamvis dura imperet. 56

X. Illud in iis regiminis ſpeciebus, quæ per cœtus exercentur, generale eſſe, Parendum his quæ major pars cenſuerit. 56

XI. Et hoc univerſale eſſe in omni regimine, ut liceat iis, apud quos eſt ſumma poteſtas, aliquas partes imperii aliis demandare; Et populum ſimilem delegatis obedientiam debere, quam delegantibus præſtare tenetur, idque vi mandati à delegantibus ipſis conceſſi. 57

XII. Soli Deo abſolutam deberi obedientiam, humanis verò, & ſi in genere ſuo ſummis, poteſtatibus, eâ tantùm conditione, ut id legi naturæ, aut aliis Dei præceptis, non adverſetur. Idem cum proportione obtinere in his quæ ab inferioribus magiſtratibus injunguntur. 58

XIII. Jus naturale concedere Reipublicæ, vel ei qui ſupremam in eâ tenet poteſtatem, ſicut in vitam, ita in res omnes ſubditorum, ſupereminens habere Dominium, ut de iis, ad publicam utilitatem, diſponere poſſit. 58

XIV. Autorem, nobiliſſimas aliquot de jure publico controverſias, conſultò præterire, propoſiti memorem, ſe de principiis juris naturalis Enchiridon ſcribere. 59

Caput VII.

De jure naturali conceſſivo.

I. Jus naturale eſſe vel conceſſivum, vel præceptivum. Conceſſivum inter alia pro objecto ipſum hominis corpus habere, & alia quædam ejus accidentia aut intrinſeca, vitam nimirum, libertatem & exiſtimationem, aut extrinſeca, quæ videlicet ad ſuſtentandum corpus pertinent, ut victus, amictus & domicilium. 59

II. Non habere hominem abſolutum dominium, ſed facultatem tamen dominio proximam, in corpus ſuum. Abſcindi poſſe membrum aliquod, totius corporis conſervandi gratiâ, id tamen leges civiles non permittere, niſi cum conſenſu ſuperiorum. 60

III. Conſtantem eſſe omnium ſententiam, vitam omnibus modis defendi poſſe, etiam cum jacturâ vitæ alienæ. Vim enim vi defendere omnia jura permittere, ſi tuendi duntaxat, non etiam ulciſcendi causâ, factum ſit. 60

IV. Difficilius eſſe ſtatuere, quid in vitam liceat, propter magnorum apud Ethnicos virorum autoritatem

tatem, qui homines & retinendæ & amittendæ vitæ ſuæ, dominos eſſe voluerunt: Chriſtianos melius edoctos, graviſſimis de cauſis, ipſis accedere non poſſe, quod qui violentas ſibi manus infert 1. in Dei jus involare ſit dicendus, qui homini vitam conceſſit. 2. in rempublicam injurius ſit; cujus eſt membrum. 3. & tanto plus peccet, quam qui alium occidit, quod alium occidens corpori tantum ejus noceat, qui ſe ipſum necat, & corpus & animam nefandè perdat. 61. 62

V. Plus juris liberos homines in libertatem, in quâ nati ſunt, quam in vitam habere, inde apparere, quod ſe ipſos in ſervitutem vendere poſſint, & libertatem alienare; Libertatem igitur inæſtimabilem non eſſe, & infinitam ejus æſtimationem, non abſolutè, ſed cum grano ſalis intelligendam eſſe. Pro libertate conſervandâ, idem fere homines poſſe quod pro vitâ. 63

VI. Exiſtimationis eandem fere eſſe rationem, cum crudelis eſſe dicatur qui famam negligat; nobis enim neceſſaria eſt vita, aliis fama noſtra. 64

VII. Illud vitæ, libertati, & exiſtimationi commune eſſe, ut, in delicti pœnam, amitti planè poſſint. 65

VIII. Quæ ad ſuſtentationem hominis faciunt, ea in victu, amictu, & domicilio præcipuè conſiſtere; quæ omnia, ante bonorum diviſionem, primi fuere occupantis, & occupata, ſine injuriâ à poſſeſſore auferri non potuerunt. 65. 66

IX. Diviſione ſoli factâ, magnam accidiſſe mutationem in iis, quæ ad ſuſtentationem vitæ præcipuè pertinent, & unumquemque ſibi conſulere debuiſſe unde viveret, ex iis quæ ſibi ex diviſione obtigerant. 67

X. Cùmque hæc vix ſufficerent, ab aliis ſubſidia ſibi petere coactos fuiſſe mortales; Et permutationem primò ſe obtuliſſe, cùm ſcilicet quidam habebant aliqua, ſibi minus utilia, aliis verò neceſſaria. 67

XI. Sed cùm æqualitas pretii vix tum poſſet inveniri, tandem eò deventum eſſe, ut nummi uſus introduceretur, unde emptionis & venditionis origo. 67

CAPUT VIII.

De generalibus aliquot juris naturalis præceptis.

I. BOnum ſequendum, malum fugiendum eſſe. 68

II. Omnes virtutum actus, ſuo tempore & loco eſſe exercendos: & eum qui ſe ita gerit, eſſe & dici virum bonum. 68

III. 1. Hominem in id natum eſſe, benè ut aliis faciat. 2. Huc ſpectare inprimis beneficia quæ humanitati

nitati debentur, & ſine vituperio nemini negari poſſunt, ut, exempli gratiâ, erranti monſtrare viam. 3. Et quæcunque accipienti ſunt utilia, & danti non moleſta. 4. Modum & menſuram horum beneficiorum hanc eſſe, quod tibi fieri volueris, id alteri faciendum. 5. Quod & aliis verbis in lege Moſis, & in Evangelio ſic proponitur, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum. 6. Et proximi nomine eos omnes intelligi, qui aut ope, aut operâ noſtrâ indigent, non deeſſe tamen inter eos gradus, quos in omni officiorum genere obſervare, prudentiæ eſt. 69. 70. 71. 72

IV. Æqualitatem in omnibus ſervandam, & ad æqualitatem omnia eſſe redigenda. Huc pertinere leges de hereditatibus æquâ lance dividendis; & de æqualitate in contractibus ſervandâ, ita ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. 72

V. Ex æqualitatis fonte promanare, Locupletari neminem debere cum alterius injuriâ, & ex tali inæqualitate naſci actionem Condictionis indebiti. 73

VI. Ex eodem fonte ortum habere, lucri & damni eandem debere eſſe naturam, hoc eſt, æquum eſſe, ut cujus quis participavit lucrum, participet & damnum; & viceverſâ, qui ſentit onus, ſentiat & commodum. 74

VII. Huic fundamento inniti, non debere alteri per alterum iniquam conditionem inferri; licere meliorem, deteriorem verò nunquam conditionem alterius facere. 75

Caput IX.

De præcepto honeſtè vivendi quod ad ſe ipſum.

I. PRæcepta juris hæc eſſe, honeſte vivendum, alterum non lædendum, ſuum cuique eſſe tribuendum. 1. Virtutes, & actiones virtutibus congruentes, & quicquid ſuâpte naturâ perſe eſt expetendum, honeſti verbum complecti. 2. Æquitatis & honeſti rationem in contractibus & conjunctionibus, maximè eſſe habendam. 3. Cavendum itaque eſſe nobis ab omni probro & turpitudine, hoc eſt, ab omnibus iis, quæ contra bonos mores fieri dicuntur. 4. Quæ etiam, de jure, irrita habentur, quia quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram, & contra bonos mores fiunt, nec facere nos poſſe, credendum ſit. 76. 77.

II. Hominem ad honeſtè vivendum, ſibi ipſi aliquid debere, & aliquid aliis hominibus, qui aut generaliter conſiderantur, aut cum certâ aliquâ relatione. Hominem ſibi debere, ut ſecundum virtutem

tem vivat, ratione animæ & corporis. 78

III. Hominem, ut animam intus benè conſtitutam habeat, ejus tranquillitatem; ut extrinſecus actiones benè dirigat, prudentiam parare ſibi debere. 1. Tranquillitatem animæ conſiſtere in compeſcendis affectibus & animi perturbationibus. 2. Prudentiam ad res gerendas maximum afferre momentum, & optimè periculo alieno addiſci. 78. 79.

IV. Corpus quod attinet, in eo curando non debere nos eſſe nimios, naturamque 1. Sobrietatem commendare, & fugam gulæ & crapulæ. 2. A voluptatibus multa nos etiam deterrere, ut quod nullæ ſint ſinceræ, quod fluxæ, quod dolore emantur, quodque regnum ſit eas vincere. 80

V. Eſſe voluptatem quandam omnino licitam, conſiſtentem in conſociatione quæ inter virum & fœminam eſt, quam Matrimonium vocamus, & vel maximè ad vitæ honeſtatem pertinentem. Naturam, ad ejuſmodi cohabitationem, non modo jus dare, ſed & acribus ſtimulis impellere, ut pote, ſine quâ propagatio generis humani non bene procedit; Venerem enim vagam non eſſe ordinatam ad ſuſceptionem prolis. 81

VI. Juris præceptivi non eſſe, ut vir unâ tantùm uxore debeat eſſe contentus, ſed Sanctiſſimis Chriſti legibus maximè convenire. Deum polygamiam ante legem & ſub lege conceſſiſſe, unius tamen uxoris conjunctionem facto magis probaſſe, cùm Adæ unam tantum uxorem attribuit. Reperiri tamen & apud Ethnicos ſcriptores loca, quæ monogamiæ favent. 82

VII. Repudium lege Moſis permiſſum fuiſſe, nec juri naturali contrarium eſſe, ſi ſupponatur, conjuges ultro citroque fidem non interpoſuiſse, de conſervanda, ad mortem uſque ſocietate conjugali: cum nihil tam naturale ſit, quam eo genere quidque diſsolvi, quo colligatum eſt. 83

CAPUT X.

De Officiis erga alios, relatè conſideratos.

I. Eſse varias relationis ſpecies inter homines. Quæ homines, harum relationum reſpectu, ad honeſtè vivendum, alii aliis debent, Officia vocari. Primam relationem, cujus reſpectu Officia inter homines variant, eſse Matrimonium. Mutua inter virum & uxorem Officia, in eo præcipuè conſiſtere, ut 1. Marito jus & imperium ſit in uxorem. 2. Uxor obedientiam & auxilium marito debeat. 3. Alter verò

verò alterum mutuo amore proſequi teneantur. 84
II. Mariti jus ſive imperium in uxorem non eſſe herile, aut herili ſimile, ſed ut capitis in reliqua membra, & magis ſuadendo quam jubendo, exerceri ſolere: cavere igitur debere maritos, ne duriores ſint in uxores. 84
III. Uxores maritis ſuis obedientiam & auxilium debere, quoniam vir eſt caput mulieris, & prima fœmina in adjutorium viri creata ſit. 85
IV. Amorem inter maritum & uxorem mutuum eſſe debere, quod duo ſint in carne unâ. 85
V. Secundam relationis ſpeciem eſſe inter Parentes & Liberos. Parentes habere jus imperii & coercitionis in liberos; ſed hoc imperium eos cum moderatione exercere debere. Cùm ſunt liberi imperfecti judicii, omnes eorum actiones parentum imperio ſubeſſe; cùm maturuit judicium, eas ſolas parentibus ſubeſſe, quæ ad familiæ ſtatum momentum aliquod afferunt. Filio emancipato, manere ſemper pietatis & reverentiæ debitum. 86
VI. Patri naturaliter, filios oppignorandi aut etiam vendendi, jus eſſe, ſi nempe in talem inciderit indigentiam, ut neque ſe neque liberos alere amplius poſſit; ſatius enim eſt ingenuitatem perire quam vitam. 87
VII. Naturam, coercitionem parentibus in liberos, tribuere, non autem jus vitæ & necis, præſertim poſt conſtituta judicia. 87
VIII. Durum eſſe ſtatuere, Patris conſenſum ad filii nuptias ita eſſe neceſſarium, ut propter ejus defectum, omnino irritum fiat matrimonium, etſi omnino contra officium ſuum filium facere dicendum ſit, qui in tam arduâ re patris conſenſum non impetraverit. 88
IX. Liberorum officium in obedientiâ, honore, & timore ſive reverentiâ conſiſtere. Dei præceptum de obedientiâ parentibus debitâ, & inſigne Rechabitarum exemplum à Deo remuneratum. 88
X. Quâ in re honor & timor liberorum erga parentes, juxta Hebræorum diſciplinam, conſiſtat: in eo præcipuè conſiſtere, ut liberi eis cibum, potum, & veſtitum ſubminiſtrent. Hoc Ethnicis ignotum non fuiſſe, nec promiſſionem huic præcepto adhærentem ignoraſſe. 89
XI. Tertiam relationis ſpeciem, priori ſimilem, eſſe inter Tutorem & Pupillum. Tutelam in conſervationem pupillorum eſſe inventam; quæ eſt, vis ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eum, qui per ætatem ſe defendere nequit. 89. 90

XII. Tutorum officium conſiſtere in defendendâ pupilli perſonâ, morum ejus curâ, & bonorum adminiſtratione; in quibus ſingulis ſedulitas, diligentia, & bona fides elucere debent. 90
XIII. Pupillorum officium idem fere eſſe ac liberorum, ſed in gradu aliquantum minore. 91
XIV. Quartam relationis ſpeciem intercedere inter Dominum & Servum; & ſervos fieri per captivitatem, aut naſci ex ancillis: quodque omne id, quod ſervus acquirit, Domino acquirit. 91
XV. Dominorum officium in ſervos, vix poſſe aliquibus cancellis circumſcribi. Apoſtolum aſperitatem & duritiem omnem Dominorum prohibere. 91
XVI. Servos ſubditos eſſe debere in omnibus Dominis ſuis, non æquis modo & bonis, ſed etiam durioribus. 91.92

CAPUT XI.

De Homicidio, & corporis læſione.

I. Secundum juris naturalis præceptum eſſe, ne alterum lædamus. Læſionem aut in factis, aut in verbis conſiſtere. Facta verſari vel circa vitam, vel circa corporis partem, aut circa totum familiæ ſtatum, aut circa alterius bona. 92
II. Ab his abſtinendum eſſe, naturam docere, cum humanæ ſocietati ea omnia, & charitati adverſentur. 92.93
III. Facta quæ circa alterius vitam verſantur, homicidia vocari. Hujus delicti injuſtitiam vel inde eluceſcere, quod Deus principe creaturâ, reſpublica cive, familia capite vel membro privetur, quodque occidens ſumat jus quod non habet, & ſummum Dei beneficium occiſo eripiat. 93
IV. Præcepto de homicidio, hominis cædem prohiberi, & quidem ejuſmodi cædem, quam vitæ privatio, ſeu mors, conſequatur, & exprimi in decalogo duabus vocibus, non occides, quæ totam naturæ legem circa hoc negotium non complectuntur: ſumendum itaque eſſe hoc præceptum cum omnibus ſuis ampliationibus & limitationibus, ut naturæ vox audiatur, quæ ſcripto nunquam fuit comprehenſa. 93 94
V. Quod ad ampliationes attinet, præceptum hoc continere non modo homicidium deliberatum 1. ex propoſito. 2. ex inſidiis. 3. proditoriè, & 4. per aſſaſinium; verum etiam ſimplex, cùm homo homini per iracundiam, aut aliam mentis perturbationem, vitam eripit. 94
VI. De conatu proximo ad inferendam cædem, quatenus peccatum involvat, ita ſtatuendum eſſe: Vel effectum aliquem inde ſuiſſe

fuiſſe ſecutum, & lædentem non in verùm homicidii crimen incidiſſe, peccaſſe tamen in eam ſpeciem læſionis, quæ ex eo actu ſequuta eſt; vel nullam læſionem inde proceſſiſſe, & in judicio civili pœnam forte evaſurum, in foro autem Dei & conſcientiæ reum nihilominus eſſe, non perpetrati, ſed attentati criminis. 95

VII. Hominis appellatione, infantes & fœtus in utero formatos, venire; & de homicidio teneri, qui infantem occiderit, aut abortum mulieris procuraverit. Abortivum poculum, periclitanti puerperæ, apud moratiores gentes, non dari, niſi autoritate publicâ impetratâ. 95. 66

VIII. De expoſitis recens natis infantibus, dicendum eſſe, expoſitionis autorem, homicidii reum eſſe, ſi expoſitus obierit; ſin verò mors non ſit ſequuta, hoc ad aliud peccati genus pertinere. 96

IX. Idem cenſendum eſſe in eo caſu, quo aliquis hominem occidi alteri mandavit, cùm ad id mandatum mors ſequuta eſt, mandantem nimirum & mandatarium pariter deliquiſſe. 96

X. Sub præcepto de non occidendo, & illos comprehendi, qui ſibi ipſis manus violentas inferunt. 97

XI. Quod ad Exceptiones attinet, eas fere quatuor eſſe, homicidii nimirum teneri qui alteri vitam eripit. 1. Niſi homicidium fiat omnino caſualiter, ſive involuntariè, quandoquidem peccatum non ſit, niſi quatenus voluntarium, & caſus ſit cauſa præter intentionem agentis. Duo concurrere debere ut quid propriè dicatur caſuale, primò ut quis operam det rei licitæ, ſecundò ut eam, quam debet, adhibeat diligentiam. 98

XII. 2. Niſi quis à Deo ad id expreſſum habuerit mandatum; cùm enim Deus, autor vitæ, ſummum in homines vitæ neciſque habeat imperium, poteſt mandare certis hominibus, ut aliquem è medio tollant, cujus mandati exemplum eſt in Abrahamo & Levitis. 98

XIII. 3. Niſi quis à ſupremo Magiſtratu aliquem vel aliquos occidendi autoritatem acceperit; cùm ſuprema Poteſtas non ſine causâ gladium portet, & eo licitè uti poſſit in pœnam, vel per modum belli, vel per modum medicinæ: quibus conſequens eſt, eos qui talibus miniſteriis inſerviunt, nequaquam in jus naturæ peccare. 99

XIV. 4. Niſi quis vitam ſuam defendens, cum moderamine inculpatæ tutelæ, aggreſſorem occiderit: quod vitæ defenſio naturaliter unicuique conceſſa eſt. Moderamen hoc conſiſtere 1. in causâ, ut inſultantis offenſio ſit injuſta, 2. in modo, ut propulſatio proportionem habeat ad offen-

offenſionem. 3. & in tempore, ut defenſio fiat in continenti, ſive in ipſa concertatione. 100

XV. De corporis humani læſione idem cenſendum eſſe, quod de homicidio, quod iiſdem, quibus homicidium, fundamentis innititur. 101

CAPUT XII.

De Adulterio, Inceſtu, & Scortatione.

I. DE tupitudine ex concubitu. Ejus ſpeciem primariam eſſe Adulterium, quo, in omnibus peccatis, nihil gravius; adulterum verò & adulteram dici, quod ille ad alteram, & hæc ad alterum ſe conferant. 102

II. Adulterium, aut ſimplex eſſe, aut duplex. Et ſimplex quidem, aut ex parte agentis, aut ex parte patientis tantum, turpitudinem ſuam trahere. Hujus flagitii enormitas fusè declaratur, & ex pluribus peccatis conflatum eſſe oſtenditur. In duplici adulterio hæc omnia peccata ac mala duplicari, cùm ex utraque parte æqualis intercedat vitiôſitas. 102. 103

III. Falli eos, qui adulterium in ſolas fœminas maritatas cadere putant, cùm nec viro liceat, quod mulieri non licet. 103

IV. Adeo deteſtabile eſſe peccatum, ut non actus tantùm, ſed etiam conatus, legibus humanis quandoque punitus fuerit: nec dubium eſſe, in legem naturæ peccaſſe qui animum adulterandi habuit, ad quem Chriſtus præcepta ſua etiam extendit. 104

V. In ſponſam alienam adulterium committi poſſe, modo ille, qui talem corrumpit, deſponſatam eſſe certò ſciat. 105

VI. Adulterium contra naturam eſſe, etſi multæ gentes, alioquin ſatis benè moratæ, id permiſerint, 1. quia ejuſmodi permiſſio, facti tantum, non juris, fuit, 2. quod ubi promiſcuæ ſunt uxores, nec ſit proprium matrimonium, & per conſequens nec verum adulterium, 3. quodque jus naturæ ſartum tectum maneat, ejuſque nexus etiam, invitis iis gentibus, duret. 105

VII. Adulterium nullo pacto honeſtari poſse, atque adeo nullam ex allatis, præcedenti capite de homicidio, quaſi-exceptionibus à delicto, hîc locum habere: Neque enim Deum adulterium, ut pote rem omnino probroſam, imperare poſſe; nec magiſtratum id juris habere; nec vitæ conſervationem id excuſare poſſe. 106

VIII. Inceſtum etiam quam maximè juri naturali adverſari. Eſſe in-

inceſtum naturę lege, eſſe & alium jure civili tântum prohibitum. Priorem ſpeciem committi, 1. cùm quis ex gradu aſcendentium vel deſcendentium uxorem duxerit, inter aſcendentes & deſcendentes etiam eos eaſque comprehendi, qui quæve ulli eorum matrimonio juncti fuerunt. 2. Cùm illiciti fiunt concubitus inter fratres & ſorores conſanguineos aut uterinos. Civilem inceſtum Autorem non tangere, ut pote ab inſtituto ſuo alienum. 106. 107

IX. Hæc duo inceſtus genera cum jure naturæ pugnare ſtatuitur, eorumque fœditas detegitur. Hoc jus ad ſerviles nuptias etiam ſe porrigere; quoniam in contrahendis nuptiis, naturale jus & pudor inſpiciendus eſt. 107. 108

X. Has duas inceſtus ſpecies, non tantùm eos qui eas patrant peccati reos, ſed eorum matrimonium etiam irritum reddere. 109

XI. Legem de inceſtu inter eas eſſe, quæ non ſemper ſed pro certo ſtatu obligant; ideoque primos mortales, inceſtus non teneri, cùm alii tunc non eſſent homines ad propagandum humanum genus, pręter fratres & ſorores. 109

XII. Rationem reddit Autor, cur alias inceſtus ſpecies à prohibitione naturali ſegreget; cùm Deus ob eas pollutas fuiſſe gentes Levit. XVIII. innuere velle videatur. 110

XIII. Prodigioſam Venerem apertè legibus naturæ repugnare, ubi amor quæritur, nec videtur. 110

XIV. Scortationem, ſive vagam Venerem, contra naturalis legis prohibitionem etiam eſſe, cùm caſtitati, morumque pudori, & verecundiæ, naturæ item, ejusque autori Deo, quam maximè repugnet. 110. 111

XV. Hanc naturæ legem apud multas gentes, etiam apud Romanos, penitus fuiſſe obliteratam; ſed ab unius atque alterius gentis deviatione à lege, non poſſe concludi, eam non obligaſſe, cùm honeſti ratio in contrarium militet, ejus obligationem apud Judæos fuiſſe agnitam, & ab Apoſtolo nobis inculcatam. 111

XVI. Autorem plura de concubitu illicito, ut puta de raptu virginum, &c. ſtudio præterire, quod eorum paccatorum natura, ex dictis facilè cognoſci poſſit, & omnia apud Juris conſultos, ſuis locis reperiantur. 112

Caput XIII.

De Furto, & Damno injuriâ dato.

I. Furtum lege naturali prohibitum eſſe, & definiri, Contrectationem fraudulentam, lucri faciendi gratiâ, vel ipſius rei alienæ, vel etiam uſus ejus, poſſeſſionisve; à Græco derivari qui φῶρας appellat fures, à ferendo, id eſt auferendo, ſic dictos. 112

II. Naturam docere, ſemper & ubique alienis eſſe abſtinendum: nullibi clarius quàm in furto eluceſcere hoc naturale juris principium, quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. 113

III. Bonorum communionem, ab ipsâ naturâ inſtitutam, non prohibere, quin furtum contra legem naturæ committi dicatur, cùm hoc præceptum ſit ex genere eorum, quæ non immediatè à naturâ emanant, ſed ex iis, quæ in aliquâ hypotheſi facti humani fundantur; hoc eſt, poſitâ bonorum diviſione, ſtatim meum & tuum introduci, & furtum naturâ prohibitum cenſeri debere: nec conſtare, durante bonorum communione, nullum furtum locum habere potuiſſe, cùm quiſque, jure retentionis, fructus in ſuos uſus lectos aut decerptos ſervare ſibi potuerit. 113. 114

IV. Quod ad furti ſpecies attinet. Furtum aliud eſſe ſimplex, aliud cum violentiâ conjunctum. Simplex, quod clanculum, & ſine armis fit, ſub ſe 1. Sacrilegium. 2. Peculatum. 3. Plagium, & 4. Abligeationem continere, quæ ſingula definiuntur. Ad violentum furtum ſpectare Rapinam, quæ & ipſa ſub ſe comprehendit, 1. Effractores, 2. Latrones, 3. Prędones, 4. Piratas, & 5. Expilatores, qui deſcribuntur, quique furum nomine omnes veniunt. 114. 115.

V. Furtum in rebus immobilibus fieri etiam poſſe. 115

VI. Inter virum & uxorem furtum etiam commiti poſſe, quamvis in honorem matrimonii, turpis actio adverſus uxorem, jure civili negetur. 115

VII. Rei etiam minimæ furtum fieri poſſe. 116

VIII. Quod ad quaſi exceptiones, quæ hîc ſibi locum vendicant, Primam eſſe, omnem ejuſmodi contrectationem vel ablationem rei alienæ furtum eſſe, niſi quis à Deo ad id expreſſum habuerit mandatum, ut Iſraëlitæ, qui Ægyptios bonis ſuis exuiſſe leguntur; quo in caſu, ablatio rei alienæ non eſt amplius furtum, ac proinde nec peccatum. 116

IX. Secundam eſſe, Niſi Magiſtratus alicui mandaverit, ut cuipiam ſua bona adimat, quod quidem non poteſt ſimpliciter, ſed ex causâ

cauſâ rationabili, belli nimirum aut pœnæ. Lacedæmonios legibus ſuis furta non permiſiſſe, ſed criminis impunitatem induſiſſe; niſi putemus ad acuendum juvenum agilitatem, & compeſcendum quorumdam negligentiam, lege ſanxiſſe, contrectationes rei alienæ cum arte, pro furtis non habendas. 117

X. Tertiam exceptionem eſſe, Niſi quis ſummâ neceſſitate adactus res alterius ſibi applicaverit, exempli gratia, ſi fame inevitabili preſſus, alterius cibariis vitam ſuſtentaverit. Et talem non tantùm à legis humanę obligatione, quoad pœnam, ſed etiam à legis naturalis nexu, quoad reatum, immunem eſſe. Neceſſitas enim magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, omnem legem frangit, & quidquid coegit, defendit. Et credendum eſſe, primam rerum diviſionem ita factam fuiſſe, ut ei benigna quædam receptio primitivi juris, in caſu neceſſitatis, inſit. 118

XI. Damnum per injuriam datum, eſſe ſarciendum, naturalem æquitatem, è duobus principiis pendentem, docere. 1. Hominem non debere alteri nocere, & 2. Æqualitatem ubique eſſe ſervandam. 118

XII. Omne damnum aut dolo, aut culpâ dari. Damnum dolo datum ad maleficia pertinere, quæ dolum includunt. Res clara fit in homicida injuſto, in adultero & adultera, & in fure qui tenetur, rem ſubtractam reddere cum ſuo incremento naturali, & cum ſequente damno, aut ceſſante lucro. 119

XIII. Idem in damno culpâ dato obſervandum. Damnum accipi culpâ datum, etiam ab eo qui nocere noluit, ſi id fecerit quod facere jus non habet. Imperitiam hîc excuſationem non mereri, cum affectare nemo debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem ſuam alii periculoſam futuram; nec ignorantiam, ſi ſcire potuit, ex facto ſuo injuriam veroſimiliter vel jacturam poſſe contingere. Et reparationem damni, in hac ſpecie, ſe extendere etiam ad id quod intereſt, niſi id incertiſſimum ſit. 119. 120

XIV. Hanc naturæ legem tam æquam eſſe, ut extenſiones etiam aliquas admittat, cùm quis non tantùm damni teneatur, quod ipſe, per ſe, fecerit, ſed etiam 1. quod mandaverit, 2. vel cujus dandi cauſam, 3. vel occaſionem tantùm præbuerit. 4. quin & illum teneri, qui ſervum ægrotum leviter percuſſerit, & is obierit, quia aliud alii mortiferum eſſe ſolet. 120

XV. Eſſe tamen etiam aliquot hîc exceptiones, 1. quando aliquis jure ſuo eſt uſus; nam quod legitimè factum eſt nullam pœnam mere-

meretur, 2. quando caſu quid accidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur. Carere autem culpâ, qui omnia, quæ oportet, obſervavit. 3. Culpâ etiam carere qui ſcit, ſed prohibere non poteſt. 4. Et ſi is qui damnum patitur, id ſuâ culpâ ſentiat; quia damnum quod quis ſuâ culpâ ſentit, ſibi & non aliis imputare debet. 120. 121

Caput XIV.

De Falſo, Mendaciis, & Injuriis.

I. Alterius læſionem vel in factis, vel in verbis conſiſtere, dari etiam crimen quod utramque ſpeciem comprehendat, Falſum nimirum, quod definitur, Doloſa veritatis immutatio, in alterius damnum facta. 121

II. Hujus delicti turpitudinem, omnium, ſe oculis ſtatim ingerere, quod veritatem immutet, à virtute alieniſſimum ſit, & ſocietati humanæ maximè adverſetur. 122

III. Falſitatem quatuor præcipue modis committi. 1. Quando perſona aliqua, alia quam revera eſt, eſſe fingitur, ut cùm partus alienus ſupponitur, cum in contractu, judicio, teſtamento, &c. alia perſona ſubditur, cum quis ſuum nomen mutat. 2. Cùm quis in alterius præjudicium verbis utitur doloſis, cujus pernicioſiſſima ſpecies falſum teſtimonium, ſub qua comprehenditur, qui veritatem in judicio malitiosè tacet, & judex qui ex malitiâ, vel muneribus corruptus, injuſtam fert ſententiam. 3. Cum quis falſa ſcripta componit, inſtrumenta, rationes, &c. in fraudem alicujus mutat, corrumpit, adjiciendo, &c. falſa ſigilla appendendo, aut chirographa falſa conficiendo. 4. Quando quis dolosè re aliquâ ad decipiendum alterum abutitur, ut qui falſis menſuris, vel doloſis bilancibus utitur, qui merces adulterinas, corruptasve obtrudit; qui monetam radendo, tingendo, vitiando adulterat. 122. 123

IV. In his omnibus caſibus de damno dato conſtare debere, alias crimen propriè non incurri; falſum committentem, non in legis naturalis reatum tantùm, & in pœnas civili jure ſtatutas cadere; ſed præterea etiam ad reparationem damni teneri. 124

V. De conatu dicendum, falſum committentem vel aliquam attuliſſe læſionem, & eatenus teneri quatenus læſit, vel nullam, & hac lege non teneri, ſed ex capite doli admiſſi, propter malum animi propoſitum, in conſcientiâ obligari. 124

VI. Fieri

VI. Fieri vix poſſe ut in falſo exceptio admittatur, cùm ſemper adſit dolus, qui nunquam excuſari poteſt. Simplicem errorem à legis hujus obligatione immunem eſſe, & in jure civili, falſum committere non dici, qui alias in computatione, vel ratione mentiuntur. 124

VII. Mendacium in ſolis verbis propriè conſiſtere, & definiri, Falſa ſignificatio vocis cum intentione fallendi. 125

VIII. Mendacii turpitudinem vel hinc eluceſcere, quod qui aliud dicit quam cogitat, humanam ſocietatem lædat, & longiſſimè à Deo abeat, qui perdit omnes qui loquuntur mendacium; hoc Gentiles non ignoraſſe, qui mendacium perſe turpe & vituperabile, veritatem pulchram & laudabilem, mendaces verò odio dignos eſſe pronunciarunt. Peſſimum eſſe mendacium decipiendi, aut nocendi causâ prolatam. 125, 126

IX. Autorem, quæſtionem de mendacio non nocivo, aut etiam officioſo, aliaſque ad eandem materiam pertinentes, ad eos, brevitatis causâ remittere, qui de iis ex profeſſo ſcripſerunt. 126

X. Minimè huc pertinere qui rem falſam dicunt, quam veram putant, ut nec eos qui confictis parabolis utuntur, aut hyperlicè, ironicè aut jocosè loquuntur, aut verbis ambiguis ludunt; nec agi hîc de ſermone promittente, ſed de aſſerente cujus alia eſt ratio. 127

XI. Injuriam ex eo dictam eſſe, quod non jure fiat, ſpecialiter injuriam dici contumeliam, quam quidam à contumeſcendo, alii & melius, à contemnendo; derivant. Contumeliam propriè ad dignitatem, alias verò injurias ad famam pertinere. Illam graviorem videri, revera tamen his leviorem eſſe, quâ nimirum delicati non læduntur, ſed offenduntur. 127

XII. Omnem injuriam 1. aut re, 2. aut verbis, 3. aut ſcripto fieri. De priore Autorem non agere, cùm non multum à læſione, de quâ jam actum, differat; neque de poſteriore, cùm vix hîc quippiam ſingulare occurrat, & ſufficiat quod toto titulo Codicis, de famoſis libellis ſtatuitur. Injuriam autem quæ verbis fit, à ſcholaſticis in quinque ſpecies dividi. 1. Contumeliam, 2. Detractionem, 3. Suſurrum, 4. Irriſionem, & 5. Maledictionem, quæ ſingulæ explicantur; ſed ad duas priores ſpecies, ut præcipuas, reliquas facilè referri poſſe. 128

XIII. In omni injuriâ hoc generale eſſe, 1. quod hæc peccata ex intentione agentis gravitatem ſumunt: & 2. quod per ea lædatur alterius exiſtimatio; quam cùm quis tueri & poſſit & aliquatenus debeat, facilè apparere quatenus in legem naturalem inpingant, qui alterius

aut dignitatem minuunt, aut bonâ famam commaculant. 128. 129

XIV. Omnes rationis capaces de injuriâ illatâ teneri, non autem infantes, amentes, &c. Eos verò injuriam illatam proſequi poſſe qui ipſi in ſua perſona, vel in ſuis, læſi ſunt. 129

XV. In ſola ſatisfactione ſitam eſſe injuriarum obligationem, & accipientem ſatisfactionem, injuriam remiſiſſe. Satisfactionem duabus partibus conſtare, Confeſſione nimirum & deprecatione, & damni illati reparatione. Damni ſolutionem ex læſi ferè æſtimatione pendere, ſed cum homines in propriæ injuriæ cenſu inæquiores judices eſſe ſoleant, ad boni viri arbitrium rem deducendam eſſe. 129. 130

XVI. Eſſe & alios modos, quibus injuria tollitur, quos inter primum locum obtinet Remiſſio, quam Sacræ literæ & viri ſapientes multis nominibus, viro bono ſuadent. 130

XVII. Ad remiſſionem introducendam de jure naturæ ſufficere ea ſigna quæ animi non exulcerati vel deliniti ſunt ſigna, quæ leges civiles ulterius produxerunt, ut 1. Si injuriam paſſus eam ſtatim ad animum non revocaverit. 2. ſi annum elabi paſſus ſit antequam de eâ querelam inſtituat, 3. ſi mors alterutrius intervenerit. 4. ſi aliqui amicitiæ actus interceſſerint; Revera tamen anni lapſum, & mortem, non eſſe modos tollendi obligationem, ſemel introductam. 131

XVIII. Pro idoneâ ſatisfactione leges civiles habere, ſi injurians in initio litis proteſtetur ſe injuriandi animum non habuiſſe; vel ſi injuriatus alias retorſerit injurias, atque ita ipſe ſe tali modo vindicaverit. 132

CAPUT XV.

De Promiſſionibus & Pactis.

I. Tertium juris præceptum hoc eſſe, ut unicuique ſuum tribuatur, hocque locum habere tam inter vivos, quam causâ mortis. Et priorem quidem partem totam contractuum materiam complecti. 132

II. Ad promiſſionum naturam percipiendam ſpectare, dictum à promiſſo diſcerni debere, quod dictum ſit, quod nudo ſermone finitur; promiſſio verò quando quis ſe aliquid daturum vel facturum affirmat aut negat; Et promiſſionem vel nudam eſſe quæ & pollicitatio, vel cum ſponſione, quæ pactum dicitur. 133

III. Ad pactorum naturam requiri conſenſum, & præſentiam in eoque etiam conſiſtere differentiam inter pacta & pollicitationes, cum pactum ſit duorum conſenſus atque conventio; pollicitatio verò offerentis ſolius promiſſum. 133

IV. Pacta naturaliter obligare, cum nihil magis bonæ fidei congruat, quam

quam id præſtari quod inter contrahentes actum eſt. Fidem dici, quia fiat quod dictum eſt. Fidem verò frangere perfidioſum & nefarium eſſe. 134. 135

V. Pacta dividi 1. in publica & privata. 2. Privata rurſum eſſe, aut non eſſe, legitima; legitima dici quę lege aliqua confirmantur, quę verò legum præſidio vallata non ſunt pacta nuda vocari, & de jure Rom. actionem non parere, ſed de jure Canonico. 3. Pacta alia expreſſa, alia tacita. 4. Alia item eſſe realia alia perſonalia. Utrum autem in rem an in perſonam pactum factum ſit, non minus ex verbis, quam ex mente contrahentium æſtimandum eſſe. 5. Pacta quædam eſſe obligatoria, quædam liberatoria; varioſque eſſe tollendarum obligationum, modos, ut acceptilatio, novatio &c. 6. Pacta denique eſſe judicialia, alia extrajudicialia. 136. 137

VI. Paciſci omnes poſſe, qui conſentire, ut 1. Filii familias, 2. Servi, ſed naturaliter tantum, nam ex contractibus civiliter non obligari. 3. Cum omnibus paciſci nos poſſe, cum quibus jus gentium nobis commune eſt, quales ſunt, peregrini, hoſtes, latrones, &c. 137

VII. Quoſdam naturâ, quoſdam lege prohiberi paſciſci, idque ob defectum vel poteſtatis vel voluntatis. Ob defectum poteſtatis, ut qui pacta ineunt contra 1. juſſa Dei, 2. jus naturæ, 3. mandata magiſtratus, & 4. tenorem legum civilium, quod inferior contra ſuperioris voluntatem nihil poteſt efficere; quæ ſingula probantur. 138

VIII. Ex defectu voluntatis paciſci naturâ vetari 1. furioſos, 2. infantes, 3. errantes, 4. dolò vel metu inductos: lege verò civili etiam, 5. impuberes, & 6. prodigos; quod his omnibus voluntas ſibi conſtare non creditur, quibus talia ad ſunt impedimenta; quę ſingula probantur, pubertatis anni definiuntur, & quando errantes obligentur vel ab obligatione liberi ſint oſtenditur. 139. 140. 141

IX. Omnia quæ in commercio ſunt, & naturali vel civili lege in pactum deduci non prohibentur, præſentia, abſentia vel etiam futura, modo ea noſtra ſint aut eſſe poſſint poteſtate, pactis materiam præbere. Impoſſibilium verò nullam eſſe obligationem. 142

X. Ad pactorum formam imprimis pertinere, ut promiſſa ab altero acceptentur, quia abſque eo non ſunt obligatoria, & revocari poſſunt. 142

XI. Talem perſonarum aut rerum immutationem incedere poſse, ut ſi ea, tempore pacti initi, fuiſſet, promiſsor ſe obligaturus non fuiſset, & tunc intercidere obligationem; minorem verò mutationem, obligationem non tollere. 143

XII. Pacta obſcura, contra profitentem eſſe exponenda, ut pote in cujus fuit poteſtate legem apertius conſcribere. Pacta etiam eſſe ſtricti juris, atque adeo nihil actum intelligi, niſi quod diſertis verbis comprehenſum eſt. 143

XIII. Pacta 1. Obligare conſcientias. 2. Impedire repetitionem. 3. Parere exceptionem. 4. Apta nata eſſe; quo ad jus ipſum naturale, eos effectus producere, qui reſpondent actionibus fori Romani. 143. 144

Caput XVI.

De Contractibus in genere, & in ſpecie de innominatis & quaſi contractibus.

I. Contractum eſſe pactum ſeu conventionem, in quâ ſubeſt cauſa, quæ obligationem & actionem parit. Labeonem vocare contractum, ultro citroque obligationem, quod Græci συνάλλαγμα vocant; Hoc illud eſſe quod Juriſconſulti negotium, vel civile negotium vocant. 144. 145

II. Omnium contractuum originem, ex jure gentium deſcendere, & revera ex unius indigentiâ, alterius verò copiâ, contractus natos eſſe, quorum antiquiſſimus permutatio, pecuniâ verò inventâ, emptio & venditio. 145

III. Omnes juris gentium contractus dividi, non naturaliter quidem, ſed de jure civili, in contractus qui conſiſtunt in ſolo conſenſu qui promiſſione conſtat, atque ita ſolâ conventione perficiuntur, ſic tamen ut ſubſit cauſa in futurum adimplenda, & nominatos vocari, ut ſunt emptio, venditio, conductio, mandatum: & in contractus qui ab ipſâ rerum traditione principium ſumunt, & ulterius implementum ab alterâ parte expectant, innominatos que dici, quod naturâ rerum ita conditum eſt, ut plura ſint negotia quam vocabula, conſtare autem his quatuor ſpeciebus 1. do ut des, 2. do ut facias, 3. facio ut des, 4. facio ut facias. 146

IV. Contractum innominatum, do ut des, ad emptionem & venditionem proximè accedere, permutationem autem revera eſſe aut ſub ſe complecti; latè patere & ad collybum ſeu cambium ſe extendere cum pecuniâ pro pecuniâ datur; & ad uſum rei, cum pro eo alia res, vel alterius rei uſus, vel pecunia datur. 147.

V. Contractum, do ut facias, ad locationem accedere, ſi tale ſit factum quod locari ſolet; ſi res, non futuram locationem, ſed ci-

vi-

vilem actionem naſcituram; ſi tale ſit factum quod locari non poſſit condici ei poſſe, vel præſcriptis verbis agi. Latè etiam hunc contractum ſe extendere, & ſub verbo dandi, uſum rei, & dationem pecuniæ venire. 148

VI. Contractum, facio ut des, ex prioribus abunde innoteſcere, ſed in producendâ actionis ſpecie ab aliis differre, nam ſi faciam ut des, & poſtquam feci ceſſas dare, nulla erit civilis actio, & ideo de dolo dabitur. 148

VII. Contractum, facio ut facias, latiſſimè ſe extendere, cum utrinque vox facio ſe offerat; huc ſpectare contractus qui inter dominum & vaſallum ineuntur; in certis etiam caſibus ad mandati naturam accedere. Quam verò actionem pariat olim apud veteres diſputatum fuiſſe, Juliano tenente, in factum actionem à Prætore dandam; Martiano verò civilem incerti actionem, id eſt præſcriptis verbis, ſufficere. 148. 149

VIII. Inter nominatos & innominatos contractus, hanc præcipuam, de jure civili, eſſe differentiam, quod in nominatis non detur pœnitentiæ locus, in innominatis liceat pœnitere ei qui dedit aut fecit, imo etiamſi res jam aliquo modo integra eſſe deſierit, ita tamen, ut impenſarum factarum ratio habeatur. 149

IX. Eſſe & aliam diviſionem, ex ipſa contractuum naturâ deſumptam, quod alii ſint bonæ fidei, alii ſtricti juris. Bonam fidem, malæ fidei, ac dolo hîc non opponi, qui in omni contractu abeſſe debent; ſed eo ſenſu, quo plus & minus inter ſe opponuntur, nimirum ut aliqui contractus, ratione bonæ fidei, magis exuberent quàm alii, & in quibus major & latior poteſtas judici ſit (ſolere enim à Prætore in formulâ addi, ex fide bonâ) quàm in iis qui ſunt ſtricti juris, in quibus ſtricte omnia capiuntur: & diverſos eſſe in iis judiciis effectus, qui judiciis ſtricti juris non conveniunt, nimirum bonæ fidei judicia non recipere interpretationem quæ contra bonos mores deſideretur, nec aliquas pati conditiones, quæ moris & conſuetudines ſint, in his judiciis venire. Fructus etiam in his judiciis, bonæ fidei ratione, præſtari. 149. 150. 151

X. Nec omittendam eſſe diviſionem, qua dividuntur contractus, pro contrahendi modo, in contractus 1. aut re, 2. aut verbis, 3. aut litteris, 4. aut conſenſu factos, de quibus in ſequentibus. 151

XI. Eſſe & quaſi-contractus in quibus nec conſenſus, nec præſentia utriuſque requiritur, quibuſque quis non ex proprio ſuo facto obligatur, imo etiam aliquando ignorans, abſens, atque adeo invitus condemnatur. Sex eorum ſpe-

ſpecies enumerari, 1. Negotiorum geſtionem, 2. Tutelæ adminiſtrationem, 3. Communionem rerum, 4. Communionem hæreditatis, 5. Debitam legatorum præſtationem, 6. Et indebiti ſolutionem. 151. 152

XII. Hos quaſi-contractus à naturali jure non produci, cùm quia conſenſum pro fundamento non habent, ſed varias juris civilis fictiones; tum quia tota eorum virtus verſatur in actionibus quas pariunt, actione nimirum negotiorum geſtorum, tutelæ, &c. omnes autem actiones ſint juris civilis. Eſſe itaque hos quaſi-contractus, utilitatis cauſâ, à jure civili introductos, non tamen refragante, ſed concedente, imo & ſuadente naturâ, quod per ſingulas ſpecies demonſtratur. 152. 153

CAPUT XVII.

De contractibus qui re perficiuntur.

I. Contractus qui re perficiuntur eſſe quatuor, 1. Mutuum, 2. Commodatam, 3. Depoſitum, & 4. Pignus. Et inde dici, quod præter conſenſum neceſſe ſit ut etiam res ipſa interveniat, antequam ex his contractibus obligatio, aut actio oriatur, quod in Mutuo exempli gratia demonſtratur. 153

II. Neceſſitatem & Originem horum contractuum facillimè comprehendi, ſi ponamus aliquem re certâ indigere, neque reperire qui eam ſibi donare, permutare, aut vendere velit, eum certè cogitaturum de re illa ſibi acquirenda ſub promiſſo reſtitutionis, vel tantumdem vel ejuſdem; Et ſi videat ſibi non ſatis credi, cautionem perſonalem vel realem daturum; Et ſi velit rem ſuam pro tempore ſervandam dare eam recepturus ubi voluerit, eum electurum cujus fidei eam commendet. 154

III. Mutui contractum celebrari datione vera vel ficta rei conſiſtentis in pondere, numero, vel menſura, cum ſpe tantumdem in genere ſuo ejuſdem bonitatis & qualitatis recipiendi. Juris conſultos ſtatuere inde mutuum appellari, quod de meo tuum, Varronem à voce ſicula μοῖτον derivare, propius ad Juris conſultos accedere qui dicunt ex duabus Græcis μῶ τίον conflari. Mutui definitio latius explicatur. 154. 155

IV. An jure naturæ, ex datione pecuniæ cum onere reſtitutionis, liceat aliquid lucrari, & quid de jure civili? Lucrum eſſe duplex, unum quod rationem habet ejus quod intereſt; alterum quod eam rationem excedit. Prius, quod ab aliis uſura vocatur juri naturali non repugnare, & de jure civili non tantum permitti, ſed & alterum, quod fœnoris nomine venit,

nit, ut in fœnore nautico videre eſt. 155. 156

V. De lata, levi, & leviſſima culpa, quas in quibuſdam contractibus contrahentes præſtare debent. In mutuo has omnes culparum ſpecies non tantùm locum habere, verùm etiam ipſum caſum fortuitum, & hoc mirum nemini videri debere, cum mutuarius fiat dominus pecuniæ, & res domino ſuo pereat. 157. 158

VI. Commodatum eſſe alicujus rei in certum uſum gratuitam conceſſionem, ut eadem ſpecies nobis reddatur. Licere quidem aliquid petere pro uſu rei noſtræ, ſed talem conventionem tum tranſituram in aliud genus contractus. Commodatum à Precario diſtingui, quod ſit incertum uſum & ad certum tempus, precarium non item. Eandem ſpeciem nobis reddi debere, dominumque ac poſſeſſionem rei commodatæ apud commodantem manere, & his duabus præcipue notis à mutuo diſtingui. Non conſiſtere commodatum in rebus quæ uſu conſumuntur. 158. 159.

VII. Commodatarium teneri dolum, latam levem & leviſſimam culpam præſtare, cum commodatum plerumque ſolam ejus commoditatem reſpiciat, cui commodatum eſt, non vero caſum fortuitum, niſi, 1. acciderit culpa ſua, 2. vel intervenerit pactum, 3. vel in mora fuerit. 160

VIII. Depoſitum eſſe contractum, quo res mobilis alicui gratuitò cuſtodienda, datur, ut ea ipſa poſtea reſtituatur, Tria igitur ad depoſiti eſſentiam requiri; 1. ut cuſtodiæ cauſa res tradatur, 2. ut gratuitò cuſtodiatur, 3. & ut eadem reſtituatur. 160. 161

IX. Depoſitum, voce generaliter accepta, tres fere habere ſpecies, Primam eſſe, quando debitor, creditore recuſante pecuniam oblatam accipere, eam in locum publicum deponit. Alteram eſſe, quando res litigioſa alicui ſervanda traditur, & ſequeſtrum appellari. Tertiam eſſe Depoſitum ſimplex, de quo hic propriè, & hoc eſſe duorum generum, unum quod mere voluntarium eſt, cùm amicus apud anicum rem cuſtodiendam deponit. Alterum cum tumultus, incendii, &c. cauſa id fit, & in hoc caſu perfidiæ crimen creſcere cum depoſitum non redditur.

X. Depoſitarium ſolius doli, non vero culpæ teneri, quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, non ei, ſed facilitati ſuæ id imputare debet, niſi depoſitarius ſe depoſito obtulerit, aut pro cuſtodia aliquid acceperit, tum enim culpam & cuſtodiam præſtare debere. Tria in hoc contractu notatu digna occurrere, 1. in depoſito compenſationem ceſſare, 2. non poſſe opponi exceptionem dominii, 3. Prædoni etiam & latroni ſpolia depoſita reddenda eſſe. 162.

XI. Pignus eſſe obligationem rei mobilis pro debito factam ad ſecuritatem creditoris. In re mobili tantum conſiſtere & à pugno appellatum, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. De re verò immobili hypothecæ vocem propriè uſurpari, quæ ſine traditione, nudâ conventione tenetur. 163

XII. Pignus vel tacitè vel expresſè contrahi. Tacitum pignus quod & legale vocari ſolet, eſſe in bonis adminiſtratoris Eccleſiæ, Tutorum, viri pro dote uxoris &c. Expreſſum, aut à perſona publica, aut à privata conſtitui. Perſonam publicam ſive Magiſtratum introducere pignus Prætorium vel Judiciale, illud locum habere cùm ante ſententiam, hoc cùm poſt ſententiam aliquis à Prætore in poſſeſſionem bonorum mittitur. Pignus quod privati conſtituunt, & de quo hîc propriè, conventionale etiam vocari. 163

XIII. Ea omnia pignori obligari poſſe, quæ quidem in bonis noſtris & noſtro Dominio ſunt, præſentia, futura, &c. Pignori verò dari non poſſe, quæ non ſunt in commercio, ut res ſacræ, pupillares, litigioſæ, liberi homines, inſtrumenta ruſtica, &c. denique & res prorſus alienæ niſi cum conſenſu domini. 163. 164

XIV. Creditorem in pignore tantùm teneri de dolo, latâ & levi culpâ, quia hic contractus debitoris & creditoris gratiâ celebratur; non verò teneri leviſſimam culpam & caſum fortuitum præſtare: quia nimirum periculum pignoris regulariter ad debitorem non verò ad creditorem pertinet, niſi creditor periculum in ſe receperit, vel ejus culpa præceſſerit, aut ipſe in morâ fuerit. 164

CAPUT XVIII.

De Verborum Obligationibus.

I. Verborum obligationem, Stipulationem dici à voce Stipulum, quod firmum denotat; Stipulationi ſoli à Romanis Juriſconſultis, actionem eſſe conceſſam, reliquis verò pactis, negatam. Definiri conventionem verbalem, qua aliquid interrogatur, & congruè reſpondetur. 165

II. A jure naturæ Stipulationem deſcendere, ſed à civili formam propriam & efficaciam nanciſci, ideoque à nonnullis magis juris civilis eſſe exiſtimari. Efficaciæ hujus rationem eſſe, quod in ſtipulatione deliberatè magis, quam in aliis pactis procedatur. Non fruſtra intro ductam eſſe ſtipulationum validitatem, cum eam utilitas ſuaſerit, & commendaverit neceſſitas. 165. 166

III. Omnes & de omnibus ſtipulari poſſe, qui & paciſci, & de quibus

bus licet paciſci; Mutos tamen, ſurdos, & abſentes ad hunc contractum non admitti, quod inter præſentes, & verbis conceptis ſolum, celebretur. 166. 167

IV. Formam ſtipulationis in multis ſolemnitatibus olim conſtitiſſe, nunc requiri tantùm, ut præcedat interrogatio, & ſequatur reſponſio conformis interrogationi, & in continenti, aut certè poſt modicum intervallum. Conſenſum, ex natura pacti, hic neceſſario requiri. Et tot eſſe ſtipulationes, quot ſunt res vel ſummæ, quæ in contractum deducuntur. 167

V. Stipulationum diviſiones eſſe quam plurimas. Stipulationes 1. fieri aut ſingulis aut à pluribus 2. alias in dando, alias in faciendo, aut non faciendo conſiſtere. alias 3. eſſe certas, alias incertas. 4. alias eſſe dividuas, alias individuas. 5. alias eſſe puras, alias non puras, hoc eſt, vel in diem, vel cum conditione; & conditionem eſſe vel poteſtativam, vel caſualem vel miſtam; eamque vel affirmativè vel negativè concipi. 4. denique alias eſſe conventionales, hoc eſt, mera conventione conſtare, alias neceſſitate juriſdictionis conſtitui, eaſque eſſe vel judiciales, vel Prætorias, vel communes utrique judici nimirum & Prætori. 168. 169

VI. Stipulationis effectum eſſe, ut obligationem pariat, & ex obligatione ſtricti juris actiones, condictionem nimirum certi, & actionem ex ſtipulatu, producat. Jus Civile hac in parte à naturali recedere, quo omnia pacta nuda ſunt æqualia & ejuſdem efficaciæ, cum civile ſtipulationi producendæ actionis vim tribuat, reliquis vero pactis, exceptionem ſolam relinquat. 169

VII. Condictione certi nos conſequi quod certum eſt: actione ex ſtipulatu, id quod in ſubſtantia, quantitate, & qualitate, incertum eſt. 170

VIII. Fructus in ſtipulationem non venire, niſi poſt litem conteſtatam, uſuras vero nunquam, niſi in ſtipulationem ſint deductæ. Dolum & latam culpam, in hoc contractu præſtari debere, non levem, quæ ferè in omittendo conſiſtit. 170

IX. Quatenus cum jure naturali convenit, notiſſima juris Romani regula, alteri ſtipulari non licere. 170. 171

CAPUT XIX.

De Literarum obligationibus.

I. Literarum vocem latiore hic ſenſu ſummi, quam ea uſurpatur in Inſtitutionibus in titulo hujus nominis, cum Imperator

Ii tor

tor ibi loquatur ſolum de obligatione quæ nominibus fit; quæ jam non eſt in uſu, & de eo ſolo qui debere ſe ſcripſerit quod numeratum non eſt, hic vero de Literis in genere agatur, quæ numerationem non excludunt, atque ita ex pacto, per ſcripturam declarato, obligationem inducunt. 171. 172

II. Literarum obligationem eſſe generalem & comprehendere quas libet literas obligatorias tam publicas, quas inſtrumenta vocant, quam privatas. Inſtrumenta publica dici ſcripta, quæ autoritate & manu publica, debite conficiuntur; eorum aliqua ſigillis eſſe ſignata, aliqua non; alia rurſum debitum ſimpliciter, & de hodierno die actionem paratam non habere, alia verò confeſſione quaſi publica muniri, & guarentigiata eſſe. Habereque actionem paratam: Guarantigiam autem dici præceptum factum à Notario partibus, ut obſervent contenta in inſtrumento. 172

III. Privatam ſcripturam dici, quæ à perſona privata conficitur, eamque fere triplicem eſſe, Chirographum (ſub quo & literæ Cambii comprehenduntur) Epiſtolam, & Librum rationum. 173

IV. Obligationem naturalem ex hiſce ſcripturis omnibus naſci; & ex obligatione naturalem, imo, jure apud Batavos recepto, magis quam Romanum pactis favente, etiam civilem actionem, conditioni ex mutuo, & ex ſtipulatione reſpondentem, oriri: ita ut Chirographum pariat condemnationem contentæ in eo pecuniæ, & ſi ab eo, qui id ſcripſit, in judicio recognoſcatur, proviſionalem moreatur ſententiam, ſtatim executioni mandandam: idem de literis Cambii eſſe dicendum; item & de Epiſtolis, niſi quod ex Epiſtola proviſionalis ſententia non itidem obtineri poſſit. Paulo aliter ſe rem habere in Libro rationum, ejus vim conſiſtere in tacito pacto quod inter venditorem & emptorem, quando parata non datur pecunia, intervenire creditur; ita ut accedente jurata venditoris aſſertione, qua codicem ſuum firmat, aut definitiva, aut etiam proviſionalis ſententia ſequi ſoleat. 173. 174

V. Chirographo, aut alia privata ſcriptura, mentionem quidem numerationis pecuniæ faciente, debitore vero eam interveniſſe negante, naturalem obligationem non ſubeſſe, ob conſenſus defectum: Civilem igitur actionem, ex ſcriptum reſtantem, per exceptionem non nemeratæ pecuniæ, quæ & ipſa civilis eſt, elidi poſſe, ita debitore tamen onus probandi, non numeratam fuiſſe pecuniam, in ſe recipiente. 174. 175

C A-

Digitized by Google

Caput XX.

De contractibus qui Conſenſu perficiuntur.

I. Omnes conventiones conſenſum quidem contrahentium, requirere, quoſdam tamen Conſenſu perfici, dici, quod conſenſu ſolo perficiantur, alii vero ad contractus perfectionem amplius requirant, ut res, aut verba, aut literæ concurrant. 176

II. Hos contractus naturales magis eſſe quam cæteri, quod pro fundamento unicum conſenſum habeant; & pleniorem idcirco obligationem parere, hoc eſt, non ſtricti juris, ſed ex æquo & bono. 177

III. Conſenſu ſolo perfici dici, non quod verbis, aut literis hic uti non liceat, ſed quod nec verba, nec literæ obligationem hic pariant. Conſenſum tamen certis ac propriis indiciis declarari debere, ut de contrahentium voluntate conſtare poſſit: & conſenſus indicia eſſe. 1. nutum, 2. verba & ſcripta, 3. res & facta. 4. imo & aliquando ſilentium, cum nimirum tacet qui loqui debuerit. 177. 178

IV. Omnes hoſce contractus eſſe nominatos, & quoſdam jure gentium, quoſdam jure civili obligationem & actionem parere. Prioris generis eſſe. 1. Emptionem-venditionem. 2. Locationem-conductionem. 3. Societatem. 4. Mandatum. Poſterioris. 1. Conſtitutum. 2. Contractum Emphyteuticum, 3. Donationem in præſentia. 179

V. Horum nobiliſſimam ſpeciem eſſe Emptionem-venditionem. Rerum permutationem, poſt diviſionem ſoli factam, ex mutua indigentia primum eſſe ortam, ſed cum pretii æqualitas vix tum poſſet inveniri, nummi uſum tandem repertum, & emptionem introductam eſſe. 182

VI. Hunc contractum Emptionem-venditionem appellari, quod duobus factis ſeu partibus conſtet, emptione ſcilicet & venditione, quæ juncto, unum contractum conſtituunt, ac Veteres idcirco promiſcue hiſce vocibus fuiſſe uſos, non ut actus confunderent, ſed ut utrumque actum ſeu contractum totum indicarent. 180

VII. Emptione-venditione id agi, ut pro certa pecunia uni danda, alter rem accipiat. 1. Pecuniæ mentionem in definitione quidem fieri, id non ut autor judicium ſuum interponat in celebri quæſtione, an pretium alia etiam in re conſiſtere, & permutatione rerum Emptio-venditio contrahi poſſit; ſed Imperatorem ſolum ſequi. 2. Conſenſum hic circa duo verſari, rem nimirum emptori tradendam, & pretium venditori ſolvendum. 3. ſtatim atque de re & pretio convenit emptionem perfectam in-

intelligi, at re tradita, & pretio ſoluto demum impleri. 4. Emptione perfectâ, actionem rectam exempto & vendito utrinque naſci, & emptorem teneri ut pretium ſolvat, venditorem ut rem venditam præcisè tradat, ſi tradendi poteſtatem habeat, aut intereſſe omnino præſtet ſi non habeat. 5. Venditorem teneri rei dominium in emptorem transferre, ſi rei venditæ dominium ad ipſum pertineat, alias ſufficere ut vacuam rei poſſeſſionem tradat, ut emptori eam habere liceat. 181. 182

VIII. Poſſe tamen hunc contractum ſub certâ conditione celebrari, ut perfectum dici nequeat, antequam conditio impleta fuerit: imo & aliam, ex contrahentium voluntate, naturam adſciſcere, ut nimirum neceſſe ſit ſcripturam intervenire. 183

IX. Omne periculum & commodum rei venditæ, ſed nondum traditæ, quod ſine facto venditoris contingit, emptorem ſequi; hoc tamen particulari etiam contrahentium conventione immutari poſſe. 183. 184

X. Poſſe omnes emere & vendere, qui paciſci; omniumque rerum quas quis habere, poſſidere, vel perſequi poteſt, venditionem rectè fieri, non autem earum, quas natura, vel gentium jus, vel mores civitatis, commercio exemerunt. 184

XI. Locatione conductione id agi, ut pro uſu alicujus rei, aut operæ perſonæ, certa merces præſtetur. Ab unius indigentia, alterius verè copiâ contractum hunc etiam, originem ſuam traxiſſe. Eſſeque locationis conductionis duas ſpecies, rerum utendarum unam, factorum ſeu operarum præſtandarum alteram. In prima ſpeciè locatorem ſemper eſſe & dici, qui rem utendam dat & mercedem accipit, conductorem qui utendam accipit, & mercedem præſtat: in ſecunda ſpecie promiſcuè Veteres fuiſſe uſos, & apud Gallos remanſiſſe, ut locare, locatarius, & locagiam, utrumque actum, perſonam utramque, & mercedem tam datam quam acceptam, denotent. 185. 186

XII. Emptioni proximum eſſe hunc contractum, differre tamen quod in emptione id agatur ut rerum dominium in emptorem conferatur, in locatione autem, ut earum uſus duntaxat conductori concedatur; & per conſequens quod emptio titulus perpetuus eſſe ſoleat, locatio temporalis. At in pluribus inter ſe convenire, ac 1. mercedem in locatione, uti pretium in emptione, in numeratâ pecuniâ, ex Imperatoris mente, conſiſtere debere. 2. Conſenſum tiam circa duo verſari, rem utendam vel opus faciendum ab unâ parte, & mercedem ab alterâ. 3. Statim atque etiam, ut in emptio-

emptione, inter locatorem & conductorem convenerit, locationem perfectam, ſed nondum conſummatam intelligi. 4. Locatione perfectâ, obligationem mutuam, & actionem directam, ut in emptione, utrinque naſci, niſi municipales conſtitutiones, ut in Hollandia, inſtrumentum inſuper requirant. 5. Incumbere conductori, ut venditori in emptione, ut præſtet quod æquum & bonum eſt, item dolum & culpam; non leviſſimam, ſed levem & mediocrem. 6. Conductore mortuo, heredem in conductione ſuccedere in primâ ſpecie, non autem in ſecunda. 187. 188. 189

XIII. Hujus contractus materiam eſſe, primò, res omnes quæ in commercio ſunt, tam mobiles, quam ſoli, non proprias modo, ſed & aliquas, ea tamen lege, ut conductori ignoranti, locator obligetur in id quod intereſt, ſi uſum rei locatæ ei præſtare nequeat, deinde facta, non quidem omnia, ſed quæ mercede æſtimari poſſunt ac ſolent, remunerationes autem & honoraria in hunc cenſum non venire. 189

XIV. Societatem eſſe, cùm inter aliquos res aut operæ communicantur, lucri honeſti, in commune faciendi, gatiâ. Homines ad ſocietates deſcendiſſe, ut quod ex ſolitariis opibus, ac privata induſtria, lucrum ſperare non poterant, ex junctis facultatibus & operis conſequerentur. Honeſtas & legitimas ſocietates hic tantum intelligi, non quæ in publica commoda peccant, ut monopolarum, multo minus quæ humanæ ſocietati bellum apertum indicunt, ut prædonum & piratarum. 190

XV. Ad ſocietatum naturam percipiendam, ſequentia axiomata maximè eſſe obſervanda. 1. Societatem duos requirere, plures verò recipere. 2. Requiri ut utrinque à contrahentibus aliquid in communes conferatur. 3. Collationem illam voluntariam, & ex intentione, non verò fortuitam, eſſe debere. 4. Omnia quæ juris noſtri ſunt, ſive pecuniæ ſive operæ, contractus hujus materiam eſſe. 5. Societatis ſpecies plures eſſe poſſe, ex: gratia vel unius partis, omnium bonorum, vel ſortis & lucri, vel lucri tantùm; vel plurium rerum, vel unius tantùm. 6. Societatis finem eſſe commune lucrum, & bonorum communionem abſque tali intentione, ſocietatem non eſſe dicendam. 7. Societatem contractam intelligi, ſtatim atque de communione inter aliquos convenit. 8. Societate contractâ, ſocios reciprocè teneri actione pro ſocio, ut lucrum ex æquo ac bono inter ſe dividant, & dolum ac culpam, levem ſcilicet, & mediocrem, invicem præſtent. 191. 192

XVI. Socios, 1. Si nihil nominatim inter ipſos pactum fuerit,

æqualis lucri & damni partes ferre debere: æqualitatem autem, non arithmeticam pro numero ſociorum, ſed geometricam & rebus collatis analogam, intelligi. 2. ſi quid hac de re fuerit conventum, pactis ſtandum eſſe, magna quamvis in æqualitas appareat, quod opera atque induſtria ea compenſari poſſit; naturam tamen à leonina ſocietate abhorrere, quæ ſociorum uni lucrum omne addicit, cæteris damnum ſolum relinquit. 3. Quod ſi de lucro ſolo, vel de damno ſolo conventum fuerit, eandem proportionem in parte prætermiſſa ac in expreſſa eſſe obſervandam, modo cætera paria ſunt. 192. 193. 194

XVII. Societatem ſolvi 1. non modo, re adhuc integrâ, & omnium voluntate, aut cum finis negotio impoſitus eſt, ſed etiam 2. unius ſocii renunciatione, altero etiam invito, imo quamvis convenerit ut ſocietas perpetuò duraret; ea tamen lege ſi injuriâ caruerit, inſidioſas tamen renunciationes hactenus ex jure civili valere, ut liberent ſocios à renunciante, ſed non renunciantem à ſociis, idque naturali æquitati non repugnare. 3. Morte etiam unius ſolvi, etſi plurium fuerit, quod qui ſocietatem contrahat, certam perſonam eligat, eaque defunctâ, opes quidem, ſed fidem & induſtriam ad heredes non tranſire. 4. Nec morte naturali tantùm, ſed civili etiam hunc contractum extingui, capitis nimirum diminutione, & bonorum publicatione. 5. Amiſſione bonorum omnium, niſi propter operam aut induſtriam ſolam in ſocietatem quis receptus fuerit, & bonis amiſſis. Speratam operam præſtare poſſit. 195. 196. 197.

XVIII. Mandatum definiri, contractum quo aliquid licitum & honeſtum gratuitò gerendum committitur & ſuſcipitur. Conventionem hanc ex mandantis indigentia & ſuſcipientis humanitate originem ſuam traxiſſe. 197. 198

XIX. 1. Objectum hujus contractus eſſe res tantum licitas, turpium & illicitarum nullum mandatum, nullamque obligationem eſſe. Verum quidem eſſe in flagitioſis, & qui mandavit, & qui exſecutus eſt, utrumque ex delicto obligari, nullam tamen ex ejusmodi contractu inter eos obligationem oriri. 2. Mandati vocem, unius quidem factum deſignare, hîc tamen pro toto contractu, & duorum facto accipi. 3. Mandato dato & accepto, obligationem ſtatim ex conſenſu naſci, & ex obligatione actionem, mandanti quidem directam mandati, mandatario verò contrariam ſive utilem. 4. Poſſe mandatum inter abſentes per epiſtolam vel pernuncium celebrari; nec referre quibus verbis mandans utatur, modo mandatum eſſe intelligatur. Commen-

mendalitia verba&ſcripta mandatum non haberi, nec obligationem inducere. 5. Mandatum tacitè etiam contrahi poſſe. 6. Ad mandati naturam pertinere ut ſit gratuitum; idcirco placere mandatum non dici negotium, quod ejuſmodi homini committitur, qui ex negotiis gerendis mercedem aut ſalarium percipere ſolet, niſi id ſe gratis ſuſcipere ſignificet: mandatum tamen eſſe non deſinere, etſi remunerandi cauſâ honor poſtea interveniat. 7. Mandatum contrahi, vel mandantis tantùm gratiâ; vel mandantis & mandatarii; vel aliena tantùm, vel mandantis & aliena, vel mandatarii & aliena, vel mandantis, mandatarii & aliena. Mandatum mandatarii ſolius gratia, conſilium magis quam mandatum eſſe, & idcirco obligationem nullam parere, modo dolus abfuerit. 199. 200. 201

XX. Jus naturale exigere, ut mandans mandatarium per omnia immunem præſtet; ſed eâ lege, ut mandatarius ad præſcriptum agat, &caveat ne mandati fines egrediatur, aut aliud faciat quam in mandatis habet; In mandati finibus conſtitiſſe videri, qui fecit æquipollens. De eo qui pluris vel minoris emit aut vendidit quam ipſi injunctum fuerat, & in ejuſmodi caſibus multum referre cauſa mandantis melior fiat, an deterior. 202

XXI. Solvi hanc conventionem. 1. Mandantis revocatione, re adhuc integrâ, vel poſtquam integra eſſe deſiit, modo mandatarium ob anteggeſtum immunem præſtet. 2. Mandatarii renunciatione, ſed tempeſtivâ, alias teneri, non ut mandatum præciſe impleat, ſed ut præſtet quod mandantis intereſt impletum eſſe. 3. Morte etiam tam mandantis quam mandatarii, mandatum extingui, niſi ejuſmodi mandatum ſit quod poſt mortem mandantis implendum ſit, imo non niſi poſt mortem ejus impleri queat. Id intelligi ſi re adhuc integra mors intervenerit; at poſtquam alterutrius interiiſſe cæperit, natam ante obitum actionem perſeverare; juſtum etiam & probabilem mandatarii ignorantiam, tam juris quam facti, ipſi nocere non debere. 203. 204. 205

XXII. Conſtitutum eſſe conventionem, quâ quis ſpondet ſe debitum ſoluturum. Conſtitutum igitur 1. ſemper debitum præſupponere, qualecunque ſit, dummodo utiliter peti poſſit. 2. Conſtitui aliud poſſe quàm quod debetur, modo conſtitutum debiti valorem non excedat. 3. Conſtitui non poſſe quod non debetur, & ſi per errorem conſtitutum ſit; conſtituentem in id tantùm teneri quod debetur. 4. Citeriore die, & alio loco quàm quo debetur conſtitui poſſe, & ſub-

ſub conditione quod pure debetur. 5. Quemque pro ſe & pro alio conſtituere poſſe, nec referre an creditori ipſi an alii conſtituat quod debetur. 6. Conſtitutum eſſe nudam ſponſionem mediæ naturæ inter pollicitationem & ſtipulationem. 7. Sponſione facta & acceptata obligationem ex conſenſu naſci, & actionem ei cui conſtitutum eſt in conſtituentem, non civilem, ſed prætoriam, & hac lege, ſi appareat eum qui conſtituit, neque ſolvere, neque feciſſe, neque per actorem ſtetiſſe, quominus fieret quod conſtitutum eſt, alias enim actorem, non debitum quidem, nec etiam debiti actionem, ſed actionem ex conſtituto, quam ei Prætoris benignitas indulſerat, amittere. 8. Conſtitutum priorem actionem non innovare, ſed ei accedere, eumque, pro quo alius conſtituit, adhuc obligatum manere, hancque conſtituti ſpeciem multa cum fidejuſſione communia habere, quamvis in multis, ex jure civili Romano rum, à ſe invicem diſcrepent. 206. 207. 208. 209

XXIII. Emphyteuticum contractum, ab agrorum incultorum inſitione nomen accepiſſe, qui quod colonum non reperirent, certa penſione in ſingulos annos conſtituta, ea lege locari cæperunt, ut quamdiu penſio ſalvetur neque ipſi colono, neque ejus ſucceſſoribus ea unquam auferri poſſunt. Ad hunc contractum intelligendum, inſervire 1. explicationem vocum quibus juris periti in hac materia utuntur, ut conductorem, agros, eorum culturam, jus & penſionem denotent. 2. Hunc contractum ad cultiſſimos poſtmodum agros, imo & ædes, fuiſſe translatum. 3. Hac conventione poteſtatem in emphyteutam transferri, rem ſibi traditam alienandi, ſed ea lege, ut ſi eam donare aut permutare velit, id domino ſignificet, ut laudimio à novo emphyteura accepto eum in poſſeſſionem admittat; aut ſi vendere velit, emendi prærogativam domino prius, offerat, cui in tali caſu, retractus jus multis in locis, tantum competit. 4. Triennii mora, in penſione ſolvenda emphyteuten jure ſuo perpetuario cadere, niſi dominus, penſionis elapſæ receptione, caducitati tacite renunciaverit; æquitatem tamen poſtulare, ut celeri ſatisfactione, mora purgari poſſit. 5. Emphyteuſi conſenſu perfecta actionem emphyteutæ in perſonam naſci, ſed rei traditione conſummata, utilem ei actionem in rem dari; domino vero directam etiam in rem, propter rei caducitatem. 6. Potuiſſe hanc conventionem ad emptionem, vel locationem referri, & contractibus juris gentium adnumerari, niſi Zenoni pla-

placuiſſet propriam eſſe contractus ſpeciem. 7. Antiquiſſima hujus conventionis exempla apud Sacros, profanosque autores paſſim occurrere. 8. Videri hunc contractum venditionem eſſe, cùm emphyteutæ perpetuum veluti dominium in rem acquiratur, videri rurſus locationem, quod conductor annuam penſionē domino ſolvere teneatur. 9. Diſcrimen tamen in eo eſſe, quod cum in venditione, dominium omne in emptorem transferatur, & in locatione nullum, ſed nudus rei uſus; in emphyteuſi medium quid accidat, quod fundi dominus dominium ſibi directum retineat, ac transferat in emphyteuten dominium utile. 10. Contractum hunc propriis ſuis pactionibus fulciri poſſe, circa caducitatem & periculum; & ſi nihil cautum fuerit, redire fundum ad dominum, ut ſupra dictum eſt, poſt triennii in penſionis ſolutione moram; periculum verò quod attinet, rei totius interitum ad dominum, partis verò ſolius ad emphyteutam pertinere, cujus rei æquitas demonſtratur, ſuccurrendum tamen eſſe emphyteutæ, ſi pro modo & quantitate fructuum, qui ex agro percipi ſolent, penſionem ſolvat. 11. Hæc omnia de emphyteuſi, propriè ſic vocata, dicta eſſe, non verò de ammodiatione, ſive locatione in quantumvis longum tempus, cum non ſit modus transferendi dominii. 209. & ſeqq.

XXIV. 1. Donationem eſſe vel propriam, ſolius liberalitatis exercendæ gratià, vel impropriam, ſub modo cauſa, & conditione. 2. Donationem propriam fieri vel verbis in præſens conceptis, ut Do tibi, vel in futurum, ut Dabo tibi. 3. Donationi propriæ & in præſenti ſoli Imperatorem actionem dediſſe, eſſeque ultimum contractuum, qui conſenſu ex jure civili celebrantur, quanquam & ad jus gentium referri poſſit. 4. Non carere ratione quod huic donationi actio tributa fuerit, alteri non, cum donatio, verbis in præſens conceptis, haberi poſſit, quaſi res jam tradita eſſet. 5. Contractum hunc celebrari cum donator voluntatem ſuam, ab una parte, declarat, & donatarius eam gratam ac ratam ab altera, habet. 6. Donatione mutuo conſenſu ſic peracta, condictionem ex lege donatario in donatorem dari, ſed re demum traditâ, dominium utile ei in rem acquiri. 7. Donationem hanc inter vivos pro arbitrio donatoris revocari non poſſe, ſed in donatione mortis causâ, donatori pœnitere licere. Hoc tamen cum hac exceptione intelligendum eſſe, niſi ſe donatarius inſigni ingratitudine, & ſceleri affini, collato beneficio indignum effecerit. 8. Leges civiles Romanorum modum donationi-

tionibus impoſuiſſe, paucis quibusdam exceptis, ut ſunt principales, vel quæ in captivorum Redemptionem largiuntur. 215. 216. 217. 218. 219

XXV. Non eſſe inſtituti illius qui hoc ultimum caput adjecit, cætera perſequi, præcipue quæ ad rem Teſtamentariam pertinent; cum ex generalibus, toto hoc opere ſparſim poſitis fundamentis, ea erui facilè poſſint. Gratiarum actio ad Luminum Patrem, quod non naturalis æquitatis lampadem, ſed juſtitiæ etiam ſupernaturalis Solem in cordibus noſtris lucere fecerit. 219. 220

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Σφάλματα Corrigenda.

Pag.	Lin.	Errores.	Correctiones.
3.	5.	*Natura*	*Naturam*
7.	14.	*Que*	*XIV. Que*
10.	7.	κατοχματικῶς-ςι	ςι in fine deleatur.
14.	6.	*Quod*	*Que*
26.	*ult.*	Ooque	*Eo quoque*
28.	21.	*Sive injuſta*	*Sive juſta vel injuſta.*
30.	2.	*Multa*	*Nulla*
31.	5.	*Utroque*	*Utroſque*
33.	22.	*Autumnant*	*Atumant.*
34.	5.	*Neque*	*Que neque*
49.	12.	*Nullus nullus*	*Nullius*
58.	13.	*Audite*	*Audire*
59.	5.	*Reipublica*	*Reipublica*
62.	1.	*Inviolare*	*Involare*
70.	20.	*Offert*	*Effert*
71.	6.	*Antiquis*	*Atque*
71.	18.	*Poſcit quatenus non habet*	*Poſcit quatenus habet quis, non quatenus non habet.*
80.	3.	*Obtemperans*	*Temperans,*
84.	*ult.*	*Martialis.*	*Maritalis,*
85.	12.	*Dominio*	*Domino,*
88.	22.	*Dignitatus*	*Dignatus*
97.	12.	*Aſſere*	*Aſſerere*
98.	15.	*Diligentiam, uterque*	*Diligentiam, & qui operam dat rei licitæ, ſi non adhibeat debitam diligentiam, uterque*
99.	6.	*Pronuntiabit*	*Pronunciavit.*
101.	17.	*Tractabimus*	*Tractavimus,*
102.	1.	*Cap. X.*	*Cap. XII.*
102.	10.	*Qui & ille*	*Quia & ille*
104.	11.	*Adulterium*	*Adulterum*
104.	*ult.*	*Animam*	*Animo*
114.	*ult.*	*Ex amentis*	*Ex armentis*
124.	16.	*Eommittentem*	*Committentem*
126.	8.	*Vindicant*	*Vendicant,*
140.	4.	*Circumſcribant;*	*Circumſcribunt;*
142.	4.	*IV. Veniamus*	*IX. Veniamus*
146.	7.	*Omnis*	*Omnes*
162.	10	*Ad imputare*	*Id imputare*
172.	9.	*Pectorum*	*Pactorum*
175.	7.	*Omnis probandi*	*Onus probandi*
179.	9.	*Solum*	Deleatur.
180.	3.	*emptoris*	*Venditoris*
184.	7.	*ſine ea res ſi*	*Si ea res ſine.*

Aliquot literas, & numeros paragraphorum octavi capitis, paululum perturbatos, facilè, ex indice, ſuis locis reſtituet benignus Lector.

Digitized by Google

Digitized by Google